

Nr 180.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående organisationen av försvarsväsendets centrala förvaltning; given Stockholms slott den 12 mars 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edvin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 12 mars 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, fråga om organisationen av försvarsväsendets centrala förvaltning och anför härutinnan följande.

Avd. I. Inledning.

A. Översikt över den nuvarande centrala förvaltningsorganisationen inom försvarsväsendet.

Den militära förvaltningens uppgift är att i tekniskt och ekonomiskt avseende ombesörja försvarsväsendets angelägenheter. På förvaltningsorganen ankommer sålunda att omhändervärd och redovisa de medel, som anvisats för försvarets behov, att åt krigsmaktens förband och andra militära orga-

nisationer anskaffa för tjänsten i krig och fred erforderliga förnödenheter, materiel och byggnader, att vårda och underhålla försvarsväsendets materiel och övriga egendom m. m. Det åligger därjämte de högre förvaltningsmyndigheterna att övervaka och granska förvaltningen hos de underlydande organen.

Enligt 1936 års försvarsordning är den militära förvaltningen ordnad försvarsgrensvis. Högsta ledningen av och uppsikten över försvarsgrenarna i förvaltningshänseende utövas under Kungl. Maj:t av respektive arméförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen såsom *centrala förvaltningsmyndigheter*.

De centrala förvaltningsmyndigheternas organisation är icke ensartad. Arméförvaltningen saknar sålunda i motsats till övriga förvaltningar gemensam chef. Detta förhållande medför, att vid armén den centrala förvaltningsmyndigheten direkt under Kungl. Maj:t i praktiken utövas av ett flertal sidoordnade departement och styrelser, vilka dock i vissa bestämda fall sammanhållas under gemensam ledning av en av departementscheferna såsom ordförande i plenum eller av arméchefen. Marinförvaltningen har särskild chef. Vid avgörandet av vissa bestämda ärenden inträder dock marinchefen såsom chef för ämbetsverket. Vid flygvapnet slutligen är chefen för flygvapnet själv tillika chef för flygförvaltningen.

Närmast under de centrala förvaltningsmyndigheterna stå vid armén och i regel även vid marinen *regionala förvaltningsorgan*. Vid armén ingå dessa i militärbefälsstaberna, vid marinen i marindistriktsstaberna. Vid flygvapnet saknas i nuvarande organisation egentliga regionala förvaltningsorgan.

Vad slutligen angår *den lokala förvaltningen* är denna vid armén och flygvapnet anknuten till regementena respektive flygflottiljerna (flygkrigsskolan) samt till vissa direkt under vederbörande centralmyndighet lydande anstalter. De i 1942 års försvarsplan upptagna flygbasområdesstaberna skola även ha vissa förvaltningsuppgifter med avseende å övningsplatser och krigsflygfält jämte där befintliga anläggningar. Dessa uppgifter, vilka utövas bland annat genom direkt under flygbasområdeschefen ställda tillsynsmän, äro närmast hänförliga till lokalförvaltning. Vid marinen ansluter sig lokalförvaltningen till örlogsstationer, örlogsvarv, flottans fartyg, kustartilleriförsvar och kustartilleriregementen.

I fråga om såväl den regionala som den lokala förvaltningen gäller principen, att vederbörande chefer äro ansvariga för förvaltningen men att de i allmänhet biträdas av i förvaltningsbesluten medansvariga, sakkunniga föredragande. Cheferna äro dock i regel befriade från handläggningen av kassaärenden, vilka utbrutits såsom en särskild gren av förvaltningsverksamheten.

Gällande instruktioner för överbefälhavaren, försvarsgrensledningarna och de centrala förvaltningsmyndigheterna samt det allmänna krigsförvaltningsreglementet, som tillämpas under rådande försvarsberedskap, innehålla vissa bestämmelser rörande förhållandet mellan den högre militära ledningen och

de centrala förvaltningsorganen, innefattande bland annat föreskrifter om viss direktiv- och anvisningsrätt för den förra i förhållande till de senare. Till frågan härom återkommer jag i det följande under avsnittet »Förvaltningsorganens förhållande till Kungl. Maj:t och den högsta militära ledningen».

Arméförvaltningen utgöres enligt den genom 1936 års försvarsbeslut fastslagna, alltjämt i sina huvuddrag gällande organisationen av:

tygdepartementet — med generalfälttygmästaren som chef — för ärenden angående arméns tygmateriel, avseende såväl konstruktions- och kontrollverksamhet som anskaffning, tekniskt handhavande, underhåll, föråldersförvaring och redovisning av vapen, ammunition¹, fordon, signal-, pionjär- och brobyggnadsmateriel m. m., verksamheten vid tygdepartementets fabriker och anstalter samt vid försvarsväsendets kemiska anstalt², planering av krigstillverkning, krigsindustriens personalorganisation m. m.;

intendenturdepartementet — med generalintendenten som chef — för ärenden angående arméns intendenturmateriel³, inbegripande såväl konstruktion och kontroll som anskaffning m. m., veterinärmateriel, förplägnad, undervisning och övningar, remontering och hästhållning, verksamheten vid intendenturdepartementets fabriker och anstalter, krigsindustri- och krigsmaterielplaner, i vad berör intendenturdepartementets verksamhetsområde, m. m.;

civila departementet — med generalkrigskommissarien som chef — för ärenden angående arméns rekrytering och avlöning, bokförings- och kassaväsende, kameral revision, besvärs- och anmärkningsmål, frågor av allmänt juridisk och administrativ natur m. m.;

fortifikationsstyrelsen — under chefskap av chefen för fortifikationskåren — för ärenden angående rikets fasta försvar i allmänhet, den fortifikatoriska rustningen såväl av fästningar som i övrigt inom militär-områdena, lantbefästningar, underhåll och vård av arméns byggnader, övningsfält och skjutbanor, uppförande av nybyggnader för lantförsvaret m. m.; samt

sjukvårdsstyrelsen — med generalfältläkaren som chef — för ärenden angående arméns hälso- och sjukvårdsväsende, behovsberäkning, anskaffning, vård, omsättning och redovisning av arméns sjukvårdsmateriel (med vissa undantag), planläggning av krigsindustriens leveranser av sjukvårdsmateriel, försök med dylik materiel i viss omfattning m. m.

Arméförvaltningens departement (styrelser) handlägga, såvitt ej annorlunda är stadgat, var för sig de ärenden som tillhöra dess område inom för-

¹ Under rådande krisläge handhaves bland annat anskaffning och upplagring av viss krigsmateriel, särskilt ammunition, av ett fristående organ, statens krigsmaterielnämnd (före den 1 juli 1942 benämnd statens ammunitionsnämnd).

² Under rådande krisläge handhaves ledningen av driften vid dessa anläggningar i viss utsträckning av försvarsväsendets verkstadsnämnd.

³ Anskaffning av viss intendenturmateriel sker för närvarande genom krigsmaterielnämnden.

valtningen. De äga besluta om utanordningar från anslag, som enligt fastställda stater eller särskilda föreskrifter få av dem disponeras. Å andra departement än civila departementet meddelade beslut om utanordningar skola för verkställighet dit överlämnas.

De till arméförvaltningens handläggning hörande ärendena avgöras på något av följande sätt, nämligen av arméförvaltningen under chefskap av chefen för armén, av arméförvaltningen i plenum, av två eller flera departement gemensamt eller av vederbörande departement. Därjämte tillkommer byråchef viss befogenhet att själv fatta beslut.

Under chefskap av arméchefen avgöras ärenden avseende framställningar till ledning vid upprättandet av statsverkspropositionen, uppgörandet av stater m. m. rörande disponerandet av för arméns utbildning, utrustning och krigsberedskap anvisade medel, fastställande i huvuddrag av anskaffnings- och hushållningsplaner, som beröra statsanslag till materiel för arméns utbildning och utrustning samt fastställande av modeller å vapen, fordon, beklädnads-, utrednings- och andra persedlar m. m. i den omfattning Kungl. Maj:t bestämmer.

Marinförvaltningen är indelad i nio avdelningar, nämligen artilleri-, torped-, min- och nautiska avdelningarna, var och en under en regementsofficer ur marinen, fortifikationsavdelningen under en regementsofficer ur fortifikationskåren, ingenjöravdelningen under marinöverdirektören, intendenturavdelningen under chefen för marinintendenturkåren, sanitetsavdelningen under marinöverläkaren samt civilavdelningen under marinöverkommissarierna. I marinförvaltningen ingår dessutom en kameralbyrå med amiralitetsrådet såsom chef. Till civilavdelningen höra ett registratorskontor och ett advokatfiskalskontor, till kameralbyrån ett bokslutskontor, ett revisionskontor och ett kassakontor. Inom marinförvaltningen finnas därjämte ett kontor för industriens krigsorganisation och ett kontor för teknisk revision.

Marinförvaltningen utgöres av en chef av flaggmans grad samt de nio avdelningscheferna såsom ledamöter. Chefen för kameralbyrån (amiralitetsrådet) inträder såsom ledamot vid handläggning av ärende, som i något avseende tillhör honom.

Av de marinförvaltningen tillhörande ärendena handläggas

å *artilleriavdelningen* ärenden angående den flytande materielns och kustartilleriförsvarets artillerimateriel med tillbehör, eldledningsanordningar, ammunition¹, personalens beväpning och gasskydd, kemiska strids- och dimbildningsmedel, skjutbanor och målmateriel m. m.;

å *torpedavdelningen* ärenden angående torpedbestyckning och vad därmed sammanhänger samt marinens radio- och undervattenssignalmateriel;

¹ Anskaffning av viss krigsmateriel, däribland ammunition (med undantag av torpeder), sjöminor och sjunkbomber samt av viss intendenturmateriel, har under rådande krisläge överflyttats på statens krigsmaterielnämnd.

å minavdelningen ärenden angående minförsvaret m. m., minsvepnings-, spräng- och spärrmateriel, lyssningsmateriel m. m.¹;

å nautiska avdelningen ärenden angående marinens krigsberedskap, övningar och organisation i allmänhet, fotografimateriel, instrument av olika slag, allmänna sjöfarten, förhyrning av personal och flytande materiel, trupptransporter m. m.;

å fortifikationsavdelningen ärenden angående konstruktion och nybyggnad samt underhåll och vård av sjöförsvarets befästningsanläggningar, kajer, byggnader — med undantag av örlogsvarv och örlogsdepåer jämte arbetarbostäder i den omfattning marinförvaltningen bestämmer — m. m.;

å ingenjöravdelningen ärenden angående konstruktion och nybyggnad samt underhåll av flytande materiel och av byggnader hörande till örlogsvarv och örlogsdepåer jämte arbetarbostäder, i den omfattning marinförvaltningen bestämmer, marinens elektriska belysnings- och kraftanläggningar samt skifferoljeverk och oljefabriker m. m.;

å intendenturavdelningen ärenden angående förplägnad, beklädnad, anskaffning av intendenturmateriel¹, kol, olja och i allmänhet förnödenheter i större omfattning, förrådsverksamhet m. m.;

å sanitetsavdelningen ärenden angående hälso- och sjukvården vid marinen m. m.; samt

å civilavdelningen ärenden avseende marinens fasta egendom i rättsligt hänseende, balans- och avskrivningsmål, besvärsmål, anslagsäskanden m. m. samt övriga ärenden av administrativ-juridisk beskaffenhet.

Till kamerälbyrån hänföras ärenden angående uppbörden, anordnandet och redovisningen av till marinförvaltningens befattning hörande medel, marinens kassa- och redovisningsväsende, verkställighet av marinförvaltningens utbetalnings- och omföringsbeslut m. m.

Kontoret för industriens krigsorganisation biträder avdelningscheferna i förberedelsearbetet för nödiga beställningar vid krig och handlägger allmänna ärenden rörande industriens krigsorganisation m. m.

De till marinförvaltningens handläggning hörande ärendena avgöras på något av följande sätt, nämligen av marinförvaltningen i plenum under chefskap av marinchefen, av marinförvaltningen i plenum under chefskap av chefen för marinförvaltningen, av chefen för marinförvaltningen eller av vederbörande ledamot.

I plenum under chefskap av marinchefen avgöras ärenden angående framställningar rörande sjöförsvarets medelsbehov till ledning vid upprättandet av statsverkspropositionen, förslag till stater för den militära och civilmilitära personalen samt för marinens krigsberedskap och övningar, för-

¹ Se noten å sid. 4.

slag till huvudritning för nybyggnad av större fartyg eller för större befästningsanläggning, till viktigare förändring av fartyg eller befästningsanläggning, läggande i materielreserv av äldre fartyg eller nedläggande av befästningsanläggning, viktigare förvaltningsfrågor rörande övningar vid marinen, anställande av viktigare försök med marinens materiel samt fastställande av modeller å vapen, fordon, beklädnads-, utrednings- och andra persedlar m. m. i den omfattning Kungl. Maj:t bestämmer.

Vad *flygförvaltningen* beträffar står densamma såsom förut nämnts under chefskap av chefen för flygvapnet. I den omfattning denne bestämmer utövas chefskapet för ämbetsverket av souschefen vid flygförvaltningen.

Verksamheten inom ämbetsverket bedrivs å — förutom en expedition — tre avdelningar och en byrå, nämligen:

materielavdelningen — med en regementsofficer som chef — för ärenden, som angå bland annat anskaffning, teknisk användning, skötsel, vård, provning, leveranskontroll m. m. i fråga om flygmateriel, vapen och ammunition¹, verkstadsdriften vid flygvapnets verkstäder och flygindustriens krigsorganisation;

intendenturavdelningen — med en regementsofficer i intendenturbefattning som chef — för ärenden angående förplägnad, intendenturmateriel¹, anslag till sjukvård m. m.;

byggnadsavdelningen — under chefskap av en regementsofficer ur flygvapnet eller fortifikationskåren — för ärenden, som angå flygvapnets byggnader, flyg- och skjutfält, flygstationer m. m. med därtill hörande anläggningar ävensom inkvartering och uthyrning i flygvapnets byggnader; samt

civilbyrån — under ledning av en byråchef — för ärenden, som angå avlöning, rekrytering, resekostnader, allmänna författningar och föreskrifter, anmärknings-, avskrivnings- och besvärsmål, kassa- och redovisningsväsendet, kameral revision samt övriga ärenden av administrativ-juridisk beskaffenhet.

Chefen för flygförvaltningen är ensam beslutande i alla de ärenden, vilka föredragas inför honom, så ock souschefen i de ärenden, som inför honom föredragas. I vissa fall tillkommer det avdelningschef att meddela beslut.

Vad särskilt angår *krigsförberedelsearbetet på det industriella området* skola hithörande ärenden inom de centrala militära förvaltningsmyndigheterna huvudsakligen handläggas inom arméförvaltningen på tyg- och intendenturdepartementens industribyråer, inom marinförvaltningen på respektive avdelningar samt på kontoret för industriens krigsorganisation, vilket har att biträda ämbetsverkets avdelningar i deras förberedelsearbete inom detta område, samt inom flygförvaltningen främst på materielavdelningen. På che-

¹ Se noten å sid. 4.

fen för försvarsstaben och cheferna för de olika försvarsgrenarna ankommer att genom anvisningar och föreskrifter till förvaltningsorganen samt på annat sätt främja krigsberedskapen.

Den ledande och övervakande verksamheten med avseende å rikets försvarsförberedelser på det ekonomiska området omhänderhades tidigare av *rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap*, vars verksamhet emellertid numera i allt väsentligt övertagits av olika krisorgan.

I förevarande sammanhang bör även *statens reservförrådsnämnd* uppmärksammas. Denna nämnd utgör organ för handläggning av frågor rörande inköp och lagerhållning för statens räkning av importvaror, vilkas befintlighet inom landet i händelse av avspärning i varutillförseln är av vikt för upprätthållande av landets näringsliv och folkförsörjning samt för den ekonomiska försvarsberedskapen i övrigt.

Förhållandena på materielanskaffningens område ha framtvingat ett intimt samarbete mellan de militära myndigheterna och de *statliga krisorgan*, som tillskapats i samband med landets krigsindustriella mobilisering. De krisorgan, med vilka sådant samarbete i här berört avseende särskilt ägt och äger rum, äro statens industrikommission, statens livsmedelskommission, statens bränslekommission, statens krigsmaterielnämnd (tidigare statens ammunitionsnämnd) och försvarsväsendets verkstadsnämnd.

Statens krigsmaterielnämnd är ett centralt organ för anskaffning och lagring av ammunition och numera även viss annan krigsmateriel. Den bildar ett centralt inköpsorgan för armé-, marin- och flygförvaltningarnas behov i vissa hänseenden, varigenom befintlig produktionskapacitet bättre utnyttjas än enligt äldre planering samt standardisering och ändamålsenliga leveranstemer kunna erhållas. Nämnden har även vissa ytterligare arbetsuppgifter. Till frågan härom återkommer jag i det följande.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd har till uppgift att direkt under Kungl. Maj:t i tekniskt och ekonomiskt avseende handhåva ledningen och driften vid vissa försvarsväsendet tillhörande fabriker och anstalter. Det åligger nämnden bland annat att tillse, att tillverkningen vid nämnden underställda verkstäder m. m. bedrives på ett rationellt och effektivt sätt.

I förevarande sammanhang må även erinras om den sida av *statens krisrevisions* verksamhet, som berör försvarsväsendet. Krisrevisionens kontroll av den militära förvaltningen avser väsentligen tillsyn över att personal, medel och materiel utnyttjas på ett ekonomiskt sätt. Den fortlöpande räkenskapsgranskningen åvilar däremot alltjämt specialrevisionerna i de olika försvarsgrensförvaltningarna samt riksräkenskapsverket.

Grunderna för *förvaltningen i krig*, vilka i väsentliga delar överensstämma med principerna för fredsförvaltningen, äro införda i ett den 31 augusti 1939 utfärdat, i det föregående omnämnt allmänt krigsförvaltningsreglemente. Ledningen av och uppsikten över krigsförvaltningen utövas under Kungl.

Maj:t av armé-, marin- och flygförvaltningarna, vilka i ärenden av betydelse för krigföringen skola inhämta direktiv från överbefälhavaren (eventuellt chefen för försvarsstaben). Denne äger jämväl i övrigt utfärda direktiv till de centrala myndigheterna samt anvisningar och föreskrifter till underlydande chefer (befälhavare).

Egentliga krigsförvaltningsärenden handläggas av — förutom de centrala myndigheterna — vissa militära chefer, fungerande såsom särskilda krigsförvaltningsmyndigheter. Krigskassaärenden omhänderhavas av — utom de centrala myndigheterna — särskilda krigskassamyndigheter.

B. 1940 års militära förvaltningsutredning.

Frågan om ett mera rationellt ordnande av den militära centralförvaltningen har vid flera tidigare tillfällen, bland annat vid genomförandet av 1936 års försvarsreform, stått på dagordningen. Särskild uppmärksamhet har därvid ägnats spörsmålen om förvaltningens ordnande försvarsgrensvis eller gemensamt för försvarsväsendet i dess helhet samt om förvaltningsorganens ställning inom försvarsorganisationen, särskilt om det inbördes förhållandet mellan de rent militära myndigheterna, å ena sidan, och förvaltningsorganen, å den andra. Genom de starka påfrestningar på den militära förvaltningsapparaten, som det pågående krigets utbrott och upprätthållandet av den förstärkta försvarsberedskapen medförde, vunno hithörande spörsmål förnyad aktualitet. I anledning härav bemyndigade Kungl. Maj:t den 29 november 1940 chefen för försvarsdepartementet att tillkalla sju sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning, i huvudsak syftande till att enligt närmare angivna grunder uppdraga mera allmänna linjer för en blivande omorganisation av det militära förvaltningsväsendet samt att med utgångspunkt därifrån angiva sättet och tidsföljden för genomförande av en dylik. Kungl. Maj:t förklarade sig vidare vilja, sedan förslag i dessa avseenden utarbetats, taga under förnyat övervägande, på vad sätt mera detaljerade förslag rörande de särskilda förvaltningsorganens inre organisation m. m. borde utarbetas.

Departementschefen anmodade samma dag överståthållaren T. K. V. Nothin, direktören R. Blomquist, generalmajoren J. H. F. Söderbom, konteramiralen K. G. Bjurner, generalmajoren friherre A. O. Rappe, direktören P. E. S. Gummeson och översten N. O. F. Söderberg att utföra ifrågavarande uppdrag, därvid Nothin tillika anmodades att i egenskap av ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga antogo benämningen »militära förvaltningsutredningen». I det följande kallas denna utredning »1940 års utredning».

I samband med igångsättandet av 1940 års utredning anförde chefen för försvarsdepartementet till statsrådsprotokollet bland annat följande.

Upprätthållandet av den förstärkta försvarsberedskapen har helt naturligt ställt de centrala förvaltningsmyndigheterna inom vårt försvar, armé-, marin- och flygförvaltningarna, inför uppgifter av en storleksordning och en svårighetsgrad, som i jämförelse med mera normala förhållanden medfört en våldsam ansvällning av förvaltningsapparaten. Av särskild betydelse ha i detta hänseende varit de utomordentligt omfattande materielanskaffningar av olika slag, som måst äga rum i snabb takt och som även framgent torde komma att ställa mycket stora krav på de förvaltande myndigheterna. Även de i tjänstgöring varande truppernas underhåll och förseende med förnödenheter av skilda slag har ställt och ställer allttjämt stora fordringar på förvaltningsmyndigheternas kapacitet.

De anförda omständigheterna ha föranlett till att vissa åtgärder ansetts böra vidtagas i syfte dels att inom speciella områden effektivisera förvaltningstjänsten och dels att från förvaltningsmyndigheterna avlyfta en del av deras arbetsbörda. I sistnämnda hänseende må erinras om att vid sidan av förvaltningsmyndigheterna två särskilda organ inrättats, statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd, den förra med uppgift att omhänderväsa ammunitionsanskaffningen för försvarsväsendet i dess helhet, den senare att leda verksamheten vid vissa försvaret tillhörande verkstäder.

Inom statens industrikommission hava på sistone vissa utredningar ägt rum med syfte att undersöka möjligheterna för att i vissa avseenden åstadkomma en rationalisering av den militära förvaltningstjänsten. Dessa undersökningar hava resulterat i att preliminära riktlinjer utarbetats för en omorganisation av den militära förvaltningen.

Även enligt min mening synes tiden nu vara inne att söka tillvarataga de erfarenheter som kunnat göras under det senast förflutna året för att med dem såsom grundval söka anpassa den centrala militära förvaltningstjänstens organisation efter de betydligt ökade arbetsuppgifter, som nu åvila den militära förvaltningen och som säkerligen komma att kvarstå även efter en framtida återgång till mera fredliga förhållanden. Vad som därvidlag särskilt torde böra eftersträvas synes i första hand vara åstadkommande av större enhetlighet i förvaltningstjänsten inom försvarsväsendet än som hittills varit till finnandes. Vidare torde det böra övervägas, huruvida icke kommersiell och industriell sakkunskap för framtiden bör vara i ökad grad och mera permanent företrädd inom den militära förvaltningsverksamheten än som hittills normalt varit fallet.

1940 års utredning avgav den 24 februari 1941 sitt betänkande med principförslag rörande omorganisation av den militära förvaltningen. I betänkandet framhölls bland annat, att den nuvarande militära förvaltningsorganisationen vid den försvarsberedskap, som vårt land på grund av stormaktskriget tvingats intaga, uppvisat betänkliga brister, då det gällt att skaffa en överblick över de olika försvarsgrenarnas behov och tillgångar samt möjligheterna att fylla behoven. Olägenheterna med den nuvarande förvaltningsorganisationen vore huvudsakligen att hänföra till splittringen på de olika försvarsgrenarna av förvaltningsuppgifter av samma art samt avsaknaden av samordnande organ för det krigsindustriella planeringsarbetet. Med hänsyn till dessa olägenheter hade utredningen funnit erforderligt att, så långt detta lämpligen låte sig göra, förvaltningsverksamheten sammanfördes fackgrensvis till en gemensam försvarsförvaltning, samt att denna tillfördes all erforder-

derlig teknisk och merkantil sakkunskap, så att fortlöpande kontakt med industrien kunde hållas och planläggningen av krigsindustrien säkerställas. Vid detta sammanförande borde i huvudsak följas den nuvarande indelningen inom arméförvaltningen.

1940 års utredning föreslog sålunda, att verksamheten inom den gemensamma försvarsförvaltningen skulle uppdelas på ett materieldepartement, ett intendenturdepartement, ett fortifikationsdepartement, ett sjukvårdsdepartement och ett civilt departement. Vad intendenturförvaltningen beträffar räknade utredningen emellertid även med det alternativet, att särskilda centralmyndigheter för de olika försvarsgrenarna skulle bibehållas på detta område. Bortsett från detta alternativ borde enligt utredningens mening till vart och ett av nämnda departement sammanföras dithörande ärenden från samtliga försvarsgrenar. Förutom dessa fem för försvarsgrenarna gemensamma departement krävdes emellertid särskilda förvaltningsorgan, ett för varje försvarsgren, förslagsvis benämnda armé-, marin- och flygförvaltningarna, med uppgift att handlägga vissa för försvarsgrenarna specifika uppgifter, vilka stode i nära samband med tjänsten inom dem.

I sitt betänkande uppehöll sig 1940 års utredning särskilt vid materieldepartementets arbetsuppgifter. Detta departement skulle närmast motsvara det nuvarande tygdepartementet inom arméförvaltningen men ombesörja även vissa delar av övriga försvarsgrenars materielförvaltningar. Det skulle hava till uppgift att handhava konstruktion, nyanskaffning och kontroll av krigsmateriel ävensom anskaffningen av vissa slag av intendenturmateriel. Projekterandet av viss för försvarsgrenarna specifik materiel, såsom stridsvagnar för armén, fartyg för marinen och flygplan med tillhörande motorer för flygvapnet, skulle emellertid handhavas av respektive försvarsgrenars egna förvaltningsorgan. Sistnämnda förvaltningsorgan skulle också ombesörja all reparations- och underhållstjänst för den egna försvarsgrenens materiel.

Till materieldepartementet skulle enligt 1940 års utrednings förslag vara förvaltningsmässigt anknuten en särskild organisation för handhavande av förrådsverksamheten inom försvarsväsendet. Denna organisation skulle stå under ledning av en generalrustmästare. Till dennes förfogande avsågs skola ställas specialutbildad förrådspersonal, ammunitionstrupper. Verksamheten vid försvarsväsendets industriella anläggningar, vilka enligt nuvarande organisation lyda under de olika centrala förvaltningsorganen men i rådande krisläge i viss utsträckning provisoriskt sammanförts under försvarsväsendets verkstadsnämnd, skulle enligt utredningens förslag framdeles drivas i bolagsform.

I fråga om de föreslagna förvaltningsorganens ställning inom försvarsorganisationen förordade 1940 års utredning, att de till den centrala försvarsförvaltningen hörande fem departementen skulle lyda direkt under Kungl. Maj:t. Emellertid borde överbefälhavaren över rikets försvarskrafter äga direktivrätt i erforderlig omfattning; han skulle också äga att genom en sär-

skild representant i förekommande fall följa ärendenas handläggning. Civila departementet borde dock göras helt oberoende av de militära myndigheterna utom i frågor rörande krigsförberedelsarbetet, där viss direktivrätt borde tillkomma överbefälhavaren. I fråga om de särskilda förvaltningsorganen för försvarsgrenarna torde 1940 års utredning hava avsett, att försvarsgrenscheferna skulle i förhållande till dem intaga i stort sett samma ställning som för närvarande tillkomma dem i förhållande till armé-, marin- och flygförvaltningarna.

En närmare redogörelse för innebörden i 1940 års utrednings förslag även som för de erinringar som i remissväg framställts gentemot förslaget återfinnes å sid. 23—62 i 1941 års utrednings betänkande. I den mån icke i det följande närmare upplysningar lämnas i dessa hänseenden torde jag få hänvisa till nyssnämnda framställning.

C. 1941 års militära förvaltningsutredning samt vissa andra utredningar berörande frågor om militär förvaltning.

Genom beslut den 30 augusti 1941 har Kungl. Maj:t uppdragit åt dåvarande statssekreteraren i försvarsdepartementet T. G. Wärn att handhava och utföra fortsatt utredning rörande organisationen av försvarsväsendets förvaltningsverksamhet ävensom att avgiva de förslag, vilka av utredningen kunde föranledas (*1941 års militära förvaltningsutredning*). I enlighet med Kungl. Maj:ts samtidigt lämnade bemyndigande tillkallades sedermera ett flertal för utredningens utförande erforderliga sakkunniga.

I anförande till statsrådsprotokollet nyssnämnda dag yttrade jag, efter att ha erinrat om vissa huvudpunkter i 1940 års utrednings förslag och i de däröver avgivna yttrandena, bland annat följande.

Den fortsatta utredning rörande sättet för åstadkommande av en erforderlig rationalisering av den militära förvaltningsverksamheten, vilken jag i enlighet med det förut anförda anser nu böra igångsättas, torde böra i sina väsentliga delar bygga på den principiella uppläggning av problemet som kommit till uttryck i militära förvaltningsutredningens betänkande. Sålunda bör eftersträvas att åt den militära förvaltningen förläna den grad av enhetlighet som över huvud kan åstadkommas utan att de särskilda försvarsgrenarnas berättigade krav på smidighet och anpassning därigenom trädas för nära. Särskilt bör därvid uppmärksammas angelägenheten av ett planmässigt inordnande av den militära materielproduktionen inom landets industriella kapacitet, för vilket ändamål enhetlighet i ledningen synes vara särskilt av nöden. Emellertid böra vid den fortsatta utredningen på förevarande område vissa av de erinringar emot förvaltningsutredningens förslag som framförts från de över förslaget hörda myndigheternas sida upptagas till prövning. För min del har jag särskilt uppmärksammat de invändningar som hänföra sig till förslaget om att uppdelna den centrala materieförvaltningen på dels ett gemensamt materieldepartement och dels särskilda förvaltningsorgan tillhörande de särskilda försvarsgrenarna. Från

ett flertal myndigheter har framhållits, att det synes kunna befaras, att en sådan splittring av materieförvaltningen i vidsträckt mening skulle kunna medföra allvarliga olägenheter. Det synes därför böra undersökas, huruvida icke på grundval av det av arméförvaltningen framlagda förslaget eller på annat sätt förbättringar i detta avseende kunna vinnas.

På sätt jag i ett tidigare sammanhang anført föreligger ett visst samband mellan frågan om ordnandet av den militära högsta ledningen och spørsmålet om den centrala förvaltningsorganisationen. Den sistnämndas struktur kan sålunda komma att i viss mån bliva beroende av det resultat, till vilket den pågående försvarsutredningen kan komma i fråga om den högsta ledningen. Särskilt torde härvidlag den ställning som försvarsgrenscheferna anses böra intaga komma att vara av betydelse. Anses försvarsgrenscheferna allttjämt böra bära ansvaret för respektive försvarsgrenars utbildning och stridsduglighet i allmänhet, lär det sålunda även böra tillkomma dem ett visst och icke alltför begränsat inflytande på den centrala förvaltningstjänsten, enkannerligen i vad rör materieförvaltningen, medan ett sådant inflytande icke synes vara lika nödvändigt, därest de nuvarande försvarsgrenschefernas ställning anses böra förändras till att bliva av mera inspekterande art.

En fråga, som vid den fortsatta utredningen av förevarande spørsmål måste ägnas en ingående uppmärksamhet, är det särskilt av riksräkenskapsverket i dess yttrande berörda spørsmålet om vilka myndigheter som skola hava att avgiva framställningar om medelsanvisningar ävensom förvalta beviljade anslagsmedel. Denna fråga, vilken av förvaltningsutredningen lämnats olöst, sammanhänger delvis med det militära ledningsproblemet, och torde komma att visa sig vara av väsentlig betydelse, då det gäller att taga slutlig ståndpunkt till det föreliggande spørsmålet i dess helhet.

Den nu ifrågavarande utredningen torde till en början böra utmynna i ett förslag rörande de organ som böra ingå i försvarsväsendets centrala försvarsorganisation med klarläggande av de uppgifter som böra åvila de olika förvaltningsorganen ävensom av den ställning som överbefälhavaren och försvarsgrenscheferna böra intaga till desamma. Vidare torde det ankomma på utredningen att uppgöra förslag till de särskilda organens inre organisation med uppdelning på byråer och avdelningar m. m. På grundval härav torde böra utarbetas utkast till instruktioner för de olika förvaltningsorganen ävensom preliminära förslag till personalförteckningar. Slutligen torde såvitt möjligt fullständiga kostnadsberäkningar böra framläggas.

Vid utredningsarbetet bör givetvis även frågan om försvarsväsendets industri- anläggningars inpassande i förvaltningsorganisationen tagas under omprövning. Däremot synes det icke vara oundgängligen nödvändigt att i detta sammanhang till slutligt bedömande upptaga den synnerligen komplicerade frågan, huruvida dessa anläggningar böra i enlighet med förvaltningsutredningens förslag bedrivas i bolagsform eller huruvida driften bör ordnas på annat sätt. Jag vill här erinra om att en viss del av detta frågekomplex nyligen överlämnats till särskild undersökning, i det att Kungl. Maj:t genom beslut den 4 juli 1941 uppdragit åt försvarsväsendets verkstadsnämnd att i samråd med marinförvaltningen företaga en utredning rörande omorganisation av örlogsvarven samt till Kungl. Maj:t inkomma med förslag härutinnan.

Utredningen bör bedrivas och slutföras med all skyndsamhet. Hinder bör emellertid icke möta att, därest så finnes lämpligt, ett visst avsnitt av förvaltningsapparaten upptages till behandling för sig och göres till föremål för ett särskilt förslag. På utredningen torde böra ankomma att yttra sig om den lämpliga tiden för ett genomförande av en reform på förevarande område ävensom om den ord-

ning, i vilken eventuella nyorganisationer böra äga rum. Även om det befinnes påkallat att beträffande vissa avsnitt av förvaltningsapparaten låta med en omorganisation anstå till dess mera normala förhållanden inträtt, torde likväl utredningen jämväl i dessa delar böra föras fram så långt, att de tilltänkta nya förvaltningsorganens arbetsområden och inre organisation klarläggas samt en överblick över personalbehovet erhålles.

1941 års förvaltningsutrednings förslag, vilket innefattas i ett den 28 mars 1942 avgivet *betänkande med förslag rörande den centrala förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet* (stat. off. utr. 1942: 16) bygger till sina huvudprinciper på de av 1940 års utredning uppdragna grundlinjerna för en försvarsförvaltning. Det nya förslaget innefattar dock vissa principiella avvikelser från 1940 års utrednings förslag, särskilt hänförande sig till krigsmaterielförsörjningens område. Dessa avvikelser botten i huvudsak i den uppfattning rörande försvarsgrenschefernas ställning i försvarsorganisationen, som kommit till uttryck i 1941 års försvarsutrednings förslag och vilken uppfattning omfattats jämväl av förvaltningsutredningen. Den koncentrerings av likartade arbetsuppgifter till ensartade organ med speciell kompetens för uppgifternas handhavande, vilken utgjorde 1940 års utrednings syftemål, har emellertid även för 1941 års förvaltningsutredning framstått såsom ett mycket viktigt led i strävandena att åstadkomma en rationell arbetsfördelning inom det militära förvaltningsväsendet. Det av den nya utredningen framlagda förslaget till organisation av den centrala militära förvaltningsapparaten syftar sålunda, enligt vad i betänkandet framhållits, till att i möjligaste mån fylla det i utredningsdirektiven uppställda önskemålet att åt den militära förvaltningen förläna den grad av enhetlighet som över huvud kan åstadkommas utan att de särskilda försvarsgrenarnas krav på smidighet och anpassning därigenom trädas för nära. 1941 års utrednings betänkande utmynnar i ett förslag, att försvarsväsendets centrala förvaltningsverksamhet framdeles skall omhändervas av följande centrala ämbetsverk, nämligen arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygförvaltningen, försvarsväsendets fortifikationsförvaltning, försvarsväsendets sjukvårdsförvaltning, försvarsväsendets civilförvaltning samt försvarsväsendets industriverk.

Beträffande *genomförandet* av den föreslagna omorganisationen vore det enligt utredningens mening uppenbart, att flera olika faktorer spelade in vid bedömandet härav. I och för sig måste det framstå såsom önskvärt, att den nya organisationen genomfördes snarast möjligt, då ju avsikten med densamma vore att åstadkomma en förbättring och rationalisering av de nuvarande förhållandena på ifrågavarande områden. Å andra sidan finge man icke bortse från vad i åtskilliga av de över 1940 års utrednings förslag avgivna yttrandena anförts därom, att en genomgripande förvaltningsreform icke borde genomföras under en för förvaltningsapparaten i sin helhet så påfrestande tid som den nuvarande, då alla krafter måste anspännas för att tillgodose de utomordentligt stegrade krav som ställas på densamma. Uppen-

bart vore nämligen, att själva genomförandet av en genomgripande omorganisation ofta medförde en temporär nedsättning i effektiviteten hos förvaltningsorganet i fråga.

Enligt utredningens mening vore det mest angeläget, att det nya organ, som föresloges skola under namn av Försvarsväsendets industriverk övertaga viktiga delar av materielanskaffningsproblemen och krigsförberedelsearbetet på industriens område, snarast möjligt började uppsättas. Vidare syntes många skäl tala för att den för försvarsväsendet gemensamma fortifikationsförvaltningen utan dröjsmål komme till stånd, därvid dock vore att märka, att enligt utredningens uppfattning den verksamhet, som för närvarande omhänderhades inom flygförvaltningens byggnadsavdelning, borde övertagas av den nya fortifikationsförvaltningen först efter hand som de planerade nya etablissemangen i huvudsak blivit fullbordade.

Tidpunkten för genomförandet av den nya organisationen beträffande övriga föreslagna förvaltningsorgan syntes kunna lämpas efter förhållandena i de särskilda fallen. Ett genomförande av den av utredningen föreslagna inre organisationen av flygförvaltningens materielavdelning syntes sålunda kunna äga rum helt oberoende av tidpunkten för genomförandet av övriga delar av förslaget. Detsamma gällde enligt utredningens mening beträffande den inre organisationen av exempelvis arméförvaltningens tygdepartement och marinförvaltningens ingenjöravdelning. Att organisationsförslaget i nämnda delar bringades till genomförande snarast möjligt framstode enligt utredningens mening som en angelägenhet, vilken icke länge borde undanskjutas. Däremot syntes det icke i och för sig behöva medföra några större olägenheter, om med uppsättandet av de nya för försvarsväsendet gemensamma sjukvårds- och civilförvaltningarna skulle anses böra anstå någon tid. Enligt utredningens mening innebure dock förslaget jämväl i dessa delar så väsentliga fördelar i förhållande till den nuvarande organisationen, att ett genomförande av detsamma icke borde uppskjutas annat än av vägande skäl.

Här må även erinras om vissa andra utredningar rörande förvaltningsfrågor, vilka äga nära sammanhang med frågan om den militära centralförvaltningen.

1941 års militära förvaltningsutredning förordade för sin del, om ock med viss tvekan, driftsformen statlig affärsdrift för försvarsväsendets nytillverkande fabriker framför bolagsformen. Utredningen framhöll emellertid, att, därest Kungl. Maj:t ändock skulle anse det vara lämpligare, att ifrågavarande fabriker dreves i bolagsform, en särskild detaljutredning erfordrades angående med bolagsbildningen sammanhängande frågor. I anslutning härtill bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 17 april 1942 chefen för försvarsdepartementet att dels utse en sakkunnig med uppgift att inom nämnda departement biträda med utredning rörande bedrivande

de av verksamheten vid vissa försvarsväsendet tillhöriga industrianläggningar i bolagsform samt avgiva de förslag, vartill utredningen kunde föranleda, dels ock besluta om sekreterarbiträde åt den sakkunnige ävensom om tillkallande av experter för att stå till utredningens förfogande för särskilda utredningsuppdrag och samråd.

I anledning härav tillkallade departementschefen den 6 maj 1942 tillförordnade byråchefen i riksräkenskapsverket C. A. Murray att såsom sakkunnig inom departementet handhava ifrågavarande utredning. För utredningen antogs benämningen *1942 års militära bolagsutredning*. Med stöd av Kungl. Maj:ts ovannämnda bemyndigande har departementschefen sedermera tillkallat vissa experter att biträda vid utredningen. Sedan utredningens arbete slutförts, har utredningen den 10 september 1942 till fullgörande av sitt uppdrag överlämnat en promemoria med utredning och förslag rörande bolagsdrift vid vissa försvarsväsendet tillhöriga industrianläggningar.

I nära sammanhang med nyssnämnda spörsmål står frågan om en *omorganisation av örlogsvarven*, vars utredning genom Kungl. Maj:ts beslut den 4 juli 1941 uppdragits åt verkstadsnämnden i samråd med marinförvaltningen. Sedan denna fråga bearbetats av särskilda av nämnden i samråd med marinförvaltningen utsedda sakkunniga (1941 års örlogsvarvskommitté), har nämnden inkommit med förslag i ämnet, till vilket Kungl. Maj:t efter vederbörlig remissbehandling torde få taga ståndpunkt.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande beslöt besparingsberedningen den 28 juni 1941 i samråd med statens krisrevision att tillkalla intendenten i byggnadsstyrelsen K. Bildmark att såsom sakkunnig verkställa utredning angående *besparings- och rationaliseringsåtgärder i fråga om underhållet av staten tillhöriga*, för den civila statsförvaltningen och försvarsväsendet disponerade *byggnader*. Efter fullgjort uppdrag har Bildmark den 23 februari 1942 framlagt en promemoria i ärendet, innefattande bland annat vissa förslag om omorganisation av byggnadsförvaltningen inom försvarsväsendet. Besparingsberedningen har sedermera i en den 25 april 1942 dagtecknad promemoria, utan att taga ståndpunkt till organisationsförslagen, gjort vissa uttalanden om behovet av husbyggnadsteknisk sakkunskap vid underhållsarbetet å statens fastigheter.

Slutligen har chefen för försvarsdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts den 17 april 1942 givna bemyndigande tillkallat tre personer för att biträda med utredning rörande ordnandet av reparationstjänsten i fråga om uniforms-persedlar m. m. (*1942 års militära reparationstjänstutredning*). Dessa sakkunniga ha den 16 oktober 1942 till departementschefen överlämnat principbetänkande angående centralisering av reparationstjänsten i fråga om intendenturmateriel och sedermera i anslutning därtill avgivit vissa detaljförslag. På min hemställan har Kungl. Maj:t förut i dag beslutit avlåta proposition nr 179 till riksdagen med förslag i hithörande hänseenden.

Jag ämnar i det följande vid behandlingen av de särskilda avsnitt av förvaltningsorganisationen, som ha samband med nyssnämnda förslag, i vissa delar beröra såväl dessa som däröver avgivna remissyttranden.

I förevarande sammanhang bör vidare erinras, att Kungl. Maj:t den 5 juni 1942 bemyndigade mig att utse högst sex utredningsmän att inom försvarsdepartementet biträda med utredning rörande utnyttjandet av ingenjörtekniskt utbildad personal inom försvarsväsendet och därmed sammanhängande frågor. Den 30 juni 1942 anmodades sex personer att utföra ifrågavarande uppdrag. Utredningen har antagit namnet *försvarsväsendets ingenjörutredning*.

Då ingenjörutredningen berör ett flertal av de förvaltningsområden, om vilka här är fråga, synes det mig lämpligast att lämna en närmare redogörelse för utredningens uppdrag.

Vid avlåtandet av propositionen 1942: 210 angående den fortsatta utbyggnaden och organisationen av landets försvarskrafter förklarade jag det vara min avsikt att, sedan 1941 års förvaltningsutredning framlagt sitt betänkande, upptaga frågan om en hela försvarsväsendet omspännande undersökning rörande ingenjörspersonalens utnyttjande.

I anslutning härtill anförde jag i samband med igångsättandet av ingenjörutredningen till statsrådsprotokollet bland annat följande.

Sedan 1941 års militära förvaltningsutredning numera framlagt betänkande med förslag rörande den centrala förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet, synes tiden vara inne att upptaga frågan om den av mig sålunda förutsatta utredningen rörande den ingenjörtekniskt utbildade personalens utnyttjande inom försvarsorganisationen. Såsom redan anförts, anser jag det nödvändigt, att teknikens män beredas ökat utrymme och inflytande inom försvarsorganisationen; den utökning av den fast anställda ingenjörspersonalen, som 1941 års försvarsutredning föreslagit, torde kunna betecknas såsom ett minimum. Det synes nämligen icke uteslutet, att vissa arbetsuppgifter av mera teknisk natur, vilka enligt försvarsutredningens förslag skulle anförtros åt militär personal, vid närmare undersökning befinnas böra hellre handhas av ingenjörer, civilmilitära eller civila. Bland de arbetsuppgifter, som sålunda kunna tänkas överlämnade till ingenjörspersonal, må nämnas vissa uppgifter med avseende å tygtjänsten vid militärbefälsstaber och truppförband samt vissa med befätnings- och byggnadsväsendet sammanhängande frågor. Vid bedömandet av frågorna om den tekniska tjänstens organisation inom försvarsväsendet får dock icke förglömmas, att dessa frågor måste prövas främst ur militär synpunkt. Vid organisationens utformande måste sålunda tillses, att densamma — samtidigt som den blir i möjligaste mån effektiv ur teknisk synpunkt — passar in i det militära systemet.

Den utredning rörande ingenjörspersonalens utnyttjande inom försvarsväsendet, som sålunda bör komma till stånd, bör omfatta samtliga försvarsgrenar. För utredningsarbetet torde lämpligen 1941 års försvarsutrednings förslag och däröver avgivna yttranden ävensom 1941 års militära förvaltningsutrednings betänkande jämte de yttranden, som i anledning av remiss däröver avgivas, kunna tjäna såsom utgångspunkt. Härvid böra dock förutsättningslöst prövas både organisations- och anställningsformerna. Det torde icke utan vidare vara klart, att ingenjör-

personalen bör bilda särskilda civilmilitära kårer eller att den bör i större utsträckning vara fullmaktsanställd. Ävenledes bör noggrant övervägas i vilken omfattning ingenjörspersonalen skall vara högskoleutbildad och i vilken utsträckning fackskoleutbildning jämte praktik kan finnas tillräcklig. Vid utredningen bör vidare upptagas till prövning — förutom spörsmålet om den fast anställda ingenjörspersonalen — jämväl frågan om behovet av ingenjörsutbildad reservpersonal vid de olika försvarsgrenarna. Jämväl frågan om utbildningen inom försvarsväsendet av för tygtjänsten avsedd personal med lägre befattningar bör upptagas till behandling. Slutligen böra även andra med här berörda frågor sammanhängande spörsmål, såsom rörande organisationen av vissa utbildningsanstalter, i den mån så befinnes erforderligt bliva föremål för utredning.

I samband med det utredningsarbete, som sålunda bör komma till stånd, bör — såsom i försvarspropositionen framhållits — även upptagas till behandling spörsmålet om ordnande av reparations- och underhållstjänsten i fråga om tygmateriel. Med hänsyn till att den utökade försvarsorganisationen kommer att förfoga över väsentligt mera materiel av komplicerad och svårskött beskaffenhet än vad tidigare varit fallet, är det nämligen av vikt, att materielen erhåller en ur ekonomisk synpunkt och med hänsyn till försvarets effektivitet tillfredsställande vård.

Den utredning, som sålunda bör komma till stånd, torde böra anförtros åt särskilda inom försvarsdepartementet tillkallade utredningsmän, vilka böra avgiva dels förslag till stater för de personalkategorier, som beröras av utredningen, dels fullständiga förslag till nya eller ändrade författningar i de av utredningen omfattade eller därmed sammanhörande ämnena, dels ock fullständiga kostnadsberäkningar.

Ytterligare en utredning, som här bör omnämnas, är 1941 års *revisionsutredning*, tillkallad av chefen för finansdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts den 28 juni 1941 givna bemyndigande för att inom nämnda departement biträda med utredning av frågan om upprättande av en permanent och allmän sakrevision inom statsförvaltningen. Denna utredning har den 17 december 1942 avgivit betänkande angående inrättande av statens sakrevision (stat. off. utr. 1942: 57). Proposition i ämnet har sedermera avlåtits till årets riksdag (1943: 164).

D. Yttranden över 1941 års militära förvaltningsutrednings förslag.

Över 1941 års militära förvaltningsutrednings förslag ha yttranden infordrats av följande myndigheter m. fl., nämligen överbefälhavaren, arméchefen, marinchefen, chefen för flygvapnet och flygförvaltningen, arméförvaltningen, marinförvaltningen, medicinalstyrelsen, statskontoret, riksräkenskapsverket, statens arbetsmarknadskommission, statens krisrevision, statens industrikommission, statens ammunitionsnämnd, försvarsväsendets verkstadsnämnd, statens reservförrådsnämnd, ordföranden i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, ingenjörsvetenskapsakademien, 1941 års revisionsutredning, utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga

forskningens ordnande, byggnadsstyrelsen, 1940 års militära byggnadsutredning, allmänna lönenämnden och försvarsväsendets lönenämnd gemensamt samt medicinalstyrelseutredningen.

Vidare ha Sveriges industriförbund, svenska teknologföreningen, svenska officersförbundet, svenska underofficersförbundet, svenska militärläkarföreningen, försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund, civilmilitära tjänstemannaföreningen, försvarets civila tjänstemannaförbund, försvarsverkens civila personals förbund, Sveriges arbetsledareförbund, svenska nationalkommittén för fysik samt svenska arkitekters riksförbund beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet.

Slutligen ha utlåtanden över svenska nationalkommitténs för fysik yttrande inforrats från arméförvaltningens tyg- och civila departement samt fortifikationsstyrelse ävensom ingenjörsvetenskapsakademien.

En närmare redogörelse för innehållet i yttrandena lämnas i det följande under de olika avsnitt, som därav beröras. I den mån annat icke angives ha de framlagda förslagen i de särskilda hänseendena i huvudsak tillstyrkts eller lämnats utan erinran. I förevarande sammanhang skall emellertid en översikt lämnas över de synpunkter på förslaget i dess helhet, som framkommit i yttrandena.

Vad angår det nya förslagets *a l l m ä n n a g r u n d e r* har *överbefälhavaren* med vissa reservationer, för vilka i det följande redogöres, förklarat sig kunna godtaga ett ordnande av den centrala förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet i huvudsaklig överensstämmelse med 1941 års utrednings förslag. Överbefälhavaren har emellertid föreslagit, att vissa av de frågor, som enligt hans mening vore svävande eller icke fullt utredda, snarast och helst innan ärendet förelades riksdagen underkastades ytterligare utredning, därvid överbefälhavaren borde beredas tillfälle att framställa sina önskemål. Redan i detta sammanhang torde emellertid böra erinras om det av överbefälhavaren framställda kravet på förstärkning av den militära sakkunskapen inom civilförvaltningen och industriverket. Överbefälhavaren har vidare framhållit såsom synnerligen önskvärt, att riksdagens blivande beslut i förevarande fråga icke fastlade annat än organisationens huvuddrag och att sålunda detaljerna lämnades till Kungl. Maj:ts avgörande.

Arméchefen har i sitt yttrande uttalat, att han i princip delade utredningens uppfattning om behovet av ett fristående organ med i huvudsak de uppgifter, som av utredningen föreslagits för försvarsväsendets industriverk. Arméchefen har vidare understrukt betydelsen av försvarsgrensvis ordnad tyg- och intendenturförvaltning, tillstyrkt en gemensam civilförvaltning och förklarat sig intet ha att erinra mot gemensamma fortifikations- och sjukvårdsförvaltningar, därest vederbörande försvarsgrenschefs inflytande bleve tillfredsställande tillgodosett.

Även *marinchefen* har i princip anslutit sig till utredningens förslag men

förklarat sig frukta, att dess genomförande kunde visa sig innebära överorganisation med hänsyn till arbetets omfattning under fredsförhållanden och skapa en icke önskvärd fördröjning och tungroddhet i förvaltningsärendenas handläggning.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha i gemensamt yttrande avslutit sig till utredningsförslaget i vad detta går ut på bibehållande av försvarsgrenarnas materielorgan jämte inrättande av ett gemensamt industriverk men däremot motsatt sig en utbrytning ur försvarsgrensförvaltningarna av byggnads-, sjukvårds- och civilärendena. De ifrågavarande myndigheterna ha i detta sammanhang framhållit såsom en konsekvens av utredningens förslag, att vid flygvapnet måste inrättas regionala förvaltningsorgan, vilket icke vore önskvärt och icke heller behövt, därest överstyrelsen vore samlad inom flygförvaltningen.

Arméförvaltningen har funnit ofrånkomligt, att den tekniska och ekonomiska verksamhet, som sammanhänge med försvarsgrenarnas utrustning med krigsmateriel, handhades av förvaltningsorgan, hos vilka vederbörande försvarsgrenschef omedelbart kunde få sina intentioner i fråga om materielförsörjningen omsatta. För tillgodoseende härav syntes alltså förvaltningsverksamheten på tyg- och intendenturmaterielområdena böra ordnas försvarsgrensvis. Ingen tvekan rådde emellertid om att ett centralt organ för handläggning i fred av det krigsindustriella förberedelsearbetet och vissa därmed sammanhängande frågor vore erforderligt. En centralisering av övriga förvaltningsgrenar syntes ägnad att medföra en rationalisering av verksamheten inom varje särskilt förvaltningsområde.

Marinförvaltningen har framhållit, att tvingande skäl icke syntes föreligga att nu, när den av upprustningen betingade materielanskaffningen överskridit sin toppunkt, vidtaga så omfattande och genomgripande organisationsförändringar som föreslagits. Emellertid vore det önskvärt med mera rationella arbetsmetoder. Marinförvaltningen ville därför ej motsätta sig, att förslaget lades till grund för åstadkommande av en mera tillfredsställande ordning. Ämbetsverket anslöte sig alltså i princip till det föreliggande förslaget med undantag för sjukvårdsförvaltningen. Den månghövdade centralförvaltningen måste dock skapa betydande svårigheter att klarlägga tjänstevägarna samt kunde befaras giva anledning till kompetens tvister, osäkerhet i ämbetsutövningen och vidlyftigt remissförfarande. Genomförandet borde ske så att effektiviteten icke äventyrades under rådande förhållanden.

Statskontoret har förklarat sig ej vara övertygat om lämpligheten av att i den nu föreslagna utsträckningen bibehålla materiel- och intendenturverksamheten hos försvarsgrensförvaltningarna. Gränsdragningen hade i varje fall ej blivit klarare än i det av 1940 års utredning framlagda förslaget utan snarare tvärtom. Måhända vore det dock välbetänkt att åtminstone tills vidare väsentligen oförändrad bibehålla materiel- och inten-

denturverksamheten. Ämbetsverket har vidare i åtskilliga hänseenden, för vilka i det följande redogöres, framställt erinringar mot det nya förslaget och har på grund därav funnit frågan böra underkastas ytterligare allsidigt övervägande.

Statens krisrevision har gentemot det nu till bedömande föreliggande förslaget framhållit, att 1941 års utredning — i stället för att fixera målet och sedan söka en lösning efter vissa principiella huvudlinjer — styckat sönder problemet i stort sett efter förvaltningens nuvarande organisation. Utredningen hade lämnat tämligen fritt spelrum för en dragkamp mellan s. k. civila och militära intressen. Militär personal borde ha ett dominerande inflytande på utvecklingsarbetet. Den konstruktiva utformningen borde uppdragas åt civil personal med biträde av militärer med tillräckligt färska erfarenheter av materielens användande i trupptjänst.

Krisrevisionen har vidare erinrat, att ingen nu kunde förutse behoven under en kommande fredsperiod. En omorganisation kunde därför lätt resultera i överorganisation. Krisrevisionen kunde icke frigöra sig från ett intryck av att förslaget gäve stöd åt dylika farhågor. Den nya organisationen borde växa fram etappvis. Krisrevisionen kunde ej finna, att den föreslagna förvaltningsapparaten skulle befrämja önskad enkelhet, klarhet och reda. Förslaget vore behäftat med så väsentliga brister, att det icke i föreliggande skick kunde läggas till grund för en omorganisation. Krisrevisionen förordade därför uppskov till dess ny och väsentligt grundligare utredning skett. Det vore angeläget att verkställa en dylik utredning med minsta möjliga tidsutdräkt. I avvaktan på resultatet borde man bygga vidare på den provisoriska grundval, som funnes i statens ammunitionsnämnd (numera statens krigsmaterielnämnd) och försvarsväsendets verkstadsnämnd. Utvidgningen av ammunitionsnämnden utgjorde ett viktigt steg mot skapande av det centrala organ för den militära materielanskaffningen, vilket innebure den angelägnaste reformen. Under den successiva utbyggnaden av ammunitionsnämnden vunnes erfarenhet och ett säkrare utgångsläge för omdaning även av det militära förvaltningsväsendet i övrigt.

De betydelsefulla utbildningsfrågorna borde ägnas särskild uppmärksamhet och åtgärder snarast vidtagas för att förstärka den tekniskt skolade personalen inom försvarsväsendet.

Statens industrikommission har biträtt grundtanken i förslaget men funnit betydelsefulla justeringar påkallade, särskilt i fråga om gränsdragningen mellan det tilltänkta industriverket och försvarsgrensförvaltningarna. Till hithörande spörsmål torde jag i ett senare avsnitt få återkomma.

Svenska officersförbundet har ansett systematiseringen alltför långt driven, varigenom en viss överorganisation uppkommit. Utredningen hade vidare enligt förbundets mening övervärderat arbetsuppgifterna och deras omfattning under normala förhållanden. Utredningen syntes ha eftersträvat att basera den centrala förvaltningsapparats verksamhet till alldeles

överbäggande del på allenast personal, som saknade varje militär fackutbildning. För envar initierad vore det närmast ett axiom, att förvaltningens ändamålsenliga handhavande i det stora flertalet fall krävde militära kunskaper och ingående kännedom om militära förhållanden. Beflsfrhllandena måste vidare bliva ordnade på rimligt sätt. Denna sida av saken hade helt lämnats åsido av utredningen. Detsamma gällde rekryteringsfrågan. Även denna punkt måste göras till föremål för utredning. Förslaget innefattade slutligen en orimlig skiljaktighet i lönesättningen fr militära och civila befattningshavare, i vilket hänseende det vore nödvändigt med rättelse. Officersfrbundets yttrande utmynnr i en hemställan om grundlig överarbetning av förslaget.

Frsvarsvsэндets civilmilitära ingenjörers förbund har uttalat, att önskemålet om enhetlighet ej vore konsekvent genomfört.

Såsom av det anförda framgår ha erinringar mot det nya utredningsförslaget framkommit från åtskilliga håll. I vissa fall har krävts förnyad utredning av frågan i *hela dess vidd*. Yrkanden härom ha sålunda framställts av statskontoret och krisrevisionen, varjämte svenska officersförbundet hemställt om grundlig överarbetning.

Nya utredningar om mera begränsade men dock väsentliga avsnitt ha — delvis i anslutning till hemställan om en förnyad allmän utredning — påyrkats

beträffande *fortifikations- och byggnadsförvaltningen* i dess helhet av krisrevisionen, ammunitions- och verkstadsnämnderna, byggnadsstyrelsen, tre reservanter i 1940 års militära byggnadsutredning, svenska arkitekters riksförbund samt 1941 års revisionsutredning;

beträffande *sjukvårdsverksamheten* i dess helhet av krisrevisionen;

beträffande *det militära revisionsvsэндet* av riksrkensskapsverket och 1941 års revisionsutredning;

beträffande *försvarsgrensförvaltningarnas organisation* av ammunitions- och verkstadsnämnderna;

beträffande *personalbehovet* av lönenämnderna.

I vrigt har hemställts om vissa specialutredningar. Härom gjorda yrkanden redovisas närmare nedan under de särskilda avsnitten.

Särskild uppmärksamhet har i åtskilliga yttranden ägnats frågorna om *personalens omfattning* och i samband därmed *kostnaderna* för genomförande av den föreslagna organisationen samt om *lönesättningen* för personalen med flera därmed sammanhängande sprsml. I dessa hänseenden har i yttrandena anförts i huvudsak följande.

Statskontoret har erinrat, att ett godtagande av utredningens förslag i hela dess vidd skulle medföra en högst betydande kostnadsökning. Ämbetsverket kunde ej ingå på närmare bedömande av personalbehovet men hade

ett mycket starkt intryck av att personalorganisationen vore alltför omfattande och att lönesättningen ofta vore i överkant. Utredningen hade ej heller iakttagit tillräcklig återhållsamhet i fråga om inrättande av pensionsberättigande befattningar. Personalorganisationen avveke vidare i vissa avseenden från eljest tillämpade principer. Utredningen hade föreslagit inrättande av ordinarie tjänster, som skulle tillsättas på viss tid, i en utsträckning som saknade motsvarighet på andra områden och som icke vore betingad av föreliggande omständigheter. Dylika tjänster borde enligt statskontorets mening förekomma endast undantagsvis, där alldeles särskilda skäl vore för handen. Hänsyn borde nämligen tagas bland annat till de ekonomiska konsekvenser för statsverket, som rätt till pension vid frivillig avgång efter tolv års tjänstgöring kunde medföra.

Statskontoret har vidare framhållit, att förvaltningsorganen i påfallande stor utsträckning indelats i avdelningar om flera byråer. Tillräckliga skäl att på detta sätt frånga den inom svensk förvaltning vanliga organisationen med enbart byråindelning kunde enligt ämbetsverkets mening icke anses vara för handen. Särskilt inom affärsverken funnes byråer, som till sin storlek väl svarade mot de föreslagna avdelningarna.

Redan det anförda belyste enligt statskontorets uppfattning nödvändigheten av att de framlagda organisationsförslagen gjordes till föremål för överarbetning av en särskild sakkunnigberedning. Det borde tillses, att största möjliga enhetlighet åstadkommes i lönegradsplaceringen och att lönesättningen genomgående anpassades efter vad som tillämpades i förvaltningen i allmänhet. Statskontoret hade uppmärksammat bestämda brister i berörda hänseenden men saknade på grund av ärendets omfattning möjlighet att genomföra en mera ingående granskning av personalförteckningarna.

Riksräkenskapsverket har erinrat, att förslagets genomförande skulle medföra högst avsevärda kostnader, närmast förbundna med det av utredningen tillämpade systemet för förvaltningsorganisationens uppbyggnad. Särskilt på civilförvaltningens område skulle den föreslagna planläggningen medföra onödig omgång och merarbete. Den för långt drivna specialiseringen av arbetsuppgifter med starkt begränsade möjligheter till direkt samarbete mellan de militära och de civila organen måste medföra ökat remissväsende.

Allmänna lönenämnden och *försvarsväsendets lönenämnd* ha i gemensamt remissyttrande uttalat, att ett ställningstagande till de av utredningen föreslagna lönegradsplaceringarna för ett flertal befattningar vore synnerligen vanskligt med hänsyn till det knapphändiga och summariska utredningsmaterial, som återfunnes i betänkandet. Särskilt beträffande civil teknisk personal och civil kontorspersonal saknades tillräckligt underlag för säkert bedömande. Lönenämnderna hade emellertid fått det allmänna intrycket, att löneställningen i ej ringa utsträckning tilltagits väl hög. Med inrättande av nya arvoden utöver lön borde få anstå i avvaktan på slutförandet av det uppdrag, som lämnats 1939 års militära arvodesutredning.

De högre civila befattningarna borde därjämte tills vidare i ökad utsträckning kunna vara extra ordinarie, varigenom önskvärd elasticitet i personalorganisationen skulle kunna åstadkommas. Beträffande antalet befattningshavare i olika lönegrader föreläge enligt nämndernas mening ingen möjlighet att taga ställning utan ingående undersökning av arbetsuppgifternas omfattning och beskaffenhet.

Statens krisrevision har, såsom redan i det föregående omnämnts, givit uttryck åt farhågor för att genomförandet av förslaget skulle resultera i överorganisation, detta på grund av svårigheten att i nuvarande läge förutse behoven under en kommande fredsperiod.

Även *överbefälhavaren* har funnit löneplaceringen ej vara i allo väl avvägd. En jämförelse borde göras med förhållandena inom försvarsväsendet i övrigt. Det syntes icke kunna anses berättigat att i lönehänseende placera förvaltningscheferna framför militärbefälhavarna, chefen för fortifikationsförvaltningen till och med jämställd med försvarsgrenscheferna. De i vissa fall utöver lön utgående arvoden syntes ojämnt fördelade. Förhållandet mellan ordinarie och icke-ordinarie personal syntes icke beräknat efter samma principer vid de olika verken.

Svenska teknologföreningen har understrukt betydelsen av att överflyttning av tjänstemän både från privat företag till statligt och tvärtom kunde ske smidigt. Speciellt pensionsfrågan hade i detta sammanhang stor betydelse. En särskild utredning av hithörande spörsmål vore påkallad.

Försvarets civila tjänstemannaförbund har funnit högst anmärkningsvärt, att blott en ytterst ringa del av tjänstemännen inom den tilltänkta förvaltningsorganisationen uppförts på löneplan A. I många fall föreläge vidare så stora likheter i de befattningshavarna åvilande arbetsuppgifterna, att större likformighet borde kunna åstadkommas. Enligt förbundets mening vore det nödvändigt med allsidig utredning om de civila tjänstemännens ställning inom försvaret, så snart beslut fattats om principerna för den nya organisationen av detsamma.

Arméchefen har framhållit, att utredningen vid upprättandet av förslag till personalstater för samt lönegradsplaceringar inom de olika förvaltningarna tillämpat en helt annan princip än den som vid 1942 års försvarsreform kommit till användning i fråga om militära staber och truppförband. Förhållandet tydde på överskattning av materielltjänsten. Om en god personalrekrytering krävde högre löner för materielltjänst, borde särskilda arvoden bestämmas i stället för att beställningarna kraftigt förskötes mot högre tjänstegrader. Departementscheferna borde ej placeras högre än militärbefälhavare m. fl. I fråga om tilläggsarvoden borde samma princip tillämpas inom samtliga förvaltningar. Arméchefen hänvisade härutinnan till den militära arvodesutredningen.

Såsom förut anmärkts har *svenska officersförbundet* understrukt önskvärldheten av att personalberäkningarna underkastades grundlig överarbetning under medverkan av militära fackmän.

E. Provisoriska åtgärder till förstärkning av den centrala militärförvaltningen.

Under de senaste åren ha ett flertal betydelsefulla åtgärder av övervägande provisorisk natur vidtagits i syfte att förstärka den centrala militärförvaltningen i vissa hänseenden. Jag har redan tidigare haft tillfälle att inom riksdagen redogöra för de viktigaste av dessa åtgärder. I anledning av en inom andra kammaren framställd interpellation anförde jag nämligen vid kammarens sammanträde den 27 maj 1942 i huvudsak följande.

Efter stormaktskrigets utbrott och särskilt efter den under vintern 1939/40 för vårt vidkommande inträdda skärpningen av det utrikespolitiska läget blev det uppenbart, att genomgripande åtgärder måste vidtagas inom vissa för riksförsvaret och beredskapen betydelsefulla förvaltningsområden. Sålunda befanns det lämpligt, att ledningen av den för försvarsväsendet i dess helhet erforderliga anskaffningen av ammunition och för dennas framställning behövliga förnödenheter anförtroddes åt ett centralt organ under teknisk och kommersiell ledning. Med anledning härav inrättades för ändamålet ett direkt under Kungl. Maj:t lydande organ, statens ammunitionsnämnd, som började sin verksamhet i april 1940. En rationellare planläggning och driftsledning vid försvarsväsendets fabriker och verkstäder visade sig även nödvändig. För detta ändamål inrättades i maj 1940 försvarsväsendets verkstadsnämnd, vilken i likhet med ammunitionsnämnden lyder direkt under Kungl. Maj:t. Även må erinras om tillkomsten av statens industrikommission, vilken i sig innesluter organ av betydelse i detta sammanhang, exempelvis en krigsindustriavdelning och en prisbyrå.

Genom ammunitions- och verkstadsnämndernas inrättande ernåddes en rationalisering och effektivisering av de verksamhetsgrenar, som direkt beröras av nämndernas förvaltning, men även en välbehövlig avlastning från de militära förvaltningsmyndigheterna av en del tyngande arbetsuppgifter. Även efter nu berörda organisationsändringar ha emellertid de centrala militära förvaltningsmyndigheterna haft att fullgöra arbetsuppgifter av den storleksordning, att särskilda åtgärder ansetts erforderliga. Dessa ha särskilt berört arméförvaltningen. Inom arméförvaltningens tygdepartement har sålunda enligt beslut av Kungl. Maj:t i augusti 1940 provisoriskt inrättats en extra materielbyrå för handläggning av de icke minst ur ekonomisk synpunkt betydelsefulla ärendena rörande anskaffning och tekniskt handhavande av anspans- och motorfordon m. m. Sedan arméns tygverkstäder, med visst undantag, från ingången av år 1942 ånyo underställts arméförvaltningens tygdepartement, har inom departementet inrättats en direkt under generalfälttygmästaren lydande verkstadsavdelning under ledning av en civil överingenjör. Även intendentdepartementet har utvidgats. Den 1 juli 1940 trädde nämligen en ny byrå, industribyrån, i verksamhet med uppgift att handlägga vissa ärenden rörande krigstillverkningens planläggning. Även arméförvaltningens fortifikationsstyrelse har i vissa avseenden omorganiserats. Sålunda inrättades från ingången av år 1941 en extra byrå för handläggning av ärenden rörande vissa fortifikatoriska arbeten. En annan förstärkning av fortifikationsstyrelsen genomfördes den 1 oktober 1941, då en inom industrikommissionen upprättad betongteknisk byrå överflyttades till fortifikationsstyrelsen. Med hänsyn till den avsevärda utökningen av byggnadsverk-

samheten inom lantförsvaret har vidare inom fortifikationsstyrelsen från och med den 1 februari 1942 inrättats ett byggnadskontor under civil ledning med uppgift att handha den praktiska byggnadstekniska verksamheten inom styrelsen.

Även inom marinförvaltningen har en organisationsförändring av större räckvidd genomförts för effektivisering och rationalisering av verksamheten, i det att år 1941 inrättats en särskild upphandlingscentral med uppgift att centralt handha upphandling av viss för fartygsbyggnader erforderlig materiel.

Förutom de nu nämnda förstärkningarna av den centrala förvaltningsapparaten, vilka innebära ett frångående i viss mån av den förut fastställda byråindelningen inom förvaltningsorganen, ha givetvis såväl armé- och marinförvaltningarna som flygförvaltningen tillförts tillfällig arbetskraft i mycket stor omfattning. Denna utökning av de centrala förvaltningsmyndigheternas personalorganisation har delvis skett i enlighet med på förhand uppgjorda planer. Förvaltningsorganen ha på detta sätt tillförts ett flertal högt kvalificerade specialister på olika områden, bland annat ingenjörer och kommersiellt utbildad personal. I samband med personalökningarna har det i många fall visat sig nödvändigt att avlasta de högre befattningshavarna från mindre betydelsefulla arbetsuppgifter. Detta har skett bland annat genom att lägre befattningshavare erhållit en mera självständig föredragningskyldighet.

Det nu sagda gäller de centrala förvaltningsorganen. Åtgärder ha emellertid vidtagits även i syfte att förse de militära lokalförvaltningarna med särskild teknisk personal i större utsträckning än hittills varit fallet. Sålunda ha arméfördelningarnas staber och vissa fästningsstaber tillförts civila elektro- och byggnadsingenjörer, avsedda att biträda vid handläggning av kasernärenden. Civila ingenjörer ha anställts vid arméns truppförband, såsom sakkunnig motorpersonal, varjämte ett flertal förräds- och ingenjörsbefattningar tillskapats för materielvården vid det territoriella luftväret. I särskild proposition till årets riksdag har föreslagits, att vissa av dessa befattningar skola fastare knytas till försvarsorganisationen. Såsom i försvarspropositionen framhållits är det meningen att till utredning upptaga frågan om den ytterligare utökning av den tekniska personalen, som kan befinnas erforderlig.

Ehuru dessa åtgärder otvivelaktigt medfört, att den militära förvaltningsapparaten nu fungerar på ett betydligt mera friktionsfritt och rationellt sätt än under den första beredskapstiden, måste den fortfarande anses vara i vissa delar mindre ändamålsenligt organiserad. De av interpellanten omnämnda utredningarna (militära förvaltningsutredningen av år 1940 samt 1941 års militära förvaltningsutredning) ha också utrett frågan om den centrala förvaltningen inom försvarsväsendet i hela dess vidd och på grundval av verkställda undersökningar framlagt förslag om genomgripande omgestaltningar av densamma. Den senare utredningens förslag är för närvarande föremål för remissbehandling, och det är min förhoppning, att förslag på grundval av detsamma skall kunna föreläggas nästa års riksdag vid dess början. Det har emellertid syns mig, som om mycket vore att vinna genom att snarast möjligt successivt utbygga statens ammunitionsnämnd, som redan nu är i verksamhet, till ett centralt organ för anskaffning av krigsmateriel. Med hänsyn härtill har Kungl. Maj:t på min hemställan genom beslut den 24 april i år vidtagit åtgärder i detta syfte. Samtidigt har åt ammunitionsnämnden uppdragits att i samråd med industri- och arbetsmarknadskommissionerna samt försvarsgrenarnas centrala förvaltningsmyndigheter verkställa utredning angående vissa med omorganisationen sammanhängande detaljspörsmål.

Jämväl efter den tidpunkt, då nyss återgivna redogörelse lämnades, ha vissa åtgärder vidtagits i förutnämnda syfte.

Utbyggnaden av statens ammunitionsnämnd, vilken i samband därmed erhållit beteckningen statens krigsmaterielnämnd, har fortsatts. Sålunda ha nämndens nya uppgifter genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 augusti 1942 i vissa hänseenden klarlagts samt en ytterligare överflyttning av materielanskaffningen till nämnden ägt rum.

I anslutning till ett den 8 maj 1942 meddelat beslut om organisationen av det inom arméförvaltningens fortifikationsstyrelse inrättade byggnadskontoret har Kungl. Maj:t den 30 juni 1942 medgivit anställande av viss personal avsedd för verksamheten inom kontorets arbetsområde. I syfte att effektivisera byggnadsverksamheten även inom flygförvaltningens verksamhetsfält har Kungl. Maj:t den 19 juni 1942 förordnat en särskild byggnadschef inom nämnda ämbetsverk samt den 30 oktober 1942 meddelat beslut om viss omorganisation av dess byggnadsavdelning. Vidare har Kungl. Maj:t den 30 juni 1942 till vinnande av enhetlighet inom försvarsväsendets byggnadsverksamhet, till undvikande av konkurrens om materiel och arbetskraft mellan byggnadsorganen inom de särskilda försvarsgrenarna samt för nedbringande av byggnadskostnaderna föreskrivit, att det skulle åligga nämnda organ att i möjligaste mån bedriva byggnadsverksamheten i inbördes samarbete och i sådant syfte vidtaga vissa närmare angivna åtgärder. Tillika har Kungl. Maj:t uppdragit åt tillförordnade chefen för arméförvaltningens fortifikationsstyrelse att taga initiativ till de åtgärder, som i angivet syfte kunde befinnas lämpliga.

Vad angår arméförvaltningens organisation i andra delar än som avse byggnadsverksamheten har genom beslut den 19 juni 1942 inom verkets intendenturdepartement inrättats en extra byrå för ärenden rörande driv- och smörjmedel, varjämte Kungl. Maj:t den 30 juni 1942 förordnat, att inom tygdepartementet finge i stället för den nuvarande industribyrån finnas organiserad en ammunitionsförrådsbyrå.

För marinförvaltningens vidkommande har Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1942 fastställt vissa instruktionsbestämmelser för ämbetsverkets ingenjöravdelning, syftande till genomförande av en provisorisk organisation av denna avdelning i huvudsaklig överensstämmelse med de grundlinjer, som av förvaltningsutredningen uppdragits.

Vad slutligen flygförvaltningen beträffar har Kungl. Maj:t likaledes genom beslut den 30 juni 1942 medgivit, att dess materielavdelning finge utan inverkan på vederbörligt avlöningsanslag provisoriskt organiseras med beaktande av förvaltningsutredningens förslag. Sedermera har Kungl. Maj:t den 24 juli 1942 medgivit, att — med samma förbehåll som nyss sagts — en centralförrådsorganisation för flygmateriel m. m. finge inrättas i anslutning till centrala flygverkstaden å Malmen.

Den nuvarande militära förvaltningsorganisationen har i sina huvuddrag ägt bestånd under mer än tre decennier. I stort sett torde den ha varit väl anpassad efter de förhållanden, under vilka den kom till stånd. Utrustningen och beväpningen var vid den tiden relativt enkel och ensartad för varje särskild vapengren. Behovet av krigsmateriel tillgodosågs i stor utsträckning genom tillverkning vid statens egna verkstäder, och önskemål om närmare samarbete mellan de olika försvarsgrenarnas förvaltningsorgan vid materielanskaffning gjorde sig föga kännbara. Utvecklingen har emellertid undan för undan ställt ökade eller helt nya krav på den militära förvaltningens kapacitet. I den mån så skett har ett allt starkare behov av organisatoriska förändringar framträtt. Genom den år 1936 beslutade omorganisationen av de centrala militära förvaltningarna avhjälpes vissa av de olägenheter, som visat sig vidlåda den äldre organisationen. Sålunda skedde en förenkling och systematisering av materielanskaffningen inom de särskilda försvarsgrenarna. I detta sammanhang må även erinras, att planläggningen i stort av industriens omläggning till krigsindustri och fördelningen av landets möjligheter för industriell produktion redan tidigare anförtratts åt ett särskilt organ, nämligen rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap.

Det lär ej vara erforderligt att här uppehålla sig vid de senaste årens utveckling på det militära området och den snabbhet, varmed denna förflöpt. 1941 års militära förvaltningsutredning har härutinnan framhållit, hurusom den moderna krigsföringen klart ådagalagt, att för åstadkommande av största möjliga försvarseffekt ett lands samtliga resurser måste tagas i anspråk och sinsemellan samordnas. Som följd av den ökade betydelse de tekniska hjälpmedlen fått inom försvarsväsendet vore det enligt utredningens mening av allra största vikt, att landets tekniska, ekonomiska och produktiva resurser bleve utnyttjade på effektivast möjliga sätt. Detta omdöme synes mig icke kunna jävas. Den sålunda skisserade utvecklingen måste självfallet avspegla sig i stegrade anspråk på den centrala militära förvaltningens funktionsduglighet och effektivitet. Den tekniska utvecklingen på militärväsendets område har å ena sidan upprullat delvis samma eller åtminstone likartade problem för de olika försvarsgrenarna och därigenom försvagat och i viss mån till och med undanryckt grunden för en anordning med försvarsgrensvis skilda förvaltningsorganisationer. Å andra sidan har den medfört krav på ökade merkantila och tekniska specialkunskaper hos de militära förvaltningsorganen, på ökat samarbete mellan dessa inbördes och mellan den centrala militärförvaltningen och landets industri samt på möjlighet till snabb och effektiv ökning av industriens produktion av krigsmateriel vid krigsutbrott. Härtill kommer, att den försvarsberedskap, som stormaktskriget tvingat vårt land att intaga, på ett handgripligt sätt ställt de militära förvaltningarna inför nödvändigheten att med begränsade resurser lösa problem av en art och omfattning, som icke förutsetts vid den tid, då förvaltningsapparaten fick sin nuvarande gestaltning.

Om än den militära centralförvaltningen alltjämt i sina huvuddrag är utformad i enlighet med erfarenheterna från tiden fram till 1936 års försvarsreform, är därmed ingalunda sagt, att den senaste tidens utveckling lämnat organisationen orörd. Såsom av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår har under de gångna krigsåren ett oavbrutet arbete pågått för att i effektiviseringssyfte provisoriskt komplettera och utbygga försvarsförvaltningens organisation. I detta sammanhang torde inrättandet av ammunitions- (numera krigsmateriel-) och verkstadsnämnderna förtjäna särskild uppmärksamhet. Utvecklingen på förevarande område leddes därmed in på en linje, vars ändamålsenlighet synes mig bekräftad av erfarenheterna icke blott från vårt eget land utan även från de krigförande staterna. I vissa främmande länder har sålunda, vad anskaffningen av krigsmateriel angår, ett alltmärka ökat inflytande måst inrymmas åt teknikens män.

Då åtgärder till förstärkning av den militära centralförvaltningens organisation under förfluten del av beredskapstiden ifrågasatts, ha statsmakterna måst laga efter lägligheten. Där mera uppenbara brister framträtt och det varit möjligt att provisoriskt bota dem, har så skett. Sedan frågan om den fortsatta utbyggnaden och organisationen av försvarsmaktens militära delar förts fram till en systematiskt utformad lösning, synes mig tidpunkten nu vara inne att till mera allsidig granskning upptaga jämväl det betydelsefulla spörsmålet om förvaltningsorganisationen. De båda utredningar i detta ämne, som efter stormaktskrigets utbrott verkstälts, ha resulterat i förslag om genomgripande organisationsförändringar. Utredningsförslagen med däröver avgivna yttranden utgöra ett omfattande och mångskiftande material. Skarpa meningsbrytningar ha på detta område kommit till synes, framförallt när frågan gällt gränsdragningen mellan olika myndigheters arbetsuppgifter, den inre organisationen av vissa förvaltningsorgan samt personalbehovet och lönesättningen särskilt för högre befattningshavare. Man rör sig här på ett område, som inrymmer spörsmål av mycket svårbedömbart natur. Att här komma fram till en för samtliga berörda parter i allo tillfredsställande lösning stöter därför på betydande svårigheter. Det har emellertid varit min strävan att göra en rättvis och lämplig avvägning mellan de olika meningar, som på snart sagt varje punkt gjort sig gällande.

De huvudprinciper, som ligga till grund för det nu utarbetade och i fortsättningen närmare angivna förslaget, äro följande fyra, nämligen centralisering av likartade arbetsuppgifter, förstärkning av den tekniska och den merkantila sakkunskapen inom försvarsförvaltningen, förstärkning av det militära inflytandet på de fackgrenar av förvaltningen, som alltjämt skola ombesörjas försvarsgrensvis, samt rationalisering och effektivisering av organisation och arbetsformer inom de särskilda förvaltningsmyndigheterna.

Centraliseringsprincipen är i den nuvarande centrala försvarsförvaltningen endast i ringa omfattning genomförd. Bortsett från de i rådande beredskapsläge fungerande krigsmateriel- och verkstadsnämnderna bedrives förvaltnings-

verksamheten i stort sett försvarsgrensvis. 1936 års försvarsordning, som på förvaltningens område alltjämt i sina huvuddrag är gällande, utgår från att anskaffning av vapen och annan tygmateriel samt intendentur- och sjukvårdsmateriel skall ske särskilt för varje försvarsgren, att byggnader skola planeras och uppföras av de olika försvarsgrenarnas förvaltningsmyndigheter oberoende av varandra samt att rent administrativa och kamerala funktioner ävensom revision skola ombesörjas försvarsgrensvis. Ur teknisk och ekonomisk synpunkt kan ett sådant system knappast anses rationellt. På senare år har emellertid åtskilligt gjorts för att härvidlag åvägabringa samordning. För mig framstår det såsom ett betydelsefullt önskemål, att den alltjämt i övervägande utsträckning bestående isoleringen mellan försvarsgrenarna i fråga om förvaltningsuppgifterna — en kvarleva från en tid då den moderna krigföringens krav på samverkan mellan försvarsgrenarna även i rent militärt hänseende ännu icke starkare framträtt — brytes genom ett sammanförande av likartade sådana uppgifter till organ, som äro gemensamma för samtliga försvarsgrenar. Jag ämnar således föreslå, att den centrala förvaltningsverksamheten i vad avser ledningen av försvarsväsendets fabriker, fortifikations- och byggnadsverksamheten, sjukvården samt den s. k. civilförvaltningen, d. v. s. den rent administrativa och kamerala verksamheten ävensom revisionen, fackgrensvis sammanföres till särskilda ämbetsverk. Vad tyg- och intendenturförvaltningen angår föreslås en koncentration av främst det krigsindustriella förberedelsearbetet och de stora anskaffningsuppgifterna till ett krigsmaterielverk. Betydelsen av centraliseringen visar sig här bland annat i möjligheten att förhindra konkurrens mellan försvarsgrenarna i fråga om beställningar hos industrien samt att genomföra en särskilt under krigsförhållanden synnerligen viktig standardisering av materielen. En dylik centralisering måste självfallet såvitt angår materielanskaffningen ske på sådant sätt att de militära kvalitets- och funktionskraven icke komma till korta gentemot tillverkningstekniska krav och standardiseringssträvanden. Tillbörligt inflytande på den centraliserade förvaltningsverksamheten måste också säkras åt den högsta militärledningen.

Den andra huvudprincipen syftar till en *förstärkning av den tekniska och den merkantila sakkunskapen* inom försvarsförvaltningen. Denna grundsats har främst kommit till uttryck i de förslag, som i det följande framläggas, om tillskapande av ett krigsmaterielverk och en försvarets fabriksstyrelse. Båda dessa ämbetsverk avses skola handha förhållandet mellan försvaret och industrien, ehuru deras verksamhet ligger på olika plan. Krigsmaterielverket spänner även över ett mera vidsträckt arbetsområde, planläggningen för och anskaffningen från krigsindustrien i dess helhet, medan fabriksstyrelsen skall handha ledningen för försvarets fabriker. På de ledande posterna i dessa ämbetsverk måste dugande industrimän placeras, vilket uppenbarligen bör kunna ske utan att dessa verk i något avseende komma att intaga motsatsställning till övriga myndigheter inom försvarsförvaltningen. För krigsmaterielverkets

del säkras härigenom överblicken över industriens kapacitet, öppnas vägen till ökat samarbete med industrien samt möjliggöres en snabb och effektiv utökning av krigsmaterielproduktionen vid krigsutbrott. Verkets industriella fackmän kunna även på jämställdhetens grund föra affärsförhandlingar med industriens representanter. För fabriksledningens vidkommande vinnes, att driften kommer att handhavas efter linjer, som inom privatindustrien prövats och funnits rationella.

Även inom de särskilda försvarsgrenarnas kvarstående förvaltningsmyndigheter har jag sökt bereda ökat inflytande åt teknikens män. Härmed sammanhänger även min strävan att utnyttja den personliga dugligheten, oavsett om den är att finna hos militärer eller tekniker. Det är av denna anledning som jag förutsätter, att souschefsposterna inom marin- och flygförvaltningarna skola kunna besättas med de i varje särskilt fall lämpligaste innehavarna, antingen dessa nu äro militärer, civilmilitärer eller civila. Beträffande arméförvaltningen kan denna regel åtminstone tills vidare icke genomföras, då detta verks souschef avses skola väljas bland verkets två militära avdelningschefer. Däremot torde regeln kunna bli aktuell inom en blivande, för försvaret gemensam fortifikationsförvaltning.

En tredje huvudprincip avser en *förstärkning av det militära inflytandet* på de fackgrenar av förvaltningen, som alltjämt skola ombesörjas försvarsgrensvis. Detta syfte vinnes genom att armé- och marincheferna — liksom fallet redan är med chefen för flygvapnet — sättas till chefer även för respektive försvarsgrensförvaltningar. Därvid förutsättes givetvis, att försvarsgrenscheferna ej skola behöva taga befattning med löpande ärenden i allmänhet. Sådana ärenden böra ankomma på souschefen för förvaltningen eller lägre befattningshavare.

I övrigt avses den högsta militärledningens inflytande på den centrala försvarsförvaltningen bli tillgodosett genom direktivrätt för överbefälhavaren samt en mera begränsad anvisningsrätt för försvarsgrenscheferna i förhållande till fortifikations-, sjukvårds- och civilförvaltningarna men däremot ej gentemot krigsmaterielverket och fabriksstyrelsen.

En fjärde huvudpunkt är *rationalisering och effektivisering inom de särskilda förvaltningsmyndigheterna*. Hithörande åtgärder taga sikte såväl på organisation som på arbetsformer. I sistnämnda hänseende syfta de till att lätta de högre chefernas arbetsbörda genom delegering av beslutanderätten i löpande ärenden av mindre vikt. Tanken härmed är att bereda de högre cheferna möjlighet att ägna ökad uppmärksamhet åt de stora och mera betydelsefulla frågorna samt att giva dem vidgat utrymme för sin initiativkraft.

Av skäl, som jag i de följande avsnitten av denna framställning kommer att närmare utveckla, har jag stannat vid att föreslå en indelning av den centrala försvarsförvaltningen på åtta särskilda ämbetsverk, nämligen

krigsmaterielverket,
försvarets fabriksstyrelse,

försvarets fortifikationsförvaltning, med vars inrättande dock skall anstå,
försvarets sjukvårdsförvaltning,
försvarets civilförvaltning,
arméförvaltningen,
marinförvaltningen och
flygförvaltningen.

För tiden intill dess slutlig ställning kan tagas till frågan om försvarsväsendets fortifikations- och byggnadsverksamhet förutsätter jag, att den nuvarande fortifikationsstyrelsen inom arméförvaltningen utbrytes till ett fristående verk, arméns fortifikationsförvaltning.

Någon ökning av antalet centrala ämbetsverk inom försvarsförvaltningen medför omorganisationen i realiteten icke. För närvarande finnas inom detta förvaltningsområde formellt endast tre ämbetsverk, nämligen armé-, marin- och flygförvaltningarna. Arméförvaltningen består emellertid av fem departement och styrelser utan gemensam chef, vilka i stort sett självständigt handlägga ärendena inom sina respektive fackområden, och kan därför med fog anses motsvara fem särskilda verk. Härtill komma, såsom förut nämnts, två provisoriska organ, statens krigsmaterielnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd, enligt det föreliggande förslaget avsedda att utbyggas till krigsmaterielverket respektive försvarets fabriksstyrelse.

Jag vill här giva en kortfattad översikt över de olika planerade ämbetsverkens arbetsuppgifter.

På *krigsmaterielverket* skall i huvudsak ankomma det industriella krigsförberedelsearbetet, anskaffningen av mass- eller standardvaror och viss annan materiel, merkantil avtalsgranskning och rådgivning, standardiseringsfrågor, verkstadskontroll, vissa konstruktionsfrågor samt handhavandet av s. k. industriförråd.

Försvarets fabriksstyrelse, som avses skola drivas såsom statligt affärsverk, skall bland annat utöva ledningen av de statliga fabriker, som ha att tillverka krigsmateriel eller annan materiel för försvarsändamål, samt anläggningar för reparations- och underhållsverksamhet, där denna verksamhet bedrives efter samma normer som en industrimässig serie- eller masstillverkning.

Arméns fortifikationsförvaltning, som sedermera bör uppgå i en för hela försvaret gemensam fortifikationsförvaltning, avses tills vidare skola handha fortifikations- och byggnadsverksamheten för arméns del. Såsom jag i det följande kommer att närmare utveckla är det enligt min mening icke möjligt att nu framlägga ett mera utformat förslag till lösning av den svårlösta frågan om fortifikations- och byggnadsverksamhetens organisation. Denna fråga får sin särskilda karaktär genom att hänsyn måste tagas till den under den närmaste femårsperioden inom försvarsväsendet pågående omfattande byggnadsverksamheten. Även i vissa andra hänseenden torde det föreliggande utredningsmaterialet vara i behov av komplettering.

Försvarets sjukvårdsförvaltning bör handha hela försvarsväsendets ärenden rörande hälso- och sjukvård, hygien, epidemiologi samt tandvård, sjukhusärenden, ärenden angående sjukvårdsmateriel m. m. Särskilda anstalter skola träffas för att säkerställa samverkan mellan sjukvårdsförvaltningen samt de till försvarsgrenarna anknutna sjukvårdsinspektionerna och medicinalstyrelsen.

Försvarets civilförvaltning skall handha avlöningsfrågor, spörsmål rörande administrativa författningar och föreskrifter, övervakningen av hela försvarsväsendets räkenskaps- och redovisningsväsende, den centrala räkenskapsföringen för hela försvarsväsendet, kassagöromålen för försvarets samtliga centrala förvaltningsorgan, den kamerala revisionen av den militära lokalförvaltningens räkenskaper m. m. Vad nu sagts gäller dock ej fabriksstyrelsen, som skall intaga en relativt fristående ställning.

Sedan nu nämnda fackgrenar utbrutits ur de nuvarande försvarsgrensförvaltningarna, bli tydligen dessas arbetsuppgifter väsentligt begränsade. Inom den blivande reducerade *arméförvaltningen* komma att kvarstå tygförvaltningen och intendenturförvaltningen, förlagda till var sin avdelning. På tygavdelningen skall alltjämt ankomma projektering av tygmaterielen, utprovning av nya materieltypen, förvaltning av medel, som ställas till förfogande för arméns utrustning med tygmateriel, anskaffning av specialmateriel, den militära mottagningskontrollen av levererad materiel, frågor om arméns kvantitativa behov av tygmateriel samt sådan materiels förrådshållning, redovisning och vård, överinseendet över tygmaterielens reparation m. m. Intendenturavdelningens uppgifter bli i stort sett begränsade till lokal materielanskaffning, centrala och lokala vård- och underhållsuppgifter, livsmedelsanskaffning, ärenden angående intendenturväsendets organisation och utveckling m. m.

För *marinförvaltningens* tilltänkta vapenavdelning samt dess och *flygförvaltningens* intendenturavdelningar gäller i tillämpliga delar vad nu är sagt. Marinförvaltningens ingenjöravdelning och flygförvaltningens materielavdelning skola i huvudsakligen samma omfattning som nu handlägga frågor om fartygs- respektive flygmateriel. Samma ämbetsverks fortifikations- eller byggnadsavdelningar böra tills vidare i hittillsvarande omfattning och alltjämt infogade i ämbetsverken ombesörja fortifikations- och byggnadsfrågor.

Stark kritik har i remissyttrandena från åtskilliga håll riktats mot det nya utredningsförslaget i vad avser personalorganisationen, lönesättningen för befattningshavarna och kostnaderna för förslaget genomförande. I likhet med flera av de hörda myndigheterna har jag icke kunnat undgå att finna den av utredningen föreslagna personalorganisationen alltför omfattande. Jag inser till fullo de svårigheter, vilka under nu rådande exceptionella förhållanden göra sig gällande vid bedömning av personalbehovet för en efter fredsförhållanden avpassad förvaltningsorganisation, som därtill har att sörja för en krigsmakt av helt andra mått än den i 1936 års försvarsordning förutsatta.

Det ligger i sakens natur, att den under de senaste åren beslutade avsevärda utbyggnaden av försvarsorganisationen samt förlängningen av övningstiden måste avspegla sig i en ökning även av förvaltningsmyndigheternas arbetskvantitet med därav följande behov av ytterligare personal.

Det låter sig icke göra att nu med säkerhet bedöma förvaltningsorganisationens personalbehov efter återgång till fredsförhållanden, varom ju här är fråga. Den starka ansvällningen av personalstyrkan under rådande beredskapsläge kan lätt föranleda till en överdimensionering av personalen, som måste undvikas. Jag anser därför, att statsmakterna vid personalberäkningarna för de olika förvaltningsorganen måste gå fram med den största försiktighet. I första hand måste sålunda den nu förefintliga förvaltningspersonalen inplaceras i de nya organisatoriska enheterna. Därutöver torde för närvarande bestämda förslag böra framläggas endast i fråga om de nyckelposter, som äro betingade av de förordade organisationsändringarna, samt vissa nya befattningar, som under alla omständigheter måste inrättas. Övriga befattningar, som på grund av hela försvarsorganisationens utökning måste tillkomma oberoende av vilken organisationsform för förvaltningen som fastställs och vilka sålunda icke direkt sammanhånga med den nu förordade omorganisationen i och för sig, böra successivt föreslås i samband med försvarsorganisationens utökning i enlighet med 1942 års försvarsplan och tillsättas efter prövning i varje särskilt fall. Sedan normala förhållanden åter inträtt, få hithörande spörsmål efter framställning i vanlig ordning från förvaltningsmyndigheterna upptagas till slutlig prövning.

Med hänsyn till att den organisation, som föreslås, i åtskilliga avseenden innefattar betydelsefulla nyheter i jämförelse med nuvarande organisation torde det vara uteslutet att på förhand med säkerhet bedöma varje detalj i den nya organisationen. Jag förutsätter emellertid, att Kungl. Maj:t skall äga vid förslaget genomförande vidtaga de jämkningar i densamma, som kunna visa sig erforderliga eller önskvärda.

I den följande framställningen ämnar jag till en början lämna en närmare redogörelse för de synpunkter på frågan om den centrala försvarsförvaltningens ordnande gemensamt eller försvarsgrensvis, vilka kunna anföras inom varje särskilt fackområde, samt för min inställning i olika hithörande hänseenden. I samband därmed avser jag att i stora drag angiva gränserna mellan de olika myndigheternas arbetsområden. I fortsättningen behandlas vissa för förvaltningsmyndigheterna gemensamma principiella spörsmål. Jag ämnar därefter mera i detalj ingå på de särskilda ämbetsverkens arbetsuppgifter och organisation. Slutligen skola frågorna om övergången till den nya organisationen och om kostnaderna för denna belysas.

Avd. II. Principer för förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet.

A. Gemensam eller försvarsgrensvis ordnad central förvaltning.

1. Tygförvaltningens område.

Liksom förvaltningsverksamheten över huvud inom försvarsväsendet så är också den centrala förvaltningen inom tygförvaltningens område — d. v. s. anskaffning, redovisning, översyn och underhåll m. m. av krigsmateriel i egentlig mening — för närvarande i princip uppdelad på de särskilda försvarsgrenarnas förvaltningsorgan. Arméförvaltningens tygdepartement är sålunda för arméns del det centrala organet för all krigsmaterielförvaltning. För marinens del ombesörjas materielärendena centralt av marinförvaltningen å dess ingenjör-, artilleri- och övriga materielavdelningar. Flygvapnets centrala materielförvaltning handhaves å flygförvaltningens materielavdelning.

Denna principiella uppdelning av materielförvaltningen på de tre försvarsgrenarnas förvaltningsorgan har emellertid icke kunnat helt upprätthållas. Sålunda har sedan länge i åtskilliga fall det förfaringssättet tillämpats, att materiel som användes inom hela försvarsväsendet anskaffats genom en enda myndighets försorg för alla försvarsgrenarna. Särskilt har detta varit fallet med handvapenmateriel. Under de senaste åren ha dessutom, såsom redan i det föregående i korthet angivits, under trycket av den våldsamma stegring i kraven på förvaltningsmyndigheternas kapacitet som blivit en följd av den inträdda beredskapssituationen, tillkommit två särskilda centrala organ med sikte på en av indelningen i försvarsgrenar oberoende förvaltningsverksamhet inom tygförvaltningens område, nämligen statens krigsmaterielnämnd (tidigare kallad statens ammunitionsnämnd) och försvarsväsendets verkstadsnämnd, den förra med uppgift att ombesörja anskaffning av all ammunition samt av åtskillig annan krigsmateriel, den senare med uppgift att utöva den centrala ledningen av vissa försvarsväsendet tillhörande fabriker.

1940 års utredning.

Såsom förut anförts föreslog 1940 års utredning, att den centrala förvaltningsverksamheten i princip skulle sammanföras till för försvarsväsendet gemensamma förvaltningsorgan. Som motivering för detta förslag anfördes, att det ur allmän effektivitetssynpunkt låge i sakens natur, att

även med bästa vilja till samarbete åtskilligt dubbelarbete icke kunde undvikas, så länge förvaltningsorganen vore skilda åt. Ej heller hade kravet på standardisering vunnit tillräckligt beaktande. Även om orsaken därtill icke vore att söka enbart i den omständigheten, att den centrala förvaltningen varit uppdelad på skilda organ, vore dock ett sammanförande av eller intimt samarbete mellan förvaltningsorganen en oundgänglig förutsättning för att standardiseringssträvandena skulle leda till effektivt och stadigvarande resultat. Nuvarande organisation medförde emellertid icke blott svårigheter för en effektiv standardisering, utan den omöjliggjorde även ett enhetligt samlande, samordnande och bearbetande av de på olika områden vunna erfarenheterna. — Särskilt ur krigsberedskapssynpunkt vore, enligt vad 1940 års utredning anförde, den nuvarande organisationen av de centrala förvaltningsorganen icke tillfredsställande. Systemet med skilda förvaltningar försvårade väsentligt överblicken över industrien och dess möjligheter samt planläggningen av industriens övergång till krigsindustri. Visserligen hade rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap i samråd med förvaltningsmyndigheterna nedlagt ett betydande arbete på färdigställande av planer för industriens ianspråktagande i händelse av krig. Dessa planer hade emellertid kommit att i stor utsträckning stanna på papperet. Därest rikskommissionen intagit en verkligt ledande och samordnande ställning i förhållande till de centrala förvaltningsorganen, skulle förhållandena på förevarande område möjligen hava varit annorlunda. Även i fråga om själva industrien hade under den gångna delen av krigsperioden avsevärda brister kommit till synes. Redan i vad anginge försvarsväsendets egna fabriker och industrianläggningar syntes befogad kritik kunna framställas. Av än större betydelse vore de konstaterade bristerna beträffande industriens krigsberedskap i allmänhet. Snabbheten och planmässigheten i leveranserna hade icke kommit att motsvara vad rådande förhållanden krävt, trots att förvaltningsmyndigheterna vidtagit de åtgärder, som med hänsyn till deras organisatoriska struktur och tidigare utarbetade planer avsetts skola igångsättas. — Bristerna i den nuvarande förvaltningsorganisationen hade enligt 1940 års utredning till väsentlig del sin orsak i en splittring på de särskilda försvarsgrenarna även av den verksamhet som vore för dem gemensam samt i förläggandet av det krigsindustriella planeringsarbetet till ett fristående organ. För undanröjande av dessa brister vore det bland annat erforderligt, att centralförvaltningen så organiserades, att arbetet i erforderlig utsträckning kunde bedrivas på enhetligt sätt utan hinder av uppdelning på skilda försvarsgrenar. Strävan efter enhetlighet finge dock icke drivas så långt, att den verksamhet inom de särskilda försvarsgrenarna som med nödvändighet måste behålla sin specifika karaktär äventyrades. Det måste vidare tillses, att allt erforderligt utrymme även i framtiden bereddes den militära sakkunskapen samt att den behövliga kontakten med industrien icke vunnes på bekostnad av nödig kontakt med försvarsväsendet och förståelse för dess krav.

Enligt 1940 års utrednings mening borde de centrala förvaltningsmyndigheterna sammanföras fackgrensvis, så långt huvudsaklig överensstämmelse föreläge. I stort sett syntes därvid den gruppindelning som skett inom arméförvaltningen kunna följas. I enlighet därmed föresloge 1940 års utredning, såsom redan anförts, för tygförvaltningens del inrättandet av ett *m a t e r i e l d e p a r t e m e n t*, i stort sett utgörande en ombildning och utvidgning av arméförvaltningens tygdepartement och vissa delar av försvarsförvaltningen i övrigt. Detta departement borde ha till huvudsaklig uppgift att handha konstruktion, nyanskaffning och kontroll av krigsmateriel. Utredningen hade vidare funnit, att arbetet på vart och ett av intendenturförvaltningens, fortifikationsväsendets och fastighetsförvaltningens, sjukvårdsförvaltningens samt civilförvaltningens områden borde sammanföras till ett särskilt, samtliga försvarsgrenar omfattande departement. Den efter det sålunda gjorda frånskiljandet av särskilda verksamhetsgrenar återstående, för de olika försvarsgrenarna specifika förvaltningsverksamheten borde sammanhållas i väsentligt reducerade förvaltningar, ställda till vederbörande försvarsgrenschefers förfogande och i huvudsak avseende projekteringsverksamhet samt underhålls- och reparationstjänst i fråga om försvarsgrenarnas materiel. Vad konstruktionsverksamheten anginge vore viss materiel av sådan beskaffenhet, att dess projektering måste ske i särskilt intimt samarbete med militära organ inom den försvarsgren, där materielen nyttjades i tjänst, vilka organ jämväl ansvarade för vård, reparationer och underhåll av denna materiel, d. v. s. respektive försvarsgrenars centrala förvaltningar. Materiel av sådan beskaffenhet vore marinens fartyg, flygvapnets flygplan med tillhörande motorer samt arméns stridsvagnar. Dylik materiel borde lämpligast projekteras inom vederbörande försvarsgrens centrala förvaltning. Vad anginge själva anskaffningen av nu nämnda materiel så borde denna ombesörjas av materieldepartementet, givetvis, där så erfordrades, efter samråd med vederbörande försvarsgrens förvaltning. Beträffande åter annan materiel, syntes vissa uppgifter böra undantagas från ämbetsområdet för ett dylikt materieldepartement. Skälet för ett sammanförande av upphandlingen vore nämligen i huvudsak behovet av en samlad överblick över industriens kapacitet och sysselsättning samt en erforderlig merkantil sakkunskap. I den mån detta skäl för ett sammanförande av upphandlingen till ett enda verk icke gjorde sig gällande men däremot särskilda omständigheter talade för upphandlingens ombesörjande av annan myndighet, borde givetvis icke enbart kravet på enhetlighet få utgöra hinder för en sådan anordning.

Det av 1940 års utredning föreslagna materieldepartementet skulle således hava till uppgift att, med angivna begränsningar, omhändervar krigsmaterielens såväl utformning som anskaffning. Materieldepartementet borde stå under ledning av en med industriens problem väl förtrogen chef.

Beträffande *m a t e r i e l d e p a r t e m e n t e t s i n r e o r g a n i s a t i o n*

hade 1940 års utredning efter övervägande av flera alternativ stannat vid att föreslå en uppdelning av verket i två huvudavdelningar, nämligen en för forskning och konstruktion (tekniska avdelningen) och en för anskaffning jämte kontroll (anskaffningsavdelningen). Till den senare avdelningen skulle vara anknutet ett särskilt organ för planering, vilket under fredstid skulle genom fortlöpande, från industriföretagen inhämtade uppgifter hålla sig underkunnigt om de olika företagens möjlighet och lämplighet att utföra tillverkningar av skilda slag. För detta ändamål skulle genom planeringsorganets försorg uppläggas ett särskilt maskinregister. För planeringsorganets arbete fordrades även, att en ständig överblick kunde äga rum över försvarsväsendets materielltillgångar, vilket borde ske genom en dit förlagd bokföring. Vidare skulle planeringsorganet i samråd med vederbörande militära organ samt industriföretagen medverka till att för den industriella produktionen oundgängligen erforderlig arbetskraft erhöles uppskov från militärtjänst i erforderlig omfattning.

Den materielanskaffning som skulle omhändervhas av det av 1940 års utredning sålunda föreslagna materieldepartementet skulle, bortsett från vad som upphandlades i den öppna marknaden, ske genom utnyttjande av inom landet redan existerande privata företag, genom drift vid av staten ägda men under enskild ledning handhavda industriföretag, s. k. skuggfabriker, samt genom anlitan av försvarsväsendets egna fabriker, vilka sistnämnda borde skötas och administreras i bolagsform av en fristående verkstadsledning. Inom anskaffningsavdelningen borde även finnas särskilda centralt sammanhållna kontrollgrupper, som hade att dels lämna service och ombesörja kvalitetskontroll av tillverkningen av varor, dels omhändervha mätverktyg och organisera deras förvaring och användning samt föra inventarieregister över landets verktygsbestånd.

Det föreslagna materieldepartementet skulle lyda direkt under Kungl. Maj:t. Verkets förhållande till försvarsledningen borde, i anslutning till att överbefälhavaren skulle äga viss direktivrätt, vara den, att försvarsledningen skulle äga påkalla konstruktioner, undersökningar, utlåtanden och dylikt samt framställa önskemål i fråga om varors beskaffenhet. Skulle materieldepartementet finna att någon sådan framställning vore olämplig ur tillverkningssynpunkt och kunde enighet ej vinnas mellan departementet och överbefälhavaren, borde ärendet underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Vad beträffar försvarsväsendets förråd s v e r k s a m h e t föreslog 1940 års utredning, att upplagringen av krigsmateriel, framför allt ammunition, skulle ske i strategiskt lämpligt placerade centrala förråd gemensamma för försvarsväsendet i dess helhet. En betydande personalorganisation erfordrades i krig för handhavandet av materielen vid dessa förråd. Denna personalorganisation borde även ha till uppgift att ansvara för materielen i de bakre och främre etappförråden. Personalorganisationen måste bliva av militär beskaffenhet och borde ställas under högsta ledning av en direkt under

överbefälhavaren lydande befattningshavare, förslagsvis benämnd *generalrustmästaren*, vilken skulle handha materielen vid de nämnda förråden. Till sitt förfogande för utförande av de honom åvilande uppgifterna borde generalrustmästaren ha specialutbildade *ammunitionstrupper*. Centralförråden borde bli förlägnings- och utbildningsplatser för ammunitionstrupperna. — Till generalrustmästarens verksamhetsområde och redovisningsskyldighet skulle enligt förslaget även höra den materiel, som upplagrats i förråd regionalt samt lokalt vid truppförbanden. Förrådsverksamheten borde sortera direkt under överbefälhavaren i frågor berörande personalens utbildning och organisation samt därmed sammanhängande inspektionsverksamhet. Däremot syntes det vara lämpligt att förvaltningsmässigt förankra verksamheten inom materieldepartementet. Med en dylik förvaltningsform vunne man, att ett intimt samarbete med materieldepartementet kunde erhållas rörande materielens vård, underhåll och lämpliga omsättning.

Utlåtanden över 1940 års utrednings förslag.

De över 1940 års utrednings förslag hörda myndigheterna ha i allmänhet vitsordat, att de av utredningen framställda erinringarna i fråga om krigsförberedelsearbetets bedrivande och krigsindustriens planerande vore befogade. Jämväl har kravet på en centraliserad standardiseringsverksamhet i fråga om materielanskaffningen i allmänhet biträttats. I andra avseenden ha vissa principiella erinringar framförts mot förslaget. Bland annat har påpekats, att de erfarenheter, som utredningen haft som underlag för sitt arbete och för att bedöma nödvändigheten av en omorganisation, hämtats från en exceptionell tid, varunder apparaten utsatts för påfrestningar av en sådan omfattning, att de torde motsvara och i vissa fall överstiga dem, som vid krig komme att göra sig gällande för tillgodoseende av ersättningskraven. Anledningen till påtalade missförhållanden vore icke i huvudsak att söka i organisatoriska fel och brister hos den militära förvaltningen utan i knappheten på personal. Från åtskilliga håll har hävdats, att man, innan man sökte åstadkomma en fullständig omvälvning i den militära förvaltningsorganisationen, borde undersöka, om icke partiella reformer kunde leda till ett godtagbart resultat. Vidare har från flera myndigheter framhållits, att det icke kunde vara lämpligt att under nuvarande yttre förhållanden verkställa en så genomgripande omorganisation som den föreslagna; oberoende av principiell inställning till förslaget i och för sig vore tidpunkten icke lämplig för experiment på dessa livsviktiga områden. Sålunda ha samtliga försvarsgrenschefer och centrala förvaltningsmyndigheter uttalat sig emot en genomgripande omorganisation, i varje fall för det dåvarande.

Oavsett ståndpunktstagandet till förslaget i stort har från flera håll utta-

lats, att det tilltänkta materieldepartementet i varje fall borde begränsas till att vara ett samordnande industriorgan med huvudsaklig uppgift att handhava standardiseringsfrågor, planering av krigsmaterielförsörjningen samt eventuellt även själva anskaffningen av krigsmateriel, åtminstone i viss omfattning. På dylika tankegångar ha såväl överbefälhavaren som försvarsgrenscheferna och försvarsgrensförvaltningarna varit inne.

Vad särskilt beträffar remissyttrandena i vad de avse den av 1940 års utredning föreslagna organisationen av det gemensamma materieldepartementet samt av förrådshållningen torde jag få hänvisa till den redogörelse, som lämnats i 1941 års utrednings betänkande (sid. 28—35). Sammanfattningsvis kan här sägas, att mellan 1940 års utredning, å ena sidan, samt de över utredningens förslag hörda militära myndigheterna och förvaltningsorganen, å den andra, föreligger en påtaglig skillnad i principiell uppfattning rörande krigsmaterielförvaltningens anordnande. De militära myndigheterna ha i stort sett hävdad, att materielanskaffningen och materielförvaltningen över huvud i princip borde ankomma på särskilda förvaltningsorgan för varje försvarsgren. Samtliga militära myndigheter ha dock vitsordat, att en centralisering av materielförvaltningstjänsten i vissa hänseenden vore påkallad för fördenskull ansett det nödvändigt, att vid sidan av försvarsgrensförvaltningarna tillskapades ett särskilt gemensamt organ för krigsindustriplanering, viss upphandling m. m. Från ett flertal håll har framhållits, att 1940 års utrednings förslag icke erbjöde tillräckligt underlag för ett bedömande av hithörande spörsmål, utan att detsamma måste göras till föremål för ytterligare utarbetning innan ståndpunkt därtill kunde fattas.

1941 års förvaltningsutredning.

Vad därefter angår det av 1941 års förvaltningsutredning framlagda förslaget har utredningen för sin del framhållit, att frågan om den principiella anordningen av försörjningen med krigsmateriel — frågan huruvida den skulle ombesörjas av förvaltningsorgan som anslöte sig till indelningen i försvarsgrenar eller vara sammanförd till ett för hela försvarsväsendet gemensamt organ — till väsentlig del vore beroende på den ställning inom försvarssystemet som cheferna för de tre försvarsgrenarna avsåges skola intaga. Ansåges överbefälhavaren böra vara den militära myndighet som bure det primära ansvaret för stridsdugligheten hos försvaret i dess helhet, låge det nära till hands att låta jämväl krigsmaterielförsörjningen centraliseras till en enda myndighet, ett gemensamt materieldepartement, som då komme att vara relativt frikopplat från inflytande från försvarsgrenscheferna. Om däremot försvarsgrenscheferna skulle vara de myndigheter som hade att svara för respektive försvarsgrenars krigsduglighet och tjänstbarhet i övrigt, syntes därav böra följa, att åt dem borde inrymmas ett avgörande inflytande på krigsmaterielanskaffningen och krigsmaterielens förvaltning i övrigt, något som knappast kunde ske annat än genom att särskilda förvaltnings-

organ med klart angivna befogenheter funnes, i vilkas verksamhet försvarsgrenschefen kunde göra ett dylikt inflytande gällande.

Den uppläggning som 1940 års utredning givit åt förvaltningsproblemet syntes — enligt vad den nya utredningen framhöll — snarast tyda på att den förra utredningen utgått från att överbefälhavaren borde åläggas det primära ansvaret jämväl för försvarsgrenarnas krigsduglighet och att försvarsgrenscheferna i nämnda hänseende snarast borde intaga ställningen av inspektörer var och en för sin försvarsgren. Även med denna utgångspunkt hade 1940 års utredning emellertid funnit sig böra föreslå, att förutom ett för hela försvarsväsendet gemensamt materieldepartement skulle finnas särskilda förvaltningsorgan för de tre försvarsgrenarnas räkning.

Den senare förvaltningsutredningen anförde vidare, att det av 1941 års försvarsutredning avgivna förslaget till organisation av försvarsväsendets högsta ledning byggde på principen, att försvarsgrenscheferna alltjämt skulle bära det primära ansvaret för respektive försvarsgrenars krigsduglighet. Härav följde enligt 1941 års förvaltningsutrednings uppfattning, att den tekniska och ekonomiska verksamhet som sammanhängde med försvarsgrenens utrustning med krigsmateriel, borde handhas av förvaltningsorgan, hos vilka försvarsgrenschefen omedelbart kunde få sina intentioner i fråga om försvarsgrenens materielförsörjning omsatta. Den ansvarsfördelning mellan överbefälhavaren och försvarsgrenscheferna, från vilken försvarsutredningen utgått, syntes sålunda närmast förutsätta, att den centrala förvaltningsverksamheten i vad avsåge krigsmateriel i egentlig mening (tygmateriel) handhades av särskilt förvaltningsorgan för varje försvarsgren.

Oavsett det sålunda förda resonemanget hade emellertid, enligt vad 1941 års utredning vidare framhöll, från de militära myndigheternas sida betydelsefulla erinringar framförts gentemot 1940 års utrednings förslag att i princip koncentrera materielanskaffningen jämte konstruktions- och kontrollverksamheten till ett enda organ. Sålunda hade gjorts gällande, att den uppdelning av materieltjänsten på å ena sidan det gemensamma materieldepartementet och å andra sidan de föreslagna reducerade försvarsgrensförvaltningarna, som av 1940 års utredning föreslagits, icke vore rationell utan ägnad att medföra oklarhet i fråga om ansvarsfördelningen samt dubbelning av personalorganisationen. I sistnämnda hänseende hade bland annat framhållits, att spörsmålen om materielens underhåll, vilka skulle handläggas av försvarsgrensförvaltningarna, samt frågorna om utformning och nyanskaffning av materiel, vilka skulle ankomma på materieldepartementet, i många fall hängde så intimt tillsammans, att de borde handläggas av personal med enahanda kvalifikationer. I bägge fallen krävdes rent militära överbäganden, vilka icke syntes få samma utrymme i materieldepartementet, som ju förutsattes skola stå under civil ledning.

1941 års utredning fann de sålunda framförda erinringarna mot den av 1940 års utredning gjorda uppläggnings av den centrala krigsmaterielför-

valtningen i huvudsak bärande. Även om det givetvis vore möjligt att jämväl med den föreslagna organisationen etablera ett sådant samarbete mellan försvarsgrenarna å ena sidan samt det centrala materieldepartementet å den andra, att de framförda farhågorna för kompetenskonflikter och dubbelorganisation i huvudsak eliminerades — utredningen förutsatte, att vid detaljutförningen av organisationen åtgärder vidtoges för säkerställande av ett dylikt samband — syntes förslaget dock innebära, att försvarsgrenschefens möjlighet att utöva ett direkt inflytande på den egna försvarsgrenens materielutrustning skulle komma att avsevärt inskränkas. Detta syntes vara en konsekvens, som vore ägnad att ingiva allvarliga betänkligheter.

De sålunda framlagda synpunkterna föranledde 1941 års förvaltningsutredning att för sin del föreslå, att den centrala förvaltningsverksamheten i vad avsåge tygmateriel och annan krigsmateriel i egentlig mening skulle i princip omhänderhavas av särskilda förvaltningsorgan för varje försvarsgren, i vilka organs ledning vederbörande försvarsgrenschef skulle tillförsäkras ett avgörande inflytande. Härav följde också, att den gren av förvaltningen, som avsåge förrådshållningen, enligt utredningens mening borde utövas försvarsgrensvis. Den föreslagna principen borde emellertid icke utgöra hinder för att de delar av förvaltningsverksamheten, beträffande vilka så lämpligen kunde ske, i möjligaste mån organisatoriskt samordnades.

I sistberörda hänseende erinrade utredningen om att så gott som samtliga hörda myndigheter vore ense med 1940 års utredning om att vid sidan av försvarsförvaltningarna borde finnas ett för försvarsväsendet i dess helhet gemensamt organ för samordnande av de industriella problem som sammanhänge med materieltjänsten. Till denna uppfattning ville också 1941 års förvaltningsutredning obetingat ansluta sig. En av de mest påtagliga bristerna i den nuvarande förvaltningsorganisationen hade, enligt vad utredningen framhöll, just varit avsaknaden av organiserat samarbete mellan de militära förvaltningarna och den krigsmateriellevererande industrien. Denna brist hade tagit sig uttryck i mångahanda hänseenden, främst måhända på krigsindustriplaneringens område, men även i fråga om rena leveransfrågor, såsom beträffande prissättning, standardisering, prioritetsrätt m. m.

I anslutning till vad sålunda anförts föreslog 1941 års förvaltningsutredning, att ett särskilt organ skulle inrättas med uppgift att för försvarsgrensförvaltningarnas räkning handhava de viktiga frågekomplex, som sammanhänge med industriens utnyttjande i försvarsväsendets tjänst. Detta industriorgan borde som en av sina viktigaste uppgifter hava att svara för det krigsindustriella planeringsarbetet. Vidare borde på detta organ ankomma att ombesörja själva anskaffningen av sådan krigsmateriel, som icke vore av försvarsgrensbetonad art, med andra ord krigsmateriel av mass- eller standardnatur, främst ammunition. Industriorganet borde även omhänderhava den standardiseringsverksamhet i fråga om krigsmaterielen, som visat sig alltmera vara av värde för att säkerställa erforderlig enhetlighet i materiel-

anskaffningarna. Som industriorganet förutsattes skola i sig inrymma framstående sakkunskap på det rent kommersiella området, borde på detsamma även ankomma att utöva granskningsverksamhet ur kommersiell synpunkt rörande materielleveranskontrakt över huvud för försvarsväsendets räkning. Organet borde vidare handhava ledningen av de försvarsväsendet tillhörande fabriker, vilka utförde nytillverkning av krigsmateriel, varjämte den vetenskapliga forskningsverksamheten för försvarets räkning borde inordnas under verket i fråga. Slutligen borde industriorganet hava ett avgörande inflytande på frågor rörande uppskov med värnpliktstjänstgöring för den i krigsindustrin sysselsatta personalen.

Som en *sammanfattning* anförde förvaltningsutredningen, att de till tygmaterieförvaltningens område hörande förvaltningsuppgifterna borde i princip omhänderhavas av särskilda förvaltningsorgan för varje försvarsgren, vilka organ skulle ha ansvaret såväl för vilka slag och vilka kvantiteter av krigsmateriel som skulle anskaffas som för projektering och konstruktion av dylik materiel, i den mån icke sistberörda uppgifter utfördes inom den privata industrin. Vid sidan av försvarsgrenarnas förvaltningsorgan borde finnas ett för försvarsväsendet gemensamt industriorgan med uppgift att omhänderha det industriella krigsförberedelsearbetet, att för försvarsgrensförvaltningarnas räkning utföra anskaffningar av sådan krigsmateriel som vore att hänföra till masseller standardvaror samt att i övrigt handlägga de frågor av industriell eller kommersiell natur som i det föregående i korthet angivits.

Förvaltningsutredningen framhöll slutligen, att den omständigheten, att förvaltningsverksamheten på tygförvaltningens område föresloges skola handhavas försvarsgrensvis, helt naturligt icke finge hindra att, på sätt redan nu i viss utsträckning skedde, en försvarsgrens förvaltningsorgan åtog sig upphandlings- eller andra uppgifter för en annan försvarsgrensförvaltnings räkning, där så lämpligen kunde ske. Tvärtom borde det instruktionsmässigt fastslås, att ett sådant samarbete skulle eftersträvas förvaltningsorganen emellan.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Överbefälhavaren, som i huvudsak anslutit sig till den av 1941 års utredning föreslagna uppdelningen av förvaltningsärendena på försvarsgrensvis organiserade och gemensamma ämbetsverk, har beträffande tygförvaltningen ansett riktigt, att verksamheten i huvudsak utövades försvarsgrensvis och att samtliga beställningar skulle göras av försvarsgrensförvaltningarna, intill dess materielen vore utexperimenterad. Av utredningens betänkande framginge icke klart vem som ägde bestämma, om beställning skulle göras av vederbörlig försvarsgrensförvaltning eller av industriverket. Utredningen syntes emellertid vilja göra gällande, att Kungl. Maj:t skulle bestämma detta. Denna fråga syntes överbefälhavaren icke vara tillräckligt utredd. I samband

med att medel äskades av visst förvaltningsorgan kunde måhända lämpligen föreslås vem som skulle utlägga beställningen.

Arméchefen har understrukit betydelsen av en försvarsgrensvis ordnad tyg- och intendenturförvaltning men har tillika framhållit, att det otvivelaktigt föreläge behov av ett centralt, från försvarsgrensförvaltningarna relativt fristående organ för industriell krigsplanering, standardisering m. m. och för vissa av de uppgifter, som tidigare påvilat rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap.

Cheferna för marinen och flygvapnet samt *marinförvaltningen* och *flygförvaltningen* ha icke haft något att erinra mot vad utredningen i denna del anfört.

Arméförvaltningen har ansett ofrånkomligt, att den tekniska och ekonomiska verksamhet, som sammanhängde med försvarsgrenarnas utrustning med krigsmateriel, handhades av förvaltningsorgan, hos vilka vederbörande försvarsgrenschef omedelbart kunde få sina intentioner i fråga om materieförsörjningen omsatta. För tillgodoseende härav borde förvaltningsverksamheten på tyg- och intendenturmaterielområdena ordnas försvarsgrensvis. Det rådde emellertid ingen tvekan om behovet av ett centralt organ för handläggning i fred av det krigsindustriella förberedelsearbetet och vissa därmed sammanhörande frågor. Arméförvaltningen har i anslutning härtill velat insätta hithörande spörsmål i ett större sammanhang.

Riksräkenskapsverket har uttalat, att en koncentration av vissa ärenden till särskilt industriorgan skulle medföra avsevärda fördelar.

Statens krisrevision har obetingat anslutit sig till utredningens uttalande, att krigsindustriplaneringen bleve fullt effektiv endast om materielanskaffningen i huvudsak centraliserades till ett industriverk och att undantag från denna huvudregel borde förekomma blott då vägande militära skäl föreläge. Utredningen hade emellertid icke konsekvent tillämpat denna princip. Ett riktigt handhavande av upphandlingen krävde vidare enligt krisrevisionens mening, att även konstruktionsverksamheten, i den mån den icke handhades av industrien, samt kontrollen förlades till industriverket.

Statens industrikommission har biträtt utredningens förslag om att anförtro vissa uppgifter på förevarande område åt ett särskilt industriorgan. Samordningstanken hade emellertid enligt kommissionens mening icke i tillräcklig omfattning kommit till uttryck i förslaget.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha i sitt gemensamma yttrande framhållit, att tvekan ej kunde råda om riktigheten och nödvändigheten av att ett centralt anskaffningsorgan tillskapades. Förslaget om inrättande av ett dylikt kunde emellertid tillstyrkas endast under förutsättning, att de av utredningen angivna principerna för anskaffningen följdes. I viss omfattning måste även konstruktionsverksamhet bedrivas hos det föreslagna industriverket.

Även *svenska teknologföreningen* har funnit behovet av ett industriorgan med i stort sett de av utredningen angivna uppgifterna vara påtagligt.

Av intresse i förevarande sammanhang äro jämväl vissa i remissyttranden framkomna allmänna synpunkter på frågan om det av utredningen föreslagna industriverkets arbetsuppgifter och organisation. Härtill återkommer jag emellertid i det följande.

I förevarande sammanhang torde böra erinras om *försvarsväsendets ingenjörutredning*, vars verksamhet för närvarande pågår. En utförlig redogörelse för utredningens uppdrag har lämnats här ovan (sid. 16 f.).

Departement-
schefen.

De skiljaktigheter i uppfattning, som gjort sig gällande beträffande principerna för den militära centralförvaltningens ordnande, ha fått en särskild tillspetsning på tygförvaltningens område. Såsom av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår innebar det av 1940 års utredning framlagda förslaget, att krigsmaterielanskaffningen med konstruktionsarbetet däri inbegripet skulle i princip vara centraliserad till ett för försvarsväsendet gemensamt materieldepartement. Samtidigt skulle emellertid finnas smärre förvaltningsorgan för var och en av försvarsgrenarna med uppgift att omhänderha den anskaffade materielens översyn, vård och underhåll. Dessa smärre förvaltningsorgan skulle också handha projekteringen av viss mera försvarsgrensbronad materiel. I vissa öfver 1940 års utredning avgivna remissyttranden har å andra sidan hävdats, att materielanskaffningen och materieförvaltningen öfver huvud i princip borde ankomma på särskilda förvaltningsorgan för varje försvarsgren. Även i sistnämnda yttranden har dock vitsordats behovet av att vid sidan av försvarsgrensförvaltningarna tillskapa ett särskilt, för försvarsväsendet gemensamt organ för krigsindustriplanering och vissa andra uppgifter.

Enligt 1941 års utrednings förslag skulle det ankomma på det tilltänkta industriorganet att omhänderha planering av krigsmaterielindustrien, vissa uppskovsfrågor, viss materielanskaffning, merkantil granskning av ärenden om anskaffning i andra fall, standardisering, leveranskontroll, central registrering av tillgången på krigsmateriel, forskning på det militärtekniska området samt ledning av en del av försvarsväsendets fabriker och verkstäder. Vad särskilt materielanskaffningen angår skulle enligt förslaget industriorganet för försvarsgrensförvaltningarnas räkning i den omfattning, som kunde bli föreskriven, ombesörja anskaffning av materiel, som vore av mass- eller standardkaraktär eller som kunde anses fixerad i tekniskt hänseende, samt vidare sådan anskaffning som måste ske genom verket för att möjliggöra effektiv krigsplanering. Anskaffandet av ren specialmateriel eller sådan materiel, som befunde sig på experimentstadiet, borde däremot åvila vederbörande försvarsgrensförvaltning. Utredningens i olika sammanhang gjorda uttalanden ha emellertid visat sig föranleda tveksamhet om den verkliga innebörden av utredningsförslaget på denna synnerligen betydelsefulla punkt.

För min del kan jag i stort sett ansluta mig till det av 1941 års utredning framlagda förslaget i vad angår det planerade industriorganets uppgifter. Beträffande frågorna om den militärtekniska forskningens ställning och om fabriksledningen är jag emellertid icke övertygad om att den av utredningen förordade lösningen är den bästa. Vad angår materielanskaffningen synes mig den av utredningen formulerade principen böra fastslås. Upprätthållandet av denna princip torde utgöra en förutsättning för att ett effektivt verkande industriorgan av den skisserade karaktären över huvud taget skall kunna komma till stånd. Detta innebär, att materielanskaffningen i väsentliga delar bör centraliseras till industriorganet och att i de fall, då viss materiel i egenskap av specialmateriel skall undantagas från den centrala anskaffningen, vägande skäl böra kunna åberopas härför. Då en överflyttning av uppgifter från de nuvarande försvarsgrensförvaltningarna till industriorganet såsom jag redan förut antytt måste ske successivt, bör tydligen materielanskaffningen tills vidare ligga kvar på försvarsgrensförvaltningarna, intill dess Kungl. Maj:t genom beslut i varje särskilt fall eller beträffande visst eller vissa materielslag förordnar om anskaffningsuppgiftens överförande på industriorganet. Härigenom vinnes anknytning till den metod, som använts vid den redan påbörjade utbyggnaden av ammunitionsnämnden till en krigsmaterielnämnd. Överbefälhavaren har i sitt yttrande anför, att det av utredningens betänkande icke klart framginge vem som ägde bestämma, om beställning skulle göras av vederbörlig försvarsgrensförvaltning eller av industriorganet. Om den av mig nyss angivna ordningen tillämpas, torde farhågorna för oklarhet härvidlag kunna anses i huvudsak undanröjda.

Två spörsmål, som i förevarande sammanhang påkalla särskild uppmärksamhet och vilkas lösning är förenad med betydande svårigheter, äro frågorna till vilket organ konstruktionsarbetet och kontrollverksamheten skola förläggas. Vad den förra arbetsuppgiften beträffar måste skillnad göras mellan å ena sidan den idégivande konstruktionsverksamheten eller projekteringen, d. v. s. uppgörandet av principkonstruktioner med utgångspunkt från funktionskraven, samt å andra sidan konstruktionsverksamheten i egentlig mening. Den förra sidan av verksamheten måste otvivelaktigt handhavas av försvarsgrensförvaltningarna. Det egentliga konstruktionsarbetet, d. v. s. den verksamhet, som är inriktad på utarbetande av färdiga arbetsritningar, bör liksom hittills i regel förläggas till de industriföretag, som ha att tillverka materielen. I den mån detta icke är möjligt, bör vederbörande försvarsgrensförvaltning själv omhänderha konstruktionsarbetet. Såsom i ammunitions- och verkstadsnämndernas yttrande framhållits torde emellertid med nödvändighet viss konstruktionsverksamhet komma att bedrivas hos det planerade industriorganet. Att träffa avgörande rörande den omfattning detta organs verksamhet härvidlag skall få möter svårigheter, på vilka jag närmare skall ingå i samband med behandlingen av industriorganets uppgifter (sid. 149 f.). Även frågan om kontrollens anordnande ämnar jag därvid upptaga till behandling.

De inom försvarsgrensförvaltningarna kvarstående arbetsuppgifterna omfatta projektering och provning samt i vissa fall konstruktion av materiel, förvaltning av medel avsedda för anskaffning av tygmateriel, anskaffning av specialmateriel, militär mottagningskontroll, frågor om behov av tygmateriel, förrådshållning, redovisning, vård och reparation av sådan materiel m. m.

Om, såsom jag för min del anser, tvekan icke råder om behovet av ett centralt organ för handläggning av det krigsindustriella förberedelsearbetet och vissa därmed sammanhörande frågor, uppställer sig det av arméförvaltningen berörda spørsmålet, hur nämnda förberedelsearbete skall inordnas i sitt organisatoriska sammanhang med planeringen av landets industri i dess helhet för ett krigsfall. Detta spørsmål torde lämpligast upptagas till behandling i samband med frågan om krigsmaterielverkets organisation, och jag torde därför få återkomma till detsamma i det följande (sid. 120 och 125).

2. Intendenturförvaltningens område.

Den centrala intendenturförvaltningstjänsten är enligt nuvarande organisation uppdelad försvarsgrensvis på det sätt, att densamma inom arméförvaltningen ombesörjes av dess intendenturdepartement, inom marinförvaltningen av en särskild intendenturavdelning och inom flygförvaltningen likaledes av en intendenturavdelning. En viss centralisering har emellertid sedan länge tillämpats i så måtto, att särskilt arméförvaltningens intendenturdepartement omhänderhaft anskaffningen av vissa intendenturvaror jämväl för de två andra förvaltningarnas räkning.

1940 års utredning.

Såsom redan förut anförts uttalade 1940 års utredning som sin åsikt, att även arbetet på intendenturverksamhetens område borde sammanföras till ett särskilt, samtliga försvarsgrenar omfattande departement i den föreslagna försvarsförvaltningen, därvid utredningen dock förutsatt, att jämväl på detta område den centrala verksamheten i fråga om underhålls- och reparationstjänst skulle äga rum inom de av utredningen skisserade reducerade förvaltningsorgan, vilka förutsattes skola finnas för varje försvarsgren.

De skäl som ansetts tala för en för hela försvaret gemensam intendenturförvaltning ha av 1940 års utredning i dess betänkande sammanfattats på följande sätt.

Vad förplägnadstjänsten beträffar äro skiljaktigheterna i fred mellan försvarsgrenarna av den ringa betydelse, att en ändamålsenligt ordnad samverkan vid livsmedlens anskaffning och tillhandahållande får anses ekonomiskt rationell och genomförbar. Beträffande underhållstjänsten i krig föreligga visserligen i så måtto betydande skiljaktigheter mellan förhållandena vid till lands och sjöss uppträdande stridskrafter, att denna tjänst under operationer till lands måste ske under alldeles speciella former, vilka i väsentliga avseenden avvika från förhållandena i fred. Då emellertid nämnda skiljaktigheter i huvudsak endast äro att hänföra till sättet för livsmedlens distribuering och tillhandahållande, kan denna

omständighet i och för sig icke utgöra hinder för en gemensam intendenturförvaltning, särskilt som i övriga avseenden förplägnadstjänsten vid samtliga försvarsgrenar i huvudsak bedrives på samma sätt i krig och fred. Under krig eller av krig föranledda utomordentliga förhållanden erfordras en ständig kontakt mellan centralorganet för hela landets livsmedelsförsörjning (livsmedelskommissionen) och de militära myndigheterna för att man snabbt skall kunna genomföra de regleringar och ingripanden i övrigt, som det allmänna försörjningsläget kan påkalla. Tillkomsten av en gemensam intendenturförvaltning skulle underlätta såväl ett dylikt ingripande som själva livsmedelsanskaffningens rationella ordnande.

I fråga om bränsleförsörjningen har betydelsen av en enhetlig, fast och ändamålsenlig organisation alltmera framträtt. I all synnerhet gäller detta importbränslet, framför allt det flytande, som med den hastigt ökade motoriseringen och mekaniseringen vid försvarsväsendet samt införandet i allt större utsträckning av oljeeldning å flottans fartyg blivit en livsfråga för samtliga försvarsgrenar. För sammanförandet under gemensam ledning av de olika försvarsgrenarnas skilda organ för bränsleförsörjningen tala i huvudsak samma skäl som i det föregående angivits för livsmedelsförsörjningen.

Vad därefter den egentliga intendenturmaterielen beträffar så föreligga, särskilt i fråga om beklädnad och personlig utrustning, likheter i stort mellan de olika försvarsgrenarna.

1940 års utredning har emellertid framhållit, att även andra synpunkter kunde läggas på denna fråga. Sålunda gällde i viss utsträckning jämväl för intendenturförvaltningens del, att de förvaltningsuppgifter, som nära sammanhänge med det militära arbetet vid försvarsgrenarna, borde förläggas till försvarsgrenscheferna, enär uppgifterna i fråga icke lämpligen borde ställas under en från dessa fristående ledning. För marinens del kunde sålunda bland annat framhållas frågor angående personalens förläggning ombord, inredning och utrustning av fartyg vid nybyggnad och större omändringar, den lokala distributionen av bränsle, vatten och övrig utredning till sjöstyrkor och marindistrikt, uppläggning av lokala förråd av olika slag, försöksverksamhet m. m. Det hade även gjorts gällande, att samarbetet med de lokala förvaltningarna skulle kunna ske på ett smidigare sätt vid ett bibehållande av förvaltningarna i deras nuvarande form. Vid ett bedömande av de fördelar och nackdelar, som de olika organisationsformerna medförde, hade utredningen emellertid ansett sig böra räkna med ett sammanförande av försvarsgrenarnas intendenturförvaltningar till ett gemensamt intendenturdepartement. Vid organiserandet av ett dylikt intendenturdepartement syntes med hänsyn till de mera speciella förhållanden som gjorde sig gällande inom marinen, en särskild marinbyrå böra inrättas. — De nuvarande intendenturkårerna förutsattes av utredningen skola bibehållas som skilda organisationer. Härför talade icke blott kårernas hittillsvarande olika arbetsområden utan jämväl den i många avseenden olikartade utbildningen för personalen.

Emellertid räknade 1940 års utredning även med det alternativet, att skilda förvaltningar skulle bibehållas på intendenturförvaltningens områ-

de. För sådant fall borde enligt utredningens mening den centrala livsmedelsförsörjningen lämpligen ombesörjas av arméförvaltningens intendenturdepartement för samtliga försvarsgrenar, då ju armén representerade den ojämförligt största förbrukningen. Beträffande bränsleförsörjningen borde behoven för de olika försvarsgrenarna sammanföras inom materieldepartementet, varefter upphandling, upplagring och distribution borde ombesörjas av statens reservförrådsnämnd. Vad slutligen intendenturmaterielen i övrigt beträffade, borde anskaffningen i enlighet med av utredningen förordade principer förläggas till materieldepartementet för samtliga försvarsgrenar.

Utlåtanden över 1940 års utrednings förslag.

Rörande de över 1940 års utredning hörda myndigheternas yttranden beträffande intendenturförvaltningen torde jag få hänvisa till den redogörelse, som lämnats i 1941 års utrednings betänkande (sid. 41—43).

1941 års förvaltningsutredning.

Vid övervägande av frågan, huruvida den centrala intendenturförvaltningstjänsten bör göras gemensam för hela försvarsväsendet eller, såsom nu i princip är fallet, vara uppdelad på särskilda förvaltningsorgan för de tre försvarsgrenarna, har 1941 års förvaltningsutredning kommit till det resultatet, att det sistnämnda alternativet avgjort är att föredraga. Jämväl 1940 års utredning har ju, såsom av det föregående framgår, räknat med en sådan lösning.

Enligt vad 1941 års utredning framhållit vore orsakerna till att utredningen ansett sig böra förorda en principiell uppdelning av intendenturförvaltningen efter försvarsgrenarna flera. Till en början föreläge, om än i mindre grad än i fråga om tygförvaltningstjänsten, det allmänna skälet för en uppdelning av denna förvaltning på särskilda försvarsgrensorgan, att försvarsgrenschefen, vilken borde ha att bära det primära ansvaret för sin försvarsgrens krigsduglighet, för att rätt kunna fylla denna uppgift borde kunna äga ett väsentligt och direkt inflytande på den ytterst viktiga frågan om utrustningen med intendenturmateriel. Ett sådant inflytande läte sig svårligen på ett tillfredsställande sätt ordna annat än genom ett den egna försvarsgrenen tillhörande förvaltningsorgan.

Vidare måste det konstateras, att den centrala intendenturförvaltningstjänsten i varje fall under normala tider icke i främsta rummet kännetecknades av materielanskaffningar i större omfattning utan mera av en på de särskilda truppförbanden etc. inriktad förvaltningstjänst i egentlig mening, omfattande underhålls- och förrådshållningsföreskrifter, omsättnings- och distributionsfrågor m. m. Att denna förvaltningstjänst i egentlig mening vore i betydande grad försvarsgrensbetonad låge med hänsyn till försvarsgrenarnas olika stridssätt och militära organisation i öppen dag.

Slutligen borde det enligt den nya utredningens mening framhållas, att 1940 års utrednings förslag syntes innebära en viss oklarhet i fråga om gränsdragningen mellan de olika förvaltningsorganen. Enligt förslaget skulle sålunda den centrala intendenturförvaltningen vara samlad hos ett för hela försvaret gemensamt organ. Samtidigt syntes det ha förutsatts, att vissa till intendenturförvaltningen hörande uppgifter, som nära sammanhänge med det militära arbetet vid försvarsgrenarna och som icke lämpligen borde ställas under en från försvarsgrenscheferna fristående ledning, skulle förläggas till de reducerade försvarsgrensförvaltningarna. Slutligen torde den föregående utredningen ha räknat med att vissa upphandlingar av intendenturmateriel jämväl skulle överlämnas till det föreslagna materieldepartementet.

1941 års utredning hölle för sin del före, att den organisatoriskt mest rediga lösningen av förevarande förvaltningsspörsmål vore att — i likhet med vad som föreslagits i fråga om tygmaterielen — förlägga ansvaret för all central intendenturtjänst till förvaltningsorgan, som tillhörde de särskilda försvarsgrenarna och i vilkas verksamhet försvarsgrenscheferna kunde erhålla ett bestämmande inflytande.

Det sagda borde enligt den nya utredningens mening icke hindra, att en centralisering av vissa arbetsuppgifter på hithörande område komme till stånd. Tvärtom vore det synnerligen angeläget, att det system som redan nu med framgång tillämpats, nämligen att en försvarsgrensförvaltning ombesörjde likartade uppgifter jämväl för de övrigas räkning, ytterligare utvecklades och instruktionsmässigt befästes.

Det kunde också tänkas fördelaktigt att låta själva upphandlingen av vissa standardvaror även på intendenturområdet för försvarsgrensförvaltningarnas räkning ombesörjas av industriverket. I varje fall syntes så med påtaglig fördel vara fallet med sådan intendenturmateriel, som vore att hänföra till den mekaniska verkstadsindustrien. I anslutning härtill har förvaltningsutredningen anfört bland annat följande.

Beträffande anskaffningen från textil-, läder- och livsmedelsindustrierna kunna i viss mån andra synpunkter göra sig gällande. I fråga om anskaffning av textilier och läder må sålunda framhållas, att hithörande materiel, exempelvis uniformer och skodon, tvivelsutan är av mass- och standardkaraktär, men att de inom privatindustrien med dylik tillverkning sysselsatta fabriker äro avsevärt enklare att handha ur krigsindustriplaneringssynpunkt än de flesta till den mekaniska industrien hörande fabriker. Vidare kunna här prioritetsfrågor endast i undantagsfall uppstå. Omläggningen av dessa industriers tillverkning från civil till militär produktion ställer sig därjämte avsevärt enklare och går att genomföra på kortare tid än inom den mekaniska industrien. Som följd härav kan krigsindustriplanerandet i stort i fråga om berörda materiel tänkas ske hos industriverket, även om det skulle visa sig ändamålsenligare att låta anskaffandet åvila försvarsgrensförvaltningarna. Utredningen anser sig icke hava tillräckligt underlag för att nu kunna taga definitiv ställning till, huruvida anskaffningen av ifrågavarande slag av intendenturmateriel i allmänhet bör ske genom försvarsgrensförvaltningarna eller centraliseras till industriverket. Utan tvivel kunna skäl åberopas för bägge lösningarna. Visst fog kan måhända sägas föreligga för den från intendentur-

håll med skärpa framförda uppfattningen, att det i och för sig måste innebära en fördel, att de organ som skola omhänderhava materielens användning, underhåll, distribution etc. också sköta om dess anskaffning, därest icke, såsom fallet obestriddligen är med produkter tillhörande den mekaniska industrien, avgörande skäl tala för en annan ordning. Då den personal som avses skola ingå i våra intendenturorgan otvivelaktigt måste sägas besitta stor erfarenhet i hithörande frågor, synas också personaltekniska skäl föreligga för att förlägga jämväl själva anskaffningen till dessa organ. Utredningen har vid utformandet av de nämnda organen närmast räknat med att så blir fallet. Utredningen har emellertid därvid förutsatt, att en centralisering i avsevärd utsträckning skall kunna ske på det sättet, att en försvarsgrensförvaltning åtager sig anskaffning av likartad materiel jämväl för de övrigas räkning. Därest särskilda skäl föreligga för att någon viss anskaffning av dylik materiel sker genom industriverket, bör detta givetvis anlitas. Beträffande intendenturmateriel tillhörande den mekaniska verkstadsindustrien bör så undantagslöst ske. — Vad beträffar de centrala beklädnadsverkstäderna böra dessa, i den mån de över huvud anses böra finnas kvar, underställas samma organ som handhar materielens anskaffande.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Överbefälhavaren har i sitt yttrande med hänsyn till den likartade beskaffenheten inom samtliga försvarsgrenar av munderingsutrustning, kaserninventarier, expeditiomateriel, bränsle-, lyse- och vattenförsörjning samt tvätt ifrågasatt att, i motsats till vad av utredningen föreslagits, en för försvarsgrenarna gemensam intendenturförvaltning skulle komma till stånd. I fråga om anskaffning av bränsle och smörjolja till fordon, fartyg och flygplan kunde man ställa sig tveksammare mot centralisering, emedan det försvarsgrensvisa intresset här vore starkare framträdande. I fråga om de övningsanslag, som tillhörde intendenturförvaltningens område, vore centralisering olämplig. För erhållande av bästa effekt borde därför intendenturförvaltningens område måhända uppdelas så, att vissa ärenden komme under ett gemensamt organ, andra under försvarsgrensförvaltningarna. Någon sådan uppdelning hade icke av 1941 års utredning tagits under omprövning. Överbefälhavaren ansåg, att denna fråga borde ägnas fortsatt uppmärksamhet, så att en ändring eventuellt framdeles kunde vidtagas.

Beträffande *arméförvaltningens* yttrande i nu ifrågavarande hänseende hänvisas till vad som anförts ovan vid behandlingen av tygförvaltningen.

Statens krisrevision har funnit, att mycket påtagliga skäl föreläge för långt driven centralisering på detta område. Man kunde fråga sig, varför ej utredningen tagit steget fullt ut och förordat gemensam intendenturförvaltning, när den ändå föreslagit så många undantag och avsteg i den riktningen. Ett genomförande av det föreliggande förslaget skulle medföra dubbelarbete och överorganisation. Enligt krisrevisionens uppfattning borde en gemensam intendenturförvaltning — eventuellt organiserad såsom en avdelning inom krigsmaterielverket — handlägga frågor om anskaffning av förplägnadsvaror och annan intendenturmateriel, medan försvarsgrenarnas intendenturavdelningar

borde handha intendenturmaterielen samt ombesörja utbildning av intendenturpersonal ävensom mobiliseringsärenden. Särskild uppmärksamhet borde ägnas åt att förråd och förrådstjänst ordnades ändamålsenligare. I detta sammanhang har krisrevisionen även fäst uppmärksamheten på att gränsdragningen mellan tyg- och intendenturmateriel borde revideras. Så borde t. ex. såväl kokvagn (fordonet) som kokkittel anskaffas av samma och icke som nu av flera olika organ.

I åtskilliga remissyttranden ha påyrkats vissa ytterligare förskjutningar av gränsen mellan försvarsgrensförvaltningarnas intendenturorgan och det planeerade industriverket, syftande till en överflyttning till detta verk av anskaffningen särskilt av textil och lädervaror. Uttalanden i denna riktning ha gjorts av statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd, statens krisrevision, Sveriges industriförbund och svenska teknologföreningarna. Emot en sådan överflyttning ha arméchefen och arméförvaltningen, vilka anse att intendenturdepartementet bör omhänderha denna anskaffning, uttalat sig. Mera industribetonade livsmedel av standardtyp borde enligt flera uttalanden anskaffas genom industriverket.

Ett spørsmål, som vid det verkställda utredningsarbetet visat sig synnerligen svårt att komma till rätta med, är frågan om den centrala intendenturförvaltningstjänstens ordnande. För närvarande ombesörjes denna försvarsgrensvis, men en tendens till koncentration har sedan länge gjort sig gällande såtillvida, att särskilt arméförvaltningens intendenturdepartement jämväl för marin- och flygförvaltningarnas räkning omhänderhaft anskaffningen av vissa för samtliga försvarsgrenar likartade intendenturvaror.

Departementschefen.

1940 års utredning ansåg visserligen, att även intendenturverksamheten borde sammanföras till ett särskilt, samtliga försvarsgrenar omfattande departement i den föreslagna försvarsförvaltningen, därvid dock förutsattes, att även på detta område den centrala verksamheten i fråga om underhålls- och reparationstjänst skulle äga rum inom de av utredningen tilltänkta reducerade försvarsgrensförvaltningarna. Utredningen räknade emellertid även med det alternativet, att skilda förvaltningar skulle bibehållas på förevarande område. I vissa särskilda avseenden skulle dock även med detta alternativ en centralisering äga rum. Sålunda skulle den centrala livsmedelsförsörjningen för samtliga försvarsgrenar ombesörjas av arméförvaltningens intendenturdepartement, medan bränsleförsörjningen borde anförtrös åt materieldepartementet och statens reservförrådsnämnd. Anskaffningen av den egentliga intendenturmaterielen för alla försvarsgrenar borde enligt utredningens mening för detta fall förläggas till materieldepartementet.

1941 års utredning har för sin del ansett ansvaret för all central intendenturtjänst böra förläggas till förvaltningsorgan, som tillhörde de särskilda försvarsgrenarna och å vilkas verksamhet försvarsgrenscheferna kunde erhålla ett bestämmande inflytande. Det redan nu tillämpade systemet, att en för-

svarsgrensförvaltning ombesörjde likartade uppgifter jämväl för de övrigas räkning, borde emellertid ytterligare utvecklas och instruktionsmässigt befästas. Enligt utredningens mening kunde det även tänkas fördelaktigt att låta själva upphandlingen av vissa standardvaror även på intendenturområdet för försvarsgrensförvaltningarnas räkning ombesörjas av det planerade industriverket. I varje fall syntes så med påtaglig fördel vara fallet med sådan intendenturmateriel som vore att hänföra till den mekaniska verkstadsindustrin.

Åtskilliga av de myndigheter och sammanslutningar, som yttrat sig över sistnämnda förslag, ha förordat en längre driven centralisering av intendenturverksamheten än 1941 års utredning föreslagit. Mera allmänt har en sådan åtgärd ifrågasatts beträffande anskaffningen inom textil- och läderbranschen. Längst har statens krisrevision gått, enligt vars mening anskaffningen av förplägnadsvaror och intendenturmateriel borde handhavas centralt — eventuellt genom en avdelning inom krigsmaterielverket — medan försvarsgrenarnas intendenturavdelningar borde ombesörja underhålls-, utbildnings- och mobiliseringsärenden. Även överbefälhavaren har varit inne på liknande tankegångar men har stannat vid ett uttalande, att frågan borde ägnas fortsatt uppmärksamhet.

Sammanfattningsvis kan sägas, att under den senaste tidens utredningsarbete på den militära förvaltningens område enighet i stort sett nåtts därom, att intendenturmateriel hänförlig till den mekaniska eller den kemisk-tekniska industrien lämpligen borde anskaffas av ett nyinrättat krigsmaterielverk. Även från intendenturhåll har medgivits, att en sådan utveckling vore naturlig, eftersom anskaffningen i krigstid på dessa områden icke utan de största olägenheter kunde ske, om icke arbetet enhetligt sammanhölls och planlades redan i fredstid. Även jag ansluter mig till denna uppfattning. I viss mån har densamma redan kommit till uttryck i Kungl. Maj:ts förut omnämnda beslut den 21 augusti 1942 angående den fortsatta utbyggnaden av ammunitionsnämnden till en krigsmaterielnämnd. Genom detta beslut har nämligen föreskrivits, att krigsmaterielnämnden skulle så snart ske kunde efter den 1 oktober 1942 för försvarsgrensförvaltningarnas räkning omhändertaga bland annat anskaffningen av sådan inom den mekaniska industrien tillverkad intendenturmateriel som funnes upptagen i särskild förteckning samt viss kemisk materiel.

Beträffande intendenturmaterielen i övrigt har även 1941 års utredning med styrka framhållit, att förnödenheter, vilka med samma eller i det närmaste likartad beskaffenhet användes inom mer än en försvarsgren, borde anskaffas av ett enda förvaltningsorgan. Utredningen har emellertid härvidlag icke sträckt sig längre än till ett förslag, att anskaffningen av dylika förnödenheter skulle anförtros åt den centrala försvarsgrensförvaltning, som representerade den ojämförligt största förbrukningen därav. Även jag anser starka skäl tala för en långt driven centralisering på detta område. För min del är

jag emellertid benägen att till fullo draga ut konsekvenserna härav. Vad särskilt angår textil- och lädervaror äro dessa otvivelaktigt i stor utsträckning av mass- och standardkaraktär och ur denna synpunkt jämförliga med den materiel, som enligt det föregående bör anskaffas av krigsmaterielverket. Även i övrigt synes mig med fog kunna göras gällande, att den centrala anskaffningen på intendenturens område med fördel bör kunna förläggas till krigsmaterielverket, då nu ett sådant föreslås till inrättande. Den omständigheten, att anskaffningen på detta område under den gångna beredskapstiden kunnat genomföras med mindre friktioner än vad fallet varit på vissa andra militära förvaltningsområden, synes mig härvidlag icke kunna vara utslagsgivande. Enligt min mening bör man icke för framtiden stanna vid de redan vunna resultaten utan fastmera eftersträva en organisation, som är ägnad att, utan åsidosättande av nödiga militära krav, såväl tekniskt som ekonomiskt fungera på bästa möjliga sätt. 1941 års utredning har till stöd för ett bibehållande av den nuvarande ordningen på intendenturområdet åberopat bland annat, att vissa i samband med anskaffnings- och planeringsarbetet uppkommande svårigheter vore lättare att bemästra, när fråga vore om textil- och läderbranscherna än när det gällde den mekaniska industrien. Detta skäl mot en överflyttning av vissa arbetsuppgifter till krigsmaterielverket synes mig emellertid äga ringa styrka. Jag har kommit till den övertygelsen, att den anskaffning av intendenturmateriel, som över huvud kan ske centralt, bör överföras till krigsmaterielverket enligt samma grunder som avses skola gälla beträffande tygmateriel. Vad livsmedelsanskaffningen angår synes en viss centralisering till arméförvaltningens intendenturavdelning ligga nära till hands. Genom en sådan centralisering underlättas samordnandet av den militära livsmedelsförsörjningen med försörjningen för landet i dess helhet. Under krig plötsligt uppkommande behov kunna även snabbare och säkrare tillgodoses. Förrådsuppläggningsen kan också lättare kompletteras och anpassas efter läget. På försvarsgrensförvaltningarnas intendenturorgan böra i övrigt alltjämt ankomma anskaffningsuppgifter allenast i den mån det gäller sådan för en viss försvarsgren specifik materiel, för vars anskaffning i dylik ordning vägande militära skäl kunna åberopas. Den efter försvarsgrenarna uppdelade intendenturförvaltningstjänsten skulle sålunda, med nyss angivna undantag för specialmateriel, begränsas till lokal materielanskaffning samt centrala och lokala vård- och underhållsuppgifter ävensom livsmedelsanskaffning. I anslutning härtill böra ärenden angående intendenturväsendets organisation och utveckling, mobiliseringsärenden, frågor om intendenturtjänsten berörande reglementen och instruktioner m. m. handläggas. I fråga om dessa kvarstående verksamhetsgrenar synes det mig oundgängligt, att försvarsgrenschefens ansvar och inflytande bibehållas. En naturlig följd härav blir, att det under försvarsgrenschefen sammanhållande organet på området bör infogas i försvarsgrensförvaltningen.

Till frågan om drivmedelsförsörjningens ordnande återkommer jag vid behandlingen av krigsmaterielverket.

Vad beträffar det av krisrevisionen väckta spörsmålet om revision av gränsen mellan tyg- och intendenturmateriel torde detsamma förlora i betydelse i samma mån som anskaffningen av båda dessa materielslag överflyttas till krigsmaterielverket. Frågan om en sådan revision beträffande den materiel, vars anskaffning alltjämt skall åvila försvarsgrensförvaltningarna, torde emellertid vara förtjänt av övervägande. Att i detta sammanhang närmare ingå på berörda spörsmål läser dock ej ifrågakomma.

3. Fortifikations- och byggnadsförvaltningens område.

Inom de nuvarande försvarsförvaltningarna utövas den centrala ledningen av byggnadsverksamheten och vad därmed sammanhänger ävensom av de till fortifikationsverksamheten hänförliga förvaltningsspörsmålen för arméns vidkommande å arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, för marinen inom marinförvaltningens fortifikationsavdelning samt för flygvapnet, där några egentliga fortifikatoriska problem hittills icke förefunnits, inom flygförvaltningens byggnadsavdelning. Såväl å arméförvaltningens fortifikationsstyrelse som å marinförvaltningens fortifikationsavdelning utgöres personalen till väsentlig del av officerare tillhörande fortifikationskåren. Flygförvaltningens byggnadsavdelning står under ledning av en överste vid flygvapnet. Här må emellertid erinras om de provisoriska åtgärder, som vidtagits i syfte att effektivisera och samordna verksamheten på byggnadsförvaltningens område och för vilka i det föregående i korthet redogjorts.

1930 års försvarskommission.

Frågan om att sammanslå den centrala förvaltningsverksamheten på förevarande område till ett enda förvaltningsorgan har även tidigare varit föremål för behandling. I sitt den 30 juli 1935 avgivna betänkande föreslog sålunda 1930 års försvarskommission, att den centrala fastighetsförvaltningen skulle utbrytas ur försvarsgrenarna och centraliseras till ett för försvarsväsendet gemensamt organ. En sådan åtgärd syntes ur ekonomisk synpunkt böra tillmätas stor betydelse, i det att möjligheterna till rationalisering av verksamheten underlättades och entreprenadsystemet kunde intensivare utnyttjas. Vidare måste enhetligheten i behandling av anslags- m. fl. frågor rörande fastighetsförvaltningen i dess helhet kunna på ett helt annat och bättre sätt tillgodoses än med nuvarande organisation.

Utlåtanden över försvarskommissionens betänkande.

I de över försvarskommissionens betänkande avgivna yttrandena gävo åtskilliga av de hörda myndigheterna uttryck för allvarliga betänkligheter gentemot den föreslagna centraliseringen av fastighetsförvaltningen. Erinringarna

hänförde sig i huvudsak till konsekvenserna i militärt hänseende av att tillskapa ett utom försvarsgrenarna stående centralt ämbetsverk för handhavande av försvarsväsendets fastighetsverksamhet. Det befarades sålunda, att de rent militära önskemålen i fråga om byggnadernas anordnande skulle med större svårighet kunna göra sig gällande gentemot ett dylikt fristående ämbetsverk än vid ett bibehållande av fastighetsväsendet knutet till den egna försvarsgrenen. Emot den föreslagna anordningen anfördes också, att det ständiga och intima samarbete, varav behov skulle uppstå mellan de militära myndigheterna och det fristående ämbetsverket, säkerligen komme att störas av åtskilliga friktioner. Särskilt från flygvapnets sida framhölls med stor skärpa, att anordnandet och vården av de för detta vapen speciella byggnaderna, flygfälten m. m. krävde ett så verksamt och beständigt övervakande ur rent militära synpunkter, att även den centrala fastighetsförvaltningen måste ingå bland flygvapnets egna förvaltningsorgan. Slutligen påpekades från marint håll, att ett avskiljande av de befästningsärenden, som vore av fortifikatorisk art, från de strategiska och vapentekniska fästningsärendena medförde allvarliga olägenheter.

Propositionen 1936: 225.

I propositionen 1936: 225 angående försvarsväsendets ordnande föreslogs att all förvaltningsverksamhet, således även på byggnads- och fortifikationsområdet, skulle vara försvarsgrensvis organiserad. Detta blev också riksdagens beslut. Vid anmälan av nyssberörda ärende i statsrådet den 27 mars 1936 anförde föredragande departementschefen bland annat.

Från de invändningar, som rests från ett flertal av de över förslaget hörda myndigheterna, kan man enligt min mening icke bortse, även om de anförda farhågorna i vissa hänseenden må betecknas som överdrivna. Jag utgår nämligen ifrån att vid anordnandet av en för hela försvarsväsendet gemensam central fastighetsförvaltning det icke skulle möta några oövervinnliga svårigheter att på ett lämpligt sätt säkerställa, att de militärt ledande organen erhöles sådant inflytande över denna verksamhet, att alla militära synpunkter på byggnaders konstruktion m. m. kunde på ett tillbörligt sätt göra sig gällande. Å andra sidan förhåller det sig säkerligen så, att en dylik ordning mången gång skulle ställa sig onödigt tyngande. Härtill kommer, vad angår flygvapnet, att frågan om flygfältens, hangarernas och andra specialbyggnaders beskaffenhet så intimt sammanhänger med själva flygtjänstens bedrivande, att ledandet av den sistnämnda underlättas, därest fastighetsförvaltningens ledning är förlagd till den egna försvarsgrenen. Då en sådan genomgripande förändring som fastighetsförvaltningens utbrytande ur försvarsgrenarnas förvaltningsområde — en förändring som innebure ett avsteg från den i övrigt hävdade principen, att förvaltningsverksamheten bör handhasas försvarsgrensvis — icke bör vidtagas utan att därför kunna åberopas så påtagliga fördelar, att de framförda invändningarnas bärkraft väsentligen försvagas, har jag med hänsyn till nyssnämnda omständigheter funnit mig icke kunna tillstyrka ett genomförande av den centralisering på fastighetsförvaltningens område som av försvarskommissionen föreslagits.

1940 års utredning.

Beträffande byggnads- och fortifikationsförvaltningens område har 1940 års utredning i sitt betänkande anfört bland annat följande.

De två huvudspörsmål, som i förevarande sammanhang uppställa sig till bedömande, äro *dels* frågan om fastighetsförvaltningens utbrytande ur de särskilda försvarsgrenarna och centraliserande till ett för försvarsväsendet gemensamt organ, *dels ock* frågan huruvida man bör göra boskillnad mellan befästningsförvaltning och husbyggnadsförvaltning. I nära sammanhang med sistnämnda spörsmål står frågan om beredande av större utrymme åt den civila teknikens målsmän inom det eller de organ, som skola handhava fastighetsförvaltningen.

Vad till en början angår förstnämnda spörsmål föreligger redan vid nu gällande organisation på fastighetsförvaltningens område en hög grad av gemensamhet mellan olika försvarsgrenar. Det säger sig självt, att förvaltningen av kaserner och andra byggnader, övnings- och skjutfält m. m. principiellt sett icke är av skiljaktig natur inom de olika försvarsgrenarna. För byggnaders konstruktion och underhåll m. m. samt för den domäntekniska och juridiska skötseln av försvarsväsendets markområden böra i stort sett likartade regler gälla. Å andra sidan är det uppenbart, att erforderligt beaktande måste ägnas de militära synpunkterna vid förvaltningstekniska åtgärders vidtagande å övnings-, skjut- och flygfält m. m.

Vid den tidigare behandlingen av det föreliggande spörsmålet har såsom ett betydelsefullt skäl emot fastighetsförvaltningens centralisering anförts, att en dylik förändring innebure ett avsteg från den då i övrigt hävdade principen, att förvaltningsverksamheten borde handhavas försvarsgrensvis. Detta skäl synes, på sätt tidigare framhållits, icke längre vara bärande. Tvärtom har en helt genomförd uppdelning av förvaltningen efter försvarsgrenar visat sig icke längre hållbar. Vid sådant förhållande vinner tanken på en centralisering jämväl av fastighetsförvaltningen i styrka. De tidigare yppade farhågorna, att därigenom skulle försväras samarbetet med de militära myndigheterna och det tillbörliga beaktandet av dessas önskemål, torde icke visa sig vara grundade. Givet är visserligen, att exempelvis för flygvapnets vidkommande frågan om flygfältens, hangarernas och andra specialbyggnaders beskaffenhet intimt sammanhänger med själva flygtjänstens bedrivande. Genom en lämplig personrepresentation i fortifikationsdepartementet borde emellertid garantier för ett friktionsfritt samarbete härvidlag kunna vinnas.

Beträffande frågan, om man bör skilja mellan befästningsförvaltning och husbyggnadsförvaltning, kunna delade meningar råda. Såsom skäl för att göra en sådan skillnad har anförts, att fortifikationsskårens personal därigenom skulle kunna få odelat ägna sig åt befästningsfrågor, att för husbyggnadernas vidkommande en intimare kontakt med den rent civila byggnadsverksamheten skulle kunna uppnås samt att husbyggnaderna skulle kunna omhändervhas av härför särskilt lämpad personal. Den omständigheten, att husbyggnadsverksamheten sammanföres inom en förvaltningsgren med befästningsbyggandet utesluter emellertid ingalunda, att för den förra verksamheten kan användas all erforderlig civil sakkunskap i byggnadsfrågor. Tvärtom torde genom ett dylikt sammanförande inom ett ämbetsverks ram men med arbetet uppdelat på skilda avdelningar vinnas, att den civila tekniska sakkunskapen kan i erforderlig grad utnyttjas jämväl i fråga om befästningsanläggningars utförande och underhåll.

På grundval av de anförda synpunkterna kom 1940 års utredning till det resultatet, att försvarsväsendets fastighetsförvaltning, däri inberäknat utförandet och vården av befästningsanläggningar och husbyggnader, borde centraliseras till ett förvaltningsorgan, förslagsvis benämnt försvarsväsendets fortifikationsdepartement.

Utlåtanden över 1940 års utredning.

De över 1940 års utredning hörda myndigheterna ha i sina yttranden givit uttryck åt skiftande uppfattningar i fråga om den föreslagna centraliseringen av fastighetsförvaltningen. Rörande innehållet i dessa yttranden torde jag få hänvisa till 1941 års utrednings betänkande (sid. 47—49). Här må endast framhållas, att överbefälhavaren, arméförvaltningen och 1940 års militära byggnadsutredning anslutit sig till utredningens förslag härvidlag, att marinförvaltningen under viss förutsättning icke haft något att erinra samt att försvarsgrenscheferna och flygförvaltningen avstyrkt förslaget, varvid i huvudsak samma skäl anfördes som gentemot försvarskommissionens förslag.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har i princip anslutit sig till 1940 års utrednings förslag och således förordat, att en centralisering komme till stånd.

Som skäl för detta ståndpunkttagande ville utredningen framför allt åberopa den från olika håll påpekade omständigheten, att planläggandet och utförandet av byggnadsarbeten i stort sett syntes böra ske med likartade bedömanden, vare sig byggnaderna skulle användas för den ena eller den andra försvarsgrenen. Därmed vore naturligtvis icke sagt, att icke de specialhänsyn som kunde betingas av de skilda försvarsgrenarnas särart i full utsträckning borde få göra sig gällande. En påtaglig fördel med en sammanslagning syntes också ligga i det förhållandet, att därigenom frågor om befästningars utförande och underhåll komme att åvila en enda centralmyndighet i stället för såsom nu två. Och vad beträffar det löpande förvaltningsbestyret med försvarsväsendets synnerligen omfattande och alltmera växande fastighetsbestånd syntes det icke kunna vara annat än till båtнад, att den centrala ledningen av denna förvaltning ägde rum inom ett enda organ.

Att vissa invändningar kunde göras mot en sammanslagning av fastighetsförvaltningen skulle emellertid — framhöll utredningen vidare — icke förnekas. Särskilt syntes därvid böra uppmärksammas de från flygvapnets sida uttalade farhågorna för att de speciella synpunkter som i stor utsträckning måste uppställas på flygvapnets byggnader ävensom på flygfältens byggande och underhåll icke skulle bli lika tillförlitligt och väl tillgodosedda inom en fristående byggnadsförvaltning som inom flygvapnets eget förvaltningsorgan, flygförvaltningen. Utredningen ansåge emellertid de organisatoriska fördelarna av ett sammanförande av byggnadsförvaltningen till ett organ vara så över-

vägnade, att de nämnda invändningarna icke borde stå hindrande i vägen därför. De från flygvapnets myndigheter framförda farhågorna syntes kunna i huvudsak bortfalla, därest en regementsofficer vid flygvapnet placerades till ständig tjänstgöring i den centrala fortifikationsförvaltningen med uppgift att iakttaga de specialsynpunkter på byggnadsförvaltningens område som gjorde sig gällande för flygvapnets del.

Vad beträffar den av 1940 års utredning berörda frågan, huruvida den fortifikatoriska verksamheten och den militära byggnadsverksamheten i övrigt alltjämt borde vara i förvaltningshänseende sammanförda till samma centralorgan, anslöte sig den nya utredningen obetingat till den av 1940 års utredning intagna ståndpunkten, att en dylik gemensamhet alltjämt borde upprätthållas. Denna ståndpunkt hade också med skärpa hävdats av militära byggnadsutredningen i dess remissutlåtande.

Förutom de av 1940 års utredning och militära byggnadsutredningen anförda skälen för att befästnings- och övrig militär byggnadsverksamhet bör organiseras gemensamt borde enligt 1941 års utrednings mening ytterligare framhållas, att frågan om den fortlöpande förvaltningen av de för befästningsändamål för kronans räkning förvärvade fastigheterna bleve synnerligen vanskelig att lösa, om man skilde fortifikationsförvaltningen från den övriga byggnadsförvaltningen. Antingen måste man nämligen då låta den egentliga förvaltningen av försvarets fastigheter omhänderhavas av två olika organ eller också finge man inrätta ett fristående organ för ändamålet. Vilket alternativ man än valde, komme förvaltningsapparaten att kompliceras. Slutligen måste i förevarande hänseende framhållas, att det vore av stor vikt, att den militära personal som skulle handlägga främst befästningsärendena bleve skicklig och för sina uppgifter fullt kompetent. För att säkerställa detta krav vore det nödvändigt att tillskapa en tillräckligt vid rekryteringsbas för den härför avsedda personalkåren, varjämte kåren måste givas en sådan storlek och sammansättning, att betryggande garantier erhöles för att vid besättandet av ledande poster ett urval kunde göras mellan högt kvalificerade officerare. Då befästningsverksamheten aldrig kunde i vårt land bliva så omfattande, att den ensam kunde behöva en personalkår av den storlek realiserandet av nyssberörda önskemål förutsatte, bleve det nödvändigt att åt ifrågavarande för befästningsväsendet avsedda personalorganisation anförtro jämväl andra militära byggnadsuppgifter. Detta förhållande talade också starkt för ett fortsatt sammanhållande i förvaltningshänseende av befästningsväsendet och det militära byggnadsområdet i övrigt.

Då 1941 års utredning sålunda förordade, att den centrala ledningen av försvarsväsendets byggnadsverksamhet sammanfördes till ett enda förvaltningsorgan, ville utredningen framhålla, att det ifrågavarande organet borde handhava all central förvaltningsverksamhet på förevarande område. Byggnadsfrågor borde således över huvud taget icke tillhöra försvarsgrensförvaltningsarnas kompetensområde. En annan sak vore, att det måhända övergångsvis

kunde visa sig vara lämpligt att låta flygförvaltningens byggnadsavdelning fortsätta sin verksamhet även någon tid efter det att det nya förvaltningsorganet börjat sin verksamhet. Det syntes nämligen icke uteslutet, att den utomordentligt omfattande byggnadsverksamhet som under de närmaste åren vore att förutse för flygvapnets räkning kunde motivera att byggnadsavdelningen först så småningom och i avvaktan på mera normala förhållandens inträde avvecklade sin verksamhet.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Av remissmyndigheterna har *överbefälhavaren* uttalat, att erfarenheterna syntes honom bestämt tala för förslaget om gemensam förvaltning på fortifikations- och byggnadsförvaltningens område. Denna gemensamma förvaltning borde omfatta samtliga fastigheter, således även exempelvis marinens skjutbanor.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha i sitt gemensamma yttrande avstyrkt inrättande av en för försvarsväsendet gemensam fortifikationsförvaltning. I varje fall borde därmed anstå, till dess flygvapnets utbyggnad vore helt fullbordad. Chefen för flygvapnet måste även få större inflytande än som föreslagits beträffande den under ett visst budgetår erforderliga byggnadsverksamheten. Byggnadsunderhållet borde vidare ej överflyttas, förrän flygförvaltningens byggnadsavdelning helt uppginge i det nya verket.

Marinförvaltningen har väl funnit den föreslagna principen riktig men ansett, att örlogsvarvens byggnader borde underställas marinförvaltningen på samma sätt som försvarsväsendets fabriker förutsatts skola underställas industriverket. Den del av fastighetsfonden, som berörde örlogsvarven, borde på grund härav utbrytas och underställas marinförvaltningen. Detsamma gällde även andra anläggningar under varvschefs förvaltning, exempelvis oljecisternanläggningar.

Riksräkenskapsverket har i princip anslutit sig till förslaget i denna del, dock med hänvisning till förutnämnda av intendenten K. Bildmark verkställda utredning angående besparings- och rationaliseringsåtgärder i fråga om underhållet av staten tillhöriga byggnader. Ämbetsverket har vidare framhållit, att den planerade fortifikationsförvaltningen självfallet borde handha redovisningen av försvarsväsendets fastighetsfond.

Statens krisrevision, statens industrikommission och *svenska teknologföreningen* ha i princip biträtt förslaget om en gemensam fortifikationsförvaltning.

Byggnadsstyrelsen har uttalat, att en för hela försvarsväsendet gemensam byggnadsförvaltning kunde väntas medföra icke oväsentliga ekonomiska och tekniska fördelar. Styrelsen förutsatte emellertid, att ett intimare samarbete

än utredningen avsåge kunde åvägbringas mellan de olika försvarsgrenarnas chefer och fortifikationsförvaltningen. En centralisering av nybyggnadsverksamheten för försvarsväsendet borde enligt styrelsens mening anstå tills vidare i avbidan på att verksamheten åter skulle nedgå, och frågan borde erhålla en provisorisk lösning. Fastighetsförvaltningen i egentlig mening syntes däremot tidigare kunna centraliseras.

1940 års militära byggnadsutredning har erinrat om att utredningen redan tidigare anslutit sig till principen om sammanförande av ledningen för försvarsväsendets nybyggnads- och fastighetsförvaltande verksamhet till ett för samtliga försvarsgrenar gemensamt organ. *Tre reservanter inom byggnadsutredningen* ha framhållit, att samarbetet med försvarsgrenscheferna borde ordnas mera effektivt vad anginge nybyggnaderna. Underhållsarbetena borde helt handhas av fortifikationsförvaltningen och underlydande myndigheter. *Ytterligare en reservant i samma utredning* har gjort gällande, att flygvapnets centrala fastighetsförvaltning måste inordnas i flygförvaltningen eller att i varje fall flygvapnets intressen måste tillgodoses mera effektivt.

I yttranden över den i det föregående omnämnda, av intendenten K. Bildmark verkställda utredningen angående besparings- och rationaliseringsåtgärder i fråga om underhållet av staten tillhöriga byggnader ha gjorts vissa uttalanden, som böra uppmärksammas i förevarande sammanhang. Sålunda har *statens industrikommission* framhållit, att omorganisationen av fastighetsförvaltningen icke borde genomföras i så snabb takt, att effektiviteten äventyrades genom bristen på kunniga tekniker. *Byggnadsstyrelsen* har även här uttalat, att med genomförandet av en centralisering av försvarsväsendets byggnadsförvaltning borde tills vidare anstå men att detta dock ej borde hindra, att åtgärder snarast möjligt vidtoges för en behövlig omorganisation.

I förevarande sammanhang må även erinras om *försvarsväsendets ingenjörutredning*, som för närvarande undersöker frågan om utnyttjandet av ingenjörtekniskt utbildad personal inom försvarsväsendet. En närmare redogörelse för utredningsuppdraget återfinnes i det föregående (sid. 16 f.).

Departementschefen.

Tanken på en sammanslagning av den centrala verksamheten på fortifikations- och byggnadsförvaltningens område har, såsom framgår av den lämnade redogörelsen, redan tidigare kommit till uttryck. Ett utformat förslag i sådant hänseende framlades sålunda av 1930 års försvarskommission. Med hänsyn till den kritik, som i remissyttrandena riktades mot förslaget, upptogs detsamma ej i 1936 års försvarsproposition, vilken i detta hänseende godkändes av riksdagen.

Vid frågans tidigare behandling anfördes mot en centralisering av fastighetsförvaltningen det skälet, att en dylik förändring skulle på en särskild punkt innebära ett avsteg från den då över hela linjen hävdade principen om förvaltningsverksamhetens handhavande försvarsgrensvis. Då denna prin-

cip numera i olika hänseenden brutits och — såsom framgår av det förut anförda — i framtiden sannolikt får frångås i än större utsträckning, har det angivna skälet icke längre bärkraft. Över huvud taget torde det ur ekonomisk och arbetssynpunkt få anses vara ett önskemål, att sådan verksamhet inom försvarsväsendet, som kan för hela försvarsväsendet gemensamt bedrivas, icke utan tvingande skäl uppdelas på de olika försvarsgrenarna. Den forcede verksamhet, som under de senaste åren bedrivits på såväl befästnings- som byggnadsområdet, har vidare i viss mån ställt hithörande spörsmål i ny belysning.

Vad angår frågan om fastighetsförvaltningens utbrytande ur försvarsgrenarna ansluter jag mig till den mening, som uttalats av såväl 1940 som 1941 års utredning. I likhet med de båda utredningarna anser även jag, att planläggning och utförande av byggnadsarbeten bör ske enligt i huvudsak likartade bedömanden, vare sig byggnaderna skola användas för den ena eller den andra försvarsgrenen. En gemensam förvaltningsorganisation för den militära byggnadsverksamheten synes även ägnad att underlätta rationalisering och standardisering av densamma. Vidare torde en sådan organisation medföra ökade möjligheter att så avväga de särskilda försvarsgrenarnas behov av byggnadsmedel, att försvaret i sin helhet blir på bästa sätt tillgodosett. Behovet av att en sådan avvägning verkställts redan innan byggnadsärendena underställas Kungl. Maj:ts prövning har mer och mer framträtt, särskilt under den senaste tidens omfattande byggnadsverksamhet. Vad befästningar angår måste det betraktas såsom en olägenhet, att dessa för närvarande anläggas av arméförvaltningens fortifikationsstyrelse och marinförvaltningen var för sig. Arméförvaltningen har för sin del vitsordat, att bristande enhetlighet vid ordnandet av landets fasta försvar med nuvarande system icke kan undvikas. Även ur denna synpunkt skulle således en avsevärd fördel stå att vinna genom en sammanslagning. I fråga om underhållet av försvarets omfattande fastighetsbestånd synas än starkare skäl tala för att större enhetlighet åvägbringas.

De fördelar, som skulle vara förenade med en koncentration av fastighetsförvaltningen, synas mig väga tyngre än de invändningar däremot, som otvivelaktigt med visst fog kunna göras. Jag syftar här främst på risken för att de rent militära önskemålen ej skulle kunna i tillbörlig utsträckning göra sig gällande gentemot ett utom försvarsgrenarna stående centralt ämbetsverk. Från flygvapnets sida ha därjämte yppats farhågor för att de särpräglade synpunkter, som i stor utsträckning måste anläggas på denna försvarsgrens byggnader samt på flygfältens byggande och underhåll, icke skulle bli på tillfredsställande sätt tillgodosedda av ett utanför flygförvaltningen förlagt organ. Såsom de båda förvaltningsutredningarna samstämmigt framhållit bör det icke vara ogörligt att övervinna dessa svårigheter.

Till frågan om det sätt, på vilket en centralisering av fortifikations- och byggnadsförvaltningen bör ske, samt om tidpunkten för genomförande av en sådan centralisering återkommer jag i det följande.

4. Sjukvårdsförvaltningens område.

Den centrala sjukvårdsförvaltningen inom försvarsväsendet omhänderhåves enligt nu gällande organisation för arméns vidkommande av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse, för marinen av marinförvaltningen å dess sanitetsavdelning samt för flygvapnet av flygförvaltningen å dess intendenturavdelning. Oaktat denna uppdelning av sjukvårdsförvaltningen å särskilda organ för varje försvarsgren har emellertid en rätt långt driven centralisering av själva upphandlingsväsendet för sjukvårdsändamål under senare år tillämpats. I synnerhet sedan en särskild materielbyrå organiserats inom sjukvårdsstyrelsen, ha i stor utsträckning upphandlingar av sjukvårdsmateriel för alla tre försvarsgrenarnas räkning ägt rum genom sjukvårdsstyrelsens försorg.

Tidigare utredningar.

Frågan om ett sammanförande av förvaltningsverksamheten inom den militära sjukvården till ett enda centralorgan har vid upprepade tillfällen varit föremål för uppmärksamhet. Sålunda föreslog *departementalkommitterade* i sitt år 1912 avgivna betänkande, att en för armén och marinen gemensam sjukvårdsavdelning skulle inrättas i försvarsdepartementet. Frågan underkastades vidare en ingående behandling av 1920 års *förvaltnings-sakkunniga*, vilka år 1921 avgåvo betänkande med förslag till en koncentration av försvarsförvaltningen till ett enda centralt verk. Därvid anfördes i förevarande hänseende bland annat, att en granskning av de förvaltningsärenden, vilka avgöras av de särskilda försvarsgrenarnas sjukvårdsmyndigheter, visade, att ett flertal ärenden vore av synnerligen ensartad natur. Någon viktigare saklig skillnad kunde icke förefinnas mellan hälso- och sjukvård vid de olika försvarsgrenarna, även om organisationens detaljer vore väl så olika. Beträffande försvarsväsendets hälso- och sjukvård i dess helhet borde anskaffning, vård och redovisning av sjukvårdsmaterielen till båtнад för alla parter ske efter möjligast enhetliga grunder. Vid utarbetandet av lämpliga modeller för sjukvårdsmateriel syntes man även ha gagn av samarbete. Enahanda vore naturligtvis fallet beträffande uppgörandet av årsberättelser, statistik, granskning av läroböcker, reglementen och instruktioner för sjukvårdspersonal, i den mån hälso- och sjukvård därav berördes. Samarbete vore även önskvärt beträffande såväl undervisning i hälsovård för manskap som fackutbildning för sjukvårdspersonal. Jämväl i fråga om speciell fackutbildning av läkare skulle ett systematiskt samarbete ha en uppgift att fylla. Ett utbyte av erfarenheter på den tillämpade hälsovårdens område, beträffande exempelvis epidemiers bekämpande, bad, avlusning, vattenförsörjning, uppvärmning, ventilation, belysning, proviantering och beklädnad, borde ock vara till nytta för de olika försvarsgrenarna. Den sjukvårdstekniska behandlingen av skador och sjukdomar vore i princip

densamma å sjukhus, i fält, å fästningar, fort och fartyg, även om till buds stående hjälpmedel och andra förhållanden givetvis i ena och andra avseendet krävde jämkningar. Sjukhusens planläggande, uppförande och inredande borde handläggas gemensamt. I detta sammanhang borde dock erinras om de olikheter, som förefunnnes mellan försvarets sjukvårdsgrenar, och om de områden, där förutsättningar för samarbete vore få eller saknades. Tillämpningen av hygien vore olika, utbildningen av läkare måste beträffande tjänst vid exempelvis armén med dess krav på sjukvårdstaktiska kunskaper, befälstagande o. s. v. vara vitt skild från läkarnas vid marinen. Dessa senare måste å andra sidan vara sjövana och fullt förtrogna med den säregna tjänsten ombord. Även beträffande den militära lägre sjukvårdspersonalen bleve den fortsatta utbildningen av liknande skäl olika, vartill komme, att denna personal för fullgörande av sin tjänst måste hava en viss militär utbildning, lämpad för olika truppslag eller vapengrenar.

1940 års utredning.

1940 års utredning har funnit de sålunda av 1920 års förvaltningssakkunniga anförda skälen för en sammanslagning av de särskilda försvarsgrenarnas sjukvårdsledning i stort sett alltjämt vara bärande. Visserligen ägde redan nu i många gemensamma spörsmål samarbete och samråd rum mellan cheferna för de olika sjukvårdsgrenarna, liksom det i förvaltningsreglementen och instruktioner funnes allmänna föreskrifter om samråd och samarbete. Ett sådant bleve dock aldrig tillräckligt effektivt mellan helt skilda ämbetsverk, även där viljan till samarbete vore god. Ett sammanförande under enhetlig ledning av försvarsväsendets sjukvård skulle medföra ett utvidgande och effektiviserande av detta samarbete samt därmed ökade möjligheter till rationalisering av hela sjukvårdsarbetet. Utredningen ansåge därför, att ett sådant sammanförande borde äga rum, därvid dock erforderligt beaktande måste ägnas åt de för olika försvarsgrenar särartade sjukvårdsfrågorna. — Enligt utredningens mening borde det militära sjukvårdsväsendet ställas under gemensam ledning av en försvarsväsendets chefläkare, benämnd exempelvis generalläkare. I sin egenskap av inspektör för det militära hälso- och sjukvårdsväsendet i dess helhet borde generalläkaren lyda under överbefälhavaren. Vad anginge den rent förvaltningsmässiga delen av sin verksamhet borde han däremot lyda direkt under Kungl. Maj:t, dock med direktivrätt för överbefälhavaren i erforderlig utsträckning. — I sjukvårdsorganisationen, förslagsvis benämnd försvarsförvaltningens sjukvårdsdepartement, borde ingå en avdelningschef för var och en av de tre försvarsgrenarna, en arméöverläkare, en marinöverläkare och en flygöverläkare. Dessa borde i stort sett intaga samma ställning som nu, d. v. s. vara tjänstegrenschefer hos de olika försvarsgrenscheferna. De borde under den gemensamme chefens inseende äga att på ett relativt självständigt sätt handlägga var inom sin avdelning de för de olika försvars-

grenarna speciella sjukvårdsfrågorna. Likaså syntes det vara naturligt, att, då så vid behandlingen av ärenden inom de olika försvarsgrenarnas centrala förvaltningar erfordrades, vederbörande överläkare deltog i ärendenas handläggning. De avsåges vidare att under generalläkaren fungera som sjukvårdsinspektörer var och en inom sin försvarsgren. Hälso- och sjukvårdsärenden av allmän natur borde enligt föreskrifter i arbetsordning eller efter generalläkarens bestämmande fördelas mellan de tre överläkarna. — Anskaffningen av sjukvårdsmateriel och därmed sammanhängande arbetskontroll, besiktning och eventuellt nykonstruktioner syntes icke behöva belasta sjukvårdsdepartementet. Dessa uppgifter torde av utredningen hava ansetts skola ankomma å det föreslagna materieldepartementet. Läkemedelsanskaffningen förutsattes däremot skola ske genom sjukvårdsdepartementets försorg.

Utlåtanden över 1940 års utrednings förslag.

Rörande det huvudsakliga innehållet i de över 1940 års utrednings förslag avgivna yttrandena torde jag få hänvisa till den nya utredningens betänkande (sid. 54—56).

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har såsom sin åsikt uttalat, att sjukvårdsförvaltningen vore ett av de militära förvaltningsområden, där ett sammanförande av den centrala ledningen till ett gemensamt organ syntes ligga naturligast till. På materielanskaffningens och läkemedelsförsörjningens område hade en avsevärd centralisering redan med nuvarande organisation kunnat äga rum, i det att arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse utövade en omfattande upphandlingsverksamhet jämväl för marinens och flygvapnets räkning. Men även på andra områden syntes ett sammanförande av förvaltningsverksamheten böra vara ägnat att främja syftet att erhålla en så effektiv sjukvårdstjänst som möjligt inom försvarsväsendet. Särskilt syntes det vara av vikt, att genom ett sådant organisatoriskt be-tingat samarbete de erfarenheter och uppslag, som gjordes inom en försvarsgren, utan omgång kunde komma de andra tillgodo, liksom också en dylik gemensamhet måste underlätta ernåendet av önskvärd enhetlighet i fråga om utbildningsföreskrifter, redovisningsbestämmelser m. m. Jämväl på krigsförberedelsernas område syntes en sammanslagning av förvaltningsverksamheten kunna vara av betydande värde.

Emellertid erbjöde spörsmålet om ett samordnande av den militära sjukvårdsförvaltningstjänsten vissa speciella svårigheter, från vilka man icke finge bortse vid övervägandet av de uppgifter, som borde tillkomma ett centralorgan på sjukvårdsförvaltningens område. Dessa svårigheter sammanhängde i främsta rummet med det förhållandet, att gränsen mellan förvaltnings- sidan och inspektionssidan på den militära sjukvårdens område ofta vore rätt

oklar. Förvaltnings- och inspektionsspörsmålen grepe icke sällan in i varandra på ett sätt som kunde göra det vanskligt att avgöra, om ett ärende vore av ena eller andra naturen. Ur denna synpunkt hade tvivelsutan den nuvarande organisationsformen med förvaltnings- och inspektionsverksamhet sammanförda försvarsgrensvis under gemensam ledning varit ägnad att förenkla sjukvårdsväsendets ledning. Vid ett överförande av förvaltnings- sidan till ett utanför försvarsgrenarna stående förvaltningsorgan måste denna gemenskap mellan sjukvårdsförvaltning och sjukvårdsinspektion komma att rubbas. Utredningen vore nämligen av den bestämda uppfattningen, att inspektionsverksamheten på sjukvårdsområdet liksom på andra fackområden måste ske försvarsgrensvis genom inspektionsorgan, som för ändamålet stode till respektive försvarsgrenschefers förfogande, i detta fall armé-, marin- och flygöverläkarna. Det sagda uteslöte givetvis icke, att viss inspektionsrätt vid sidan härav kunde finnas böra tilläggas chefen för det gemensamma förvaltningsorganet.

Det samband som enligt vad nyss påpekats föreläge mellan sjukvårdsförvaltning och sjukvårdsinspektion nödvändiggjorde, att därest den centrala sjukvårdsförvaltningen sammanfördes till ett för försvarsgrenarna gemensamt organ, ett organiserat samarbete måste komma till stånd mellan detta organ och inspektionsmyndigheterna, d. v. s. armé-, marin- och flygöverläkarna. Enligt förvaltningsutredningens mening borde emellertid detta samarbete icke på sätt 1940 års utredning föreslagit åstadkommas genom att de nämnda överläkarna inginge i förvaltningsorganet som chefer för var sina avdelningar. En sådan indelning av förvaltningsorganet skulle stå i strid med det primära syftemålet med dess tillkomst, nämligen att åstadkomma enhetlighet över hela försvarsväsendet i förvaltningsärendenas behandling. Det erforderliga samarbetet syntes i stället böra sökas på det sätt, att de tre försvarsgrensöverläkarna tillförsäkrades rätt och ålades skyldighet att deltaga i avgörandet av sådana ärenden i den gemensamma sjukvårdsförvaltningen som antingen vore av vikt för försvarsväsendet i dess helhet eller ock särskilt anginge den egna försvarsgrenen. Särskilt borde detta bliva fallet beträffande sådana på sjukvårdsförvaltningen ankommande ärenden, vilka icke vore av renodlad förvaltningsnatur. För dryftande av gemensamma spörsmål skulle försvarsgrensöverläkarna vidare kunna kallas till »försvarsläkarberedning».

Förvaltningsutredningen ansåg sig alltså icke kunna biträda 1940 års utrednings uttalande, att de tre försvarsgrensöverläkarna skulle i deras egenskap av sjukvårdsinspektörer var och en för sin försvarsgren lyda under den föreslagne generalläkaren. Än mindre kunde förvaltningsutredningen ansluta sig till ett av arméförvaltningen i dess remissutlåtande över 1940 års utrednings betänkande gjort uttalande, att armé-, marin- och flygöverläkarnas uppgifter såsom tjänstegrensinspektörer syntes kunna förläggas till en gemensam sjukvårdsinspektion, där de under generalläkarens chefskap och överinseende skulle

bliva chefer för respektive detaljer. De nämnda överläkarna borde enligt förvaltningsutredningens mening i alla hänseenden vara underställda respektive försvarsgrenschefer, vilkas organ de vore för utövande av högsta uppsikten över sjukvårdsväsendet inom vederbörlig försvarsgren. I utövandet av sin ovan berörda verksamhet inom sjukvårdsförvaltningen borde de sålunda betraktas såsom ledamöter av ämbetsverket i fråga och icke såsom generalläkaren underställda myndigheter. En annan sak vore, att generalläkaren enligt förvaltningsutredningens förslag skulle i denna sin egenskap äga en viss inspektionsrätt över försvarsväsendets sjukvård i gemen; därmed behövde och borde icke följa, att generalläkaren skulle äga att med befälsrätt ingripa i sjukvårdstjänstens utövande vid försvarsgrenarna.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Överbefälhavaren har förklarat sig dela förvaltningsutredningens uppfattning, att sjukvårdsförvaltningen borde göras gemensam. Den representation vid nämnda förvaltning, som föreslagits i form av försvarsläkarberedning och inrättande av sjukvårdsinspektioner inom varje försvarsgren, syntes honom säkerställa alla rimliga anspråk från försvarsgrenarnas sida om inflytande på sjukvården.

Arméchefen har icke haft något att erinra mot en gemensam sjukvårdsförvaltning.

Marinchefen har ansett den för försvarsgrenarna gemensamma sjukvårdsförvaltningen vara det ur saklig synpunkt svagast motiverade ledet i den nya uppläggnings av förvaltningsorganisationen. Förvaltningsutredningen hade enligt marinchefens mening här kommit fram till en i vart fall inom marinen olycklig uppsplättning av inspektions- och förvaltningsverksamheten. Strävan efter enhetlighet framstode snarare som en fara för den marina stridssjukvårdstjänstens ändamålsenliga organisation och bedrivande än som en fördel. Att en samordning av vissa detaljer och en samverkan i vissa specialfrågor inom sjukvårdstjänsten vore både önskelig och behövlig syntes icke böra leda till en så omfattande organisationsförändring som den föreslagna. Marinchefen har därför avstyrkt förslaget i denna del.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha i sitt gemensamma yttrande uttalat, att den föreslagna organisationen på förevarande område sannolikt i många fall komme att visa sig effektiv, i det att den i viss grad skulle förläna enhetlighet åt den militära sjukvårdsförvaltningen. Å andra sidan skulle den medföra allvarliga olägenheter genom att försvarsgrenschefen skulle förlora det fasta grepp på och den överblick över sjukvården vid försvarsgrenen, som vore önskvärd. Ärendenas handläggning skulle ej heller kunna ske med tillräcklig smidighet och anpassning. Svårigheter skulle vidare uppstå vid gränsdragningen mellan inspektion och förvaltning. Det vore därjämte olämp-

ligt med inspektionsrätt åt utomstående myndighet, som ej vore överordnad försvarsgrenschefen. Olämpligt vore även, att kommunikationen mellan lokal-förvaltningarna och sjukvårdsförvaltningen skulle ske direkt med förbigående av försvarsgrenschefen. Med hänsyn till det anförda avstyrktes en gemensam sjukvårdsförvaltning.

Arméförvaltningen har ansett förslaget ägnat att medföra en rationalisering av verksamheten.

Marinförvaltningen har framhållit, att det i intet annat land med tillnärmelsevis lika omfattande marin som den svenska ansetts förmånligt att tillskapa en för armén och marinen gemensam sanitetsledning. Den föreslagna organisationen vore omständlig och den skulle försvåra ett nödvändigt intimt samarbete med marinförvaltningens olika avdelningar i navalhygieniska frågor. Den vore dessutom dyrbar. Vidare skulle generalläkarens inspektionsrätt medföra risk för dualism och en icke önskvärd fördelning av ansvaret. Om gemensam sjukvårdsförvaltning ej komme till stånd, borde uppdrag lämnas åt de nuvarande förvaltningsorganen att avgiva förslag till samarbetsbestämmelser.

Medicinalstyrelsen, som i yttrande över 1940 års utrednings förslag anför, att styrelsen funnit en sammanslagning av de olika försvarsgrenarnas sjukvårdsledning i princip väl motiverad och väl ägnad att underlätta det nödvändiga samarbetet mellan militära och civila sjukvårdsmyndigheter framförallt på sjukvårdsberedskapens område, har i sitt utlåtande över det nya förslaget gjort vissa påpekanden beträffande den planerade sjukvårdsförvaltningens inre organisation och dess förhållande till medicinalstyrelsen. Dessa frågor komma att i sitt vederbörliga sammanhang (sid. 246 f.) upptagas till behandling.

Medicinalstyrelsens materielnämnd har funnit ett sammanförande av de olika försvarsgrenarnas sjukvårdsledning principiellt väl grundat och ägnat att för sjukvården medföra avsevärda förenklingar och förbättringar. Mot det nu framlagda förslaget i denna del finnes således från nämndens sida i princip intet att erinra. Nämnden har vidare understrukit vikten av ett vidgat samarbete i beredskapssyfte mellan civil och militär sjukvårdsförvaltning, särskilt beträffande anskaffning och omsättning av sjukvårdsmateriel.

Statskontoret, som ej haft något att erinra mot principen om den militära sjukvårdsförvaltningens sammanförande till ett organ, har emellertid framhållit, att ledningen av såväl inspektions- som förvaltningstjänsten borde sammanhållas under den föreslagne generalläkaren. Statskontoret har vidare ansett en sammanslagning av de olika militärläkarkårerna böra övervägas.

Även *riksräkenskapsverket* har förordat en centralisering på förevarande område.

Statens krisrevision, som i princip anslutit sig till förslaget om en centralisering, har emellertid framhållit, att om det av militära skäl ansåges ofrånkomligt att ordna inspektionsverksamheten försvarsgrensvis genom organ, som vore direkt underställda försvarsgrenscheferna, ett bibehållande av hittillsva-

rande ordning på det militära sjukvårdsområdet vore att föredraga framför den föreslagna klyvningen av inspektions- och förvaltningstjänsten.

Departement-
schefen.

Även frågan om ett sammanförande av den centrala sjukvårdsförvaltningen till ett gemensamt organ har vid flera föregående tillfällen övervägts. Det gäller här ett förvaltningsområde, inom vilket tyngdpunkten är förlagd till ett vid sidan av det militära liggande specialfack, det medicinska. Denna omständighet synes mig tala för att krigsmaktens indelning i försvarsgrenar icke med nödvändighet behöver i full utsträckning avspeglas sig på förevarande område. 1941 års förvaltningsutredning har också uttalat, att sjukvårdsförvaltningen vore ett av de militära förvaltningsområden, där ett sammanförande av den centrala ledningen till ett gemensamt organ syntes ligga naturligtast till. Å andra sidan har marinförvaltningen i sitt remissyttrande anfört, att det i intet annat land med tillnärmelsevis lika omfattande marin som den svenska ansetts förmånligt att tillskapa en för armén och marinen gemensam sanitetsledning. Om än detta var fallet, då marinförvaltningen avgav sitt yttrande, så har emellertid numera ändring inträtt häri. Åtminstone en av stormakterna har under pågående krig funnit nödvändigt att — låt vara i provisoriska former — inrätta en för alla försvarsgrenar gemensam sjukvårdsledning.

Såsom 1941 års förvaltningsutredning framhållit har redan med nuvarande organisation en avsevärd centralisering med goda resultat kunnat ske på materielanskaffningens och läkemedelsförsörjningens område. Sålunda utövar arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse en omfattande upphandlingsverksamhet jämväl för marinens och flygvapnets räkning. En sammanslagning av förvaltningsverksamheten på den militära sjukvårdens område synes även ägnad att underlätta ett snabbt tillgodogörande inom hela detta område av erfarenheter, som vinnas inom en särskild försvarsgren, att befordra önskvärd enhetlighet i fråga om utbildningsföreskrifter, redovisningsbestämmelser m. m. samt att effektivisera krigsförberedelserna på området. Att fördelar härigenom skulle uppnås bestyrkes av de erfarenheter, som inhämtats icke minst under beredskapstiden.

Krisrevisionen har framhållit, att om det av militära skäl ansåges ofrånkomligt att ordna inspektionsverksamheten försvarsgrensvis genom organ, som vore direkt underställda försvarsgrenscheferna, ett bibehållande av hittillsvarande ordning på det militära sjukvårdsområdet vore att föredraga framför den föreslagna klyvningen av inspektions- och förvaltningstjänsten. Krisrevisionens yttrande synes mig innebära en överdrift. Jag förbiser dock icke de betänkligheter, som kunna vara förenade med det föreslagna särskiljandet av förvaltnings- och inspektionsverksamhet. Även enligt min mening bör den klyfta, som enligt krisrevisionens mening skulle uppkomma, såvitt möjligt överbryggas. Detta synes kunna ske genom att den föreslagne generalläkarens inspektionsrätt utbygges så långt detta låter sig göra utan att

försvarsgrenschefernas intressen trädas för nära. Frågan huru detta skall ske samt övriga detaljer rörande utformningen av förhållandet mellan inspektion och förvaltning torde förtjäna en mera utförlig behandling i ett särskilt avsnitt (sid. 244 f.). Jag vill emellertid förutskicka, att även enligt min uppfattning försvarsgrensöverläkarna böra i alla hänseenden vara underställda respektive försvarsgrenschefer, vilkas organ de skola vara för utövande av uppsikten över sjukvårdsväsendet inom vederbörlig försvarsgren. De böra sålunda icke i egenkap av sjukvårdsinspektörer var och en för sin försvarsgren lyda under generalläkaren.

I nära samband med spørsmålet om ordnandet av sjukvårdsförvaltningen står frågan om de militära läkarkårerna och deras inbördes förhållande. Vid flera tillfällen har tanken på en sammanslagning av dessa kårer förts fram till diskussion. Det har därvid påpekats bland annat, att den grundläggande medicinska utbildningen vore densamma för läkarpersonalen, vare sig denna tillhörde den ena eller den andra försvarsgrenen, samt att medlen för sjukvårdens utövande även i stort sett vore av likartad natur. Å andra sidan har erinrats, att de yttre lokala betingelserna för utövande av läkarverksamheten vore olika på land och ombord samt att även i övrigt verksamheten inom en försvarsgren i viss mån satte sin särskilda prägel på sjukvården inom denna, ett förhållande som måste vinna beaktande bland annat i fråga om personalens fackutbildning. Vidare har gjorts gällande, att en förutsättning för att försvarsväsendets läkarkrafter skulle kunna utnyttjas på bästa sätt vore, att de samlades till en gemensam läkarkår, varifrån läkare skulle avdelas till tjänstgöring inom de olika försvarsgrenarna. För sådant fall skulle militärläkarnas utbildning få i erforderlig utsträckning differentieras med hänsyn till försvarsgrenarnas skilda förhållanden.

För min del är jag icke beredd att nu taga slutlig ståndpunkt till frågan om de militära läkarkårerna. Jag hyser emellertid den uppfattningen, att en undersökning i varje fall bör verkställas angående möjligheterna att anordna gemensam utbildning för blivande militärläkare av olika kategorier och att underlätta övergången från en militärläkarkår till en annan.

5. Civilförvaltningens område.

Med den centrala civilförvaltningen inom försvarsväsendet förstås i hudsak *dels* handhavandet av allmänt administrativa spørsmål inom försvarsväsendet, såsom författningsfrågor av allmän innebörd, avlöningsspörsmål m. m., *dels* ledandet av försvarsväsendets kassa- och redovisningsväsende, *dels* ock det militära revisionsväsendet. Den centrala civilförvaltningen i denna bemärkelse är enligt nu gällande organisation uppdelad på de tre försvarsgrenarnas förvaltningsorgan och handhaves inom arméförvaltningen av dess civila departement, inom marinförvaltningen å civilavdelningen med kameralbyrån samt inom flygförvaltningen å dess civilbyrå. Den för-

valtningsverksamhet av civil natur, som mera har karaktären av administrativt-juridiskt biträde i den fackligt betonade förvaltningstjänsten och som i nuvarande organisation utövas å särskilda civilbyråer inom arméförvaltningens fackdepartement och -styrelser samt å de civila organen i marin- och flygförvaltningarna, beröres icke i detta sammanhang.

Frågans tidigare behandling.

Spörsmålet om en sammanslagning av civilförvaltningen inom försvarsväsendet till ett enda för samtliga försvarsgrenar gemensamt organ har vid åtskilliga tillfällen tidigare varit på tal. De s. k. 1920 års förvaltningssakkunniga anförde i sitt år 1921 avgivna betänkande, att för »likartade» förvaltningsärenden inom försvarsgrenarna borde eftersträvas en i möjligaste mån enhetlig behandling, vilket bäst vunnes genom organiserandet av endast ett centralt ämbetsverk för hela försvarsväsendet. I detta skulle ingå bland annat en kameralavdelning för behandling av ärenden rörande avlöning, kassa- och räkenskapsväsende m. m.

Den s. k. 1926 års beredning angående den centrala försvarsförvaltningen upptog i sitt år 1927 avgivna betänkande 1920 års förvaltningssakkunnigas förslag till granskning men fann icke de av dessa förebragta skälen för en sammanslagning av armé- och marinförvaltningarna till en gemensam försvarsförvaltning övertygande. Beredningen hade emellertid ansett angeläget att undersöka, huruvida vissa grupper »likartade» ärenden av mera kameral natur, såsom avlönings-, kassa- och räkenskapsärenden, vissa civilärenden m. fl. kunde utbrytas samt — utan att skada den enhetlighet, som måste förefinnas inom vederbörlig försvarsgrens förvaltning — förenas i en för hela försvarsväsendet gemensam kameralförvaltning. Ifrågavarande undersökning hade givit vid handen, att vissa fördelar skulle kunna förväntas uppstå genom en dylik organisation. I betraktande av att särskilt lokalfrågan icke syntes vara möjlig att lösa förrän i en jämförelsevis avlägsen framtid och att verkställda kostnadsberäkningar givit vid handen, att den ekonomiska vinsten av den antydda organisationen skulle stanna vid ett mycket ringa belopp men att betydande olägenheter skulle vara förenade med en fristående kameralförvaltning, ansågo beredningen, att icke heller en dylik förvaltning borde komma till stånd.

Även 1930 års försvarskommission upptog i sitt år 1935 avgivna betänkande frågan om en för försvarsväsendet gemensam civilförvaltning till behandling men stannade vid den uppfattningen, att civilförvaltningen alltjämt borde vara organiserad försvarsgrensvis. I *propositionen 1936:225* angående försvarsväsendets ordnande uttalades likaledes, att den civila förvaltningsverksamheten inom försvarsväsendet alltjämt borde utövas inom var och en av de tre försvarsgrenarna för sig. Detta uttalande mötte ingen erinran från riksdagens sida.

1940 års utredning.

1940 års utredning har i förevarande fråga anfört, att erinringar kunde framställas beträffande den nuvarande organisationen av den kamerala förvaltningen och det militära revisionsväsendet. I den mån gällande löneförfattningar och andra ekonomiska bestämmelser bleve av mera invecklad art, bleve det dubbla arbetet vid en uppdelning på skilda förvaltningar mera framträdande och bristen på enhetlighet vid tillämpningen av gällande bestämmelser mera kännbar. I den mån revisionen finge att kontrollera användningen av allt större värden, framträdde också med ökad styrka vikten av en gentemot de militära förvaltningarna liksom hela försvarsväsendet fullt självständig och Kungl. Maj:t omedelbart underställd revisionsverksamhet. Men än viktigare vore att med hänsyn till krigsförvaltningens krav på enkelhet och effektivitet sammanföra de tre skilda civilförvaltningarna till en enhetlig organisation. En sådan gemensam civilförvaltning skulle för respektive försvarsgrenar i stort sett fylla de uppgifter, som för statsförvaltningen i övrigt ankomme på statskontoret och i vissa avseenden på riksräkenskapsverket. Därest en dylik centraliserad civilförvaltning tillskapades, syntes densamma böra erhålla en självständig ställning i förhållande till den militära ledningen och övriga militära förvaltningsorgan. Å andra sidan måste givetvis en intim samverkan mellan alla förvaltningens grenar komma till stånd. I detta sammanhang vore även att märka, att det civila verket skulle representera allmän förvaltningskunskap med utblick över den övriga statsförvaltningen samt att det remissvägen och annorledes skulle vara Kungl. Maj:ts rådgivare i ofta betydelsefulla angelägenheter, där uttalandet av en fri och oberoende mening borde vara garanterat redan genom dess organisation. — I detta sammanhang hade särskilt övervägts, om revisionsverksamheten borde utbrytas från en dylik gemensam civilförvaltning och bilda underlag för ett särskilt verk. Utredningen hade emellertid stannat vid den uppfattningen, att det icke vore till fördel för statens intressen att giva den kamerala revisionen en ändrad ställning i förhållande till försvarsväsendets civila förvaltningsorgan i övrigt. Det sålunda föreslagna gemensamma civilorganet, som förslagsvis syntes böra benämnas försvarsförvaltningens civila departement, borde sortera direkt under Kungl. Maj:t och stå under ledning av en generaldirektör.

Utlåtanden över 1940 års utrednings förslag.

Yttrandena över 1940 års utrednings förslag utvisa i förevarande hänseende avsevärt skiftande uppfattningar. Beträffande innehållet i dessa yttranden torde jag få hänvisa till 1941 års förvaltningsutrednings betänkande (sid. 60—62).

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har kommit till den uppfattningen, att det av 1940 års utredning föreslagna sammanförandet av den allmänt administrativa verksamheten inom försvarsväsendet till ett för detta i dess helhet gemensamt ämbetsverk skulle innebära så avsevärda fördelar, att ett genomförande av detta förslag syntes böra förordas. Visserligen kunde det sägas, att den i och för sig värdefulla kontakt mellan civilförvaltningens målsmän och den militära fackförvaltningstjänsten, som framtvingades av det nuvarande sammanförandet av all förvaltningsutövning försvarsgrensvis, i viss mån uppoffrades i och genom ett överförande av civilförvaltningen till ett gemensamt organ utanför försvarsgrenarna. Men å andra sidan kunde det icke ifrånkommas, att den verksamhet varom här vore fråga i stort sett vore oberoende av de skilda försvarsgrenarnas särart och förden skull i största möjliga mån borde utövas likformigt över hela försvarsväsendet, något som otvivelaktigt underlättades genom verksamhetens koncentrerande till ett enda ämbetsverk.

Ett sammanförande av civilförvaltningen till ett enda ämbetsverk förutsatte emellertid, såsom från åtskilliga håll påpekats, att vid vart och ett av de övriga ämbetsverk som skulle ingå i försvarsförvaltningen komme att finnas en särskild civilbyrå för tillgodoseende av det behov av civil sakkunskap som alltid erfordrades i den löpande tjänsten, för kassa- och räkenskapsföring m. m.

Vad särskilt anginge den centrala revisionsverksamheten hade bland annat från flygvapnets sida framhållits, att ett utbrytande av densamma från flygförvaltningen skulle innebära en olägenhet, i det att revisionens placering inom verket varit till stor nytta ur synpunkten att därigenom revisionsanmärkningar kunnat förebyggas genom inhämtande av upplysningar på ett tidigt stadium. Frånsett att den kamerala revisionens uppgift icke i främsta rummet vore att vara rådgivande i utbetalningsfrågor — den uppgiften tillkomme snarare den s. k. kamerala förhandsgranskningen — syntes specialkunskaperna inom revisionen icke behöva bliu sämre därför att revisionen utövades i ett gemensamt revisionsverk. Utredningen förutsatte nämligen, att revisionen av de särskilda försvarsgrenarnas räkenskaper inom det gemensamma ämbetsverket komme att ske på särskilda kontor för varje försvarsgren. Och rent principiellt syntes den av 1940 års utredning framförda synpunkten vara riktig, att revisionsverksamheten borde utövas helt fristående från och oberoende av de myndigheter revisionen avsåge.

1941 års förvaltningsutredning förordade således, att den centrala civilförvaltningen inom försvarsledningen sammanfördes till att handhavas inom ett direkt under Kungl. Maj:t stående ämbetsverk.

Utlåtanden över 1941 års förvaltnings-
utrednings förslag.

Överbefälhavaren har i princip biträtt förslaget om gemensam civilförvaltning men har påpekat faran av verkets isolering och önskvärdheten av att militär sakkunskap ställes till dess förfogande. Personalrekryteringen borde ske med detta för ögonen. Bland de åtgärder, som borde övervägas, har överbefälhavaren förslagsvis framhållit ökning av antalet med förhållandena inom truppförbanden förtrogen personal inom förvaltningen, anordnande av tjänstgöring vid de lokala och regionala kassaförvaltningarna före och under tjänstgöringen vid centralförvaltningen samt tjänstgöring vid centralförvaltningen av personal anställd vid de regionala och lokala kassaförvaltningarna.

Arméförvaltningen har i stort sett icke haft någon erinran beträffande den tilltänkta civilförvaltningens arbetsuppgifter. Ämbetsverket har uttalat, att det icke vore uteslutet, att kassagöromålen kunde i den nya organisationen handhas av försvarsväsendets civilförvaltning. En centralisering av kassagöromålen skulle medföra den fördelen, att särskilda kassakontor icke behövde inrättas vid övriga förvaltningsverk, dock med undantag för industriverket, försåvitt icke fabriksdriften utbrötes ur sistnämnda verk. Med detta förbehåll kunde medelsdistributionen i sin helhet förläggas till civilförvaltningen. Att en dylik anordning vore praktiskt genomförbar bestryktes av att för närvarande kassarörelsen för arméförvaltningens samtliga departement och styrelser ombesörjdes av ämbetsverkets till civila departementet förlagda huvudkassa. Genom ett slopande av kassakontoren skulle en viss personalbesparing vinnas. Även vissa andra göromål av kameral natur syntes kunna centraliseras till civilförvaltningen. Sålunda syntes förhandsgranskningen i stort sett kunna ske hos civilförvaltningen, där dessutom avlöningslistor för å de skilda ämbetsverken placerade såväl militära som civila tjänstemän skulle kunna uppgöras på grundval av lämnade tjänstgörings- m. fl. uppgifter. Även härigenom syntes vissa personalbesparingar kunna ernås. Därest en sådan centralisering av kassaväsendet m. m. komme till stånd, torde enligt arméförvaltningens mening revisionen av samtliga de centrala försvarsförvaltningarnas räkenskaper — möjligen med undantag av industriverkets — komma att åvila riksräkenskapsverket och icke civilförvaltningen.

Även *statskontoret* samt *statens ammunitionsnämnd* och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha förordat en centralisering av kassaväsendet till civilförvaltningen. Vad revisionsverksamheten anginge borde denna enligt statskontorets mening organiseras som specialrevision i förhållande till riksräkenskapsverket.

Marinförvaltningen har för sin del anfört, att då den kamerala revisionen icke framdeles såsom hittills avsåges vara ett internt remissinstitut i snart

sagt alla ekonomiska spörsmål, så ville ämbetsverket ej motsätta sig sammanförande av försvarsväsendets revisionsverksamhet till en civilförvaltning. En överflyttning till riksräkenskapsverket borde däremot ej äga rum. Beträffande olägenheten av att revisionen härvid icke komme att äga direkt tillgång till de särskilda militärtekniska förvaltningsorganens handlingar ansåge marinförvaltningen sig ha funnit den lösningen, att genomslagskopior av revisionens verksamhet berörande protokoll och utgående skrivelser skulle månatligen sammanföras och jämte dessa förvaltningars räkenskaper överlämnas till civilförvaltningens revisionsavdelning.

Chefen för flygvapnet samt *flygförvaltningen* ha framhållit, att förebyggande åtgärder vore lämpligare än det traditionella revisionsförfarandet. Det vore emellertid då nödvändigt med nära kontakt mellan förvaltning och revision. Revisionen finge då också mera tid och kraft att ingripa mot verkliga fel. Förvaltningsutredningens förslag skulle innebära en återgång till en äldre ordning inom flygförvaltningen. Myndigheterna ville emellertid icke motsätta sig ett civilverk med uppgifter motsvarande statskontorets och krisrevisionens.

Flygförvaltningen har för sin del skisserat upp riktlinjerna för ett gemensamt civilt verk med mera begränsade arbetsuppgifter. Arbetsområdet för ett sådant verk skulle kunna tänkas omfatta de gemensamma anslagen och särskilda anslag, vilkas förvaltning anförtröddes verket, t. ex. för publikationstryck, försvarets pensionsärenden, fonder och donationsmedel, författningar, allmänna föreskrifter och tillämpningsbestämmelser på civilförvaltningens område, sammanfattande av riksdagspetita för försvarsväsendet, upprättande av statsliggare för fjärde huvudtiteln ävensom besvarande av Kungl. Maj:ts och departementschefs remisser. Därest sakrevisionen skulle komma att läggas utom försvarsgrenarnas förvaltningar, borde denna revision förläggas till civilförvaltningen.

Särskilt intresse tilldrager sig *riksräkenskapsverkets* remissyttrande, vilket avspeglar de motsättningar i uppfattningen, som i förevarande sammanhang kommit till synes. Det torde med hänsyn härtill vara motiverat att mera utförligt återgiva detta yttrande. Ämbetsverket har i hithörande hänseenden anført i huvudsak följande.

För närvarande utövar riksräkenskapsverket under finansdepartementet den centrala ledningen av redovisningen av och kontrollen över statsverkets medelsförvaltning. Enligt utredningens förslag skulle denna ledning och kontroll vad angår försvarsväsendet förläggas till ett under försvarsdepartementet lydande organ. En sådan anordning skulle medföra, att försvarsförvaltningen undanrycktes från sammanhanget med statsförvaltningen i övrigt. Utredningens förslag innebär vidare, att försvarsväsendets medelsförsörjning och kontrollen över försvarsutgifterna skulle ombesörjas av ett och samma organ. Förslaget härutinnan står i strid med hittills tillämpade principer att fördela dessa funktioner på skilda organ. Utredningen har tänkt sig, att civilförvaltningen skulle vara huvudförvaltning för samtliga övriga till försvarsväsendet hörande centrala och lokala förvalt-

ningar samt att i en gemensam huvudbok skulle sammanföras samtliga försvarsväsendet berörande inkomster och utgifter. Härtill må ytterligare framhållas, att utredningens förslag i vad avser inskjutande av det föreslagna civila verkets kameralavdelning såsom en mellaninstans mellan riksräkenskapsverkets budgetbyrå och de medelsförvaltande militära ämbetsverken skulle medföra, att de uppgifter, som åvila budgetbyrån med avseende å kontrollen över redovisningen inom försvarsväsendet, skulle överflyttas till det nya civila ämbetsverket. En dylik anordning anser sig ämbetsverket, särskilt med hänsyn såväl till de erfarenheter ämbetsverket gjort under nuvarande beredskapsförhållanden som till fjärde huvudtitelns betydelse för budgeten i dess helhet, böra bestämt avstyrka. Ämbetsverket får tillika erinra, att genom den föreslagna organisationen såväl riksräkenskapsverket som finansdepartementet skulle förhindras att få den direkta inblick i och kontroll över medelsförvaltningen, som är nödvändig för att samordna den militära medelsförvaltningen med den civila. Utredningens förslag innebär sålunda en isolering av försvarsväsendet från den övriga statsförvaltningen i fråga om redovisning, avlöning m. m. Den enhetlighet på hithörande områden, som hittills kommit till stånd och ytterligare borde befästas, komme därigenom att äventyras.

De invändningar, som hittills framkommit mot de nuvarande militära specialrevisionerna, hava främst siktat på dessas beroende av förvaltningsorganen. Ett undanröjande av dessa olägenheter kan ske antingen genom att hela revisionsverksamheten inordnas under statens centrala revisionsorgan eller genom att detta inflytande över specialrevisionerna stärkes.

Ett genomförande av förvaltningsutredningens förslag att till den nya civilförvaltningen förlägga granskningen av försvarets såväl centrala som lokala myndigheters räkenskaper skulle emellertid innebära, att riksräkenskapsverket, som för närvarande anförtratts utömandet av den centrala ledningen beträffande kontrollen av medelsförvaltningen inom hela statsförvaltningen, skulle i väsentlig mån undandragas möjligheten att på försvarsväsendets område utöva denna funktion. Härigenom skulle en splittring uppstå i fråga om ledningen av den statliga revisionsverksamheten. Då enligt riksräkenskapsverkets mening enhetlighet och samordning på detta område framstår såsom ett oeftergivligt krav, vill ämbetsverket för sin del bestämt förorda, att riksräkenskapsverket skall intaga ställning såsom överrevision.

Under denna förutsättning synas framträdande fördelar vara förenade med att nuvarande specialrevisioner kvarbli i inom armé-, marin- och flygförvaltningarna. Härvid bör riksräkenskapsverket fungera såsom tillsynsmyndighet över specialrevisionerna.

Beträffande granskningen av de militära lokalmyndigheternas räkenskaper och förvaltning vill riksräkenskapsverket framhålla, att denna granskning bör stå i intimt samband med förvaltningsverksamheten. På författningstillämpningens område är revisionsverksamheten endast till formen skild från den verksamhet, som den centrala försvarsförvaltningen utövar vid handläggningen av besvärsmål, ansöknings- m. fl. ärenden. Vidare är den kamerala revisionen på det intimaste beroende av kännedom om personalförhållanden och organisatoriska dispositioner. Revisionen bör stödja förvaltningen genom förebyggande åtgärder. Ett sådant syfte tjänar den bäst genom att organisatoriskt inbyggas inom den förvaltning, som är föremål för dess verksamhet.

Förvaltningsutredningen har ansett det vara en framträdande olägenhet, att tillämpningen av gällande löneförfattningar och andra ekonomiska bestämmelser alltjämt åvilar de skilda försvarsgrensförvaltningarna i all synnerhet i den mån gällande bestämmelser bleve av mer invecklad art. Enligt riksräkenskapsverkets uppfattning kan emellertid utvecklingen förväntas komma att gå i riktning mot

enklare och klarare bestämmelser, varigenom den eftersträfvade enhetligheten på hithörande område komme att befrämjas. Riksräkenskapsverket får i detta sammanhang erinra, att krigsavlöningsbestämmelserna för närvarande äro föremål för översyn. Framhållas må dock att de speciella författningsföreskrifterna på väsentliga punkter — exempelvis vad angår de särskilda förmånerna vid flyg- och sjöjämsgöring — måste bliva av olika innehåll för de olika försvarsgrenarna. En vidgad tillämpning av nuvarande möjlighet att hos riksräkenskapsverket inhämta tolkningsanvisning skulle vidare enligt riksräkenskapsverkets uppfattning i många fall skapa förutsättningar att snabbt ernå en enhetlig och riktig tillämpning.

Förvaltningsutredningen har vidare framhållit, att revisionsverksamheten principiellt borde utövas helt fristående och oberoende av de myndigheter revisionen avsåge. Därest riksräkenskapsverket genom erforderlig förstärkning av arbetskrafterna bereddes möjlighet att effektivt övervaka specialrevisionernas verksamhet, skulle olägenheten med specialrevisionernas i förhållande till de militära myndigheterna beroende ställning elimineras.

Med hänsyn till vad ovan anförts anser riksräkenskapsverket sig böra avstyrka det av utredningen framlagda förslaget att till ett gemensamt ämbetsverk sammanföra den civila förvaltningsverksamheten på försvarsväsendets område. Enligt riksräkenskapsverkets uppfattning böra i stället de uppgifter, som enligt utredningens förslag skulle ankomma på civilförvaltningen, åvila de nya armé-, marin- och flygförvaltningarna samt de föreslagna gemensamma försvarsförvaltningarna, varjämte riksräkenskapsverkets ställning såsom ledande organ beträffande försvarsväsendets redovisnings- och revisionsväsende ytterligare bör stärkas. Vid handläggningen av sådana för de centrala försvarsförvaltningarna gemensamma frågor på civilförvaltningens område, som äro av större principiell betydelse, bör emellertid samråd mellan dessa förvaltningar äga rum under instruktionsmässigt givna former. I sådant samråd bör även representant för riksräkenskapsverket i erforderliga fall deltaga. På riksräkenskapsverket bör ankomma att dels verkställa granskningen av de centrala försvarsförvaltningarnas räkenskaper, dels ock utöva tillsyn över den av specialrevisionerna verkställda granskningen av de militära lokalmyndigheternas räkenskaper. Riksräkenskapsverket anser sig böra framhålla betydelsen av att revisionsverksamheten såvitt möjligt bliver av förebyggande art. Detta syfte skulle med den av riksräkenskapsverket föreslagna organisationen bäst tillgodoses genom att specialrevisionerna fortfarande äro anknutna till respektive militära försvarsgrensförvaltningar.

En decentralisering av civilärendena i enlighet med de riktlinjer riksräkenskapsverket ovan uppdragit förutsätter, att riksräkenskapsverkets ställning såsom ledande och samordnande organ på redovisnings- och revisionsväsendets områden ytterligare befästes. För att kunna fullgöra de härmed förenade ökade arbetsuppgifterna erfordras dock en förstärkning av riksräkenskapsverkets organisation. För hithörande göromål skulle erfordras dels inrättande inom riksräkenskapsverket av ytterligare ett särskilt revisionskontor eller eventuellt en särskild byrå, dels ock förstärkning av ämbetsverkets budgetbyrå.

Bortsett från vad sålunda anförts vill riksräkenskapsverket vidare framhålla, att den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen i väsentliga delar utvisar så stora avvikelser från det statliga revisionsväsendet i övrigt, att ett genomförande av förslaget måste få betydande konsekvenser med avseende å hela revisionsväsendet. Detsamma kan i viss mån ock gälla vad riksräkenskapsverket nu förordat, även om ämbetsverkets förslag i jämförelse med utredningens medför en betydligt billigare och ändamålsenligare samt till sina verkningar avsevärt mindre genomgripande omläggning av revisionsväsendet. Riksräkenskapsverket

anser sig därför böra förorda, att frågan om ordnandet av det militära revisionsväsendet och dessa spörsmåls anpassning till statens revisionsväsende i övrigt göres till föremål för fortsatt utredning. Därvid torde även böra övervägas frågan om inrättande av en särskild lönedomstol, vari det statliga anställningsförhållandets tvenne parter voro företrädde. Vid utredningen synes hänsyn även böra tagas till frågan om ämbetsverkens ställning i redovisningshänseende och till frågan om sakrevisionens ordnande.

Statens krisrevision har med hänvisning till de av förvaltningsutredningen angivna lönekostnaderna framhållit, att efter den föreslagna centraliseringens genomförande civila förvaltningsgöromål, representerande en sammanlagd lönekostnad, som vore större än kostnaderna för den nya gemensamma civilförvaltningen, alltjämt skulle kvarligga hos de militära förvaltningsorganen. Ett förslag, vars genomförande skulle leda till ett sådant resultat, måste redan från början inge starka betänkligheter.

Vad särskilt angår revisionsverksamheten har krisrevisionen framhållit, hurusom utredningsförslagets genomförande skulle innebära, att riksräkenskapsverkets nuvarande befattning med granskning av militärräkenskaper i stort sett skulle upphöra, varigenom även på räkenskapsväsendets område försvarets särställning skulle ytterligare markeras. Detta vore enligt krisrevisionens mening ägnat att ingiva avgjorda betänkligheter, särskilt med hänsyn till angelägenheten av att minska isoleringen mellan försvaret och dess förvaltning å ena samt statsförvaltningen i övrigt å andra sidan. Denna och andra synpunkter hade lett krisrevisionen till den uppfattningen, att det vore principiellt riktigtast att låta revisionen av försvarsväsendets medelsförvaltning omhänderhavas av riksräkenskapsverket. Själva revisionsarbetet syntes däremot icke böra bedrivas centralt hos riksräkenskapsverket utan anordnas som lokalrevision direkt hos det militära förvaltningsorgan, vars verksamhet skulle revideras. Därigenom skulle bättre kontakt ernås mellan revisionen och vederbörande förvaltningsorgan, och det skriftliga anmärkningsförfarandet kunde i större utsträckning än eljest undvikas genom att vid granskningen uppmärksammade felaktigheter kunde rättas genom påpekanden under hand. Emellertid skulle riksräkenskapsverkets övertagande av den militära revisionen för detta verk givetvis innebära en avsevärd ökning av de anmärkningsmål, vilkas avdömande skulle ankomma på verkets ledning. Därest en dylik utökning av riksräkenskapsverkets arbetsuppgifter med därav föranledd utvidgad eller förändrad organisation av andra orsaker icke ansåges böra ifrågakomma, ville krisrevisionen till övervägande alternativt förorda inrättande av ett centralt militärt revisionsverk, organiserat enligt i huvudsak samma principer som angivits för en av riksräkenskapsverket omhänderhavd revision. Detta verk skulle alltså övertaga de uppgifter, som eljest bort ankomma på riksräkenskapsverket. I sistnämnda fall ville dock krisrevisionen förorda, att formerna för ett intimt samarbete mellan riksräkenskapsverket och det militära revisionsverket närmare övervägdes. Eventuellt kunde det befinnas lämpligt, att

riksräkenskapsverket i egenskap av överrevision erhöles i uppdrag att samordna de båda revisionsorganens verksamhet och öva tillsyn å revisionsarbetets bedrivande inom det militäraverket.

1941 års revisionsutredning har erinrat, att förslaget måste bedömas även med hänsyn till konsekvenserna å riksräkenskapsverkets möjligheter att fullgöra sina granskningsuppgifter på hithörande område. Den kamerala revisionen borde såvitt möjligt centraliseras till ett organ. Det mest rationella vore nog att inordna de nuvarande specialrevisionerna i riksräkenskapsverket. I så fall vore det knappast behöfligt med särskilt centralt organ för de återstående civila förvaltningsärendena. I detta sammanhang förordades inrättande av en särskild lönedomstol. En centralisering till riksräkenskapsverket skulle enligt revisionsutredningens mening kräva en betydande förstärkning av verkets personal samt en omorganisation. Om en dylik omläggning vore möjlig utan förfång för ämbetsverkets nuvarande uppgifter kunde revisionsutredningen ej säkert bedöma. I vilket fall som helst måste riksräkenskapsverket ha möjlighet att även framdeles mera ingående granska de militära centralförvaltningarnas medelsförvaltning. Hela frågan om den kamerala revisionen vid försvarsväsendet borde göras till föremål för ytterligare utredning. Hinder föreläge ej att tills vidare uppskjuta lösningen av förevarande spörsmål.

Departementschefen.

Såsom skäl för ett sammanförande av civilförvaltningen inom försvarsväsendet, d. v. s. den allmänt administrativa och den kamerala verksamheten samt revisionsväsendet, till ett gemensamt organ har anförts bland annat, att i den mån gällande löneförfattningar och andra ekonomiska bestämmelser bleve av mera invecklad art, det dubbla eller tredubbla arbetet vid en uppdelning på skilda förvaltningar bleve mera framträdande och bristen på enhetlighet vid tillämpningen av gällande bestämmelser mera kännbar. I och med att revisionen finge att kontrollera användningen av allt större värden, framträdde också med ökad styrka vikten av en gentemot de militära förvaltningarna liksom hela försvarsväsendet fullt självständig och Kungl. Maj:t omedelbart underställd revisionsverksamhet. Än viktigare vore emellertid att med hänsyn till krigsförvaltningens krav på enkelhet och effektivitet sammanföra de tre skilda civilförvaltningarna till en enhetlig organisation. Det har vidare framhållits, att en sådan centraliserad civilförvaltning syntes böra erhålla en självständig ställning i förhållande till den militära ledningen och till övriga militärförvaltningsorgan men att å andra sidan den intima samverkan mellan alla förvaltningens grenar givetvis måste bibehållas. Därjämte har understrukits, att det civilaverket skulle representera allmän förvaltningskunskap med utblick över den övriga statsförvaltningen samt att det remissvägen och annorledes skulle vara Kungl. Maj:ts rådgivare i ofta betydelsefulla angelägenheter,

där uttalandet av en fri och oberoende mening borde vara garanterat redan genom dess organisation.

I anledning av den kritik, som i vissa remissyttranden framställts mot förslaget om en för hela försvarsväsendet gemensam central civilförvaltning, vill jag nämna att, innan förslag i detta hänseende nu framlägges, överläggningar ägt rum med företrädare för de motsatta uppfattningarna, bland andra representanter för riksräkenskapsverket. Det har därvid visat sig möjligt att genom smärre jämkningar i väsentliga delar utjämna de motsättningar, som kommit till synes i yttrandena.

Det av 1941 års utredning framlagda förslaget har, i vad gäller principen om sammanförande av de administrativa ärendena i egentlig mening (kansliärendena), i allmänhet icke mött mera vägande erinringar. Riksräkenskapsverket har dock uttalat, att enligt verkets uppfattning utvecklingen kunde förväntas gå i riktning mot enklare och klarare bestämmelser, varigenom den eftersträfvade enhetligheten på förevarande område komme att befrämmas. Ämbetsverket har vidare framhållit, att de speciella författningsföreskrifterna på väsentliga punkter, exempelvis vad anginge de särskilda förmånerna vid flyg- och sjötjänstgöring, måste bli av olika innehåll för de olika försvarsgrenarna. Vidare skulle en vidgad tillämpning av möjligheten att hos riksräkenskapsverket inhämta tolkningsanvisning enligt verkets mening befordra en enhetlig och riktig tillämpning.

För min del vill jag framhålla, att författningsbestämmelser och andra generella föreskrifter på försvarets område bilda ett synnerligen omfattande och svåröverskådligt komplex. Visserligen har under de senaste åren ett betydande arbete nedlagts på revision av vissa delar av detta komplex, och för närvarande pågår en översyn av stadgandena om krigsavlönning. Därmed är dock målet ingalunda vunnet. Det synes mig emellertid obestridligt, att den föreslagna organisationen skulle vara en god utgångspunkt för ett fortsatt arbete mot större enhetlighet på området. Den omständigheten, att vissa i relativt begränsad omfattning förekommande speciella föreskrifter måste få ett efter de olika försvarsgrenarna skiftande innehåll, synes mig ej föranleda till att hela den nu ifrågavarande administrativa verksamheten med nödvändighet skulle behöva bedrivas försvarsgrensvis. De särskilda synpunkter, som för en viss försvarsgrens vidkommande kräva beaktande, böra enligt min mening kunna komma till sin rätt även inom en för försvarsväsendet gemensam civilförvaltning. Gentemot vad riksräkenskapsverket anfört om värdet av att hos detsamma inhämta tolkningsanvisningar vill jag — givetvis utan förringande av nämnda verks gagnande arbete — framhålla, att en på försvarsväsendets förhållanden speciellt inriktad civilförvaltning enligt min mening måste inom sitt avgränsade område äga större förutsättningar än riksräkenskapsverket att lämna auktoritativa tolkningsanvisningar. Inom de nuvarande försvarsgrensförvaltning-

arnas civila organ har sådan verksamhet redan fått en betydande omfattning och visat sig ändamålsenlig.

Riksräkenskapsverket har i sitt remissyttrande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag erinrat, att verket för närvarande under finansdepartementet utövade den centrala ledningen av redovisningen av och kontrollen över statsverkets medelsförvaltning. Enligt riksräkenskapsverkets mening skulle ett genomförande av utredningens förslag medföra, att denna ledning och kontroll vad försvarsväsendet anginge förlades till ett under försvarsdepartementet lydande organ, varigenom försvarsförvaltningen skulle undanryckas från sammanhanget med statsförvaltningen i övrigt.

Den tilltänkta omorganisationen innebär en omgruppering av arbetsuppgifterna inom den militära centralförvaltningen och någon ändring i riksräkenskapsverkets instruktionsenliga kontrollverksamhet med avseende å statens inkomster och utgifter samt å förvaltningen av statsförmögenheten kommer härigenom ej att ske. Riksräkenskapsverket bör även framdeles intaga den ställning till försvarsförvaltningen, som det nu har. Tillkomsten av en för försvarsväsendet gemensam civilförvaltning kommer i och för sig icke att medföra någon ändring härutinnan. Civilförvaltningen bör nämligen ha i stort sett samma arbetsuppgifter i förhållande till övriga verk inom försvarsförvaltningen som arméförvaltningens civila departement för närvarande har i förhållande till ämbetsverkets övriga departement och styrelser.

Enligt 1941 års förvaltningsutrednings förslag skulle civilförvaltningen vara huvudförvaltning för samtliga övriga till försvarsväsendet hörande centrala och lokala förvaltningsorgan. Därmed har avsetts att civilförvaltningen skulle för hela det militära förvaltningsområdet äga dragningsrätt å statsverkets checkräkning. Enligt vanliga regler tillkommer sådan dragningsrätt endast den myndighet, som äger förfoga över vederbörande anslag. Med utgångspunkt härifrån har riksräkenskapsverket riktat kritik mot förslaget. Verket har sålunda ansett det vara av största vikt för åstadkommande av ordning och reda i redovisningsväsendet, att cheferna för de olika förvaltningsorganen inom försvarsväsendet direkt erhöles möjlighet att övervaka och följa anslagsförbrukningen i vad avsåge de till vederbörandes förfogande ställda anslagen. Riksräkenskapsverket har därför förordat, att varje särskilt ämbetsverk inom den militära centralförvaltningen skulle erhålla förfoganderätt till vederbörande anslag och dragningsrätt å statsverkets checkräkning.

Jag anser, att som allmän princip för anslagens fördelning mellan de olika centrala förvaltningsmyndigheterna bör gälla, att anslagen skola förvaltas av de myndigheter, till vilkas verksamhetsområden de närmast hänföra sig, och att alltså dessa myndigheter skola äga förfoga över anslagen. Det oaktat bör inom försvarsförvaltningen finnas allenast en enda förvaltning, nämligen den föreslagna civilförvaltningen, med dragningsrätt på statsverkets checkräkning och alltså med ansvar för kassagöromålen för försvarsväsendets samtliga centrala förvaltningsorgan med undantag för försvarets fabriksstyrelse, som i egen-

skap av affärsdrivande verk kommer att intaga en särställning. Övriga hit-hörande ämbetsverk komma att i andra hänseenden än just beträffande kassagöromålens handhavande intaga samma ställning som hittills. Vid de förut-nämnda överläggningarna med representanter för riksräkenskapsverket har det också visat sig, att en sådan anordning som den här skisserade knappast skulle behöva väcka betänkligheter från verkets sida. Med den förordade för-delningen av förfoganderätten över anslagen bör civilförvaltningen såsom cen-tral kassa redovisa utgifterna åtskilda för de olika förvaltningsorganen, som ha förfoganderätt. För vart och ett av sistnämnda organ bör nämligen upp-läggas särskilt konto i rikshuvudboken.

Beträffande organisationen av revisionsverksamheten har riksräkenskaps-verket framhållit, hurusom ett genomförande av förvaltningsutredningens förslag att till den nya civilförvaltningen förlägga granskningen av försva-rets såväl centrala som lokala myndigheters räkenskaper skulle innebära, att riksräkenskapsverket skulle i väsentlig mån undandragas möjligheten att på försvarsväsendets område utöva den centrala ledningen av kontrol-len över medelsförvaltningen. Enligt förslaget skulle nämligen ej blott de militära lokalförvaltningarna utan även de centrala förvaltningsorganen in-ordnas i försvarsväsendets räkenskapssystem. Deras räkenskaper skulle så-ledes ingivas till civilförvaltningen för granskning. Endast civilförvaltning-ens egna räkenskaper skulle alltjämt revideras av riksräkenskapsverket. Härigenom skulle enligt ämbetsverkets mening splittring uppstå i fråga om ledningen av den statliga revisionsverksamheten. Då enhetlighet och sam-ordning på detta område framstode såsom ett oeftergivligt krav, ville äm-betsverket för sin del bestämt förordade, att riksräkenskapsverket skulle in-taga ställning såsom överrevision. Under denna förutsättning vore, syntes det verket, framträdande fördelar förenade med att nuvarande specialrevi-sioner kvarbleve inom armé-, marin- och flygförvaltningarna.

De av riksräkenskapsverket och statens krisrevision uttalade farhågorna för att ett genomförande av förvaltningsutredningens förslag skulle med-föra splittring i ledningen av den statliga revisionsverksamheten synas äga visst fog, därest icke en jämkning i utredningens förslag göres. Ur de syn-punkter, på vilka det föreliggande förslaget grundats, torde skäl ej före-ligga att begränsa riksräkenskapsverkets nuvarande möjligheter till kontroll över medelsförvaltningen på förevarande betydelsefulla område. Detta ger dock icke anledning att utdöma förslaget om en till civilförvaltningen sam-manförd revisionsverksamhet för hela försvarsväsendet. Därest man, på sätt jag i det föregående förordat, vidtager den jämkningen, att kassagöro-målen för hela den centrala försvarsförvaltningen utom fabriksstyrelsen för-läggas till civilförvaltningen, bör nämligen en följd därav bli, att revisionen av samtliga de ifrågavarande *centrala* förvaltningsorganens räkenskaper såsom hittills komma att direkt åvila riksräkenskapsverket och icke civilförvaltningen. Denna slutsats har också dragits av arméförvaltningen i dess förut återgivna

remissyttrande. Riksräkenskapsverkets ansvarstalan i anmärkningmål skall givetvis rikta sig mot den myndighet, som äger förfoga över respektive anslag och fattar utanordningsbesluten. Sammanförandet av kassa- och revisionsverksamheten till civilförvaltningen begränsar alltså icke riksräkenskapsverkets befogenheter.

Vad angår granskningen av de militära *lokalmyndigheternas* räkenskaper och förvaltning kunna givetvis skäl anföras till stöd för meningen, att denna granskning bör stå i intimt samband med den egentliga förvaltningsverksamheten. Såsom 1941 års förvaltningsutredning framhållit synas emellertid specialkunskaperna inom revisionen helt naturligt icke behöva bli i minskad omfattning förefintliga därför att verksamheten utövas inom ett gemensamt revisionsverk. Det må därvid även framhållas, att granskningen av de särskilda försvarsgrenarnas räkenskaper inom det gemensamma ämbetsverket förutsatts skola ske på särskilda kontor för varje försvarsgren. Härtill kommer, att revisionsverksamheten rent principiellt synes böra utövas helt fristående från och oberoende av den verksamhetsgren, som skall granskas. Bemärkas bör även det nära samband, som råder mellan revisionsverksamheten och övriga arbetsfält inom civilförvaltningens område. Såväl de till kansliärendena hänförliga besvärsmålen som de vid granskning av räkenskapsmaterialet uppkommande anmärkningsmålen avse tillämpningen av i flertalet fall samma författningsföreskrifter. Även i övrigt böra samma principer här göra sig gällande. Lättast åvägabringas naturligen den önskvärda enhetligheten inom ett och samma verk. Ytterligare en omständighet bör i detta sammanhang beaktas. Om ett revisionsorgan skulle finnas inrättat i vart och ett av den militära förvaltningens centrala ämbetsverk, uppkommer fråga, huruvida övriga uppgifter inom förevarande arbetsområde utgöra tillräckligt underlag för ett civilverk. Om så ej skulle vara fallet, bleve resultatet, att samtliga civila göromål komme att uppdelas på ett flertal fristående ämbetsverk. Ett sådant resultat synes mig ej kunna godtagas. Enligt min mening bör därför revisionsverksamheten liksom övriga sidor av den civila förvaltningen förläggas till ett gemensamt ämbetsverk.

En schematisk framställning av förhållandet mellan den centrala försvarsförvaltningen och riksräkenskapsverket återfinnes i bilaga 7. Därvid har icke medtagits fabriksstyrelsen, som i egenskap av affärsdrivande verk kommer att stå utanför den centrala försvarsförvaltningen i övrigt med dess gemensamma kassarörelse. I förhållande till riksräkenskapsverket kommer fabriksstyrelsen att intaga samma ställning som annat affärsdrivande verk.

Såsom jag förut omnämnt har i vissa remissyttranden kritik riktats mot 1941 års förvaltningsutrednings förslag ur den synpunkten, att dess genomförande till följd av bristen på fackkunskap i den planerade civilförvaltningen skulle leda till dennas isolering från den militära centralförvaltningen i övrigt. En sådan utveckling skulle även enligt min mening vara olycklig och bör därför motarbetas, därest mot förmodan tendens därtill skulle visa

sig. Av viss betydelse i förevarande hänseende skulle givetvis vara, om civilförvaltningen kunde vinna lokal anslutning till de övriga centrala verken inom den militära förvaltningen. Hinder lär ej heller möta mot att, om så skulle erfordras, rent lokalt förlägga viss av civilförvaltningen bedriven granskningsverksamhet till en försvarsgrensförvaltning. I varje fall förutsätter jag i likhet med 1941 års förvaltningsutredning, att vid organiserandet av samarbete ämbetsverken emellan onödigt mångskriveri undvikas samt i möjligaste mån enkla och smidiga metoder tillämpas. Jag vill i detta sammanhang även erinra om de av överbefälhavaren framförda önskemålen om ökning av den med förhållandena inom truppförbanden förtrogna personalen inom förvaltningen samt om anordnande av tjänstgöring växelvis vid å ena sidan den centrala samt å andra sidan den lokala och den regionala förvaltningen. Jag finner dessa önskemål beaktansvärda men är icke beredd att nu utan närmare utredning taga standpunkt till dem. Emellertid ämnar jag även i fortsättningen ägna uppmärksamhet åt hithörande spørsmål.

Riksräkenskapsverket har i sitt yttrande framlagt vissa synpunkter på den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen, till vilka jag torde få återkomma i ett följande avsnitt.

B. Allmänna spørsmål.

1. Förvaltningsorganens förhållande till Kungl. Maj:t och den högsta militära ledningen.

I enlighet med den princip som är den förhärskande inom svensk statsförvaltning lyda för närvarande samtliga försvarsväsendet tillhörande centrala förvaltningsmyndigheter omedelbart under Kungl. Maj:t. Detta är sålunda även fallet med flygförvaltningen, oaktat chefen för flygvapnet är flygförvaltningens chef; flygförvaltningen som ämbetsverk är således icke underställd chefen för flygvapnet i denna hans egenskap utan är med chefen för flygvapnet som verkschef direkt underställd Kungl. Maj:t. Samma förhållande gäller i fråga om armé- och marinförvaltningarna i de fall då försvarsgrenscheferna enligt de för ämbetsverken gällande instruktionerna utöva beslutanderätten i vissa förvaltningsärenden.

1941 års förvaltningsutredning.

Enligt förvaltningsutredningens mening borde någon tvekan icke råda därom, att försvarsväsendets centrala förvaltningsorgan även efter ett genomförande av den planerade omorganisationen borde lyda direkt under Kungl. Maj:t. Detta uteslöte givetvis icke, att åt de högsta militära myndigheterna kunde i annan ordning inrymmas ett vidsträckt inflytande på förvaltningsmyndigheternas verksamhet.

I vad rörde de tre försvarsgrensbetonade ämbetsverken, armé-, marin- och flygförvaltningarna, föreslogs detta inflytande skola säkerställas på det sättet, att försvarsgrenscheferna skulle äga högsta chefskapet över respektive förvaltningsmyndigheter med därav härflytande rätt att i ämbetsverket fatta beslut i förvaltningsärenden, givetvis då med det förvaltningsansvar som därav följde. För marin- och flygförvaltningarna skulle emellertid enligt utredningens förslag finnas särskilda chefer under försvarsgrenscheferna. I fråga om arméförvaltningen skulle departementscheferna i viss mån intaga ställning av verkschefer, envar för sitt departement.

Försvarsgrenscheferna borde emellertid enligt utredningens mening äga möjlighet att även i förhållande till de för hela försvarsväsendet gemensamma fortifikations-, sjukvårds- och civilförvaltningarna på ett icke alltför formbundet sätt göra sina synpunkter gällande. Det borde därför enligt utredningens mening i instruktionerna för dessa tre förvaltningsorgan föreskrivas, att de skulle vara skyldiga att i sin verksamhet beakta de framställningar och påpekanden som gjordes från försvarsgrenschefernas sida i och för deras verksamhet, liksom det borde åligga myndigheterna i fråga att på begäran tillhandagå försvarsgrenscheferna med de upplysningar och utredningar som av dem begärdes och av myndigheterna kunde lämnas. I fråga om sjukvårdsförvaltningen ha därutöver föreslagits vissa speciella åtgärder för att främja kontakten med försvarsgrenarnas militära ledning. Någon direktivrätt från försvarsgrenschefernas sida i förhållande till de nu ifrågavarande myndigheterna syntes däremot icke böra finnas annat än i den mån som följde av deras rätt att inverka på myndigheternas framställningar i anslagsfrågor.

I förhållande till det föreslagna nya industriverket syntes det utredningen icke föreligga behov att åt försvarsgrenscheferna såsom sådana inrymma något inflytande utöver vad som följde av allmänna förvaltningsrättsliga regler. Däremot komme de i sin egenskap av chefer för respektive försvarsgrensförvaltningar att få hålla en ständigt fortlöpande kontakt med industriverket, som ju förutsattes skola i stor utsträckning samarbeta med försvarsgrensförvaltningarna.

Med den uppfattning 1941 års förvaltningsutredning givit uttryck åt beträffande försvarsgrenscheferna såsom de primärt ansvariga för respektive försvarsgrenars krigsduglighet samt med den ställning försvarsgrenscheferna i anslutning härtill föreslogos skola intaga såsom utövare av högsta chefskapet över försvarsgrenarnas egna förvaltningsmyndigheter följde enligt utredningens mening, att någon omedelbar direktivrätt från överbefälhavarens sida i förhållande till sistberörda förvaltningsmyndigheter icke syntes vara erforderlig. De impulser som från överbefälhavaren borde komma dessa myndigheter till del och som väl i huvudsak komme att avse krigsförberedelsearbetets bedrivande syntes i princip böra komma dem tillhanda via försvarsgrenscheferna. Över huvud syntes nämligen överbefälhavaren böra i möjligaste mån avlastas från förvaltningsansvar.

I förhållande till de för försvarsväsendet gemensamma fortifikations-, sjukvårds- och civilförvaltningarna borde enligt utredningens uppfattning en viss direktivrätt tillkomma överbefälhavaren. Denna direktivrätt syntes böra i huvudsak avse sådana spörsmål som på ett eller annat sätt sammanhänge med det operativa krigsförberedelsearbete som bedreves inom försvarsstaben. Då det vore av vikt, att civilförvaltningen intoge en i förhållande till de militära myndigheterna självständig ställning, syntes överbefälhavarens direktivrätt till nämnda ämbetsverk lämpligen icke böra omfatta annat än grunderna för civilförvaltningens eget krigsförberedelsearbete.

I den mån de egentliga förvaltningsmyndigheterna funne sig icke kunna följa av överbefälhavaren givna direktiv, borde de enligt utredningens mening vara skyldiga att underställa frågan Kungl. Maj:ts prövning. I ett avseende syntes emellertid åt överbefälhavaren böra inrymmas ett bestämmande inflytande på förvaltningsmyndigheternas åtgöranden, nämligen i avvägningsfrågor rörande förvaltningsmyndigheternas anslagsäskanden.

Vad slutligen beträffar överbefälhavarens ställning till det föreslagna industriverket, ansåg utredningen, att här knappast finnes utrymme för någon annan direktivrätt än som sammanhänge med prioritetsfrågor rörande krigsmaterielleveranser. Den möjlighet att bevaka försvarsväsendets intressen som i övrigt borde tillkomma överbefälhavaren i förhållande till industriverket syntes böra tillgodoses därigenom, att överbefälhavaren skulle äga utse en representant i det rådgivande organ, industriverkets råd, vilket föreslogs skola vara anknutet till industriverket.

Oavsett vad utredningen framhållit i fråga om överbefälhavarens ställning till förvaltningsmyndigheterna borde det givetvis åligga dessa att i sin verksamhet beakta de framställningar och påpekanden, som gjordes från överbefälhavarens eller chefens för försvarsstaben sida i och för deras verksamhet ävensom att på begäran tillhandagå dessa myndigheter med erforderliga upplysningar och utredningar.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Överbefälhavaren har i sitt yttrande uttalat, att principen om skiljande mellan kommando- och förvaltningsmyndighet i näst högsta instans icke vore förenlig med en fullt rationell ledning av försvaret. Frågan om en enhetlig ledning av försvarsförvaltningen borde undersökas. I instruktionerna för de centrala förvaltningsorganen borde vidare inarbetas nuvarande bestämmelser i allmänt krigsförvaltningsreglemente, varigenom likhet skulle vinnas mellan krig och fred. Chef för central förvaltningsmyndighet skulle alltså direkt biträda överbefälhavaren jämlikt dennes bestämmande. Vidare borde förvaltningsmyndigheten i ärende, som kunde ha betydelse för krigföringen eller krigsförberedelserna, inhämta direktiv hos överbefälhavaren. Överbefälhavaren har ej ingått på frågan om kommandomyndigheternas inflytande på industri-

verket, då dettas uppgifter och ställning enligt hans mening ej vore tillräckligt klarlagda. — Anvisningar från överbefälhavaren till försvarsgrensförvaltning borde ej gå omvägen genom försvarsgrenschefen.

Arméchefen har framhållit, att försvarsgrenschefernas befogenheter enligt de vid utredningsbetänkandet fogade instruktionsutkasterna vore klara och tillfredsställande. Så vore däremot ej fallet enligt motiveringen till instruktionsbestämmelserna. Även överbefälhavaren borde ge »anvisningar och föreskrifter» och detta direkt till vederbörligt förvaltningsorgan.

Marinchefen har såsom sin uppfattning uttalat, att överbefälhavarens och eventuellt chefens för försvarsstaben anvisningar m. m. till försvarsgrensförvaltningarna borde gå genom försvarsgrenschefen.

Chefen för flygvapnet samt flygförvaltningen ha funnit direktivrätten gentemot de gemensamma förvaltningarna oklar. Försvarsgrenschefen måste ha ett bestämmande inflytande. Överbefälhavarens direktiv borde gå genom försvarsgrenschefen. Överbefälhavaren borde vidare ha direktivrätt i frågor, som gällde forskningsanstaltens arbetsuppgifter.

Arméförvaltningen, som i sitt utlåtande ingående behandlat hithörande spörsmål, har härutinnan anfört i huvudsak följande.

I likhet med förvaltningsutredningen finner arméförvaltningen det själfallet, att samtliga centrala förvaltningsorgan skola lyda omedelbart under Kungl. Maj:t.

Vad angår de blivande försvarsgrensförvaltningarna må framhållas, att de organisatoriska skäl, som föranlett, att viss förvaltningsverksamhet ansetts böra organiseras försvarsgrensvis, väl icke i och för sig med nödvändighet behöva medföra jämväl ett försvarsgrenschefens högsta chefskap över försvarsgrensförvaltningen.

En av de väsentligaste anledningarna till, att försvarsgrenschef ansetts böra erhålla ett bestämt inflytande på förvaltningsverksamheten, torde utan tvivel vara att söka i önskemålet om en ur militära synpunkter gjord avvägning mellan olika anslagskrav för försvarsgrenens räkning ävensom en motsvarande disposition av beviljade medel, i den mån en dylik icke redan gjorts av statsmakterna vid anslagsbeviljandet. Försvarsgrenschefs inflytande på försvarsgrenen berörande förvaltningsverksamhet erhöi på grunder, som återfinnas i särskilda utskottets utlåtande nr 1 vid 1936 års riksdag, formen av chefskap i vissa frågor över förvaltningsmyndigheten och icke direktivrätt. Då med tillkomsten av för samtliga försvarsgrenar gemensamma förvaltningsorgan försvarsgrenschefs inflytande på dessa organs verksamhet icke kan komma till uttryck genom ett chefskap och ej heller förutsättes äga rum genom direktiv, skulle måhända kunna tagas under diskussion, huruvida icke chefskapet över försvarsgrensförvaltningarna borde utan olägenhet kunna ersättas med direktivrätt. Med hänsyn till det särskilda samband, som råder mellan tyg- respektive intendenturförvaltning och den militära verksamheten, torde dock övervägande skäl tala för, att försvarsgrenschefen liksom nu inträder såsom förvaltningschef vid behandlingen av vissa instruktionsmässigt fastslagna ärendesgrupper.

Dessa ha uttömmade angivits i 24 § styckena a—e av förvaltningsutredningens utkast till instruktionsbestämmelser för arméförvaltningen (se utredningens betänkande sid. 309). Motsvarande bestämmelser gälla även nu. Härutöver föreslår emellertid förvaltningsutredningen, att chefen för armén skall äga utöva chefskap över arméförvaltningen även i andra frågor vilka av chefen för armén

anses vara av den vikt eller av sådan principiell betydelse, att de böra av honom avgöras (se instruktionsutkastet 24 § stycket f). Till detta förslag kan arméförvaltningen icke ansluta sig. Något reellt behov av ett mer vidsträckt chefskap än vad som följer med nuvarande bestämmelser lär icke föreligga, då dessa på sätt ovan nämnts måste anses omfatta samtliga ärenden av den vikt, att vid deras avgörande chefen för armén över huvud bör fungera som förvaltningschef. En mera obestämd avgränsning i detta hänseende skulle förvisso för förvaltningsmyndigheterna skapa ett icke önskvärt osäkerhetstillstånd beträffande deras befogenheter och ansvar, något som icke kan vara till bättnad för verksamheten inom de centrala förvaltningsmyndigheterna och icke heller för försvarsgrenschefen. I utkastet till instruktionsbestämmelser för arméförvaltningen bör därför 24 § stycket f) uteslutas.

Med avseende å försvarsgrenschefs ställning till de gemensamma förvaltningsorganen har i de för dessa uppgjorda utkasten till instruktionsbestämmelser intagits ett stadgande om, att förvaltningarna skola ha att taga behörig hänsyn till de militära anvisningar och föreskrifter för deras verksamhet, som försvarsgrenscheferna finna erforderligt meddela. Arméförvaltningen utgår från att detta uttryck är att fatta såsom i sträng bemärkelse avseende rent *militära* anvisningar etc. och att myndigheterna alltså icke betagas möjligheten att vid sin prövning tillämpa allmängiltiga förvaltningssynpunkter.

Vidare innehålla instruktionsutkasten föreskrifter om att i ärenden av större vikt vederbörande försvarsgrenschefs mening skall inhämtas, innan förvaltningsmyndigheten fattar sitt beslut. Huruvida ett ärende skall anses vara av större vikt eller icke torde i flertalet fall vara beroende på ett subjektivt bedömande. En bestämmelse, sådan som den föreslagna, måste därför föranleda tveksamhet i tillämpningen och bereda möjlighet för en försvarsgrenschef att, utöver vad som lärer vara avsett, ingripa i förvaltningsverksamheten. Arméförvaltningen yrkar därför, att den föreslagna bestämmelsen slopas.

Beträffande sambandet mellan å ena sidan överbefälhavaren och försvarsgrensförvaltningarna samt å den andra försvarsgrenscheferna och de gemensamma förvaltningsorganen vill det synas, som om förvaltningsutredningens förslag ur befogenhets- och ansvarssynpunkt knappast kunna anses fullt tillfredsställande med hänsyn till den osäkerhet i tillämpningen, som därav kan föranledas.

Skilnaden mellan direktiv, framställningar och påpekanden synes nämligen så svävande, att det är fara värt att, därest från olika militära ledningsorgan lämnas motstridiga direktiv etc., förvaltningsmyndigheterna komma att ställas i tvivelsmål om företrädesrätten dem emellan. Som ovan nämnts, skola de impulser, som från överbefälhavaren böra komma försvarsgrensförvaltningarna till del och som väl i huvudsak komma att avse krigsförberedelsearbetets bedrivande, i princip komma dem tillhanda via försvarsgrenscheferna. I det sammanhang uttalandet göres, torde det få anses äsyfta det operativa krigsförberedelsearbetet. Om uttalandet skärskådas mot bakgrunden av 1941 års försvarsutrednings i proposition 1942: 210 godtagna förslag, enligt vilket operativt krigsförberedelsearbete icke skall åvila chefen för armén, synes en viss inkongruens härvidlag föreligga. Med hänsyn till den militära ledningens organisation i berörda hänseende synes den slutsatsen ha legat närmare till hands, att beträffande det operativa förberedelsearbetet (underhållstjänsten) direktiv borde lämnas från överbefälhavaren till arméförvaltningen. Emellertid är emot den föreslagna anordningen intet att erinra, då ju chefen för armén endast komme att intaga en förmedlande ställning mellan överbefälhavaren och arméförvaltningen, något som också medför den bestämda fördelen, att arméförvaltningen finge att göra med endast en myndighet inom den militära ledningen, nämligen chefen för armén. Detta rubbas emellertid genom

den förut omnämnda rättigheten för överbefälhavaren att till försvarsgrensförvaltningarna göra framställningar och påpekanden, vilka det åligger dem att beakta. Självfallet måste dylika framställningar och påpekanden främst vara att förvänta i ärenden, som angå det operativa förberedelsearbetet, i vilket ju underhållstjänsten spelar en betydande roll.

Av det anförda torde framgå, att därest den föreslagna organisationen av försvarsväsendets högsta militära ledning och förvaltning genomföres och sambandet dem emellan regleras på av utredningen föreslaget sätt, en betydande osäkerhet och oklarhet skulle komma att föreligga. I dessa mycket betydelsefulla och samtidigt svåra frågor torde en ingående omprövning bliva erforderlig.

Marinförvaltningen har framhållit, att även försvarsgrensförvaltningarna och alltså ej blott försvarsgrenscheferna borde på formfritt sätt kunna göra sina synpunkter gällande gentemot de gemensamma förvaltningarna. Ämbetsverket hade ingen erinran att göra mot att överbefälhavaren finge direktivrätt endast mot de gemensamma förvaltningarna. Marinförvaltningen, som hyste betänkligheter mot marinchefens ökade inflytande på marinförvaltningen, ville dock ej motsätta sig förslaget härutinnan.

Statskontoret har framlagt vissa synpunkter på frågan om försvarsgrenschefernas förhållande till sjukvårdsförvaltningen, vilka närmare behandlas i de avsnitt, som beröra sistnämnda verk. I övrigt har statskontoret ej haft någon erinran i förevarande avseende.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha funnit nödvändigt att fastare inordna försvarsgrensförvaltningen under försvarsgrensledningen. Hithörande spörsmål borde närmare utredas. Det borde därvid ingående undersökas, huruvida förvaltningarna alltjämt borde vara direkt underställda Kungl. Maj:t.

Departementschefen.

Såsom framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen har överbefälhavaren ansett, att ett skiljande mellan kommando- och förvaltningsmyndighet i näst högsta instans icke vore förenligt med en fullt rationell ledning av försvaret. Enligt hans mening borde frågan om en enhetlig ledning av försvarsförvaltningen undersökas. För min del uttalade jag mig redan vid framläggande av propositionen 1942:210 angående den fortsatta utbyggnaden och organisationen av landets försvarskrafter för en begränsning av överbefälhavarens åligganden i syfte att bevara hans tid och förmåga åt de stora frågornas bemästrande samt för en effektiv avlastning av överbefälhavaren från allt detaljarbete. I denna anda har också gällande instruktion för överbefälhavaren utformats. Enligt denna instruktion utövar överbefälhavaren under Kungl. Maj:t den militära ledningen av och uppsikten över krigsmakten. Han är, i vad på honom ankommer, Kungl. Maj:t ansvarig för att krigsmakten äger högsta krigsduglighet och tjänstbarhet i övrigt samt att militära operationer planläggas och ledas i enlighet med de riktlinjer, som må angivas av Kungl. Maj:t. Att härutöver betunga överbefälhavaren jämväl med ansvaret för handhavandet i tekniskt och ekonomiskt hänseende av försvarsväsen-

dets angelägenheter bör enligt min mening icke ifrågakomma. Om så skedde, skulle syftet med de nyligen vidtagna förändringarna i överbefälhavarens ställning lätt nog kunna åtminstone i viss mån förfelas och risk uppkomma, att hans väsentliga uppgifter, de militära, måste eftersättas. I likhet med både 1940 och 1941 års utredningar anser jag därför, att överbefälhavaren icke bör vara ett mellanled mellan Kungl. Maj:t och de centrala ämbetsverken inom den militära förvaltningen. Därmed har jag dock icke velat utesluta ett avsevärt inflytande för överbefälhavaren på de svårbedömbara och ofta ömtåliga frågorna om avvägningen av försvarsgrenarnas anslagsbehov inom ramen för våra begränsade statsfinansiella resurser samt på krigsförberedelsearbetet inom förvaltningarna. Ett sådant inflytande bör emellertid tillförsäkras överbefälhavaren på annan väg än genom att direkt ställa den militära förvaltningen under honom. Innan jag ingår på frågan härom, vill jag dock angiva min ställning till spørsmålet om förhållandet mellan försvarsgrenscheferna och försvarsgrensförvaltningarna.

Enligt min mening bör det klart utsägas, att chefskapet för försvarsgrensförvaltningarna lägges i vederbörande försvarsgrenschefs hand. Denne kommer således att i sin egenskap av förvaltningschef lyda direkt under Kungl. Maj:t. Den omedelbara ledningen av försvarsgrensförvaltningen bör — i anslutning till vad för närvarande är fallet inom flygförvaltningen — under försvarsgrenschefen utövas av en souschef. Ett tungt vägande skäl för att ge försvarsgrenschefen ett bestämt inflytande på förvaltningsverksamheten är, såsom arméförvaltningen påpekat, att söka i önskemålet om en ur militära synpunkter gjord avvägning mellan olika anslagskrav för försvarsgrenens räkning ävensom en motsvarande disposition av beviljade medel. I instruktionerna för armé-, marin- och flygförvaltningarna bör i likhet med vad nu är fallet uttryckligen angivas de viktigaste grupper av ärenden, som i regel skola avgöras under försvarsgrenschefens chefskap. 1941 års förvaltningsutredning har föreslagit, att försvarsgrenschefen därutöver skulle tillerkännas beslutanderätt i andra förvaltningsfrågor — oberoende av deras art — under förutsättning att de av försvarsgrenschefen ansåges vara av den vikt eller av sådan principiell betydelse, att de borde avgöras av honom. Mot en bestämmelse av dylik innebörd ha invändningar rests, särskilt av arméförvaltningen, som ansett, att därigenom skulle för förvaltningsmyndigheterna skapas ett icke önskvärt osäkerhetstillstånd beträffande deras befogenheter och ansvar. Enligt arméförvaltningens mening skulle något reellt behov av en sådan bestämmelse icke föreligga. Även marinförvaltningen har hyst vissa betänkligheter mot en ökning av försvarsgrenschefens inflytande på vederbörande försvarsgrensförvaltning men har icke motsatt sig förslaget härom. För min del hyser jag den uppfattningen, att i och med att på försvarsgrenschefen lägges det primära ansvaret för respektive försvarsgrens krigsduglighet, det också måste öppnas möjlighet för honom att ingripa i förvaltningen i varje fall, då ett sådant ingripande för honom framstår såsom påkallat. Hans

befogenheter gentemot förvaltningsmyndigheten kunna därför svårligen instruktionsmässigt insnöras. Den nödvändiga begränsningen till väsentliga ting måste i sista hand lämnas åt försvarsgrenschefens omdöme. En klar fingervisning om att han bör avhålla sig från att taga befattning med löpande ärenden i allmänhet eller rent av bagatellärenden har dock inlagts i den omtvistade bestämmelsen.

I fråga om försvarsgrenschefs ställning till de för försvaret gemensamma fortifikations-, sjukvårds- och civilförvaltningarna har 1941 års förvaltningsutredning i de för dessa uppgjorda instruktionsutkasterna intagit stadgande om att nämnda verk skola ha att taga behörig hänsyn till de militära anvisningar och föreskrifter för deras verksamhet, som försvarsgrenscheferna finna erforderligt meddela. Arméförvaltningen har i sitt yttrande utgått från att detta stadgande vore att fatta såsom i sträng bemärkelse avseende rent militära anvisningar och föreskrifter samt att myndigheterna alltså icke skulle betagas möjligheten att vid sin prövning tillämpa allmängiltiga förvaltningssynpunkter. Mot ett stadgande med sådan utformning och innebörd har jag intet att erinra.

Nyssnämnda instruktionsutkast innehålla vidare föreskrifter om att i ärenden av större vikt vederbörande försvarsgrenschefs mening skall inhämtas, innan den gemensamma förvaltningsmyndigheten fattar beslut. Självfallet måste frågan, om ett ärende skall anses vara av större vikt eller icke, i flertalet fall bli beroende på ett subjektivt bedömande. Ett sådant synes mig dock i förevarande fall knappast bli svårare än de likartade bedömanden, som eljest ofta måste träffas av en förvaltningsmyndighet. Att i vissa fall tveksamhet här kan uppkomma synes svårt att undvika. Myndigheten lär dock i sådana fall kunna skydda sig mot klander genom att förhöra sig hos vederbörande försvarsgrenschef, huruvida denne önskar yttra sig i det föreliggande ärendet.

Jag anser vidare, att åt försvarsgrenscheferna icke bör inrymmas inflytande på krigsmaterielverkets och fabriksstyrelsens arbete i vidare mån än som följer av allmänna förvaltningsrättsliga regler. Däremot komma de givetvis i sin egenskap av förvaltningschefer att få hålla en fortlöpande kontakt med dessa båda verk, som ju förutsättas skola i stor utsträckning samarbeta med försvarsgrensförvaltningarna.

I fråga om överbefälhavarens inflytande på de för försvarsväsendet gemensamma förvaltningsorganen finner jag i likhet med 1941 års förvaltningsutredning, att det bör åligga ifrågavarande myndigheter att vid fullgörandet av krigsförberedelsearbetet följa de direktiv, som överbefälhavaren finner erforderligt meddela. Med hänsyn till önskvärdheten av att civilförvaltningen intager en i förhållande till de militära myndigheterna såvitt möjligt självständig ställning, torde överbefälhavarens direktivrätt i förhållande till nämnda ämbetsverk lämpligen icke böra omfatta annat än grunderna för civilförvaltningens eget krigsförberedelsearbete. I förhållande till krigsmaterielverket lära

överbefälhavarens direktiv främst komma att avse frågor om företrädesrätt vid krigsmaterielleveranser samt om ammunitionsuppläggning. För att överbefälhavaren skall kunna utöva sina befogenheter härvidlag, bör han, såsom utredningen framhållit, av verkets ledning ständigt hållas underrättad om vad i sådant hänseende förekommer.

Vad beträffar överbefälhavarens ställning till övriga förvaltningsmyndigheter har 1941 års förvaltningsutredning ansett, att — med försvarsgrenscheferna såsom primärt ansvariga för respektive försvarsgrenars krigsduglighet och i anslutning därtill såsom utövare av högsta chefskapet över försvarsgrenarnas egna förvaltningsmyndigheter — någon omedelbar direktivrätt från överbefälhavarens sida i förhållande till sistnämnda förvaltningsmyndigheter icke vore erforderlig. De impulser, som från överbefälhavaren borde komma dessa myndigheter till del och som väl i huvudsak komme att avse krigsförberedelsearbetets bedrivande, borde enligt utredningens mening i princip komma dem tillhanda genom försvarsgrenscheferna. I remissyttrandena ha delade meningar kommit till synes beträffande frågan, om överbefälhavarens direktiv borde gå omvägen genom försvarsgrenschefen eller ej. I och med att den sistnämnde får ställning som förvaltningschef synes mig denna tvistefråga i stort sett förlora sin praktiska betydelse. I vilken ordning sådana direktiv än komma förvaltningsmyndigheten tillhanda läser det nämligen ej kunna undgås, att de delgivas försvarsgrenschefen i hans egenskap av förvaltningschef. För min del finner jag därför lämpligast, att de direktiv, som överbefälhavaren självfallet måste kunna giva försvarsgrensförvaltningarna i fråga om krigsförberedelsearbetet, meddelas nu ifrågavarande myndigheter genom deras chefer, försvarsgrenscheferna.

I enlighet med vad 1941 års förvaltningsutredning framhållit bör i ett avseende ett bestämmande inflytande på förvaltningsmyndigheternas åtgöranden inrymmas åt överbefälhavaren. Jag syftar här på frågor rörande avvägningen mellan förvaltningsmyndigheternas anslagsäskanden för olika ändamål. Härtill återkommer jag i nästföljande avsnitt.

Såsom 1941 års förvaltningsutredning förutsett kan det i särskilda fall visa sig icke vara möjligt att följa lämnade direktiv, anvisningar eller föreskrifter. I sådant fall bör det, i överensstämmelse med vad som stadgas i gällande krigsförvaltningsreglemente, åligga den centrala förvaltningsmyndigheten att omedelbart göra anmälan därom till den myndighet, som meddelat direktivet, anvisningen eller föreskriften. Om enighet ej kan vinnas på denna väg, bör tvistefrågan hänskjutas till närmast högre instans, d. v. s. till överbefälhavaren, då fråga är om anvisning eller föreskrift av försvarsgrenschef, och till Kungl. Maj:t, då det gäller direktiv av överbefälhavaren. Motsvarande bör gälla för den händelse motstridiga direktiv, anvisningar eller föreskrifter skulle lämnas från olika militära ledningsorgan. De farhågor för osäkerhet i tillämpningen, som arméförvaltningen i detta sammanhang uttalat, torde därmed bli undanröjda.

I anslutning till vad överbefälhavaren föreslagit bör central förvaltningsmyndighet vara skyldig att i ärende, som kan ha betydelse för krigsförberedelsearbetet, inhämta direktiv hos överbefälhavaren. Det bör vidare åligga sådan myndighet att till överbefälhavaren inkomma med de yttranden och utredningar, som av honom påkallas och av ämbetsverket kunna lämnas. Samma skyldighet bör åvila gemensam förvaltningsmyndighet i förhållande till försvarsgrenschef. Då överbefälhavaren i motsats till försvarsgrenschef icke har någon förvaltningsmyndighet sig underställd och icke själv bör vara sådan myndighet, böra de centrala förvaltningsorganen vart och ett inom sitt arbetsområde på överbefälhavarens anmodan biträda honom med utarbetande av de förslag till Kungl. Maj:t, som han kan finna erforderligt framställa. Av 9 § andra stycket i den nyligen fastställda instruktionen för överbefälhavaren framgår, att närmare föreskrifter om förvaltningsmyndigheternas skyldigheter i förevarande hänseende av överbefälhavaren skola underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Med den ställning såsom förvaltningschefer, som försvarsgrenarnas främsta målsmän enligt min mening böra erhålla, lär marinförvaltningens önskemål om inrymmande av inflytande även åt försvarsgrensförvaltningarna gentemot de gemensamma ämbetsverken få anses tillgodosett.

2. Medelsäskanden och anslagsförvaltning.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har utgått från förutsättningen, att uppställningen av fjärde huvudtiteln i princip kommer att vara densamma som den nuvarande, d. v. s. att särskilda anslag för skilda ändamål — avlöningar, mathållning, beklädnad, övningar etc. — alltjämt komma att anvisas för sig för de olika försvarsgrenarna. Enligt utredningens uppfattning kommer det nämligen alltid att förefinnas ett bestämt intresse att kunna direkt av riksstaten utläsa kostnaderna för de skilda försvarsgrenarna.

Som en allmän princip för anslagens fördelning mellan de olika centrala förvaltningsmyndigheterna borde enligt utredningens mening gälla, att de skulle förvaltas av de myndigheter, till vilkas verksamhetsområden anslagen närmast hänföra sig. I enlighet därmed borde de nya armé-, marin- och flygförvaltningarna omhändervärd förvaltningen av respektive försvarsgrenars samtliga krigsmateriel- (tygmateriel-) och intendenturanslag, vare sig anslagen avsåge nyanskaffningar eller underhåll. Likaså borde försvarsgrensförvaltningarna handha respektive försvarsgrenars undervisnings- och övningsanslag. De allmänna avlöningsanslagen för samtliga försvarsgrenar borde liksom försvarsgrenarnas anslag till rekrytering, resekostnader, flyttningssättningar, resestipendier m. m. förvaltas av försvarsväsendets civilförvaltning, som alltså i nämnda hänseenden komme att för hela försvarsväsendet fylla samma uppgifter som nu tillkomme arméförvaltningens civila departement i fråga om

armén. Till den gemensamma sjukvårdsförvaltningens förfogande borde ställas samtliga försvarsgrenars anslag till sjukvård och sjukvårdsmateriel ävensom övriga till sjukvården hörande anslag, exempelvis anslaget till sero-bakteriologisk verksamhet. Samtliga anslag till nybyggnader samt till byggnaders och befästningars underhåll m. m. borde förvaltas av försvarsväsendets fortifikationsförvaltning. För försvarsväsendet gemensamma anslag syntes i allmänhet böra ställas till civilförvaltningens förfogande. De avlönings- och omkostnadsanslag som avsåge förvaltningsorganens egen verksamhet borde givetvis förvaltas av respektive förvaltningsorgan själva.

Vad därefter beträffar frågan om vilka organ som hos Kungl. Maj:t skola avgiva framställningar om anvisande av anslag, syntes det utredningen icke böra ifrågakomma att för försvarsväsendets del frångå den eljest inom statsförvaltningen hävdade principen, att medelframställningarna skulle, i varje fall primärt, avgivas av den myndighet som hade att förvalta anslagsmedlen. Eftersom särskilda anslag förutsattes komma att i samma utsträckning som hittills anvisas för de olika försvarsgrenarna, uppställde sig emellertid särskilda problem i fråga om de försvarsgrensanslag som i enlighet med det förut anförda komme att förvaltas av de för försvarsgrenarna gemensamma förvaltningsorganen. Beträffande dessa anslag bleve i allmänhet anslagsberäkningarna i viss mån beroende av faktorer som låge utanför de anslagsförvaltande myndigheternas bedömande, såsom kaderstyrkor, tjänstgöringsdagarnas antal m. m. De myndigheter som härvidlag framför allt måste få göra sitt inflytande gällande vore försvarsgrenscheferna. Dessa borde vara skyldiga att till ledning för förvaltningsmyndigheternas medelsframställningar ställa erforderligt underlag av militärorganisatorisk art till förfogande. Förvaltningsmyndigheterna å sin sida syntes böra som regel vara skyldiga att i sina anslagsberäkningar bygga på det militärorganisatoriska underlag som sålunda ställts till deras förfogande. Skulle förvaltningsmyndigheterna i något fall anse sig förhindrade att följa försvarsgrenschefernas militärorganisatoriska anvisningar, torde frågan böra hänskjutas till överbefälhavarens bedömande. Skulle ej heller därvid enighet kunna uppnås mellan förvaltningarna och de militära myndigheterna, borde förvaltningarna vara skyldiga att vid medelsframställningen hos Kungl. Maj:t anmärka nämnda förhållande. För fortifikationsförvaltningens del låge emellertid förhållandet något annorlunda till, i det att bedömandet huruvida vissa byggnader skola uppföras eller andra byggnadsåtgärder vidtagas icke enbart vore avhängigt av militärorganisatoriska problem utan även sammanhängde med tillgången på arbetskraft, tillgången på utrymmen av annat slag m. m. Fortifikationsförvaltningen måste fördenskull kunna förhållandevis självständigt bedöma vilka byggnadsföretag eller markinköp som borde företagas under ett visst budgetår. Även fortifikationsförvaltningen syntes emellertid böra ha skyldighet att vid framläggandet av sina anslagsäskanden redovisa de önskemål, som framställts från försvarsgrenschefernas sida.

Enligt utredningens mening borde man uppställa som regel, att det militärorganisatoriska underlaget skulle vara förvaltningsmyndigheterna tillhanda senast den 15 juli. Detsamma syntes böra gälla även försvarsstaben och övriga för försvarsväsendet gemensamma institutioner, vilkas anslag skulle förvaltas av civilförvaltningen.

Redan vid uppgörandet av anslagsunderlaget borde överbefälhavaren enligt utredningens mening bereda sig tillfälle att utöva sitt inflytande över medelsframställningarna. Därigenom syntes hans befattning med anslagsfrågorna på ett senare stadium kunna reduceras till ett minimum. Utredningen utgick från att överbefälhavaren därvid icke skulle ha att ingå i några detaljer utan att hans direktiv endast skulle avse de stora dragen. När preliminära anslagsberäkningar förelåge, syntes dessa böra föredragas inför överbefälhavaren i och för inhämtande av de ytterligare direktiv i avvägningshänseende, till vilka de sålunda föreliggande beräkningarna kunde föranleda. Efter det erforderliga justeringar och jämkningar företagits i de preliminära anslagsberäkningarna, skulle skrivelserna med framställningar till statsverkspropositionen kunna i vanlig ordning avlåtas till Kungl. Maj:t från de särskilda förvaltningsorganen var för sig. Utredningen ville emellertid föreslå, att de justerade anslagsframställningarna från de särskilda förvaltningsorganen skulle överlämnas till försvarsväsendets civilförvaltning i och för deras redaktionella sammanfogande till en för samtliga förvaltningar gemensam skrivelse, i vilken anslagen infogas i ordning försvarsgrensvis och i övrigt i enlighet med de fastställda grunderna för fjärde huvudtitelns uppställning. Jämväl industriverkets framställningar om anslag för sin egen verksamhet syntes på detta sätt böra ingivas genom civilförvaltningen. Tidpunkten inom vilken denna gemensamma skrivelse skulle vara ingiven till försvarsdepartementet borde bestämmas till den 15 september.

Slutligen ville utredningen som sin åsikt framhålla, att sjökarteverket, vilket intar en särställning bland de under försvarsdepartementet lydande myndigheterna, syntes böra liksom för närvarande ingiva sina medelsframställningar direkt till Kungl. Maj:t och icke genom civilförvaltningen; det intresse av samordnande av försvarsväsendets anslag som utgjorde grunden för den sistberörda anordningen, förelåge nämligen icke i fråga om sjökarteverket. En annan sak vore, att sjökarteverket icke heller framdeles syntes böra bilda egen huvudförvaltning utan i avseende på revision och huvudbokföring borde anknytas till civilförvaltningen.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméchefen har ansett otillfredsställande, att försvarsgrenschefen skulle vara avkopplad från anslagsäskandena, sedan han avlämnat det militärorganisatoriska underlaget. Detta underlag borde även få avlämnas något senare än förutsatt.

Marinchefen har funnit proceduren tung men har förklarat sig ej kunna föreslå förbättringar.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha ansett nödvändigt att giva försvarsgrenscheferna ett bestämmande inflytande rörande anslagspetita även i vad anginge fortifikationsförvaltningen. Överbefälhavarens direktiv borde avse endast de stora dragen.

Arméförvaltningen har i stort sett anslutit sig till utredningsförslaget i förevarande hänseende. Förvaltningsmyndigheternas bundenhet av militärledningens önskemål borde emellertid preciseras. De borde självfallet redovisa de militära önskemålen, men det vore föga gagneligt, om de icke samtidigt gäve klart uttryck för sin egen mening. Civilförvaltningens redigering av de olika verkens medelsframställningar måste inskränka sig till ett inordnande av dem i den för uppställningen av anslagen under fjärde huvudtiteln gällande ordningen. Granskning och yttrande kunde ej medhinnas under tiden den 1—den 15 september. I förekommande fall borde för sådant ändamål återremiss till civilförvaltningen äga rum.

Enligt *marinförvaltningens* mening sammanhänge uppförandet av byggnader i åtskilliga hänseenden mycket intimt med anskaffningen av materiel. Fortifikationsförvaltningen borde därför ej få rätt att alltför självständigt bedöma hithörande spörsmål. Lokalförvaltningarnas medelsäskanden kunde absolut icke avgivas tidigare än nu, d. v. s. den 10 augusti. I betraktande härav kunde medelsäskandena icke komma in till civilförvaltningen tidigare än den 10 september och icke till Kungl. Maj:t tidigare än den 1 oktober, alltså en månad senare än nu.

Statskontoret har funnit den föreslagna ordningen ej rationell. Det vore naturligare, att försvarsgrenscheferna genom armé-, marin- och flygförvaltningarna uppgjorde äskandena beträffande samtliga anslag, hänförliga till vederbörande försvarsgrenar, med undantag för anslag berörande fortifikations- och sjukvårdsväsendet samt industriverkets och civilförvaltningens avlönings- och omkostnadsanslag. Medelsframställningarna på fortifikations- och sjukvårdsväsendets områden syntes böra beslutas av försvarsgrenscheferna och chefen för fortifikationsförvaltningen respektive generalläkaren gemensamt, anslagsäskandena rörande industriverkets och civilförvaltningens avlönings- och omkostnadsanslag av vederbörande verkschefer. Samtliga framställningar borde överlämnas till överbefälhavaren för att av denne med eget utlåtande vidarebefordras till Kungl. Maj:t. Kungl. Maj:t skulle därefter ha möjlighet att från en obunden, sakkunnig civilförvaltning inhämta yttrande i vissa avseenden. Härigenom skulle även vinnas, att såväl de äskande myndigheternas som överbefälhavarens uppfattning komme till klart uttryck.

Statens krisrevision har framhållit, att den nya ordningen i förevarande hänseende utgjorde ett belysande exempel på olägenheterna av en för långt driven centralisering. Krisrevisionen befarade, att tidtabellen för anslagsberäkningarna endast med största svårighet och måhända stundom icke alls skulle kunna hållas.

Departement-
schefen.

I likhet med 1941 års förvaltningsutredning anser jag, att de särskilda anslagen för försvarsändamål böra förvaltas av de myndigheter, till vilkas verksamhetsområden de närmast hänföra sig, samt att framställningar om anvisande av medel böra avgivas av den myndighet, som förvaltar ifrågavarande anslag. Självfallet måste anslagsberäkningarna vila på ett militärorganisatoriskt underlag, som utarbetas inom försvarsgrensstaberna och av försvarsgrenscheferna tillhandahållas förvaltningsmyndigheterna. Då försvarsgrenscheferna tillika avses vara chefer för respektive försvarsgrensförvaltningar, torde några särskilda svårigheter i förhållandet dem emellan knappast behöva uppkomma. I fråga om de anslag, som komma att förvaltas av de för försvarsgrenarna gemensamma förvaltningsorganen, framträda däremot vissa speciella problem, som påkalla sin lösning. Såsom utredningen framhållit bli i allmänhet anslagsberäkningarna här i viss mån beroende av faktorer, som ligga utanför de anslagsförvaltande myndigheternas bedömande, såsom kaderstyrkor, tjänstgöringsdagarnas antal m. m. Det blir därför ofrånkomligt att även i fråga om dessa anslag säkerställa försvarsgrenschefernas inflytande. Detta bör ske genom uppställande av en skyldighet för de gemensamma förvaltningsorganen att grunda sina anslagsberäkningar på det militärorganisatoriska underlag, som försvarsgrenscheferna även för detta fall böra ställa till förfogande. Därest förvaltningsmyndigheterna i något fall skulle anse sig förhindrade att följa försvarsgrenschefernas militärorganisatoriska anvisningar, bör frågan hänskjutas till överbefälhavarens bedömande. Skulle ej heller på detta sätt enighet kunna uppnås mellan förvaltningarna och de militära myndigheterna, får frågan underställas Kungl. Maj:t. I anledning av vad arméförvaltningen anfört vill jag framhålla såsom min mening, att förvaltningsorganen därvid i ämnen, som falla inom deras fackområden, böra giva klart uttryck för sin egen mening. Först om så sker, erhåller Kungl. Maj:t möjlighet till allsidig prövning av de föreliggande spörsmålen.

Såsom förvaltningsutredningen framhållit bör det nu sagda främst gälla civil- och sjukvårdsförvaltningarna. Av skäl, som utredningen anfört, torde åt en blivande fortifikationsförvaltning böra inrymmas en något högre grad av självständighet i bedömandet av frågan, vilka byggnadsföretag som böra igångsättas eller vilka markinköp som böra företagas under ett visst budgetår.

Till de synpunkter på frågan om överbefälhavarens inflytande på medelsframställningarna, som förvaltningsutredningen anfört, kan jag i stort sett ansluta mig.

Förvaltningsutredningen har ansett, att anslagsframställningarna av de särskilda förvaltningsorganen borde överlämnas till civilförvaltningen i och för deras redaktionella sammanfogande till en gemensam skrivelse, i vilken anslagen infogades i ordning försvarsgrensvis och i övrigt enligt gällande grunder för fjärde huvudtitelns uppställning. För min del anser jag, att ett sådant förfaringssätt skulle medföra onödig omgång, då någon saklig granskning av anslagsäskandena i allt fall icke skulle kunna medhinnas av civilförvaltningen

på den korta tid, som komme att stå till buds. Enligt min mening böra medelsframställningarna i stället överlämnas till överbefälhavaren för att av denne, som ju redan under deras utarbetande tagit viss befattning med dem, med eget yttrande ingivas till Kungl. Maj:t. Undantag torde dock härvid böra göras för civilförvaltningen. Med hänsyn till den i förhållande till de militära myndigheterna mera obundna ställning, som denna myndighet avses skola intaga, torde nämligen densamma böra ingiva sina anslagsäskanden direkt till Kungl. Maj:t. Det säger sig självt, att Kungl. Maj:t i fall, då sådant visar sig erforderligt, över inkomna medelsäskanden inhämtar utlåtande från myndighet, som icke tidigare haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

På frågan om de tidpunkter, som böra iakttagas av myndigheterna vid upprättande av medelsframställningarna, torde det icke vara erforderligt att här ingå.

3. Principerna för beslutanderättens utövande inom förvaltningsorganen.

Det system för besluts fattande, som numera blivit vanligt inom de centrala ämbetsverken, är att besluten såsom regel fattas av verkets chef ensam (enrådighetssystemet) men att beslutanderätten i vissa hänseenden kan delegeras till underlydande tjänstemän. Att i ett stort verk med omfattande arbetsuppgifter koncentrera all beslutanderätt till verkets högsta ledning skulle givetvis innebära en onormal belastning av denna. Enrådighetssystemet är därför vanligen förbundet med ett byråsystem, d. v. s. verket är indelat i byråer eller avdelningar, mellan vilka ärendena i stora drag fördelas genom en instruktion, som i sin tur kompletteras genom en arbetsordning, fastställd av verket självt eller dess chef. Beslutanderätten i ärenden av mindre vikt har därvid i växlande omfattning överlåtits åt byrå- eller avdelningschefer. I vissa verk har man i samma syfte inrättat en särskild befattning, vars innehavare såsom souschef har att biträda verkschefen i utövningen av dennes ämbete och för detta ändamål kan erhålla i uppdrag att avgöra vissa grupper av ärenden.

1941 års förvaltningsutredning.

Utredningen har framhållit att, vad de centrala försvarsförvaltningarna beträffade, på grund av verksamhetens kraftiga ansvällning och de starkt ökade kraven på insikter och sakkunskap på olika områden stora svårigheter mångenstädes uppkommit för de beslutande cheferna att bemästra sina allt mera ökade arbetsuppgifter. Som en följd härav hade stagnation samt försening av viktiga ärendens avgörande ofta icke kunnat undvikas, något som i sin tur kunnat ha menliga följder för försvarsväsendets effektivitet och krigsberedskap. Åtgärder måste därför enligt utredningens mening vidtagas för att avhjälpa berörda missförhållanden. Detta kunde ske på olika sätt. Sålunda

hade utredningen funnit lämpligt att föreslå tillsättandet i vissa förvaltningsorgan av en souschef med uppgift att biträda verkschefen vid utövandet av dennes åligganden. I andra fall åter hade det ansetts behövt att uppdelas större avdelningar i byråer, varvid tillkomsten av byråchefer hade öppnat möjlighet att dels öka avdelningschefernas befogenheter att avgöra ärenden, dels ock tillägga byråcheferna beslutanderätt i lämplig utsträckning. Slutligen hade det även i vissa fall visat sig erforderligt att sammanföra ett antal mindre byråer eller avdelningar till större avdelningar under avdelningschefer med ökad beslutsbefogenhet. En ledande tanke hade emellertid alltid varit att främja ärendenas rationella behandling genom att deras avgörande icke förlades till högre instans än deras natur eller andra omständigheter krävde.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Av remissmyndigheterna har *marinförvaltningen* i princip uttalat sin anslutning till utredningsförslaget i förevarande hänseende under framhållande tillika, att besvärs- och anmärkningsmål borde avgöras efter omröstning samt att en ökad delegation av beslutanderätten för marinförvaltningens del skulle vara synnerligen betydelsefull.

Departementschefen.

För min del har jag intet att erinra mot vad förvaltningsutredningen anför om vikten av att främja en rationell behandling av de hos förvaltningsmyndigheterna förekommande ärendena genom att tillse, att deras avgörande icke förlägges till högre instans än deras natur eller andra omständigheter kräva. Härigenom vinna de högre cheferna möjlighet att ägna ökad uppmärksamhet åt de stora och mera betydelsefulla frågorna samt vidgat utrymme för sin initiativkraft. Jag är emellertid icke beredd att i den utsträckning, som utredningen föreslagit, utöka förvaltningsorganisationen med ett stort antal avdelningschefer och jämväl souschefer. Såsom jag i annat sammanhang framhållit är det enligt min mening nödvändigt att vid en omläggning av denna organisation iakttaga stor återhållsamhet, då det gäller inrättande av nya befattningar. Det är emellertid enligt min mening önskvärt, att de av utredningen angivna principerna i fråga om beslutanderätten såvitt möjligt få sin tillämpning inom en på detta sätt mera begränsad ram. I de instruktioner och arbetsordningar för förvaltningsmyndigheterna, som givetvis måste utfärdas för genomförandet av den tilltänkta nya organisationen, böra dessa synpunkter röna erforderligt beaktande.

4. Samarbetet mellan olika förvaltningsorgan.

I instruktionerna för ämbetsverken finnas bestämmelser om samråd vid ärendenas beredning och avgörande. Man har på detta sätt velat säkerställa, att ärendena komma under övervägande under ämbetsmannaansvar av så

många och så kvalificerade personer som i varje särskilt fall erfordras för en allsidig och ingående belysning. De vanligen förekommande formerna för samverkan mellan olika myndigheter torde vara följande:

1. Två eller flera ämbetsverk besluta gemensamt i vissa frågor. I vissa fall förekommer det att även andra representanter för ämbetsverk än verkscheferna gemensamt kunna avgöra inom verken delegerade ärenden, därest dessa representanter äro om beslutet ense.

2. Vid föredragning och avgörande inom ett verk av ärende, som berör annat centralt ämbetsverks verksamhetsområde, beredes representant för detta ämbetsverk tillfälle att närvara vid och deltaga i överläggningen samt att få sin skiljaktiga mening antecknad till protokoll.

3. Samråd äger rum före ärendets avgörande med annat ämbetsverk, som beröres av ärendet.

4. Yttrande infordras från annat ämbetsverk före ärendets avgörande.

1941 års förvaltningsutredning.

Utredningen har framhållit, att vid organiserandet av samarbete ämbetsverken emellan onödigt mångskriveri borde undvikas och i möjligaste mån enkla och smidiga metoder tillämpas. Detta syntes utredningen vara särskilt viktigt just beträffande försvarsväsendets centrala myndigheter, vilkas verksamhetsområden komme att i mångt och mycket beröra varandra, med påföljd att samarbete bleve av nöden i en mångfald ärenden. Gemensamt beslut av två eller flera ämbetsverk syntes böra ifrågakomma endast när ärendet vore av vidlyftigare eller svårare beskaffenhet eller då det av annan anledning funnes nödigt. Närvaro av representant för annat ämbetsverk vid avgörande av ärende, som berörde dettas verksamhetsområde, vore en mycket användbar arbetsform. Det representerade verket brukade i regel informeras i förväg genom en föredragningspromemoria eller på annat lämpligt sätt. Därest ärende som berörde annat ämbetsverks verksamhetsområde icke vore av den vikt, att det borde avgöras genom gemensamt beslut eller i närvaro av representant för verket i fråga, syntes samrådsförfarande i de flesta fall vara lämpligt. Olika tillvägagångssätt kunde härvid ifrågakomma; en enkel metod vore att förslagskoncept till utgående expedition i ärendet översändes till det andra av ärendet berörda ämbetsverket, som genom påskrift å handlingen angäve sin anslutning därtill eller ock de avvikelser eller tillägg, som funnes påkallade. Det förekomme emellertid även ärenden, vari ett skriftligt remissförfarande kunde vara lämpligt eller erforderligt, exempelvis vid infordrande av yttrande med anledning av besvärsmål.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméförvaltningen har icke gjort erinran mot vad utredningen i förevarande hänseende anfört. Ämbetsverket har emellertid förutsatt, att samarbetet

mellan förvaltningsmyndigheterna inbördes och även med den högsta militärledningen kunde ske under fria och obundna former. Framställningar och andra tjänsteskrivelser i förvaltningsärenden borde från de lokala myndigheterna via de regionala ingivas till de centrala förvaltningsmyndigheterna och icke till försvarsgrenscheferna. I annat fall måste dröjsmål och dubbelarbete uppkomma samt stabspersonalen bli belastad med frågor utanför dess speciella kompetensområde.

Departementschefen.

Frågan om formerna för samarbetet mellan de olika förvaltningsorganen bör givetvis regleras i vederbörliga instruktioner. Det torde icke vara erforderligt att i förevarande sammanhang närmare ingå på detta spörsmål. Jag vill emellertid understryka förvaltningsutredningens uttalande om önskvärdheten av att vid det samarbete såväl mellan förvaltningsmyndigheterna inbördes som mellan dem och de militära organen, som självfallet bör äga rum, tillämpas så enkla och smidiga metoder som för ärendenas klarläggande och avgörande äro möjliga.

5. En eller flera huvudförvaltningar.

Med huvudförvaltning menas inom den egentliga statsförvaltningen ett ämbetsverk eller annan statlig institution, som äger eget konto i rikshuvudboken. Huvudförvaltningarna äga i allmänhet dragningsrätt å statsverkets checkräkning. Varje huvudförvaltning är en redovisningsteknisk enhet och omfattar såväl det centrala ämbetsverket som därunder sorterande lokalförvaltningar.

I sitt yttrande över 1940 års utrednings förslag till principer för omorganisation av den militära förvaltningen framhöll riksräkenskapsverket, att det vore av största vikt för åstadkommande av ordning och reda i redovisningsväsendet, att cheferna för de olika försvarsförvaltningsorganen direkt erhöles möjlighet att övervaka och följa anslagsförbrukningen i vad avsåge de till vederbörandes förfogande ställda anslagen. Detta skulle enligt riksräkenskapsverkets förmenande vara en direkt tillämpning av en allmän regel, att redovisningen av statsanslagen förlades i direkt kontakt med och inom den verksamhet, vars ekonomiska funktion redovisningen skulle registrera. Riksräkenskapsverket hävdade därför, att såväl de av 1940 års utredning föreslagna centrala förvaltningsmyndigheterna som ock de ifrågasatta reducerade armé-, marin- och flygförvaltningarna borde erhålla ställning som huvudförvaltningar, vilket enligt ämbetsverkets förmenande dock icke borde utesluta att man, därest kontouppdelningen av inkomster och utgifter komme att utföras medelst fullt genomförd maskinbokföring, prövade möjligheten att låta det tekniska utförandet av denna bokföring för de olika myndigheternas räkning ordnas i en till det för försvarsväsendet gemensamma civila departementet förlagd maskinbokföringscentral.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har för sin del funnit sig icke kunna dela de synpunkter som i förevarande hänseende framlagts av riksräkenskapsverket. Olika huvudförvaltningar borde enligt utredningens mening i redovisningshänseende vara strängt avgränsade från varandra. Det låge sålunda i sakens natur, att en huvudförvaltning icke kunde äga befatta sig med en annan huvudförvaltnings åtgöranden i redovisningstekniskt hänseende. Att inom försvarsväsendet upprätthålla en sådan avgränsning de olika centrala förvaltningsmyndigheterna emellan skulle emellertid medföra avsevärda olägenheter. Man finge för sådant fall räkna med att det komme att tillämpas lika många redovisnings-(konto-)system som det funnes huvudförvaltningar. Olägenheterna härav bleve särskilt påfallande beträffande de huvudförvaltningar, vilkas verksamhetsområden skulle omspänna alla försvarsgrenarna, såsom sjukvårdsförvaltningen och fortifikationsförvaltningen. Riksräkenskapsverket syntes ha utgått från att, därest ett anslag ställdes till en huvudförvaltnings förfogande, samtliga utgifter också komme att redovisas hos denna huvudförvaltning. Under normala fredsförhållanden redovisades emellertid huvuddelen av försvarets utgifter hos lokalförvaltningarna. Det syntes klart, att ett system av flera huvudförvaltningar inom försvarsväsendets centrala förvaltningsorganisation skulle stå i strid med den strävan efter enhetlighet som inom detta område borde göra sig gällande. Utredningen har vidare erinrat, att statsverkets kassaförlag kunnat avsevärt nedskäras genom inrättandet av statsverkets checkräkning. Med tillämpande av de metoder för medelsdistribution, som av arméförvaltningens civila departement genomförts vid omläggningen av arméns bokföring från och med den 1 juli 1939 och som helt byggde på utnyttjande av postgirot, hade kassaförlagssynpunkten tillgodosetts i samma utsträckning som om lokalförvaltningarna skulle äga dragningsrätt å statsverkets checkräkning. En anslutning till nu tillämpade postgirosystem av samtliga försvarsväsendets kassaförvaltningar under civilförvaltningen som enda huvudförvaltning skulle medföra en enklare och mera direkt verkande kontroll på kassaväsendet än som kunde ernås i fråga om statsverkets checkräkning. De rapporter mellan vederbörande huvudförvaltning, riksbanken och statskontoret, som vore oundgängliga vid anslutning till statsverkets checkräkning, bleve nämligen överflödiga vid anslutning till nämnda postgirosystem. Därest ifrågavarande ämbetsverk finge sin medelsförsörjning ordnad över ett för försvarsväsendet gemensamt postgirosystem, inrättat enligt angivna riktlinjer, komme varje centralförvaltning att i redovisningshänseende intaga samma ställning gentemot den gemensamma civilförvaltningen som de lokala förvaltningarna för närvarande intaga i förhållande till respektive armé-, marin- och flygförvaltningarna. Förvaltningsutredningen räknar sålunda med att inom försvarsväsendet skall finnas en enda huvudförvaltning, nämligen den föreslagna försvarsväsendets civilförvalt-

ning. — Vissa skäl kunde enligt utredningens mening måhända sägas tala för att sjökarteverket, vilket ju intoge en särställning bland de under försvarsdepartementet lydande ämbetsverken, oavsett nu angivna synpunkter borde bilda egen huvudförvaltning. Som sjökarteverkets räkenskaper i många hänseenden måste uppläggas enligt samma regler som marinens räkenskaper och fördenskull lämpligen borde granskas jämsides med dessa, ville förvaltningsutredningen dock föreslå, att jämväl sjökarteverket anknötes till det för försvarsväsendet gemensamma postgirosystemet under civilförvaltningen som huvudförvaltning.

**Utlåtanden över 1941 års förvaltnings-
utrednings förslag.**

Marinförvaltningen har funnit förslaget i förevarande del rationellt. Förvaltningsmyndigheterna måste emellertid för dispositionsbokföringen ha fortlöpande anslagsbelastningsuppgifter från lokalityndigheterna eller från civilförvaltningen. Det bärande skälet för att ha endast en huvudförvaltning inom försvarsförvaltningen vore, att i annat fall kassaredovisning måste avgivas till i allmänhet fyra olika överordnade myndigheter. Civilförvaltningens befattning borde dock inskränkas till medlens redovisning mot riksstaten.

Flygförvaltningen har ansett, att de centrala medelsförvaltande verken borde vart för sig bli huvudförvaltning. Medelsanvisningarna för lokalförvaltningarna borde samtliga ske genom respektive försvarsgrens centrala ämbetsverk. Detta skulle då från lokalförvaltningarna mottaga deras kassarapporter och redovisningar samt i sin tur gentemot annat centralt verk (t. ex. en gemensam fortifikationsförvaltning) redovisa de medel, som av sådant verk ställts till förfogande för lokalförbandens räkning. Enligt förslaget skulle även försvarsgrenarnas redovisning sammanföras inom en central civilförvaltning. I huvudkassan skulle således försvarsplanens hela utgiftsmassa eller antagligen närmare hälften av statsverkets samlade utgiftsbelopp omsättas. Postgirots utnyttjande skulle ur kassaförlagssynpunkt innebära en försämring. Ur kontrollsynpunkt vore det även ovisst, om någon fördel stode att vinna därigenom. Fördelarna med förslaget vore ej att söka i organisationen av kassaväsendet, utan det hade antagligen tillkommit för att bereda grunden för en enhetlig ledning på civilförvaltningens område. Det vore ej rimligt med en så omfattande apparat enbart för detta ändamål. Förslaget om att endast en huvudförvaltning skulle finnas inom försvarsförvaltningen vore oantagbart.

Statskontoret har anslutit sig till förslaget i det hänseende, varom här är fråga, och därutöver förordat, att utbetalningen av samtliga till de olika förvaltningsmyndigheternas disposition ställda medel skulle centraliseras till civilförvaltningen.

Riksräkenskapsverket, vars yttrande i vissa hithörande delar återgivits

i samband med frågan om principerna för den civila förvaltningens organisation, har framhållit, att utredningens förslag skulle innebära återgång till en äldre ordning. Ämbetsverket förordade ett system med särskilda huvudförvaltningar.

Statens krisrevision har uttalat, att det vore av största vikt, att cheferna för de olika försvarsförvaltningsorganen direkt erhöles möjlighet att övervaka och följa anslagsförbrukningen i vad avsåge de till vederbörandes förfogande ställda anslagen.

Framställning av chefen för sjökarteverket.

I förevarande sammanhang må omnämnas en den 23 december 1942 dagtecknad framställning av chefen för sjökarteverket, i vilken denne hemställt, bland annat att verket från och med den 1 juli 1943 finge bilda egen huvudförvaltning. Till stöd för denna hemställan har anförts i huvudsak följande.

Beträffande sjökarteverkets *förvaltning i land* torde kunna anses, om i detta sammanhang bortses från själva bokföringssystemet, att densamma numera helt ansluter sig till den civila statsförvaltningen och därjämte har en från marinen i övrigt fullt fristående statuppställning. Beträffande *förvaltningen ombord* å sex av verkets mätningarfartyg tillämpas däremot samma redovisningsförfarande som å flottans fartyg, kompletterat med de anvisningar kartverkschefen ansett erforderligt utfärda med hänsyn till de speciella förhållanden, som äro rådande å dessa fartyg i deras egenskap av sjömätningarfartyg. Fartygens redovisningsförfarande är sålunda i stort sett fristående från verkets förvaltning i övrigt och de bilda i stället var för sig egna lokalförvaltningar under marinförvaltningen. Det torde utan vidare vara uppenbart, att nu rådande ordning är oformlig och föga ändamålsenlig. Det enda riktiga synes vara att all förvaltning rörande sjökarteverkets anslag, såväl i land som ombord samlas till en gemensam redovisning i sjökarteverket, varefter densamma med en kassarapport överlämnas till den reviderande myndigheten (riksräkenskapsverket). Endast genom en dylik anordning blir det möjligt för kartverkschefen att utöva en ändamålsenlig och effektiv ledning och kontroll beträffande av sjökarteverket disponerade anslag. Därjämte skulle härigenom vinnas den fördelen att högst betydande förenklingar kunde genomföras beträffande fartygsförvaltningarna, utan att en effektiv reviderande kontroll därför behövde eftersättas. Denna skulle snarare ökas genom förenklingarna.

De skäl som tidigare anförts för att ansluta dessa fartygsförvaltningar till marinens redovisningsförfarande beträffande flottans fartyg, nämligen det förhållandet att fartygen till större delen äro bemannade med militär personal, utgöra intet verkligt motiv för att fartygens räkenskaper måste uppläggas enligt samma regler som gälla för flottans fartyg. Den militära personalens avlöning, beklädnad m. m. utbetalas respektive ombesörjes nämligen genom de militära myndigheterna i land. Eventuella mindre utgiftsposter för den militära personalen ombord, som skola belasta marinens anslag, torde utan svårighet kunna regleras, enär det förutsättes, att sjökarteverket alltjämt skall lyda under försvarsdepartementet. Det torde således icke föreligga någon anledning till att låta sjökarteverket med sin civilt betonade verksamhet intaga en annan ställning i förvaltnings- och redovisningshänseende än övriga civila ämbetsverk, även om det av flera skäl är lämpligast att sjökarteverket alltjämt är underställt försvarsdepartementet.

**Utlåtanden över framställningen av chefen
för sjökarteverket.**

Marinförvaltningen har i yttrande över nyssnämnda framställning erinrat, att sjökarteverkets samhörighet med marinen under rådande försvarsberedskap vore mera framträdande än eljest. Enligt marinförvaltningens mening hade det enhetliga redovisningssystem, som tillämpas för flottans fartyg, visat sig synnerligen lämpligt även för sjökarteverkets fartyg. Redan med nuvarande system borde chefen för sjökarteverket utan svårighet kunna överblicka inkomster och utgifter för verkets fartyg, men förbättrade möjligheter härutinnan kunde ordnas. Enligt marinförvaltningens mening vore det icke lämpligt, att sjökarteverkets fartygsräkenskaper granskades av annan reviderande myndighet än marinförvaltningen. Det vore nämligen av vikt för marinförvaltningens revision att ha tillgång till dessa räkenskaper för att kunna kontrollera utgående förmåner till marinen tillhörande beställningshavare, som tjänstgjorde å verkets fartyg. Marinförvaltningen hemställde, att framställningen för närvarande icke måtte föranleda någon åtgärd.

Riksräkenskapsverket har framhållit, att sjökarteverket i likhet med rikets allmänna kartverk borde behandlas såsom ett fristående civilt verk. Att detta verk fortfarande borde kvarstå å fjärde huvudtiteln sammanhängde närmast med att verket utnyttjade viss marinen underställd personal. I avseende å verksamhetens bedrivande samt skötsel och underhåll av fartyg vore sjökarteverket helt oberoende av de marina myndigheterna. Att för sjökarteverkets fartyg borde kunna ordnas ett enklare redovisningsförfarande vore uppenbart. Förslag till de nya föreskrifter, som erfordrades, därest sjökarteverket bleve huvudförvaltning, borde utarbetas i samråd med riksräkenskapsverket. Riksräkenskapsverket har sålunda tillstyrkt, att sjökarteverket från och med den 1 juli 1943 skulle erhålla dragningsrätt å statsverkets checkräkning samt att verkets räkenskaper för tiden därefter skulle granskas av riksräkenskapsverket.

Departement-
schefen.

Redan i samband med behandlingen av frågan om principerna för ordnandet av den civila verksamheten inom försvarsförvaltningen har jag framhållit, att jag funnit övervägande skäl tala för att inom den egentliga försvarsförvaltningen finnes allenast en enda förvaltning med dragningsrätt å statsverkets checkräkning, nämligen försvarets civilförvaltning, till vilket ämbetsverk även kassagöromålen för försvarsväsendets samtliga centrala förvaltningsorgan utom försvarets fabriksstyrelse böra centraliseras. Jag erinrar om att en sådan ordning tillstyrkts av bland andra remissmyndigheter även statskontoret. Genomförandet därav skulle medföra, att civilförvaltningen komme att intaga samma ställning i förhållande till övriga centrala ämbetsverk inom försvarsförvaltningen som arméförvaltningens civila departement för närvarande intager i förhållande till arméförvaltningens övriga departe-

ment och styrelser. Motsvarande gäller riksräkenskapsverkets ställning nu och enligt den föreslagna ordningen.

Vad angår sjökarteverkets ställning vill jag framhålla, att dess samhörighet med marinförvaltningen efter ett genomförande av förslaget om en för försvaret gemensam civilförvaltning under alla omständigheter skulle bli mindre framträdande än tidigare. Vid sådant förhållande och då sjökarteverket bland de under försvarsdepartementet lydande ämbetsverken intager en särställning, ansluter jag mig till den mening, som uttalats av chefen för sjökarteverket och riksräkenskapsverket. Jag förordar sålunda, att sjökarteverket från och med den 1 juli 1943 erhåller ställning såsom förvaltning med dragningsrätt å statsverkets checkräkning samt att verkets räkenskaper för tiden därefter skola granskas av riksräkenskapsverket. Förslag till härav föranledda nya föreskrifter böra utarbetas av sjökarteverket i samråd med marinförvaltningen och riksräkenskapsverket. Några ökade kostnader torde icke genom förändringen uppkomma vare sig inom sjökarteverket eller inom riksräkenskapsverket.

6. Anordningsbeslut, kameral förhandsgranskning och dispositionsbokföring.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har erinrat, att till förebyggande av felaktigheter vid medels utanordnande inom de militära förvaltningarna den handling, på vilken ett utanordningsbeslut skall grunda sig, underkastas s. k. *kameral förhandsgranskning*. Denna granskning hade till uppgift icke blott att kontrollera författningsenligheten av ett blivande utanordningsbeslut utan även att granska, att det belopp, som skulle utbetalas, vore siffermässigt riktigt uträknat. Enligt utredningens mening borde för dessa uppgifter avses personal med kameral och administrativ erfarenhet. Även om en mängd till den kamerala förhandsgranskningen hörande uppgifter kunde sägas vara av den mera rutinmässiga natur, att kvinnlig biträdespersonal lämpligen kunde anlitas därför, vore det enligt utredningens mening påtagligt, att insikter och erfarenhet på det kamerala området vore av största betydelse vid det granskningsarbete, varom här vore fråga.

Beträffande det egentliga *beslutsförfarandet* vid utanordningsärenden har utredningen utgått från den principen, att vederbörande verkschefer samt tekniska eller militära ledamöter icke borde betungas därmed, utan att dessa ärenden borde handläggas och slutligt avgöras av vederbörande kamerala organ. Utredningen hade stannat vid att det som regel borde tillkomma vederbörande kamrerare att å verkets vägnar fatta ifrågavarande beslut. Ärende, som vore av principiell betydelse för likartade avgöranden i framtiden eller eljest av särskild vikt eller svårare beskaffenhet, borde

dock kamreraren ha rätt att hänskjuta till chefen för civilavdelningen (civilbyrån) inom verket, varvid kamreraren borde vara föredragande.

Enligt utredningens mening borde inom respektive ämbetsverk en centralisering av dispositionsbokföringen överallt genomföras. Genom en sådan åtgärd skulle nämligen en enhetlig ledning av bokföringsarbetet säkerställas och förutsättningar skapas för rationalisering av detsamma, varigenom avsevärda personalminskningar och därmed kostnadsbesparingar skulle kunna ernås. Berörda bokföring borde organiseras så, att vederbörande avdelningar snabbt och säkert kunde erhålla erforderliga uppgifter om anslagens ställning ur dispositionssynpunkt. Utredningen förutsatte, att där så vore möjligt bokföringsmaskiner komme till användning.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméförvaltningen har för sin del ifrågasatt lämpligheten av vad utredningen i förevarande hänseenden föreslagit. Huruvida här avsedda olika åtgärder skulle förläggas till den ena eller den andra byrån eller bli föremål för central handläggning borde ankomma på vederbörande förvaltningsmyndighet att bestämma. Ämbetsverket har härvid även framhållit, att beslut av ekonomisk innebörd och anordningsbeslut i praktiken ofta sammanfölla.

I anledning av vad förvaltningsutredningen anført om *den kamerala förhandsgranskningen* har *marinförvaltningen* framhållit, att sådan granskning ej alltid kunde utföras utan hjälp från vederbörande fackavdelning.

Riksräkenskapsverket har på denna punkt anslutit sig till utredningsförslaget.

Beträffande ordningen för fattande av *anordningsbeslut* har *flygförvaltningen* funnit utredningens framställning oklar. Det vore ej behöfligt med ett utbetalningsbeslut och därefter ett utanordningsbeslut. Detta skulle leda till dubbelskriveri, tidsförlust, ökad arbetsbelastning, fel-skrivning och minskad snabbhet. Ämbetsverket saknade anledning ansluta sig till förslaget.

Riksräkenskapsverket har ansett, att utanordningsärenden borde handläggas på fackavdelningarna. Verkställigheten borde sedan överlämnas till vederbörande civila organ.

I fråga om *dispositionsbokföringen* har *arméförvaltningen* såsom sin mening uttalat, att dispositionsbokföringen måste vara förlagd till det verk, som förvaltade vederbörligt anslag.

Marinförvaltningen har framhållit, att central dispositionsbokföring ej finge släpa efter mer än högst en vecka. Det kunde emellertid starkt ifrågasättas, om ej därutöver viss statistikbokföring borde äga rum inom varje

byrå eller avdelning. Särskilt inom ämbetsverkets ingenjöravdelning fördrades en noggrann uppdelning och planering av de olika anslagsmedlens användning. Förhandskalkylen måste dessutom hållas aktuell, så att man ständigt skulle kunna överblicka, att planens grund icke förrycktes.

Flygförvaltningen har anslutit sig till meningen, att dispositionsbokföringen borde centraliseras, men har tillika framhållit, att arbetet vad flygförvaltningens materielavdelning anginge måste lokalt förläggas dit.

Statskontoret har funnit lämpligast, att dispositionsbokföringen vore decentraliserad till vederbörande avdelning inom ett verk.

Riksräkenskapsverket har beträffande dispositionsbokföringen framhållit, att garantier måste skapas för att redovisningssystemet erhöles en fullt homogen utbyggnad. Det syntes fördenskull böra ankomma på respektive huvudförvaltningar att i samråd med riksräkenskapsverket utfärda erforderliga redovisningsföreskrifter.

Såsom av det föregående framgår avses, att huvudbokföringen för hela den centrala försvarsförvaltningen utom fabriksstyrelsen skall ombesörjas av försvarets civilförvaltning. Vad däremot dispositionsbokföringen angår måste denna vara förlagd till det ämbetsverk, som förvaltar vederböriga anslag. Huruvida dispositionsbokföringen inom vederbörande ämbetsverk bör handhavas centralt eller förläggas till dettas särskilda byråer kan vara föremål för delade meningar. Förvaltningsutredningen har såväl i dylikt hänseende som i fråga om den kamerala förhandsgranskningen och sättet för fattande av anordningsbeslut förordnat en centralisering. Häremot har i remissyttrandena från flera håll och i skilda hänseenden framförts kritik. Jag ansluter mig till den av arméförvaltningen uttalade uppfattningen, att det bör ankomma på vederbörande förvaltningsmyndigheter att med hänsyn till omständigheterna i de särskilda fallen reglera hithörande förhållanden. Det bör emellertid ankomma på civilförvaltningen att ha sin uppmärksamhet riktad på dessa spörsmål samt att — där så erfordras efter samråd med riksräkenskapsverket — taga initiativ till de förenklingar och effektiviseringar, som kunna finnas påkallade.

Departement-
schefen.

7. Sakrevision och förrådskontroll.

Revisionen av räkenskaperna för försvarsväsendets organ är med nuvarande organisation anordnad dels såsom en inom de särskilda försvarsgrensförvaltningarna försiggående specialrevision av den militära lokalförvaltningens redovisningar, dels ock såsom en av riksräkenskapsverket omhändertäckt granskning av de centrala militära förvaltningsmyndigheternas egna räkenskaper.

Enligt gällande instruktioner för armé-, marin- och flygförvaltningarna är specialrevisionen inom dessa verk av två slag, *teknisk* och *kameral*. Bakom denna uppdelning ligger tanken, att det för åstadkommande av en

fullt effektiv kontroll över de olika förvaltningsmyndigheterna och deras åtgärder borde anordnas en revision av tvåfaldig art, nämligen å ena sidan formell eller kameral samt å andra sidan saklig eller teknisk. I samband med den tekniska revisionen borde, för vinnande av överskådlighet över hushållningen inom olika förvaltningsgrenar, alla medel och anslag göras till föremål för statistisk sammanställning och bearbetning. Den inom de särskilda försvarsgrensförvaltningarna bedrivna revisionen är i regel uppdelad på särskilda organ för teknisk respektive kameral granskning. Undantag förekomma dock.

Den ursprungligen för den tekniska revisionen tillämnade väsentliga arbetsuppgiften — att ur ekonomisk synpunkt granska vidtagna förvaltningsåtgärder — har emellertid småningom kommit att utgöra allenast en mindre del av dess verksamhet. Dess huvuduppgifter ha kommit att — i växlande omfattning för olika förvaltningsorgan — bli granskning av att upphandlad eller försåld materiel blivit uppdebiterad eller avförd i de lokala myndigheternas materiel- och persedelredogörelser samt av användningen av materiel- och omkostnadsanslag, förande av statistik och dylikt. I stort sett är det här fråga om en detaljgranskning.

Här må erinras, att chefen för finansdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts den 28 juni 1941 givna bemyndigande tillkallat vissa sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning av frågan om upprättande av en statlig sakrevision (*1941 års revisionsutredning*). I direktiven för nämnda utredning har erinrats om bland annat, att inom försvarsförvaltningen funnes anordnad en teknisk revision, vid vilken även skulle verkställas prövning av utgifternas ändamålsenlighet.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har framhållit, att den av de tekniska revisionsorganen utförda granskningen av materielredogörelserna till sin natur stode den kamerala granskningen nära. Det hade därför ifrågasatts att låta den blivande civilförvaltningens revisionsavdelning övertaga denna granskning. Med sin nuvarande utformning syftade emellertid den tekniska revisionen icke blott till att utöva kritik utan därjämte till att bereda chefen för vederbörande centrala förvaltningsorgan tillfälle till överblick över och jämförelse mellan förhållandena i de olika lokalförvaltningarna samt giva honom impulser till vidtagande av förbättringar med avseende å förvaltningsverksamheten. Förvaltningsutredningens ståndpunkt vore, att i avbidan på resultatet av revisionsutredningen några mera väsentliga ändringar i fråga om den tekniska revisionens ställning och uppgifter icke borde vidtagas. Avgörandet av frågan om tillgodoseendet av de rena sakrevisionsuppgifterna inom försvarsförvaltningen syntes bli beroende av detta resultat. Utredningen ville emellertid föreslå, att den nuvarande benämningen »teknisk revision» utbyttes mot beteckningen »f ö r å d s k o n t r o l l», som gäve ett mera

adekvat uttryck åt vad verksamheten i fråga i själva verket innebure. Genom införande av den nya beteckningen skulle framhåvas, att det här ej vore fråga om en revision i egentlig mening, vilken till övervägande del kan och bör anförtros åt ett från förvaltningen inom de särskilda fackområdena fristående organ.

**Utlåtanden över 1941 års förvaltnings-
utrednings förslag.**

Arméförvaltningen har i sitt yttrande framhållit, att den nuvarande tekniska revisionens olika verksamhetsgrenar ingrepe så i varandra, att bestämda gränslinjer icke lämpligen kunde uppdragas. En blivande central sakrevision borde avse den statliga förvaltningen i stort, under det att förvaltningsverksamheten vid truppförbanden borde kontrolleras av arméförvaltningen, som måste vara orienterad om huru utfärdade bestämmelser verkade samt föreslå nya eller ändrade bestämmelser, där så erfordrades. Fullständig kännedom om huru förvaltningstjänsten fungerade och huru olika bestämmelser verkade utgjorde en av förutsättningarna för effektiv och vederhäftig revision. I avbidan på revisionsutredningen vore det knappast påkallat med en förändring i förevarande hänseende.

Marinförvaltningen har ansett, att hithörande spörsmål snarast möjligt borde bringas till en lösning, icke minst med hänsyn till de stora värden, som representerades av under försvarsberedskapen anskaffad materiel. Det vore nödvändigt att lokalt sammanföra den tekniska med den kamerala revisionen. Annars skulle en betungande splittring av räkenskapsmaterialet och betydande transportkostnader uppkomma.

Även enligt *flygförvaltningens* mening borde förrådskontrollen överföras till den kamerala revisionen. Detta skulle gå bra med flygförvaltningens förslag om den kamerala revisionens bibehållande vid försvarsgrenen. Behovet av verklig sakrevision borde tillgodoses, eventuellt inom ett civilverk med mera begränsade uppgifter än det av utredningen föreslagna.

Riksräkenskapsverket har ansett det under alla förhållanden erforderligt, att de militära centralförvaltningarna utövade viss kontroll över det sätt, på vilket förvaltningsärendena handlades hos lokalmyndigheterna. Det slutliga ordnandet av sakrevisionen borde anstå i avvaktan på resultatet av 1941 års revisionsutredning.

1941 års revisionsutredning har i sitt remissyttrande uttalat, att de skäl, som anförts mot en överflyttning av den tekniska revisionens uppgifter, sådana de nu verkligen tillgodosåges, till civilförvaltningen, knappast vore fullt bärande. Utredningen har vidare understrukt vikten av att den blivande organisationen av den statliga sakrevisionen icke föregrepes.

1941 års revisionsutrednings betänkande.

Revisionsutredningen har sedermera i ett den 17 december 1942 avgivet betänkande angående inrättande av statens sakrevision (stat. off. utr. 1942: 57) föreslagit, att för permanent handhavande av den sakliga revisionen inom statsförvaltningen måtte inrättas ett fristående centralt revisionsinstitut med benämningen statens sakrevision. I betänkandet har vidare anförts bland annat följande.

Enligt revisionsutredningens uppfattning bör den sakliga revisionen av hela den militära förvaltningen efter försvarsberedskapens upphörande anförtros åt statens sakrevision. Under sådana förhållanden torde någon förstärkning av den inom försvarsväsendet verkande tekniska revisionen icke erfordras med hänsyn till behovet av rent saklig granskning. Därest den nuvarande tekniska revisionen i enlighet med förvaltningsutredningens förslag bibehålles, ehuru under benämningen förrådskontroll, böra dock vid denna kontroll, liksom vid den kamerala revisionen i övrigt, de sakliga synpunkterna givetvis beaktas. Statens sakrevision bör emellertid vid sin granskning av den militära förvaltningen tillse, att den interna förvaltningskontrollen fungerar effektivt.

I annat sammanhang denna dag har Kungl. Maj:t fattat beslut om proposition till riksdagen (nr 164) angående inrättande av en allmän sakrevision i huvudsaklig anslutning till sakkunnigförslaget.

Departement-
scheifen.

Av vad i det föregående anförts framgår, att den så kallade tekniska revisionens verksamhet småningom i huvudsak inriktats på detaljgranskning. Med hänsyn härtill och då den tekniska revisionen ej har någon befogenhet att granska de centrala förvaltningsmyndigheternas egen verksamhet, torde därutöver föreligga behov av en verklig sakrevision med syfte att efterse, huruvida statens förvaltning inom ett visst område, sedd i ett större sammanhang, utövats på ett ur ekonomiska synpunkter tillfredsställande sätt. Ifrågavarande granskningsuppgift torde böra åläggas det nya revisionsorgan — statens sakrevision — varom förslag skall föreläggas riksdagen. Angående arbetsfördelningen mellan statens sakrevision och krisrevisionen under rådande förhållanden torde jag få hänvisa till vad chefen för finansdepartementet anført vid anmälan av förslag till nyssnämnda proposition. Under alla omständigheter kommer dock — såsom 1941 års revisionsutredning framhållit — inom den centrala försvarsförvaltningen att finnas utrymme för en mera på detaljer inriktad förrådskontroll med i stort sett de uppgifter, som nu tillkomma den tekniska revisionen. I likhet med förvaltningsutredningen anser jag, att några mera väsentliga ändringar i fråga om denna interna förvaltningskontrolls ställning och uppgifter icke nu böra vidtagas. Jag förutsätter i anslutning till vad revisionsutredningen därom uttalat, att även de sakliga synpunkterna beaktas vid denna kontroll. Med hänsyn till det nära samband, som förefinnes mellan sakrevision och förrådskontroll, ligger det nära till hands att antaga, att verksamheten inom ett eventuellt organ för sakrevision framdeles kan giva uppslag till viss effektivisering av förrådskontrollen.

Avd. III. Förvaltningsmyndigheternas organisation m. m.

I. Krigsmaterielverket.

A. Krigsmaterielverkets uppgifter.

1. Allmänna synpunkter.

I den förut lämnade översikten av den hittillsvarande centrala förvaltningsorganisationen inom försvarsväsendet ha de uppgifter, som ankommit på rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap något berörts. En kortfattad redogörelse för den utveckling, som lett fram till förslaget om inrättande av ett centralt industriorgan för försvaret, har lämnats av 1941 års förvaltningsutredning i dess betänkande (sid. 98—102). Förvaltningsutredningen har därvid erinrat om 1940 års utrednings förslag, enligt vilket bland annat ett för försvarsväsendet gemensamt materieldepartement skulle inrättas. Detta departement avsågs skola uppdelas i en teknisk avdelning för forsknings- och konstruktionsverksamhet samt en anskaffningsavdelning för anskaffning och kontroll. Beträffande detaljerna i detta tidigare förslag, på vilket 1941 års förvaltningsutrednings förslag i viss utsträckning bygger, torde få hänvisas till nyssnämnda redogörelse.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har beträffande de allmänna synpunkterna på ett särskilt industriorgan inom försvarsförvaltningen yttrat i huvudsak följande.

Den moderna krigföringen har klart ådagalagt, att för åstadkommande av största möjliga försvarseffekt ett lands samtliga resurser måste tagas i anspråk och sinsemellan samordnas. Som följd av den ökade betydelse de tekniska hjälpmedlen fått inom försvarsväsendet är det härvidlag av allra största vikt, att landets tekniska, ekonomiska och produktiva resurser på effektivast möjliga sätt bli utnyttjade. För att på bästa sätt nå detta mål är det enligt utredningens uppfattning erforderligt att tillskapa ett centralt organ med uppgift att för försvarsväsendet i dess helhet handha hithörande frågor. Utredningen har också funnit sig böra föreslå, att för nämnda ändamål skall inrättas ett nytt centralt ämbetsverk, benämnt försvarsväsendets industriverk.

Det verksamhetsområde som föreslås skola tillkomma industriverket bygger på den förutsättningen, att ett under folkhushållningsdepartementet inordnat organ allttjämt i en eller annan form kommer att finnas med uppgift att centralt samordna och handlägga landets försörjningsfrågor. Vidare utgår förslaget från att alla med materielens förvaltning i egentlig mening sammanhängande frågor komma att försvarsgrensvis handläggas av arméförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen.

De industriverket åvilande huvuduppgifterna kunna sammanfattas sålunda.

Verket skall centralt handha landets med krigsmaterieltillverkning sammanhängande *i n d u s t r i p l a n e r i n g*, omfattande disponibla och erforderliga tillverkningskapaciteter, för tillverkning erforderlig personal, råmaterialfrågor och prioritetsfrågor.

Till verkets arbetsuppgifter skall vidare höra att för försvarsgrensförvaltningsarnas räkning omhändervisa anskaffning av sådan krigsmateriel, vilken har mass- eller standardkaraktär eller som kan sägas vara fixerad i tekniskt hänseende. Detta är förutsättningen för att verket på effektivast möjliga sätt skall kunna handhåva landets krigsindustriplanering. Samtidigt vinnas härigenom stora tekniska och ekonomiska fördelar.

Verket bör utöva en målbunden *s t a n d a r d i s e r i n g s v e r k s a m h e t*, varigenom avsevärda ekonomiska fördelar kunna vinnas och ökad beredskap uppnås. Genom ett samordnande av konstruktions-, standardiserings- och tillverknings-tekniska synpunkter vinnas därjämte stora produktionstekniska fördelar med därav följande lägre produktionskostnader och kortare tillverkningstider.

Som följd av den snabba utveckling, som för närvarande äger rum i fråga om krigsmateriel, synes det för bibehållande av en kvalitativt högtstående modern utrustning inom försvarsväsendet vara erforderligt, att en samordnande, enhetligt ledd *m i l i t ä r f o r s k n i n g s v e r k s a m h e t* kontinuerligt bedrives under utnyttjande av olika inom landet tillgängliga forskningsmöjligheter. Med hänsyn till att forskningsverksamheten intimt sammanhänger med industriverkets tekniska uppgifter och då forskningsverksamheten är för de olika försvarsgrenarna gemensam, synes den böra förläggas till industriverket.

För möjliggörande av ett ur landets synpunkt i möjligaste mån effektivt utnyttjande av de *s t a t t l i g a f a b r i k e r*, som bedriva krigsmaterieltillverkning, böra dessas ledning handhavas av ett centralt industriellt inriktat organ. Då industriverket kommer att utgöra ett för hela försvarsväsendet gemensamt organ med huvuduppgifter av industriell art, talar detta för att verket även bör handha ledningen av dessa fabriker.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Överbefälhavaren har ansett, att det föreslagna industriverkets förhållande till krisorganen knappast vore fullt klarlagt. Problemet om organisationen av krigsmaterielindustrien borde ses i det större sammanhanget med organisationen av industrien i övrigt. Motsvarande gällde industriverkets befattning med standardisering och uppskovsärenden. Utredningen på denna punkt vore för svävande och ytterligare utredning i frågan vore önskvärd. Uppsättandet av ett industriverk syntes dock kunna påbörjas utan hinder härav. Personalantalet vid verket syntes emellertid väl högt tilltaget. Det förefölle, som om utredningen vid personalberäkningen bedömt den blivande verksamheten efter nuvarande mera extraordinära förhållanden.

Enligt *arméchefens* mening vore det svårt att i praktiken uppdraga en bestämd gräns mellan krigsindustriens och den civila industriens planering. Planläggningen av landets hela industriella beredskap borde göras av ett organ under folkhushållningsdepartementet. Under detta organ borde inordnas ett verk för planläggning av landets hela industriella beredskap, vari krigsindustrien endast utgjorde en del. Arméchefen har vidare framhållit, att

organisationen huvudsakligen syntes grundad på erfarenheter från den gångna upprustningsperioden.

Arméförvaltningen har framhållit, att utredningen ej till fullo beaktat, att industriverkets organisation och verksamhet skulle avse fredsförhållanden. Sammanfattningsvis har ämbetsverket uttalat, att ingen tvekan rådde om att ett centralt krigsindustriorgan erfordrades. Förslaget innebure emellertid en begränsning och ett lösryckande ur det större sammanhanget av industriplaneringsfrågorna och samtidigt härmed ett delvis överflyttande till industriverket av uppgifter, som regelmässigt syntes böra ankomma på de militära förvaltningarna. Denna tvåfaldiga dualism måste leda till oklarhet beträffande uppgifts- och ansvarsfördelning samt innebära en överorganisation. Det rationella syntes därför vara att i stället tillskapa ett »industriberedskapsverk» med huvudsaklig uppgift att leda och planlägga beredskapsarbetet på ifrågavarande område. Under hänvisning till erfarenheterna från förra världskriget och de utredningar som då verkställdes, har arméförvaltningen framhållit, att det knappast kunde vara lämpligt med ett organ för planerandet av krigsmateriel-tillverkningen och dessutom ytterligare minst ett organ för övriga industriella frågor.

Ordföranden i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap har anfört, att sammanställandet av de militära behoven med de civila, industriens försörjning med råvaror, bränsle och förnödenheter i övrigt samt fördelningen av landets möjligheter för industriell produktion mellan militära och andra ändamål måste anförtros åt ett eller flera fristående organ med liknande befogenheter som de, vilka nu i motsvarande avseenden tillkomme vederbörande kristidsmyndigheter. I vad industriverkets uppgifter hänförde sig till krigsförberedelsearbetet, syntes de icke kunna slutgiltigt preciseras förrän i samband med utskiftandet av detta arbete i övrigt på därför erforderliga organ.

Statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd ha ansett nödvändigt, att ett ledande och samordnande organ funnes för handläggning av de försörjningsproblem — civila såväl som militära — vilka uppstode under ett krig. Det vore av största vikt, att klarhet vunnes, huru detta organ slutgiltigt komme att utformas.

Sveriges industriförbund har principiellt anslutit sig till de av utredningen uppdragna riktlinjerna. Förbundet har vidare understrukt vikten av levande kontakt mellan förvaltningsorgan och försvarsgrenschef. Industriverket vore den viktigaste nyheten i förslaget, som härutinnan hälsades med tillfredsställelse. Tillkomsten av ett industriverk förutsatte, att det även i fortsättningen och icke blott under nuvarande utomordentliga förhållanden komme att finnas ett särskilt organ med uppgift att centralt samordna och handlägga landets försörjningsfrågor. I annat fall komme krigsindustriplaneringen att lösryckas ur sitt organiska sammanhang.

Statens krisrevision har obetingat anslutit sig till utredningens uttalande, att krigsindustriplaneringen bleve fullt effektiv endast om materielanskaffning-

en i huvudsak centraliserades till detta verk och att undantag från denna huvudregel borde ifrågakomma blott då vägande militära skäl föreläge. Utredningen hade emellertid ej konsekvent genomfört denna tankegång. Enligt krisrevisionens mening måste vidare lämplig kontakt åvägabringas mellan industriverket och försvarsgrensförvaltningarna. På vad sätt detta skulle ske, borde närmare övervägas.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha ansett tvekan ej råda om riktigheten och nödvändigheten av att inrätta ett industriverk. Förslaget härom kunde emellertid tillstyrkas endast under förutsättning, att de av utredningen angivna principerna för anskaffningen följdes. Det vore enligt nämndens mening angeläget, att definitivt beslut i ärendet snarast fattades.

En reservant i ammunitionsnämnden har funnit olämpligt att undantaga all materiel av standard- eller masskaraktär eller som är fixerad från försvarsgrensförvaltningarnas anskaffning. Detta skulle medföra ett onödigt fördröjande av ärendenas handläggning. Industriverket borde vara rådgivande vid större anskaffningar av sådan materiel. Verkets personalorganisation vore vidare väl rikligt tilltagen.

Enligt *marinförvaltningens* mening stode industriverkets omfattning ej i rätt förhållande till verkets sannolika arbetsuppgifter i fredstid. Arbetsuppgifterna vore alltför omfattande och personalen väl frikostigt tilltagen. Industriverket hade ej som sig bort blivit sidoordnat med försvarsgrensförvaltningarna utan överordnat dem.

Statskontoret har funnit organisationen av industriverket något vidlyftig. I avvaktan på erfarenheter borde ordinarie befattningar icke inrättas utan organisationen uppbyggas kring ammunitions- och verkstadsnämnderna samt vissa utbrutna delar av industrikommissionen med tillämpning tills vidare av hittillsvarande anställnings- och avlöningsvillkor vid dessa organ.

Svenska teknologföreningen har ansett behovet av ett organ med de av utredningen angivna uppgifterna påtagligt.

Krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad.

Sedan 1941 års förvaltningsutredning den 28 mars 1942 avgivit sitt betänkande samt detta genom beslut den 31 i samma månad utremitterats till ett flertal myndigheter och sammanslutningar, framlade *statens ammunitionsnämnd* samt verkställande ledamoten i försvarsväsendets verkstadsnämnd, professorn vid tekniska högskolan R. Woxén enligt uppdrag av mig i skrivelse den 17 april 1942 förslag till organisation av ammunitionsnämnden för det fall, att till densamma skulle provisoriskt överlämnas vissa uppgifter, som enligt förvaltningsutredningens förslag borde omhänderhavas av industriverket. I dessa uppgifter skulle ej ingå ledningen av de nytillverkande statliga fabriker och ej heller forskningsverksamheten för försvarsväsendets räkning. Vid förslaget fanns fogat ett instruktionsutkast. Enligt förslaget borde nämnden

under angivna förutsättning organiseras på en industriavdelning, omfattande anskaffningsbyrå, planeringsbyrå, krigsindustribyrå och prisbyrå, en standardiseringsavdelning, omfattande standardiseringsbyrå och verktygsbyrå, en leverans- och förrådsavdelning, en byggnadsbyrå samt en kanslibyrå, omfattande administrativt-juridisk sektion och ekonomisektion.

Över nämnda förslag avgåvos utlåtanden av *ställföreträdaren för chefen för försvarsstaben, arméförvaltningen, marinförvaltningen och flygförvaltningen* samt *statens industrikommission*. Samtliga hörda myndigheter tillstyrkte i princip eller hade i varje fall icke något att erinra mot en provisorisk omorganisation av nämnden i föreslagen riktning. Beträffande förslagets närmare utformning gjordes emellertid vissa påpekanden.

Genom beslut den 24 april 1942 har Kungl. Maj:t fastställt tillägg till instruktionen för ammunitionsnämnden i huvudsaklig överensstämmelse med nyssnämnda förslag. Enligt detta tillägg skulle ammunitionsnämnden ha till uppgift *att* — utöver vad i instruktionen för nämnden vore föreskrivet angående anskaffning av ammunition och för dennas framställning erforderliga förnödenheter — för försvarsgrensförvaltningarnas räkning efter därom av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall eller beträffande visst eller vissa materielslag meddelade beslut ombesörja anskaffning av annan materiel, som vore av mass- eller standardkaraktär eller som kunde anses fixerad i tekniskt hänseende eller vars anskaffande borde handhavas centralt för att möjliggöra fullt effektiv krigsindustriplanering, *att* med utnyttjande av de råvaror, produkter och förnödenheter, den tillverkningskapacitet och den arbetskraft, som kunde stå till förfogande för ändamålet, i samråd med statens industrikommission och statens arbetsmarknadskommission, envar i vad på densamma ankomme, omhänderta planeringen av landets krigsindustri, *att* utöva granskning ur merkantil synpunkt och med hänsyn till krigsindustriplaneringen av viktigare anskaffningsärenden, som handlades av försvarsgrensförvaltningarna, *samt att* i samråd med försvarsgrensförvaltningarna verka för att med avseende å försvarsväsendets materiel tillverkningstekniska krav och standardiseringskrav såvitt möjligt bleve tillgodosedda under beaktande av de fordringar, som materielen ur funktionssynpunkt måste fylla. Konstruktions- och försöksverksamhet samt anskaffning av för denna verksamhet erforderlig materiel skulle fortfarande åvila vederbörande försvarsgrensförvaltningar. Detta tillägg skulle lända till efterrättelse från och med den dag, Kungl. Maj:t på förslag av nämnden bestämde. I samband därmed uppdrog Kungl. Maj:t åt ammunitionsnämnden att i samråd med statens industrikommission och statens arbetsmarknadskommission uppgöra och till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till bland annat de organisationsbestämmelser, som därutöver kunde vara erforderliga för nämndens fortsatta verksamhet, särskilt beträffande handläggningen av frågor om prisgranskning och om uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring för personal vid industriföretag, som beröras av krigsindustriplaneringen. Vidare har åt nämnden uppdragits att inkomma med utredning och förslag

rörande den ytterligare personal, som kunde bli erforderlig i anledning av omorganisationen, samt med framställning rörande de anslagsmedel, som — utöver vad redan anvisats eller äskats för nämndens räkning — komme att erfordras för dess verksamhet såväl under då löpande budgetår som under budgetåret 1942/43.

Vad sålunda förekommit anmäldes för riksdagen i propositionen 1942: 266 angående vissa avlönings- m. fl. anslag under riksstatsens fjärde huvudtitel för budgetåret 1942/43. Under hänvisning till förvaltningsutredningens förslag om inrättande av ett industriverk anförde jag i samband därmed till statsrådsprotokollet bland annat följande.

Även jag hyser den uppfattningen, att åtgärder av denna art böra vidtagas utan onödigt uppskov. Ett tungt vägande skäl härför är den betydande materielanskaffning, som utgör ett viktigt led i den plan för den fortsatta utbyggnaden och organisationen av landets försvarskrafter, vilken för närvarande ligger under riksdagens behandling. Jag är dock icke beredd att, utan avbidan å resultatet av den pågående remissbehandlingen av förvaltningsutredningens betänkande, redan nu framlägga slutligt förslag i berörda hänseende. Det synes mig dock, som om åtskilligt vore att vinna genom att snarast möjligt successivt utbygga den sedan någon tid fungerande statens ammunitionsnämnd i den av förvaltningsutredningen anvisade riktningen. Med hänsyn härtill har också Kungl. Maj:t på min hemställan genom förutnämnda beslut den 24 april 1942 vidtagit åtgärder i sådant syfte. Givet är, att de beslutade organisationsändringarna komma att medföra vissa ökade kostnader. För innevarande budgetår torde kostnadsökningen bli förhållandevis begränsad och kunna bestridas från anslaget till ammunitionsnämnden. Att redan nu beräkna storleken av den kostnadsökning, som vid ett genomförande av nämndens tilltänkta utbyggnad uppkommer under budgetåret 1942/43, är mig icke möjligt. Därest riksdagen icke har något att däremot erinra, torde jämväl på nästkommande budgetår belöpande utgifter för ifrågavarande ändamål få bestridas från nämnda anslag. Jag förutser emellertid, att för sådant fall belastningen å anslaget vid budgetårets slut kommer att överstiga det i årets statsverksproposition för ändamålet beräknade beloppet. En redogörelse för sålunda uppkommande merkostnader torde längre fram få lämnas riksdagen. Anmärkas må att samtidigt en viss minskning av belastningen å andra anslag är att emotse, såsom å anslagen till de centrala militära förvaltningarna och till industrikommissionen.

Med hänsyn till de utvidgade arbetsuppgifter, som i enlighet med det anförda skulle komma att åvila ammunitionsnämnden, synes mig nämnden böra erhålla annan benämning, lämpligen statens krigsmaterielnämnd.

Mot vad sålunda anförts och föreslagits gjorde riksdagen ej erinran (skrivelse nr 375 sid. 44). Riksdagen förutsatte likväl, att ifrågavarande förslag icke skulle föregripa prövningen av förvaltningsutredningens förslag.

Till fullgörande av det uppdrag, som av Kungl. Maj:t lämnats genom beslutet den 24 april 1942, inkom ammunitionsnämnden — vilken från och med ingången av budgetåret 1942/43 benämnes statens krigsmaterielnämnd — i skrivelse den 30 juni 1942 med förslag bland annat i fråga om dels den materiel, vars anskaffning i första hand borde överflyttas till nämnden, dels omfattningen av den planering av landets krigsindustri och den granskning ur merkantil synpunkt och med hänsyn till krigsindustriplaneringen, som enligt instruktionstillägget skulle åvila nämnden. Häröver avgåvos utlåtanden av

arméförvaltningens intendentur- och civila departement, marinförvaltningen, flygförvaltningen, statens arbetsmarknadskommission samt statens industrikommission, varjämte krigsmaterielnämnden av given anledning i en promemoria gjorde vissa ytterligare uttalanden i ärendet.

I anledning härav föreskrev Kungl. Maj:t genom beslut den 21 augusti 1942, att förenämnda tillägg till instruktionen för nämnden skulle lända till efterrättelse från och med den 1 september 1942, samt meddelade i anslutning härtill vissa särskilda bestämmelser med avseende å instruktionstilläggets tillämpning. Sålunda skulle den i instruktionstillägget avsedda planeringen av landets krigsindustri i samråd med statens industrikommission och statens arbetsmarknadskommission, envar i vad på densamma ankomme, utföras av krigsmaterielnämnden beträffande materiel, vars anskaffning åvilade nämnden, samt av försvarsgrensförvaltningarna beträffande materiel, vars anskaffning ombesörjdes av dessa. Det skulle åligga krigsmaterielnämnden att biträda försvarsgrensförvaltningarna vid samt såsom ett sammanhållande och övervakande organ utöva överinseendet över den av dem utförda planeringen. Vidare skulle den i instruktionstillägget angivna, krigsmaterielnämnden åvilande granskningen ur merkantil synpunkt och med hänsyn till krigsindustriplaneringen av viktigare anskaffningsärenden, som handlades av försvarsgrensförvaltningarna, icke innefatta frågor om granskning av leverantörers kalkyler eller om glidande prisskala. I anslutning härtill föreskrev Kungl. Maj:t, att krigsmaterielnämnden skulle så snart ske kunde efter den 1 oktober 1942 för försvarsgrensförvaltningarnas räkning omhändertaga anskaffningen av följande materiel, nämligen gasskyddsmateriel, inom den mekaniska industrien tillverkad, för lantförsvarets behov avsedd intendenturmateriel enligt särskild förteckning, motsvarande för sjöförsvarets och flygvapnets behov avsedd intendenturmateriel, annan inom den mekaniska industrien tillverkad intendenturmateriel än sådan som utgjorde tillbehör till textil- och läderfabrikat eller inginge i särskilda reparationssatser, i den mån krigsmaterielnämnden ur krigsindustriplanerings- eller ekonomisk synpunkt funne materielen böra anskaffas av nämnden och överenskommelse därom kunde träffas med vederbörande försvarsgrensförvaltning, färger, fernissor, lösningsmedel, tvättmedel och motsvarande kemisk materiel, som dittills anskaffats av försvarsgrensförvaltningarna, dock med undantag av s. k. färgarfärger för textilier och läder, allt i den omfattning nämnden ur krigsindustriplanerings- eller ekonomisk synpunkt funne lämpligt, samt sjöminor och sjunkbomber. Tillika anbefallde Kungl. Maj:t krigsmaterielnämnden att med vederbörande försvarsgrensförvaltning träffa närmare överenskommelse rörande tidpunkten för överflyttandet av anskaffning av ifrågavarande materiel.

En av krigsmaterielnämnden gjord framställning om överflyttning till nämnden av anskaffningen av viss ytterligare materiel är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Genom brev den 30 juni 1942 (regleringsbrevet) ställde Kungl. Maj:t för budgetåret 1942/43 ett förslagsanslag av 1,100,000 kronor till arméförvalt-

ningens förfogande att av förvaltningen disponeras för utbetalning till krigsmaterielnämnden, som ägde använda anslaget för därmed avsett ändamål. Tillika förklarade Kungl. Maj:t sig vilja framdeles, efter förslag av nämnden, meddela föreskrifter rörande anslagets användning.

I skrivelser den 5 september och den 22 september 1942 har nämnden framhållit, att under budgetåret 1942/43 nya och vidgade anskaffningsuppgifter komme att successivt tillföras nämnden. Nämnden vore emellertid icke beredd att slutligt angiva den materiel, vars anskaffning syntes böra övertagas av nämnden. Som en följd av den vidgade anskaffningen bleve en omorganisation av nämnden med åtföljande avsevärt ökade personal- och driftkostnader ofrånkomlig. Efter omorganisationen skulle nämnden bestå av fem avdelningar, nämligen en centralavdelning, omfattande nämndens huvudsakligen sammanhållande, övervakande och planerande verksamhet ävensom en teknisk avdelning samt en anskaffnings-, en kontroll- och en förrådsavdelning. Centralavdelningen skulle omfatta kansli samt ekonomi-, planerings- och byggnadsbyrå. Beträffande det ökade personalbehovet hade nämnden icke möjlighet att lämna exakta uppgifter. I första hand medförde övertagandet av de nya anskaffningsuppgifterna och det utvidgade planeringsarbetet behov av en avsevärd personalökning inom anskaffningsavdelningen och planeringsbyrån men även inom andra avdelningar och byråer bleve en ökning ofrånkomlig. Beträffande avlöning åt personalen ansåge nämnden, att lönerna till befattningshavare inom kontrollavdelningen, som direkt handhade kontrollen av de enskilda leveranserna, ävensom löner till kontrollarbetare borde belasta priset för den färdiga produkten. Likaså syntes lönerna till den personal inom byggnadsbyrån, som ombesörjde den byggnadstekniska kontrollen av de genom nämndens försorg uppförda byggnaderna eller vars befattning eljest direkt ägde befattning med vissa byggnadsarbeten, böra bestridas av de anslag, som anvisats för byggnadsarbetena. Beträffande lönerna till militär personal utginge nämnden från att dessa borde bestridas av vederbörande militära myndigheter. Överflyttning till nämnden från förvaltningsmyndigheterna av personal för ifrågavarande ökade arbetsuppgifter syntes endast i ringa utsträckning kunna komma i fråga under innevarande budgetår. Överflyttningen kunde därför icke i nämnvärd mån inverka minskande på förvaltningsmyndigheternas lönekostnader under innevarande budgetår. Nämnden hemställde, att till bestridande av nämndens ökade kostnader förut berörda förslagsanslag å 1,100,000 kronor måtte få överskridas med 1,572,000 kronor eller, såsom yrkandet slutligen, efter återremiss av ärendet till nämnden, bestämts, med 1,316,900 kronor.

I ärendet avgåvos utlåtanden av arméförvaltningens civila departement, allmänna lönenämnden och försvarsväsendets lönenämnd gemensamt samt riksräkenskapsverket.

Krigsmaterielnämnden har vidare i särskild skrivelse den 5 september 1942 hemställt, att berörda anslag å 1,100,000 kronor måtte få överskridas med

ytterligare 76,500 kronor, motsvarande kostnaderna för flyttning av nämndens verktygsbyrås avdelning till Stockholm. I detta ärende har arméförvaltningens civila departement efter samråd med tygdepartementet utlåtit sig.

Krigsmaterielnämnden har sålunda hemställt, att anslagsöverskridande måtte få ske med $(1,316,900 + 76,500 =) 1,393,400$ kronor.

Genom beslut den 15 januari 1943 har Kungl. Maj:t medgivit, att ifrågasvarande anslag finge överskridas med 1,100,000 kronor, samt fastställt stat för anslaget.

Redan inledningsvis har jag förordat, att ett för samtliga försvarsgrenar gemensamt industriorgan inrättas, och i samband med behandlingen av frågan om principerna för tyg- och intendenturförvaltningens ordnande har jag i vissa huvudpunkter tagit ställning till vilka uppgifter som enligt mitt förmenande böra anförtros detta organ. I huvudsaklig överensstämmelse med förvaltningsutredningens förslag i detta hänseende bör sålunda åt ett dylikt organ anförtros landets med krigsmaterieltillverkning sammanhängande industriplanering, anskaffning av viss krigsmateriel m. m. Såsom jag tidigare framhållit är jag däremot icke beredd att förorda förslaget, att jämväl den militära forskningsverksamheten samt ledningen av de statliga krigsmaterielfabrikerna skola förläggas till detta industriorgan. Frågorna om forskningsverksamhetens och fabriksledningens organisation kräva redogörelser i särskilda avsnitt.

Departementschefen.

I likhet med förvaltningsutredningen har jag kommit till den uppfattningen, att ett industriorgan med angivna uppgifter bör tillskapas utan onödigt uppskov. För att icke tiden skulle förspillas vidtogos därför kort tid efter framläggandet av utredningens betänkande åtgärder för ett successivt utbyggande snarast möjligt av den sedan april 1940 fungerande statens ammunitionsnämnd i den av förvaltningsutredningen anvisade riktningen. Den 24 april 1942 meddelade Kungl. Maj:t på min hemställan beslut härom, i väsentliga delar överensstämmande med ett av ammunitionsnämnden samt dåvarande verkställande ledamoten i försvarsväsendets verkstadsnämnd upprättat förslag. Detta beslut anmälades sedan för riksdagen, som förklarade sig icke ha något att erinra mot att ammunitionsnämnden, som i samband därmed fick namnet statens krigsmaterielnämnd, i huvudsak erhöile den organisation och de uppgifter, som innefattades i nyssnämnda förslag. Riksdagen förutsatte emellertid, att förslaget icke skulle föregripa prövningen av förvaltningsutredningens förslag. I samband därmed medgav riksdagen att det i riksstaten för innevarande budgetår upptagna förslagsanslaget till nämnden å 1,100,000 kronor finge överskridas för bestridande av den kostnadsökning, som skulle uppkomma vid ett genomförande av nämndens tilltänkta utbyggnad. Den utveckling, som sålunda påbörjats, har sedermera i viss utsträckning fullföljts genom Kungl. Maj:ts förenämnda beslut den 21 augusti 1942.

Sedan förvaltningsutredningens förslag numera undergått remissbehandling och därefter i vissa hänseenden överarbetats inom försvarsdepartementet, an-

ser jag tiden vara inne att förelägga riksdagen ett mera utformat förslag i ämnet. Även de erfarenheter, som vunnits under den förflutna utbyggnadstiden, ha därvid kunnat tillgodogöras.

Ett spörsmål av stor betydelse, som varit föremål för uppmärksamhet icke blott från förvaltningsutredningens utan även från åtskilliga remissmyndigheters sida, är frågan om krigsindustriplaneringens infogande i sitt sammanhang med verksamheten för central samordning och handläggning av landets försörjningsfrågor i deras helhet. Förvaltningsutredningens förslag bygger härutinnan på förutsättningen, att ett under folkhushållningsdepartementet inordnat organ alltjämt i en eller annan form kommer att finnas för omhändertagande av sistnämnda frågor. Behovet av ett dylikt organ har kraftigt understrukits av flera myndigheter och sammanslutningar. Även det förslag, som nu framlägges, grundar sig på en liknande förutsättning. Jag utgår således från att det bör finnas ett organ för planläggning av landets krisförsörjningsfrågor i deras helhet. Detta organ bör i stora drag giva direktiv rörande fördelningen av tillverkningskapaciteter och materialtillgångar. På grundval av dessa direktiv har krigsmaterielverket sedan att ombesörja sin del av planläggningen. Självfallet måste härvid en nära kontakt upprätthållas mellan krigsmaterielverket och organet för allmän planering. Så länge den nuvarande krisadministrationen består, finnas tydligen organ för sådan allmän planering. I samband med en framtida avveckling av krisadministrationen måste emellertid avgörande träffas om de former, i vilka en dylik allmän planering skall bedrivas. Vilket detta avgörande än kan bli, synes det mig icke kunna äventyra krigsmaterielverkets bestånd, då detta verk tillämnas ett flertal betydelsefulla uppgifter vid sidan av krigsplaneringsarbetet. I likhet med överbefälhavaren anser jag därför, att upprättandet av krigsmaterielverket icke av sådan anledning behöver uppskjutas. Därmed är dock ej sagt, att icke den framtida lösningen av den generella planeringsfrågan kan föranleda vissa jämkningar i krigsmaterielverkets organisation och befogenheter.

Under remissbehandlingen har framhållits, att utredningen syntes ha baserat industriverkets organisation huvudsakligen på erfarenheter från den gångna upprustningsperiodens exceptionella förhållanden, att utredningen ej till fullo beaktat, att organisationen och verksamheten skall avse fredsförhållanden, samt att alltför stor personal beräknats. I anledning härav vill jag framhålla, att det enligt min mening vid uppgörande av ett organisationsförslag på förvarande område icke är möjligt att bortse från krigstidens erfarenheter. Min strävan har varit att nå fram till en organisation, som även under hårda påfrestningar utan improviserade omläggningar kan fungera fullt effektivt. Hörnstenarna i organisationen böra sålunda redan i fredstid stå på sin plats. Därmed är självfallet icke sagt, att verksamheten skall ha samma kvantitativa omfattning som i krigstid. Jag har ingalunda förbisett, att den fredsmässiga materielanskaffningen efter genomförandet av den i försvarsplanen avsedda upprustningen kommer att väsentligt nedgå. Min tanke är att inom

en given ram göra krigsmaterielverket så elastiskt som förhållandena möjliggöra. För min del förordar jag, att statsmakterna nu binda sig allenast för ett fåtal nyckelposter inom verket samt att den i övrigt erforderliga personalen tills vidare anställas i lösare former.

Jag är ense med statens krisrevision om vikten av att lämplig kontakt åvägbringas mellan krigsmaterielverket och försvarsgrensförvaltningarna. Den omständigheten, att inom förvaltningen beredes ökat inflytande åt den tekniska och kommersiella sakkunskapen, får självfallet icke tagas till intäkt för att skapa ett konstlat motsatsförhållande mellan civila och militära intressen. Enligt min mening kräver den centrala militärförvaltningen såväl militär som civil sakkunskap. Krigsmaterielverket utgör härvidlag intet undantag. Till detta verk bör således i viss utsträckning ske en överflyttning av personal från försvarsgrensförvaltningarna. I vissa hänseenden torde även de sistnämnda böra tillföras teknisk och merkantil expertis. En sådan anordning synes mig utgöra en viktig förutsättning för att den militära förvaltningen skall fungera väl. Självfallet måste även ett intimt samarbete såväl mellan förvaltningens olika myndigheter inbördes som mellan dem och de militära organen äga rum. Jag har redan i det föregående haft tillfälle framhålla, att sådant samarbete bör försiggå i så enkla och smidiga former som möjligt.

Jag ämnar i det följande under särskilda avsnitt närmare ingå på frågan om de olika uppgifter, som böra åvila krigsmaterielverket, samt på spørsmålet om verkets personal och vad därmed äger sammanhang.

2. Industriell krigsförberedelse.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har beträffande förevarande spørsmål anfört följande.

En förutsättning för att industriens resurser vid fall av krig skola kunna effektivt utnyttjas är, att en centraliserad, ständigt arbetande krigsindustriplanering försiggår. Landets samtliga försörjningsfrågor vid krigstillfälle torde emellertid icke lämpligen kunna handläggas av ett enda planerande organ, utan starka skäl tala för att en viss uppdelning av planeringsverksamheten är ändamålsenlig. Sålunda bör med försvarsväsendets behov sammanhängande planering handhas av ett organ, planerandet beträffande landets bränslefrågor handhas av ett annat organ etc. Dessa primärt planerande organs verksamhet bör sedan i erforderlig grad samordnas genom ett centralt under folkhushållningsdepartementet ställt organ för landets samtliga försörjningsfrågor. Med denna utgångspunkt kunna de uppgifter av såväl planerande som kontrollerande natur, vilka böra åvila det för försvarsväsendet krigsindustriplanerande organet, sammanfattas på följande sätt.

På basis av uppgifter beträffande erforderliga utrustningsbehov och månatliga ersättningsbehov för olika materiellslag skall beträffande landets krigsmaterielltillgång en planeringsverksamhet ske i samråd med vederbörande myndigheter. Härvid skall erforderlig industriell tillverkningskapacitet beräknas och åstadkommas under beaktande av för tillverkningen i fråga erforderligt råmaterial, maskinell och annan utrustning samt arbetskraft. För att möjliggöra detta är det nödvändigt,

att överblick hålles över befintlig industriell tillverkningskapacitet, maskinell utrustning samt tillgång på arbetskraft. För att ernå kortast möjliga igångsättnings-tider vid industrien på tidpunkter, då dennas kapacitet helt skall tagas i anspråk, måste den förberedande planeringsverksamheten taga sikte på att tillverkningskapaciteterna lämpligt avvägas samt att under fredstid utlagda beställningar fördelas med hänsyn till att industriens beredskap ständigt skall uppehållas. Vidare måste avtal vara träffade med olika industrier beträffande den tillverkning, som kan tänkas ifrågakomma. För att i möjligaste mån reducera verkan av störningar vid krigstillfälle måste slutligen planer vara uppgjorda och åtgärder förberedda för eventuellt erforderlig industrievakuering.

En ytterligare viktig uppgift, som intimt sammanhänger med den krigsindustriplanerande verksamheten, är att utöva kontroll av att planerade och avsedda åtgärder blivit vidtagna. Med hänsyn till att anskaffning kommer att ske genom ett antal olika organ, måste härvid även en kontroll ske av att såväl ordinarie beställningar som provbeställningar bliva utlagda på lämpligt sätt och så, att industriens beredskap uppehålls.

Vidare komma staten tillhöriga maskiner och annan utrustning att till stort antal vara placerade vid olika privatindustrier, varjämte ett antal skuggfabriker kommer att finnas. I samband härmed måste tillses, att kontroll utövas över att den nämnda maskinella utrustningen hålles i stånd samt att skuggfabrikerna hållas i funktionsdugligt skick.

I nära samband med krigsindustriplaneringen står verksamheten för industriens tillgodoseende med arbetskraft. Frågorna om uppskov med militärtjänstgöring och om krigsplacering träda härvid i förgrunden. Förvaltningsutredningen har härom anfört följande.

För att den erforderliga industriella tillverkningskapaciteten på avsett vis skall stå till förfogande, erfordras även tillgång på kvalificerad arbetskraft. Under fredstid måste viss personal tränas, exempelvis i samband med provtillverkningar, varjämte förmän, maskinställare m. fl. måste utbildas i sådan utsträckning, som är betingad av beredskapsskäl. Vid de tillfällen, då industriens kapacitet kan behöva tagas helt i anspråk, måste sådana åtgärder vara träffade, att personalen i fråga snabbt kan bringas att tjänstgöra vid industriföretag, där tillverkningen skall igångsättas, även om personalen i viss omfattning skulle ha övergått till annan verksamhet. För att detta skall möjliggöras, måste viss del av den vid privatindustrien tjänstgörande personalen åtnjuta uppskov och den vid statens fabriker anställda eller för dessa fabriker avsedda personalen vara krigsplacerad därstädes.

Uppskovs- och krigsplaceringsfrågorna sammanhännga så intimt med krigsindustriplaneringen i dess helhet, att de tvivelsutan böra lösas som ett led i planeringsverksamheten och sålunda tillhöra industriverkets kompetensområde. För att ett såkligt avvägande mellan militära och av arbetsmarknaden i övrigt betingade krav skall komma till stånd, bör vid dylika frågors handläggning inom verket samarbete med de militära myndigheterna och statens arbetsmarknadskommission eller motsvarande organ äga rum.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Vad angår de egentliga industriplaneringsfrågorna ha remissmyndigheterna anfört i huvudsak följande.

Arméförvaltningen har i sitt yttrande framhållit, att utredningen i förvarande hänseende tillämpat olika indelningsgrunder. Sålunda hade utredningen på industriområdet till ett komplex sammanfört försvarsväsendets behov under det att på andra områden landets försörjningsfrågor sammanförts till andra komplex. Enligt ämbetsverkets mening borde för landets industriella beredskap, försvarsväsendets däri inräknad, avses ett enda organ. Krigsmaterielen framstode såsom sådan först på ett relativt sent stadium i den industriella processen, där den överhuvud hade en från normalartiklar avvikande karaktär. De grundläggande produktionsfaktorerna bildade den gemensamma basen.

Statens industrikommission har ansett nödvändigt, att den krigsindustriella planeringen på sätt utredningen föreslagit anförtroddes åt ett enda ledande organ. Planeringen finge emellertid ej mynna ut i en oduglig pappersorganisation. Den måste ske på så relativt kort sikt att förhållandena med någorlunda säkerhet kunde bedömas. En följd härav vore, att planeringsarbetet måste bedrivas i intimt samband med samtidigt pågående materielanskaffning.

Ordföranden i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap har anfört, att en verkligt effektiv ledning av det industriella krigsförberedelsearbetet icke kunde utövas av ett organ, som stode alldeles utanför anskaffningsverksamheten. Krigsmaterielanskaffningar, som ej gjordes av industriverket, borde ske i samråd med eller åtminstone delgivas detta verk. I annat fall finge industriverket ej tillräcklig överblick över förhållandena på området.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha i sitt gemensamma yttrande understrukt vikten av att planer för industrievakuering enligt förslaget komme att uppgöras av industriverket. Behovet av en dylik planering hade i belysningen av erfarenheterna från det nu pågående stormaktskriget med styrka gjort sig gällande.

Vad därefter angår *u p p s k o v s f r å g o r n a* ha följande synpunkter framkommit i remissyttrandena.

Arméchefen har ansett, att alla uppskovsärenden måste behandlas i ett sammanhang inom industriverket.

Chefen för flygvapnet och *flygförvaltningen* ha anfört, att industriverket borde få erforderlig befogenhet i fråga om den för krigsmaterielindustrien erforderliga arbetskraften.

Arméförvaltningen har ansett det knappast möjligt att splittra uppskovsärendena, så att dessa beträffande krigsmaterieltillverkande personal handlades av industriverket och beträffande annan personal av ett eller flera andra organ. De personella tillgångarnas utnyttjande sammanhänge för övrigt på det närmaste med strategiska och andra spörsmål, i vilka överbefälhavaren och i sista hand Kungl. Maj:t måste lämna erforderliga anvisningar.

Statens arbetsmarknadskommission har avstyrkt utbrytande av krigsindustriens uppskovsärenden. Uppskovsinstitutet utgjorde ju endast ett moment av arbetsmarknadens reglering. Utredningens förslag skulle, om konsekvenserna utdroges, innebära en återgång till det för några år sedan utdömda systemet med decentraliserat uppskovsväsende. — Kommissionen har erinrat, att den i samarbete med vissa andra myndigheter och samman slutningar tagit initiativ till krigsindustriens mobiliseringsplanering, vars syfte vore, att de enskilda företagen skulle bereda sig till att i krig ersätta inkallad värnpliktig personal med icke värnpliktiga män och framför allt kvinnor.

Statens industrikommission har ansett, att arbetsmarknadskommissionen borde behålla handläggningen av uppskovsfrågor åtminstone i nuvarande krisläge. Om industriverket skulle få hand om dem, borde direktivrätt inrymmas åt det organ, som i fred komme att handha arbetsmarknadsfrågor, eller åt överbefälhavaren.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha förklarat sig ej ha någon erinran mot förslaget i förevarande del. Lämpliga former borde skapas för att tillförsäkra krigsmaterielindustrien tillgång till kvalificerad personal och reservarbetskraft. Denna fråga borde underkastas särskild utredning.

Krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad.

Rörande krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad på det egentliga industriplaneringsområdet torde få hänvisas till redogörelsen under närmast föregående avsnitt.

I övrigt må här nämnas, att i den av *ammunitionsnämnden* den 30 juni 1942 avlätna skrivelse, som låg till grund för Kungl. Maj:ts förutnämnda beslut den 21 augusti 1942, anfördes, att vad anginge frågor om uppskov med inställelse till värnpliktstjänstgöring för personal vid industriföretag, som berördes av krigsindustriplaneringen, det syntes nödvändigt, att arbetsmarknadskommissionen alltjämt fungerade såsom ett centralt sammanhållande organ i förevarande hänseende. Nämnden borde emellertid beredas tillfälle att i tveksamma fall yttra sig över aktuella uppskovsansökningar, innan ärendena avgjordes av kommissionen. Vidare borde nämnden upprätta uppställningar över den arbetarpersonal, som vid krigstillfälle planerades skola syssla med krigsmaterieltillverkningar, samt för vederbörliga åtgärder ingiva dessa uppställningar till kommissionen. I dessa hänseenden ansåges sålunda det dittillsvarande systemet böra tills vidare bibehållas.

Med hänsyn till vad sålunda förekommit har någon överflyttning av uppgifter från arbetsmarknadskommissionen till krigsmaterielnämnden icke skett genom beslutet den 21 augusti 1942. Uppskovsärenden handläggas alltså alltjämt av arbetsmarknadskommissionen, men tillfälle att avgiva yttrande beredes nämnden, då fråga är om företag, som tillverka krigsmateriel

för nämndens räkning. Granskningen av till nämnden remitterade uppskovs-ansökningar omhänderhaves av nämndens planeringsorgan, inom vilket för närvarande upprättas krigstillverkningsplaner för de olika krigsmateriel-producerande industriföretagen. På grundval av dessa planer beräknas minimibehovet av personal samt sker en bedömning av de kvalifikationer, som erfordras för olika arbeten. Med stöd härav avgiver nämnden sitt yttrande om ansökningarna.

Under nästföregående avsnitt har jag såsom min ståndpunkt angivit, att det utöver krigsmaterielverket bör finnas ett organ för planläggning av landets krisförsörjningsfrågor i deras helhet men att krigsmaterielverket under alla omständigheter har sitt givna verksamhetsområde. Jag har i sammanhang därmed framhållit, att med ett ståndpunkttagande till formerna för en sådan allmän planerings bedrivande torde få anstå i avbidan på en framtida avveckling av krisadministrationen.

Departementschefen.

I övrigt kan jag i stort sett ansluta mig till vad förvaltningsutredningen i förevarande hänseende anført och föreslagit rörande den egentliga industriplaneringen. Av den redogörelse för den provisoriska utbyggnaden av krigsmaterielnämnden, som jag i det föregående lämnat, framgår att det för närvarande enligt Kungl. Maj:ts beslut den 24 april 1942 ankommer på nämnden att med utnyttjande av de råvaror, produkter och förnödenheter, den tillverkningskapacitet och den arbetskraft, som kunna stå till förfogande för ändamålet, i samråd med industri- och arbetsmarknadskommissionerna omhänderha planeringen av landets krigsindustri. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 21 augusti 1942 har det tidigare beslutet preciserats så att planeringen skall utföras av krigsmaterielnämnden beträffande materiel, vars anskaffning åvilar nämnden, samt av de särskilda försvarsgrensförvaltningarna beträffande materiel, vars anskaffning ombesörjes av dessa. Det åligger emellertid krigsmaterielnämnden att biträda försvarsgrensförvaltningarna vid den av dem utförda planeringen. Ytterst vilar också ansvaret för planeringen av krigsindustrien i dess helhet på nämnden. Denna har nämligen till uppgift även att såsom ett sammanhållande och övervakande organ utöva överinseendet över den av försvarsgrensförvaltningarna utförda planeringen. De riktlinjer för nämndens verksamhet i förevarande hänseende, som sålunda angivits, synas lämpligen böra tillämpas även på det tilltänkta krigsmaterielverkets arbete, varvid bör eftersträvas, att planeringen såvitt möjligt förläggas till krigsmaterielverket.

Den förut lämnade redogörelsen ger vid handen, att arbetsmarknads-kommissionen alltjämt handhar frågor om uppskov, ehuru tillfälle beredes nämnden att granska sådana ärenden och avgiva yttrande i fall, då de intressen beröras, som nämnden är satt att bevaka. För min del anser jag mig icke böra, i samband med att krigsmaterielnämnden omvandlas till ett permanent krigsmaterielverk, ifrågasätta annan ändring härutinnan än att nämndens granskning av uppskovsansökningar i den mån så av organisa-

toriska skäl blir möjligt bör utsträckas till att omfatta personalbehovet vid all krigsmaterieltillverkning. Så länge nuvarande läge råder bör emellertid denna granskning ej utesluta anlitande av den allmänna industriexpertis, som industrikommissionens mobiliseringsbyrå tillhandahåller åt arbetsmarknads-kommissionen. Någon rubbning av arbetsmarknads-kommissionens befogenheter är icke heller avsedd. Självfallet bör krigsmaterielverket beredas erforderligt inflytande vid behandlingen av uppskovsfrågor, i den mån verkets arbetsområde därav beröres.

Med anledning av vad ammunitions- och verkstadsnämnderna anfört om behovet av utredning rörande frågor om säkrande av industriens tillgång till kvalificerad personal och reservarbetskraft vill jag hänvisa till att arbetsmarknads-kommissionen, såsom av dess yttrande framgår, i samarbete med vissa andra myndigheter och sammanslutningar tagit initiativ till vissa åtgärder i sådant syfte.

3. Anskaffningsfrågor.

1941 års förvaltningsutredning.

I det vid förvaltningsutredningens betänkande fogade utkastet till instruktionsbestämmelser för industriverket har dettas anskaffningsuppgift angivits vara att för försvarsgrensförvaltningarnas räkning i den omfattning, som kunde varda föreskriven, ombesörja anskaffning av materiel, som vore av mass- eller standardkaraktär eller som kunde anses fixerad i tekniskt hänseende, ävensom sådan anskaffning, som måste ske genom verket för att möjliggöra en effektiv krigsindustriplanering.

Utredningen har närmare utvecklat innebörden av denna bestämmelse på följande sätt.

I likhet med 1940 års utredning anser 1941 års utredning, att en viss centralisering av anskaffningsverksamheten för försvarsväsendet bör äga rum. Beträffande omfattningen av denna verksamhet föreslår utredningen, att densamma begränsas till anskaffning av sådan materiel, vilken har mass- eller standardkaraktär eller är fixerad i tekniskt hänseende, under det att anskaffandet av ren specialmateriel eller sådan materiel, som befinner sig på experimentstadiet, bör åvila respektive försvarsgrens förvaltning. Genom en centralisering av anskaffningen i nu nämnd utsträckning vinnes erforderlig enhetlighet, samtidigt som merkantil sakkunskap centralt kan utnyttjas för handhavande av anskaffningsverksamheten. Då anskaffande av specialmateriel eller av materiel, som befinner sig i experimentstadiet, avses att handhavas av till förvaltningarna knuten militär expertis, som deltagit vid materielens första utformande eller som äger speciell kännedom om de krav, som materielen ur funktionssynpunkt måste uppfylla, vinnes garanti för att de militära synpunkterna härvidlag bliva beaktade.

Ett vägande skäl för en centralisering av anskaffningen av mass- och standardartiklar m. m. till industriverket ligger däri, att krigsindustriplaneringen torde kunna göras fullt effektiv, endast om såväl anskaffning som planering ske hos ett och samma centrala organ. Med hänsyn härtill böra också enligt utredningens uppfattning i de fall, då viss materiel i egenskap av specialmateriel skall undantagas från den centrala anskaffningen, vägande militära skäl kunna åberopas härför.

Enligt 1940 års utredning borde anskaffandet av flytande bränsle och smörjmedel åvila statens reservförrådsnämnd. Denna uppfattning kan förvaltningsutredningen för sin del icke dela. Utredningen håller snarare före, att denna anskaffningsuppgift är av sådan art, att den principiellt bör åvila industriverket. Speciellt gäller detta beträffande motorbensin. Däremot synas skäl tala för att marinens anskaffning av pannbrännolja, för vilken specialuppgift marinförvaltningen besitter särskild erfarenhet, även fortsättningsvis bör åvila marinförvaltningen. Ett särskilt skäl härför utgör den omständigheten, att införsln av olja i stor utsträckning sker med anlitande av marinen tillhöriga tankfartyg eller genom direkt befraktning av dylika fartyg.

Vid behandlingen av frågan om flygförvaltningens organisation har förvaltningsutredningen förutsatt ytterligare ett undantag från huvudregeln i förevarande hänseende, nämligen att drivmedel till flygmotorer även framdeles skola anskaffas av flygförvaltningen.

Förvaltningsutredningen har vidare ingått på frågan om anskaffningen av viss intendenturmateriel, varför redogörelse lämnats i det föregående.

Förvaltningsutredningen har vidare rörande anskaffningsfrågorna anfört följande.

För att ytterligare belysa de angivna riktlinjerna beträffande anskaffningens fördelning vill utredningen som exempel på materiel, vars anskaffande i princip bör åvila industriverket, nämna följande: krut, sprängämnen och rökmateriel; handvapen- och artilleriammunition; torpeder, minor, bomber och handgranater; finkalibriga vapen; viss artillerimateriel; radio- och signalmateriel; gasskyddsmateriel; fordon och cyklar; förbrukningsartiklar, såsom hjälmar, skidor, verktyg etc.

Av merkantila och andra skäl bör jämväl anskaffningsverksamheten för de fabriker som kunna komma att underställas industriverket handläggas centralt, medan fabrikerna själva lämpligen endast synas böra handhava vissa löpande, med själva driften sammanhängande anskaffningar.

Utredningen vill i detta sammanhang framhålla nödvändigheten av att industriverket, för att det på ett så effektivt och ekonomiskt sätt som möjligt skall kunna fullgöra sina anskaffningsuppgifter, bör erhålla största möjliga lättnader i fråga om iakttagandet av föreskrifterna i upphandlingsförordningen, i likhet med vad som tillämpas för vissa andra statliga organ. Sålunda ha statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd helt och hållet varit befriade från iakttagande av nämnda förordning, varjämte de affärsdrivande verken enligt sina instruktioner vid verkställande av upphandling eller utförande av arbete för verkets räkning utan hinder av upphandlingsförordningen må, när sådant anses erforderligt, träffa uppgörelse under hand.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Beträffande den grundläggande principen för anskaffningarnas överflyttande till ett industriorgan har försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund anfört, att full klarhet om anskaffningens uppdelning kunde nås först i och med att materielen i detalj undergått teknisk klassifikation och fullständiga förteckningar över densamma utarbetats. Ett stort antal gränfall kunde förväntas uppkomma. Den hastiga utvecklingen komme ofta att medföra oklarhet om huruvida viss materiel vore fixerad i tekniskt hänseende eller befunne sig på experimentstadiet.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha beträffande uppdelningen av anskaffningsfrågor ej haft någon erinran att göra.

Enligt *arméförvaltningens* mening borde skillnad göras på anskaffning och upphandling. Det vore en rimlig och självklar fordran, att de för stridsdugligheten i materiellt hänseende ansvariga militära förvaltningsmyndigheterna skulle äga både rättighet och skyldighet att anskaffa den materiel, som skulle betjänas av truppen. Fullgod garanti för materielens beskaffenhet kunde vinnas endast genom att ansvaret för anskaffningen lades på de militära förvaltningarna. En annan sak vore, att upphandlingsverksamheten, inköpet, i vissa fall, främst då beträffande ammunition, kunde av förvaltningarna helt eller delvis överlätas till industriorganet. Emellertid torde anskaffningsverksamheten i fred normalt bli av ringa omfattning. Den enda materiel, som i fredstid nyanskaffades i någon större omfattning, vore ammunition för övningar. Beträffande arméns tekniska krigsmateriel torde alltså i fredstid anskaffningsfrågor komma att endast i ringa omfattning handläggas av industriverket. En annan sak vore, att det i ett nytt krigs- eller krisläge kunde vara ändamålsenligt att tillskapa verkställande organ för att effektuera vad som i fred planerats av beredskapsorganet.

Marinförvaltningen har anført, att torpeder ej vore massartiklar och ej heller fixerade i tekniskt hänseende. Snarare vore de att anse såsom materiel på experimentstadiet. Marinförvaltningen borde därför ha full frihet vid utformandet av torpedmaterielen. Motsvarande gällde minor och sjunkbomber m. m. Anskaffningen härav borde principiellt ske genom marinförvaltningen. Ämbetsverket hade dock intet emot att beställning skedde genom förmedling av industriverket. — Marinförvaltningen hade ingen erinran emot att lätnader i upphandlingsförfordningen beviljades. Med hänsyn till avsikten med förordningen ifrågasattes, om bärande skäl föreläge för medgivande av sådana lätnader endast för industriverkets del.

Statskontoret har ej funnit anledning att begränsa upphandlingen till massartiklar i fråga om tygmateriel. Industriverket borde bli ett försvarsväsendets centrala beställningskontor.

Statens krisrevision har uttalat, att viss del av materielanskaffningen ej borde överföras till industriverket. Undantag från huvudregeln borde emellertid medgivas endast då vägande militära skäl kunde åberopas till stöd därför. Undantagsfall föreläge beträffande sådana materielslag som krigsfartyg och flygplan, för vilkas konstruerande krävdes personal med speciell fackutbildning och där konstruktions- och tillverkningsarbetet vore av en storleksordning, som motiverade inrättandet av en under högt kvalificerad ledning stående särskild teknisk avdelning av betydande omfattning.

Statens industrikommission har helt anslutit sig till den utformning industriverkets anskaffningsuppgift fått i det av utredningen upprättade instruktionsutkastet. Industriverket skulle därigenom erhålla mycket långtgående befogenheter. Emellertid hade utredningen nog ej avsett att gå så

långt. En betydande anskaffning låge nämligen enligt förslaget kvar på försvarsgrensförvaltningarna. Detta innebure en ren motsägelse från utredningens sida. Kommissionen vore emellertid väl medveten om att undantag från huvudregeln måste göras. — Inom intendenturens område borde motsvarande gälla. Färska livsmedel borde exempelvis undantagas från industriverkets anskaffning, men där ej speciella skäl föreläge lämpade sig intendenturmaterielen i särskilt hög grad för centralisering. Utredningen hade ju också i viss mån vitsordat detta genom att centralisera en del av anskaffningen på detta område till en enda försvarsgrensförvaltning.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha ansett, att förslaget om ett industriverk kunde tillstyrkas endast under förutsättning, att de av utredningen angivna principerna för anskaffningen följdes. Dessa principer borde därför icke frångås. Dessvärre hade utredningen själv i väsentlig utsträckning frångått dem i de delar, som anginge arméförvaltningens och i viss mån även marinförvaltningens och flygförvaltningens organisation. Centraliseringen till industriverket hade på detta sätt gjorts illusorisk.

Enligt *arméförvaltningens* mening borde driv- och smörjmedel anskaffas genom reservförrådsnämnden, om statlig lagring komme till stånd, och i annat fall genom tygdepartementet, som handhade motorfordonen. Även *arméchefen* har föreslagit, att driv- och smörjmedelsärenden för arméns vidkommande skulle överflyttas till tygdepartementet.

Statens reservförrådsnämnd har ej haft erinran mot förslaget, att upphandlingen av smörjoljor och flytande bränslen skedde på sätt utredningen föreslagit.

Ordföranden i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap har framhållit, att 1941 års förvaltningsutrednings förslag i fråga om intendenturförvaltningen innebure ett steg tillbaka i förhållande till 1940 års utredning. Då emellertid en koncentration på detta område icke vore av samma betydelse som då det gällde tygförvaltningen, syntes betänkligheterna få vika, därest det nya förslaget ur andra viktiga synpunkter hade avgjorda företräden.

Under nästföregående avsnitt ha återgivits vissa i remissyttrandena gjorda uttalanden om att planeringsarbetet för att bli effektivt måste bedrivas i intimt samband med materielanskaffningen. I ett yttrande har framhävts en annan sida av detta samband, nämligen betydelsen av anskaffningsverksamhetens anpassning efter beredskapsplanerna. Sålunda har *arméförvaltningen* erinrat, att det vore av vikt, att avsedda tillverkare genom beställningar redan i fredstid gjordes förtrogna med framställning av vederbörliga materielslag. Frågan huruvida under fredstid en önskvärd provbeställning kunde komma till utförande vore emellertid beroende ej blott av ekonomiska betingelser utan även av vederbörande företags förmåga och vilja att åtaga sig dylika beställningar. Under en lågkonjunktur vore det relativt lätt

att få dylika beställningar effektuerade, medan det däremot ställde sig betydligt svårare under goda konjunktioner för industrien. Även den ordinarie anskaffningsverksamhetens anpassning till beredskapsplanerna kunde stöta på svårigheter, försåvitt icke åt industriverket kunde lämnas full frihet att oberoende av anbud, priser m. m. utplacera beställningar. Det vore emellertid diskutabelt, om sådan frihet borde medgivas. Att upphandlingsförordningen tillämpades vore nog till fördel för båda parter. Viss uppmjukning t. ex. beträffande rätt till underhandsuppgörelse kunde dock vara lämplig, men detta gällde även för försvarsgrensförvaltningarna.

Krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad.

Av den i det föregående (sid. 114 f.) lämnade redogörelsen för krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad framgår, att nämndens anskaffningsuppgifter tills vidare bestämts i enlighet med de riktlinjer, som angivits i det av förvaltningsutredningen uppgjorda instruktionsutkastet. Nämnden skall sålunda för försvarsgrensförvaltningarnas räkning ombesörja anskaffning av materiel, som är av mass- eller standardkaraktär eller som kan anses fixerad i tekniskt hänseende eller vars anskaffande bör handhas centralt för att möjliggöra fullt effektiv krigsindustriplanering. Anskaffningsuppgifterna äro dock såtillvida begränsade, att de skola fullgöras efter beslut av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall eller beträffande visst eller vissa materielslag. Sådant beslut har hittills meddelats beträffande åtskillig materiel, som närmare angivits i nyssnämnda redogörelse (sid. 117).

Departement-
schefen.

Vid behandlingen av principerna för tyg- och intendenturförvaltningens ordnande har jag i stora drag angivit min principiella inställning till frågan om anskaffningsverksamhetens uppdelning på krigsmaterielverket och försvarsgrensförvaltningarna. Enligt min mening bör krigsmaterielverket för försvarsgrensförvaltningarnas räkning och på deras rekvisition ombesörja anskaffning av materiel, som är av mass- eller standardkaraktär eller som kan anses fixerad i tekniskt hänseende eller vars anskaffande bör handhas centralt för att möjliggöra fullt effektiv krigsindustriplanering. Dessa riktlinjer, som ansluta till 1941 års förvaltningsutrednings förslag, ha följts vid den provisoriska utbyggnaden av krigsmaterielnämnden, och någon anledning att vid fullföljandet av denna utbyggnad avvika från dem synes mig icke föreligga. Vad angår anskaffningen av den krigsmateriel, som är att anse såsom en av de mest typiska mass- eller standardprodukterna, nämligen ammunition, befanns redan i början av det pågående stormaktskriget nödvändigt med en centralisering. De skäl, som talade härför, kunna med fog åberopas till stöd för ett sammanförande av anskaffningen jämväl av mass- eller standardartiklar i övrigt samt av annan materiel av den beskaffenhet, som nyss angivits. Genom en sådan åtgärd lägges en fast grundval för planeringen av krigsindustrien och för standardiseringsverksamheten, undvikes

konkurrens om materielleveranser mellan de olika försvarsgrenarna och möjliggöres ett tillförlitligt avgörande av prioritetsanspråken samt befordras större enhetlighet försvarsgrenarna emellan i fråga om leverans- och kontrollbestämmelser m. m.

Såsom jag förut anfört måste undantag från principerna för anskaffningen göras i fråga om ren specialmateriel eller sådan materiel som befinner sig på experimentstadiet. Det torde i många fall vara ofrånkomligt att låta vederbörande försvarsgrensförvaltning alltjämt ombesörja anskaffningen därav. Jag ansluter mig emellertid till krisrevisionens uttalande, att undantag från huvudregeln böra göras endast då vägande militära skäl därför äro för handen. De mest betydelsefulla undantagsfallen avse krigsfartyg med fast förbundna delar, inberäknat för fartygen specialbyggda kraftalstrande maskiner m. m., ävensom flygplan med tillhörande motorer och propellrar. Det gäller här materiel av grundläggande betydelse för en hel försvarsgrens verksamhet, som därjämte är synnerligen komplicerad och omfattande. Framställandet av sådan materiel förutsätter, att i vederbörande försvarsgrensförvaltningar finnas särskilda, främst på dessa stridsmedel jämte tillbehör inriktade tekniska organ av betydande storlek. Det framstår härvid som naturligt att till dessa organ förlägga även själva anskaffningsverksamheten, när det gäller sådan materiel. Vad nu sagts äger i viss mån tillämpning jämväl på arméns stridsvagnar och andra fordon, i den mån dessa icke äro eller bli tekniskt fixerade. Självfallet äro nu nämnda materielslag endast att fatta såsom exempel på de undantag, som måste göras. Någon fullständig uppräknig av ifrågavarande materiel skall här ej göras. Därmed läres få anstå, tills de undersökningar om hithörande spörsmål, som sedan länge pågått inom krigsmaterielnämnden, i sinom tid bliva slutförda. Beträffande vissa materielslag har dock nämndens undersökningsresultat, såsom jag i det föregående framhållit, redan lett till en uppdelning av anskaffningsuppgifterna på nämnden och vederbörande försvarsgrensförvaltningar. Jag förutsätter, att dessa undersökningar, som helt naturligt äro tidsödande och vid vilka det gäller att övervinna betydande svårigheter, skola fullföljas successivt och att överflyttningen av uppgifter på krigsmaterielverket skall ske i den mån som undersökningsresultaten giva anledning härtill. Genom att tillämpa en sådan försiktig metod för överförandet av anskaffningsuppgifter begränsas eller upphävas de svårigheter, som alltid äro förenade med själva omläggningen av en verksamhet. Jag vill i detta sammanhang även framhålla, att det torde kunna visa sig lämpligt, att krigsmaterielverket även för myndigheter utanför försvarsförvaltningen ombesörjer anskaffning av viss materiel likartad med den som avses för försvarsväsendet. För sådant fall torde överenskommelse kunna träffas med de berörda myndigheterna.

Jag är ense med försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund om att full klarhet rörande anskaffningens uppdelning i alla hänseenden kan

nås först i och med att materielen i detalj undergått teknisk klassifikation och fullständiga förteckningar över densamma utarbetats. Sådana förteckningar ha också lagts till grund för det beslut, som den 21 augusti 1942 meddelats angående överförande av åtskilliga anskaffningsfrågor på krigsmaterielnämnden. Den hastiga utvecklingen på förevarande område kommer emellertid helt naturligt att medföra förskjutningar, som måste beaktas, när nämnda förteckningar tid efter annan revideras.

Förvaltningsutredningens förslag beträffande anskaffningsverksamhetens ordnande tager närmast sikte på den mekaniska industrien. Beträffande textilier och läder samt livsmedelsindustriens produkter har utredningen närmast räknat med att anskaffningen därav bör förläggas till de särskilda försvarsgrensförvaltningarnas intendenturorgan. Utredningen har emellertid förutsatt, att en centralisering i avsevärd utsträckning skall kunna ske på det sättet, att en försvarsgrensförvaltning åtager sig anskaffning av likartad materiel jämväl för de övrigas räkning. För min del anser jag en sådan ordning föga rationell, därest man på sätt här föreslagits avser att tillskapa ett krigsmaterielverk och till detta samla industriell expertis av olika slag. Utredningens förslag skulle enligt min mening lätt nog leda till en dubbelring. Jag håller därför före, att man även i detta hänseende bör taga steget fullt ut och med tillämpning av de av mig i det föregående förordade principerna i motsvarande utsträckning till krigsmaterielverket överföra anskaffningen även av intendenturmateriel. Där ej speciella skäl för avvikelse föreligga, torde varor av nu ifrågavarande slag ofta synnerligen väl lämpa sig för central anskaffning.

I fråga om anskaffningen av flytande bränsle och smörjmedel ha under de senaste årens utredningsarbete delade meningar framträtt. 1940 års utredning ansåg, att anskaffningen därav borde åvila statens reservförrådsnämnd. Denna mening har emellertid ej omfattats av 1941 års förvaltningsutredning, som ansett, att denna anskaffningsuppgift principiellt borde läggas på industriverket. Av särskilda skäl borde emellertid anskaffning av pannbrännolja för marinens räkning i fortsättningen liksom hittills ske genom marinförvaltningens försorg. Likaså borde inköp av drivmedel för flygmotorer göras av flygförvaltningen. För min del håller jag före, att lösningen av detta spörsmål måste bli beroende av vilken ställning statsmakterna komma att intaga till frågan om en för såväl civila som militära behov centraliserad anskaffning och lagring av driv- och smörjmedel. Jag är sålunda icke beredd att nu fatta ståndpunkt till det av de båda förvaltningsutredningarna diskuterade organisationsproblemet.

1941 års förvaltningsutredning har framhållit, att försvarets industriorgan, för att så effektivt och ekonomiskt som möjligt kunna fullgöra sina anskaffningsuppgifter, bör erhålla största möjliga lättnader i fråga om iakttagandet av föreskrifterna i upphandlingsförfordningen. Utredningen har i samband därmed erinrat om att ammunitions- och verkstadsnämnderna

helt och hållet varit befriade från iakttagande av nämnda förordning, varjämte de affärsdrivande verken medgivits vissa lättnader i sådant hänseende. Även enligt min mening tala goda skäl för att jämväl krigsmaterielverket härvidlag erhåller en friare ställning, som kan bli erforderlig exempelvis för tillgodoseende av önskemålet att redan i fred göra för krigstid avsedda tillverkare förtrogna med framställning av ifrågavarande materiel. Till spörsmålet om behovet och den närmare utformningen av dylika undantagsbestämmelser torde jag emellertid i sinom tid få återkomma.

4. Merkantila frågor.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har framhållit, att anskaffningsärendena måste handläggas av personer, vilka vore välkvalificerade i merkantilt hänseende. För att väl kunna fylla sina uppgifter måste industriverket därför vara utrustat med dylik personal. För att anskaffningsfrågorna för försvarsväsendet i dess helhet skulle bli handlagda på ett enhetligt och ekonomiskt sätt, borde det därjämte enligt utredningens mening tillkomma industriverket att ur merkantil synpunkt granska även de anskaffningsärenden, som komme att handläggas av försvarsgrensförvaltningarna. Dessa borde därför vara skyldiga att, innan bindande avtal träffades i ett anskaffningsärende, överlämna detsamma till industriverket för granskning och godkännande ur merkantil synpunkt, d. v. s. med avseende på pris samt kontraktsutformning i vad det rörde betalningsvillkor, vites-, garanti-, force majeurebestämmelser, valutafrågor m. m. Uppenbart vore, att icke varje anskaffningsärende på detta sätt skulle behöva remitteras till industriverket, utan att en lämplig gränsdragning härvidlag måste ske. Verket borde därför efter samråd med de olika förvaltningarna utfärda anvisningar beträffande de anskaffningsärenden, som vore av sådan karaktär, att de ej behövde remitteras till verket. De olika förvaltningarna måste i sina anskaffningsärenden samarbeta med det organ, som inom verket handlade industriens krigsindustriplanering. I samband därmed kunde utan tidsfördröjning en granskning ur merkantil synpunkt ske.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha ansett, att den merkantila granskningen borde avse endast frågor, där tillgång till speciell merkantil sakkunskap erfordrades eller där industrikapacitet behövde inplaneras. Sådan granskning borde ske i de ärenden, i vilka försvarsgrensförvaltningarna gjorde hänvändelse därom.

Enligt *arméförvaltningens* mening stämde utformningen av uppgifter och befogenheter icke fullt med uttalandet, att industriorganet avsåges få ka-

raktären av ett hjälpgorgan åt försvarsväsendets egentliga förvaltningsmyndigheter.

Marinförvaltningen har avvisat tanken på att industriverket skulle äga utfärda anvisningar om anskaffningsärenden av sådan karaktär att de ej behövde remitteras till verket. Den merkantila granskningen såsom utredningen utformat den skulle medföra dubbelarbete och dröjsmål.

Statens industrikommission har ansett, att dess prisbyrå borde kvarbli hos kommissionen, åtminstone så länge industriverket ej fått sig hela den tillämnade anskaffningen anförtrödd.

Sveriges industriförbund har funnit industriverkets granskning lämplig men understrukt, att den ej finge fördröja ärendena. Standardformulär för olika typer av leveranskontrakt borde utarbetas.

Krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad.

Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 24 april och den 21 augusti 1942 åligger det krigsmaterielnämnden att utöva granskning ur merkantil synpunkt och med hänsyn till krigsindustriplaneringen av viktigare anskaffningsärenden, som handläggas av försvarsgrensförvaltningarna. Denna granskning skall dock icke innefatta frågor om granskning av leverantörers kalkyler eller om glidande prisskala.

Departementsschefen.

För min del ifrågasätter jag icke för krigsmaterielverkets vidkommande någon ändring i de arbetsuppgifter, som för närvarande i förevarande hänseende ankomma på krigsmaterielnämnden. Krigsmaterielnämndens nuvarande granskningsuppgift har utformats med tanke på att samarbetet mellan nämnden och industrikommissionens prisbyrå skall fortsättas efter samma linjer som för närvarande följas. Då fråga är om granskning av leverantörers kalkyler eller om glidande prisskala, sker således alltjämt hänvändelse till prisbyrån. Spörsmålet huruvida en granskning i sistnämnda avseenden skall ifrågakomma även i fredstid torde få närmare övervägas i samband med frågan om krisadministrationens avveckling.

5. Standardiserings- och kontrollfrågor.

1941 års förvaltningsutredning.

Rörande handhavandet av standardiserings- och kontrollfrågorna har 1941 års förvaltningsutredning anfört i huvudsak följande.

En betydelsefull uppgift inom försvarsväsendet är att krigsmaterielen i möjligaste mån standardiseras, att erforderliga kontroll- och leveransbestämmelser samt materielföreskrifter bringas till enhetlighet ävensom att tillverkningstekniska krav, standardiseringskrav och de fordringar, som materielen ur militär funktionssynpunkt måste uppfylla, genom konstruktionsgranskning samordnas och avvägas.

Genom standardisering kan dubbelarbete undvikas, enhetlighet uppnås och antalet typer och utföringsformer nedbringas till lämpligt antal. Härigenom uppnås lägre anskaffnings- och underhållskostnader, kortare anskaffningstid, mindre materialförbrukning, förenklad reparations- och ersättningstjänst samt därmed ökad krigsberedskap.

Standardiseringen synes sålunda böra omfatta dels typer, modeller, dimensioner (normaldiametrar, axlar, hål, gängor etc.), toleranser och passningar, maskinelement (skruvar, bultar, muttrar, nitar etc.), dels tekniska leverans-, provnings- och kontrollbestämmelser för såväl råmaterial som färdig materiel.

Uppenbart är att lösandet av nämnda standardiseringsuppgifter bör ske på sådant sätt, att för civilt ändamål avsedd standard i möjligaste mån utnyttjas. Standardiseringsverksamheten för försvarsväsendet måste sålunda bedrivas i intim samverkan med övrig inom landet pågående standardiseringsverksamhet samt med beaktande av de resultat, som inom detta område uppnåtts utomlands.

Av betydelse för försvarsväsendet i dess helhet är även, att detsamma får tillgång till ett standardiseringsorgan, vilket skall kunna utöva informerande och konsulterande verksamhet dels för förvaltningarnas konstruktionsavdelningar, dels för statliga nytillverkande fabriker, dels ock för vissa med tillverkning för försvarsväsendets räkning sysselsatta privatindustrier.

Ett viktigt led i denna verksamhet är att genom konstruktionsgranskning tillse, att de tillverkningstekniska kraven bliva i möjligaste mån tillgodosedda utan frångående av fordran på att materielen uppfyller nödvändiga militära funktionskrav.

En lika viktig uppgift är att åstadkomma enhetliga och ändamålsenliga tekniska leverans- och kontrollbestämmelser. Härför måste ett intimt samarbete ske med de olika förvaltningarna. Uppenbart är, att ändring av gällande leveransbestämmelser ej får vidtagas, förrän samråd därom ägt rum med vederbörande militära myndighet. I sådana fall, då enighet icke kan uppnås, skall enligt utredningens mening industriverket äga ett bestämmande inflytande på ärendets utgång så tillvida, att verket skall kunna besluta, att ärendet skall underställas Kungl. Maj:ts prövning.

I fråga om kontrollverksamheten har utredningen efter ingående överbägganden kommit till den uppfattningen, att densamma, i likhet med gängse praxis vid anskaffningar över huvud taget, bör utövas av det anskaffande organet. I överensstämmelse härmed skall sålunda industriverket handhåva kontrollen av all materiel, som anskaffas genom dess försorg, medan däremot försvarsgrensförvaltningarna genom egna organ skola kontrollera den specialmateriel, som anskaffas av dem.

Därest kontrollverksamheten ordnas på nu angivet sätt, måste givetvis tillses, att en dubbelkontroll icke uppkommer. På grund härav bör industriverket fungera såsom ett samordnande organ för all kontroll. En viktig uppgift för industriverket är härvid att samla de erfarenheter, som göras i samband med kontrollverksamheten i dess helhet, och tillse, att desamma bliva beaktade. Mellan de skilda kontrollorganen bör sålunda ett intimt samarbete äga rum, vilket bland annat avses skola möjliggöras därigenom, att industriverket vid utövandet av sin kontrollverksamhet bör äga rätt att från de olika försvarsgrensförvaltningarna erhålla biträdande kontrollanter. För att militära krav på materielens funktionsduglighet m. m. skola bliva tillgodosedda förutsättes även, att militärassistenter skola kunna ställas till industriverkets förfogande. Av särskild vikt är härvid även att chefen för verkets kontrollorgan besitter

god kännedom om materielens funktion, varför stor hänsyn bör tagas till militära synpunkter vid val av denne befattningshavare, förslagsvis därigenom att överbefälhavaren gives medinflytande vid befattningens tillsättande.

I fråga om provskjutningar, exempelvis för löpande provning av krut, förutsätter utredningen, att dylika alltid skola ske under medverkan av förvaltningarna genom av dem till förfogande ställd personal.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha framhållit, att den speciella kontroll, som sammanhängde med flygsäkerhetstjänsten, ej kunde inordnas under något organ utanför flyget.

Arméförvaltningen har erinrat, att det vore av största betydelse att skapa full klarhet i ansvarsfrågorna på förevarande område. Slutkontrollen borde omhänderhavas av den militära förvaltningen. Kontrollen under tillverkningens gång kunde icke på förhand regleras eller generellt fastslås. Emellertid vore det erforderligt, att fortlöpande underrättelser om industriorganets mellankontroll lämnades det militära kontrollorganet.

Enligt *marinförvaltningens* mening borde industriverkets konstruktionsgranskning huvudsakligen begränsas till materiel, som vore föremål för masstillverkning eller för vilken användande av standarddimensioner vore av väsentlig betydelse ur ersättningssynpunkt eller vid reparation. Standardiseringsgranskning måste ske på ett betydligt tidigare stadium än hittills, nämligen medan konstruktionsarbetet påginge respektive under det eventuella utprovandet av försöksmaterielen. Det därpå följande slutliga fastställandet av konstruktionen måste nödvändigtvis tillkomma den militära förvaltningen. För civil verksamhet inom landet tillämpade standardbestämmelser borde tillgodogöras i största möjliga utsträckning även vid krigsmaterielanskaffning. Det syntes emellertid bli nödvändigt att komplettera de allmänna standardbestämmelserna med en särskild strängare militär standard. Enligt ämbetsverkets mening vore det lämpligast att anförtro standardiseringsgranskningen åt särskilda personer direkt anknutna till vederbörligt konstruktionskontor. Därjämte borde för ändamålet finnas ett gemensamt centralt organ. Ritningar, materielspecifikationer samt tillverknings- och kontrollbestämmelser borde uppgöras i samråd med detta och förses med påteckning därom. — Det primära kravet på hög kvalitet hade hos utredningen icke kommit till sin rätt. I stället hade de något mindre viktiga industritekniska och kommersiella synpunkterna givits en dominerande ställning. — Kontrollen borde handhavas av det i verklig mening anskaffande organet, den militära förvaltningen. Industriverket borde svara för produktionen, förvaltningarna representera kvalitetskraven. Kontrollen vore en kvalitetsfråga. Den samordnande verksamheten borde kunna omhänderhavas av en inom industriverkets industriavdelning upprättad kontrollsektion. — Tvister i fråga om tekniska leverans- och kon-

trollbestämmelser borde hänskjutas till industriverkets råd och av detta avgöras under överbefälhavarens ordförandeskap i närvaro av vederbörande förvaltningschefer. — Marinförvaltningen har vidare starkt ifrågasatt lämpligheten av att chefen för standardiseringsavdelningen inom industriverket tillika skulle vara chef för kontrollbyrån. Det vore olämpligt, att han hade avgörandet i tvivelaktiga kontrollfall, framför allt när materiel utformats på visst sätt enligt standardiseringsavdelningens förslag men mot de militära myndigheternas avstyrkande.

Statskontoret har ansett, att kontrollverksamheten borde förläggas till den förvaltningsmyndighet, som hade att taga befattning med materielen och som uppgjort ritningarna m. m. Ämbetsverket har även ifrågasatt, om ej standardiseringsverksamheten borde helt utövas inom försvarsgrensförvaltningarna under organiserat samarbete dem emellan.

Statens krisrevision har ansett, att även huvudparten av materielkontrollen borde åvila industriverket, som anskaffade materielen.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha förutsatt, att den militära expertisen skulle anlitas för kontrollverksamheten. Nämnderna ha vidare ifrågasatt, om icke den militära ledningens inflytande på förevarande område borde förstärkas.

Sveriges industriförbund har framhållit, att biträde från förvaltningarna för kontrollen borde påkallas i ökad utsträckning.

Krigsmaterielnämndens provisoriska utbyggnad.

Enligt Kungl. Maj:ts förutnämnda beslut den 24 april 1942 har krigsmaterielnämnden ålagts uppgiften att i samråd med försvarsgrensförvaltningarna verka för att med avseende å försvarsväsendets materiel tillverkningstekniska krav och standardiseringskrav såvitt möjligt bli tillgodosedda under beaktande av de fordringar, som materielen ur funktionssynpunkt måste fylla.

Erfarenheten har på ett övertygande sätt ådagalagt den vikt, som måste tillmätas en väl genomförd standardisering av försvarets materiel. Om standardiseringssträvandena ej tillräckligt beaktas, blir materielanskaffningen fördyrad och en verklig rationalisering av tillverkningen försvårad. Framställningen av varje typ av materiel och materieldelar kräver nämligen sina särskilda mät- och arbetsverktyg. En bristande rationalisering på sätt nyss antytts betyder också minskad leveransförmåga från en redan i och för sig till omfånget begränsad produktionsapparat. Med många olika materieltyper kompliceras vidare frågorna om reparationer och anskaffning av reservdelar, varjämte vid krigsfall underhållstjänsten försvåras och risken för felexpedieringar ökas.

Jag förbiser icke, att fordran på högsta grad av funktionsförmåga kan komma att stå i motsatsförhållande till önskemålet om standardisering

Departementschefen.

och förenkling. Härvid uppkomma givetvis avvägningsspörsmål, som för sin lösning kräva ett säkert omdöme. De fördelar, som ur funktionssynpunkt kunna vara förenade med en speciell konstruktion, måste noggrant vägas mot de vinster en standardisering medför i nyssnämnda hänseenden. Det bör i detta sammanhang även beaktas, att en standardkonstruktion mången gång i praktiken i det hela kan visa sig mer användbar än en särartad konstruktion, även om den sistnämnda i händerna på en tekniskt förfaren person måhända i det särskilda fallet kan avvinna en något högre grad av effektivitet.

Det ligger i sakens natur, att standardiseringsverksamheten måste sammanhållas av ett enda organ. Först därigenom kan ett enhetligt samlande, samordnande och bearbetande av de på olika områden vunna erfarenheterna äga rum. Detta är givetvis en förutsättning för att standardiseringen skall kunna bli fullt effektiv. För mig framstår det som uppenbart, att detta sammanhållande arbete bör förläggas till krigsmaterielverket och bli en av dettas huvuduppgifter. Självfallet måste verksamheten så långt möjligt inriktas på ett utnyttjande av civil standard och bedrivs i nära kontakt med standardiseringssträvandena utanför försvarets område.

Då fråga är om materiel, som skall anskaffas genom krigsmaterielverkets försorg, kommer dettas standardiseringsorgan helt naturligt att få tillfälle att ur sina synpunkter granska ifrågakommande konstruktioner. För att standardiseringens verkningar skola kunna sträcka sig även till materiel, som alltjämt skall anskaffas av försvarsgrensförvaltningarna, synes mig lämpligt att fastslå en allmän skyldighet för dessa att då fråga om standardisering uppkommer hänvända sig till krigsmaterielverket.

Krigsmaterielverkets standardiseringsorgan kommer helt visst att få ett rikt arbetsfält, innefattande även informations- och konsultationsverksamhet, konstruktionsgranskning i syfte att tillgodose tillverkningstekniska krav, åstadkommande av enhetliga och ändamålsenliga tekniska leveransbestämmelser m. m. Vad förvaltningsutredningen härutinnan närmare anfört föranleder ingen erinran från min sida. Möjligen kan övervägas att i överensstämmelse med marinförvaltningens förslag låta tvister om tekniska leverans- och kontrollbestämmelser hänskjutas till det råd, som avses skola ställas vid krigsmaterielverkets sida, i stället för till Kungl. Maj:t. Slutlig ståndpunkt till detta spörsmål torde få tagas i samband med utfärdande av instruktion för verket.

Kontrollverksamheten omfattar dels verkstadskontroll, som i samband med materielens tillverkning utföres vid leverantörens verkstad, dels ock militär mottagningskontroll, som utföres med den färdiga materielen för bedömande av dess militära användbarhet. Verkstadskontrollen bör, såsom förvaltningsutredningen framhållit, utövas av det anskaffande organet, antingen nu detta är krigsmaterielverket eller någon av försvarsgrensförvaltningarna. Självfallet måste det tillses, att dubbelkontroll undvikas. I sådant

syfte bör krigsmaterielverket få till uppgift att samordna verkstadskontrollen i dess helhet. Den militära mottagningskontrollen bör omhändervhas av vederbörande försvarsgrensförvaltning. Då praktiska eller andra skäl betinga avvikelser från nu angivna regler, läres överenskommelse därom få träffas mellan de berörda myndigheterna.

Av största vikt för bedrivandet av en effektiv kontroll är, att militär personal för sådant ändamål ställes till krigsmaterielverkets förfogande. Mot förvaltningsutredningens förslag, att stor hänsyn till militära synpunkter skall tagas vid tillsättandet av chef för verkets kontrollorgan, har jag intet att erinra.

6. Konstruktionsfrågor m. m.

1940 års utredning.

Såsom redan i det föregående angivits föreslog 1940 års utredning, att för tillgodoseende av försvarets materielförsörjning på bästa sätt skulle inrättas ett materieldepartement, inom vilket forsknings- och konstruktionsverksamhet skulle sammanföras med anskaffning och kontroll. Beträffande konstruktionsverksamheten anförde utredningen, att viss materiel vore av sådan art, att dess projektering måste ske i särskilt intimt samarbete med militära organ inom den försvarsgren, där materielen utnyttjades, vilka organ jämväl ansvarade för vård, reparationer och underhåll av denna materiel, d. v. s. respektive försvarsgrenars centrala förvaltningar. Materiel av sådan beskaffenhet vore marinens fartyg, flygvapnets flygplan med tillhörande motorer samt arméns stridsvagnar. Dylik materiel borde lämpligast projekteras inom vederbörande försvarsgrens centrala förvaltning, givetvis i intimt samarbete med de underavdelningar inom materieldepartementets tekniska avdelning, som handhade konstruktionen av motsvarande materiels utrustningsdetaljer, såsom vapen, radio m. m. Sedan projektet fastställts inom vederbörande försvarsgrens förvaltning, skulle dess konstruktiva utformande överlämnas till statliga eller privata varv, till flygverkstäder eller andra specialverkstäder eller till materieldepartementets tekniska avdelning. Oavsett var materielen utformades måste dock under hela konstruktionstiden intimt samarbete upprätthållas med materieldepartementets tekniska avdelning och dess underavdelningar.

1941 års förvaltningsutredning.

Enligt 1941 års förvaltningsutrednings förslag skall icke blott projektering utan även konstruktion av krigsmateriel anförtros åt de särskilda försvarsgrensförvaltningarna, i den mån icke dessa uppgifter utföras inom den privata industrien. Utredningen har härvid erinrat om de invändningar, som gjorts mot den tidigare utredningens förslag. Sålunda hade anmärkts, att den uppdelning av materieltjänsten, som av 1940 års utredning föreslagits,

vore ägnad att medföra oklarhet i fråga om ansvarsfördelningen och dubbering av personalorganisationen. 1941 års förvaltningsutredning, som ansett dessa erinringar i huvudsak bärande, har vidare framhållit, att enligt det tidigare förslaget försvarsgrenschefens möjlighet att utöva ett direkt inflytande på den egna försvarsgrenens materielutrustning skulle komma att avsevärt inskränkas. Detta syntes vara en konsekvens, som vore ägnad att ingiva allvarliga betänkligheter. Att märka är, att förvaltningsutredningens argumentering icke hänför sig enbart till konstruktionsfrågor.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Statens krisrevision har framhållit, att ett riktigt handhavande av upphandlingen krävde, att även konstruktionen, i den mån den icke handhades av industrien, och kontrollen förlades till industriverket. Standardiseringsverksamheten kunde ej heller bedrivas fullt effektivt, om icke konstruktionsverksamheten också ägde rum inom industriverket. Mindre konstruktionskontor finge knappast en tillräckligt kvalificerad personaluppsättning. Det hade yppats farhågor, att konstruktionsarbetet skulle förlora kontakten med de rent militära förvaltningsorganen och bli självändamål. Från industrihåll hade sagts, att det skulle innebära en opraktisk och onödig omgång att behöva diskutera konstruktionsproblem med både försvarsgrens-förvaltningen och industriverket, d. v. s. med både den militärtekniska och den civiltekniska sakkunskapen. En sådan inställning bottnade i en missuppfattning. Hela försvarsförvaltningen utgjorde en enhet. Industriverket skulle icke vara mera civilt än arméförvaltningen. Militär expertis måste vara lika väl företrädd på båda hållen. Krisrevisionen skilde mellan ren projektering, som i viss utsträckning borde förläggas till försvarsgrens-förvaltningarna, och sådan konstruktionsverksamhet, som avsåge det konstruktiva utformandet av projektens impulser.

Statens industrikommission har framhållit, att om industriverket skulle ha hand om forskning och anskaffning — såsom kommissionen avsåge — så borde även det mellanliggande ledet, den projekterande konstruktionsverksamheten, tillkomma industriverket. Härför talade även, att standardiseringen avsevärt försvårades, om vederbörande konstruktion bleve låst på ett tidigt stadium. Impulserna från de tre försvarsgrenarna skulle vidare kunna samordnas på ett helt annat och bättre sätt. Konstruktionsverksamheten skulle också kunna hållas mera levande och i nivå med den tekniska utvecklingen. Militärassistenter borde emellertid finnas i industriverket.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha i sitt gemensamma yttrande beträffande konstruktionsverksamheten inom försvarsförvaltningen framhållit, att denna verksamhet intimt sammanhänge med anskaffnings-, forsknings- och standardiseringsfrågor. Den egentliga konstruktionsverksamheten, d. v. s. den verksamhet, som vore

inriktad på utarbetandet av färdiga arbetsritningar, borde rent principiellt i största möjliga utsträckning förläggas till de privata eller statliga industriföretag, som hade att tillverka materielen. Hos de olika försvarsgrenarna måste emellertid finnas organ för den idégivande konstruktionsverksamheten, d. v. s. för uppgörande av principkonstruktioner med utgångspunkt från funktionskraven. Hos det föreslagna industriverket komme med nödvändighet att bedrivas konstruktionsverksamhet i viss omfattning, enär verket för genomförande av sina standardiserings- och konstruktionsgranskningsuppgifter måste ha möjlighet att på ett tidigt stadium kunna påverka materielens konstruktiva utformning. I samband med anskaffningen av verktyg för krigsmaterieltillverkningen komme även ett betydande verktygsritkontor att bli erforderligt. Då slutligen den till sin princip utformade materiel, vars anskaffning skulle omhändervhas av verket, måste kunna omformas efter tillverkningsynpunkter och detta konstruktiva arbete i viss utsträckning måste gå hand i hand med förhandlingarna med tillverkarna, komme även i detta avseende konstruktiva uppgifter att åvila verket. Dess konstruktionsavdelning komme där att få en stor uppgift i samordnandet av de impulser till materielens utformning, som komme såväl från förbrukare och tillverkare som från standardiserings- och forskningsorgan. I industriverket komme därigenom att samlas mångsidig konstruktiv erfarenhet och nämnderna ifrågasatte i sitt yttrande, huruvida icke utvecklingen komme att gå därhän, att industriverkets konstruktionsorgan bleve anlitat jämväl för sådana konstruktiva uppgifter, som ursprungligen avsetts förlagda till andra organ inom försvarsförvaltningen. Nämnderna ha i detta sammanhang framhållit, att industriverket ej borde vara ett isolerat verk. Det måste ha militär sakkunskap. Ett intimt och smidigt samarbete med försvarsgrensförvaltningarna måste underlättas. Det vore ett önskemål, att försvarsförvaltningen finge gemensamma lokaler. Den militära personalen hos industriverket måste vidare få bättre löne- och befordringsställning.

Departementspromemoria rörande vissa konstruktionsfrågor.

Sedermera har inom försvarsdepartementet upprättats en promemoria, avsedd att giva uppslag till behandling av den av mig på given anledning till besvarande uppställda frågan, huruvida icke någon eller några personer med erkänd konstruktiv förmåga borde erhålla i uppdrag att granska de konstruktioner, som legat till grund för tillverkningen av krigsmateriel, med hänsyn till deras lämplighet ur såväl funktions- som tillverkningsynpunkt.

I promemorian har redogjorts för ammunitions- och verkstadsnämndernas remissyttrande i nyss återgivna delar. Vidare har erinrats, hurusom statens krigsmaterielnämnd i skrivelse till Kungl. Maj:t den 5 september

1942 anført bland annat, att nämndens nuvarande verktygsåvdelning och standardiseringsbyrå planerades bliva sammanförda till en avdelning, som på grund av sina olikartade uppgifter avsåges erhålla benämningen tekniska avdelningen. Avdelningen skulle övervaka standardisering och normering av den för försvarsväsendet avsedda materielen samt i anslutning därtill bland annat verkställa löpande granskning av till nämnden från förvaltningsmyndigheterna överlämnade ritningar. Vidare skulle det åligga avdelningen att anskaffa samt ansvara för förvaltningen av för tillverkningarna erforderliga mätverktyg. Dessutom skulle inom avdelningen utföras viss konstruktion av verktyg samt möjlighet finnas för utförande speciellt av sådana smärre konstruktionsarbeten, som kunde föranledas av de ur standardiseringssynpunkt vidtagna ritningsändringarna. Nämda uppgifter utfördes redan för närvarande av nämnden, ehuru de i den planerade organisationen beräknades bliva av större omfattning än vad nu vore fallet.

I anslutning härtill har i promemorian anförts följande.

Under förutsättning att ett tekniskt organ med i huvudsak de i nämndens skrivelse angivna uppgifterna inrättas inom nämnden, torde det kunna ifrågasättas, om icke åt nämnden borde uppdragas att genom detta organ utföra ifrågavarande konstruktionsgranskning. De befogenheter, som i förevarande hänseende skulle tillkomma nämnden, borde i samband härmed preciseras. Redan enligt Kungl. Maj:ts beslut den 24 april 1942 åligger det nämnden »att i samråd med försvarsgrensförvaltningarna verka för att med avseende på försvarsväsendets materiel tillverkningstekniska krav och standardiseringskrav såvitt möjligt bliva tillgodosedda under beaktande av de fordringar, som materielen ur funktionssynpunkt måste fylla». Möjligen borde nämndens uppgift i förevarande hänseende angivas på följande sätt: »att i samråd med försvarsgrensförvaltningarna verka för att med avseende på försvarsväsendets materiel såväl tillverkningstekniska krav och standardiseringskrav som funktionssynpunkter blivit tillgodosedda».

Därest samförstånd ej kan ernås mellan nämnden och försvarsgrensförvaltningarna beträffande tillgodosedandet av de krav å materielen, som ur en eller annan synpunkt anses böra uppställas, eller rörande gränsdragningen mellan nämndens och försvarsgrensförvaltningarnas uppgifter å konstruktionsverksamhetens område, torde frågan få underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Utlåtanden över departementspromemorian.

Över promemorian ha yttranden avgivits av chefen för försvarsstaben, armé- och marincheferna, chefen för flygvapnet och flygförvaltningen, arméförvaltningen, marinförvaltningen, statens krigsmaterielnämnd samt försvarsväsendets verkstadsnämnd. Det i promemorian framförda uppslaget har tillstyrkts av verkstadsnämnden men avstyrkts av övriga hörda myndigheter, av chefen för flygvapnet och flygförvaltningen dock endast i vad avser flygmateriel. Med hänsyn till att krigsmaterielnämnden icke under remisstiden kunnat sammankallas till plenum har dess verkställande ledamot till en

början avgivit yttrande, i vilket förslaget tillstyrkts. Sedan verkställande ledamoten därefter vid sammanträde med nämnden lämnat redogörelse i ärendet, har nämnden enhälligt beslutat återkalla det tidigare avgivna remissyttrandet. Fem av nämndens ledamöter ha därefter förenat sig om ett avstyrkande yttrande. Nämndens ordförande har anmält avvikande mening och ansett, att förslaget bort av nämnden tillstyrkas.

Chefen för försvarsstaben har ansett, att det system, som hittills följts vid anskaffning av ny materiel, i stort sett fungerat tillfredsställande. Grundad anledning att införa en ny kontrollmyndighet och uppdraga åt krigsmaterielnämnden att ur funktionssynpunkt verkställa förhandsgranskning av uppgjorda konstruktionsritningar syntes därför icke föreligga.

Arméchefen har framhållit såsom ofrånkomligt, att den förberedande granskningen liksom principkonstruktionerna utfördes av personal, som på grund av sin utbildning vore skickad att bedöma de fältmässiga fordringarna. Denna personal funnes i de militära förvaltningarna. Införandet av ytterligare granskningsorgan syntes icke bidra till att höja funktionsdugligheten hos materielen men kunde komma att medföra en icke önskvärd fördröjning i leveranserna.

Arméförvaltningen har anført, att med få undantag teknisk krigsmateriel för armén konstruktivt utformades vid inhemska eller utländska industri-företag. Bedömandet av tillförlitligheten i de konstruktioner, som legat till grund för materielens tillverkning, komme sålunda i första hand att göras inom vederbörliga industrier innan tillverkningen igångsattes. Innan materiel av ny typ bleve föremål för anskaffning i större skala, verkställdes ingående prov och försök för fastställandet av dess funktionsduglighet. Prövostenen på materielens beskaffenhet och därmed på konstruktionernas tillförlitlighet måste vara det sätt, på vilket materielen visat sig fylla de militära kraven. Granskningen av föreliggande konstruktioner ur funktions-synpunkt borde enligt arméförvaltningens mening tillkomma den militär-tekniska expertis, som funnes inom förvaltningsmyndigheten, och den främsta förefintliga konstruktiva expertisen, nämligen den som vore att söka vid den konstruerande och tillverkande industrien. Det syntes knappast föreligga något skäl att på detta område inkoppla en tredje instans, som för sin verksamhet skulle vara beroende av de båda andra. Den moderna krigsmaterielen vore i regel mycket komplicerad och sammansatt av ett mycket stort antal delar och detaljer, där varje dels riktiga konstruktion och funktionsduglighet vore av betydelse för det helas användbarhet. Att på förhand genom granskning av konstruktionsritningar avgöra den främsta materielens funktionsduglighet syntes icke vara möjligt för någon annan än just den främsta expertisen, nämligen den som funnes hos konstruktören — tillverkaren. Ammunitions- och verkstadsnämnderna hade i sitt yttrande över förvaltningsutredningens betänkande framhållit, att konstruktiva uppgifter skulle komma att åvila industriverket i samband med

att detta komme att omhänderha anskaffning av till sin princip utformad materiel. Detta syntes stå i en viss motsats till den i samma yttrande tidigare framförda uppfattningen, att det konstruktiva arbetet efter principutformning vid de militära förvaltningarna i största möjliga utsträckning borde förläggas till vederbörande industriföretag. Arméförvaltningen kunde icke heller finna, att förvaltningsutredningen föreslagit, att anskaffning av endast till sin princip utformad materiel skulle uppdragas åt industriverket.

Marinförvaltningen har i sitt yttrande med instämmande av *marinchefen* anført bland annat följande.

Den personal, som har att avgöra, huruvida krigsmaterielen är funktionsduglig och ändamålsenlig, måste ha militärteknisk utbildning, varjämte personliga erfarenheter måste ha kunnat inhämtas genom militär tjänstgöring och handhavande av krigsmateriel under så vitt möjligt stridsmässiga förhållanden. Med hänsyn till omfattningen av de militära kadrerna torde tillgången på dylik personal icke bli särskilt stor. Då projekteringen av krigsmateriel enligt statens krigsmaterielnämnds och försvarsväsendets verkstadsnämnds yttrande allt fortfarande skall åvila försvarsgrensförvaltningarna, kräver detta, att militär personal med nyssnämnda utbildning förefinnes inom dessa förvaltningar. Ett överförande till ett organ utanför nyssnämnda förvaltningar av funktionsgranskning av krigsmaterielkonstruktionerna nödvändiggör, att även detta organ har tillgång till tekniskt skolad militär och civilmilitär personal. Förutom att denna dubbelgranskning icke synes behöfelig och icke torde leda till ur funktionssynpunkt bättre konstruktioner medför den, att den fåtaliga sakkunniga personalen måste uppdelas på två olika myndigheter.

Förutom ur funktionssynpunkt böra de i konstruktionerna ingående arbetsritningarna före fastställandet vara granskade ur standardiserings- och tillverkningsynpunkt av inom dessa områden speciellt sakkunnig personal och i samarbete med den militära sakkunskapen. Det är nämligen icke alltid som det mest rationella tillverknings sättet kan godtagas med hänsyn till det militära funktionskravet.

Beträffande sättet för utförandet av granskningen ur standardiserings- och tillverkningsynpunkt har ämbetsverket hänvisat till sitt yttrande över förvaltningsutredningens betänkande samt anført, att i varje fall ritningsgranskningen inom industriverket icke borde utsträckas att omfatta annan granskning än sådan som ur standardiserings- och tillverkningsynpunkter vore nödvändig.

Chefen för flygvapnet och *flygförvaltningen* ha uttalat, att en konsultation hos industriverket i vissa specialfall kunde vara till nytta i det konstruktiva arbetet men att initiativet härtill borde tagas av chefen för flygvapnet och flygförvaltningen.

Verkstadsnämnden har förklarat sig livligt tillstyrka vad i promemorian föreslagits beträffande konstruktionsgranskning genom krigsmaterielnämndens försorg, under förutsättning att tillräckligt kvalificerade arbetskrafter knötes till dessa uppgifter. Genom en dylik rådgivande central granskning syntes förbättringar och förenklingar i konstruktionshänseende kunna frambringas. Nämnden ville emellertid framhålla betydelsen av att i vissa fall

konstruktionsgranskning även förlades till organ, som ägde särskild sakkunskap inom ett visst område. I samband med vid centrala torpedverkstaden bedriven sådan granskning hade förbättringar i skilda hänseenden åstadkommits. Denna verksamhet hade visat sig vara till stor nytta för den vid verkstaden bedrivna tillverkningen.

I *krigsmaterielnämndens* senare yttrande har anförts bland annat följande.

Därest på föreslaget sätt någon eller några personer med erkänt konstruktiv förmåga skulle erhålla i uppdrag att utanför förvaltningarna granska föreliggande konstruktioner ur funktionssynpunkt och denna granskning skulle bli av mera permanent art, kan uppdraget svårligen fullgöras med mindre detsamma på grund av arbetsuppgifternas högst varierande natur förläggas till ett statligt organ. Ett sådant organ måste därvid även ha tillgång till tekniskt skolad militär personal. Emellertid måste även försvarsgrensförvaltningarna ha tillgång till personal med militärteknisk utbildning och med militära erfarenheter. Denna personal har dessutom även andra tekniska uppgifter inom förvaltningarna, vilka ju ha att utöva ledningen av och uppsikten över försvarsväsendets materiel i tekniskt och ekonomiskt avseende. En dylik dubbelorganisation synes nämnden icke vara lycklig och torde icke heller vara behövlig, enär den endast i ringa utsträckning torde kunna leda till bättre konstruktioner.

Under återopande av vad sålunda anförts får nämnden som sin åsikt framhålla, att en särskild organisation för kontinuerlig granskning ur funktionssynpunkt av den militära materielen icke lämpligen bör komma till stånd, varför denna uppgift icke bör utföras av nämnden i annan mån än vad som är möjligt på grund av nu gällande instruktion. Någon instruktionsändring bör sålunda icke heller ifrågakomma.

Ordföranden i krigsmaterielnämnden har i sin reservation anført i huvudsak följande.

Jag saknar varje anledning utgå från annat än att från de konstruerande militära organens sida all omsorg ägnats åt att giva krigsmaterielen lämpligaste och tillförlitligaste utformning. Det oaktat är jag emellertid av den uppfattningen, att en ytterligare översyn över dessa konstruktioner skulle innebära en fördel, då härigenom nya, för materielens tillverkning och funktion befruktande synpunkter kunde väntas framkomma.

På grund härav anser jag det i många fall vara betydelsefullt, om någon eller några personer med erkänd konstruktiv förmåga erhöle i uppdrag att granska föreliggande konstruktioner. Denna granskning torde därvid i första hand komma att inriktas på frågan, huruvida materielen uppfyller tillverknings-tekniska krav och standardiseringskrav. En sådan granskning kan emellertid icke genomföras utan att även fråga uppkommer om materielens lämplighet ur funktionssynpunkt. Betonas må dock, att en sådan granskning icke får innebära, att ansvaret för materielens tillförlitlighet och definitiva utformning härigenom avlastas de konstruerande militära organen. Granskningen bör således endast vara av rådgivande art.

Det synes mig lämpligt, att denna granskningsuppgift förläggas till nämndens tekniska avdelning. Enär denna avdelning även bör beredas möjlighet att, i anslutning till vad nämnden anført i sitt gemensamt med försvarsväsendets verkstadsnämnd avgivna yttrande över 1941 års förvaltningsutrednings betänkande, utöva viss konstruktionsverksamhet, måste nämligen avdelningens personal få

en sådan sammansättning, att avdelningen måste anses kompetent och lämplig att effektivt utföra den ifrågasatta granskningen.

Konstruktionsverksamhet inom avdelningen bör måhända utövas i större utsträckning än vad nämnden angivit i sin underdåniga skrivelse den 5 september 1942. Jag åsyftar härvid framför allt det förhållandet, att det i samband med beställningarnas utläggande och ofta på initiativ av den blivande tillverkaren kan visa sig nödvändigt, att vissa omkonstruktioner av materielen bliva vidtagna. Detta arbete bör nämnden kunna låta verkställa genom tillverkaren, varvid nämnden har att övervaka, att arbetet blir sakligt rätt utfört. I de fall, där tillverkaren icke kan utföra dylikt konstruktionsarbete, bör detta arbete kunna utföras av nämnden i egen regi. Jämväl i avseende på konstruktionsverksamheten måste emellertid ansvaret för materielens funktionsduglighet och slutliga utformning åvila försvarsgrensförvaltningarna, varför nämnden sålunda i sin konstruktionsverksamhet har att handla i samråd med dessa myndigheter.

Något tillägg till eller någon förändring i instruktionen, utöver vad som i försvarsdepartementets promemoria föreslagits, synes därvid icke vara erforderlig, enär instruktionen torde kunna anses inrymma även den nu angivna uppgiften. Dock synes det önskvärt, att närmare föreskrifter bliva utfärdade beträffande tillämpningen av vad i instruktionstillägget sålunda bestämmes. I dessa tillämpningsföreskrifter, som sålunda böra utformas mot bakgrunden av att samtliga av nämnden i förevarande avseende vidtagna åtgärder skola utföras i samråd med försvarsgrensförvaltningarna, torde därvid i stort sett följande böra angivas.

Nämnden skall såsom ett försvarsgrensförvaltningarnas rådgivande organ utöva granskning av ritningar och kontrollbestämmelser beträffande all materiel, nämnden ålägges anskaffa, samt

beredas tillfälle att utöva motsvarande granskning beträffande materiel, vars anskaffning åvilar försvarsgrensförvaltningarna.

Projekterings- och försöksverksamhet samt anskaffning av för denna verksamhet erforderlig materiel skall fortfarande åvila vederbörande försvarsgrensförvaltningar, dock att nämnden skall omhänderhava

konstruktion av mätverktyg samt, i fall av behov, sådana specialmaskiner och arbetsverktyg, som erfordras för utförande av nämnden åvilande anskaffningsuppgifter,

sådana konstruktionsarbeten, som kunna föranledas av ur standardiserings-synpunkt vidtagna ritningsändringar,

av tillverkningsstekniska skäl betingade omkonstruktionsarbeten av sådan materiel, som skall anskaffas av nämnden,

konstruktion i fall, där endast modeller finnas för viss materiel, som skall anskaffas av nämnden samt

efter därom av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall eller beträffande visst eller vissa materielslag meddelade beslut sådan konstruktion som på grund av utvecklingen av nämndens konstruktiva organ lämpligen bör anförtros detta organ.

Nämnden skall vidare vid behov biträda försvarsgrensförvaltningarna vid utförande av erforderliga konstruktionsarbeten.

Här må även omnämnas, att *krigsmaterielnämnden* i skrivelse till Kungl. Maj:t den 21 januari 1943 anmält, att inom nämnden successivt uppbyggts en organisation för såväl konstruktion som anskaffning och översyn av mätverktyg. Denna organisation hade dittills huvudsakligen varit verksam inom

nämndens anskaffningsområde. Enär mätverktygsfrågan vore av vital betydelse för tillgodoseende av landets behov av krigsmateriel och då den inom nämnden förefintliga verktygsorganisationen med fördel syntes kunna utnyttjas även för handläggande av andra mätverktygsfrågor än sådana som sammanhänge med de nämnden åvilande anskaffningsuppgifterna, syntes det lämpligt, att nämnden erhöle i uppdrag att såsom ett sammanhållande och rådgivande organ biträda försvarsgrensförvaltningarna vid konstruktion, anskaffning och översyn av för dem erforderliga mätverktyg.

Utlåtanden över de i krigsmaterielnämndens sistnämnda skrivelse upptagna förslagen ha inhämtats från arméförvaltningens tyg-, intendentur- och civila departement, marinförvaltningen, flygförvaltningen och statens industrikommissionen. Ärendet har sedermera återremitterats till nämnden.

Fråga om inrättande av ett patentorgan för försvarsväsendet.

Ett särskilt spörsmål, som i förevarande sammanhang påkallar uppmärksamhet, är frågan om inrättande av ett för försvaret gemensamt patentorgan. Frågan härom har väckts av den enligt 2 § lagen den 30 juni 1942 (nr 550) med särskilda bestämmelser om uppfinningar av betydelse för rikets försvar eller folkförsörjningen m. m. tillsatta *granskningsnämnden* i skrivelse den 10 november 1942. I skrivelsen har nämnden erinrat, att den under sin hittillsvarande verksamhet i åtskilliga fall funnit anledning fästa de militära förvaltningsmyndigheternas uppmärksamhet på uppfinningar, vilkas förvärvande eller utnyttjande för statens räkning synts förtjänt att närmare övervägas. Nämnden hade emellertid under sysslandet med hithörande frågor bibragts den övertygelsen, att ett effektivt tillgodoseende av det statsintresse, varpå förevarande lagstiftning toge sikte, krävde en komplettering av den militära förvaltningsorganisationen med en för samtliga försvarsgrenar gemensam patentavdelning. Nämnden har härom vidare anfört.

Det finnes enligt nämndens mening en mångfald viktiga uppgifter för en sådan avdelning. Den skulle ha att följa uppfinnarverksamheten inom försvaret och hålla de olika försvarsgrenarnas förvaltningsmyndigheter orienterade om nämnda verksamhet, i vad den faller utanför den egna försvarsgrenens område. Den skulle också utgöra en mottagningscentral för utomstående personers utbud av uppfinningar till försvaret och med eget yttrande hänskjuta dem till vederbörande myndighet. Den skulle vidare följa teknikens utveckling på olika områden genom studiet av patent- och annan litteratur samt taga del av till patentverket ingivna patentansökningar rörande uppfinningar av särskild betydelse för försvaret. Den skulle därjämte utföra sådana utredningar, för vilka fordras speciell kännedom om patentlitteraturen, samt även i övrigt biträda vid konstruktions- och forskningsarbeten för försvarets räkning. Den skulle ock medverka vid affärsuppgörelser rörande uppfinningar och konstruktioner ävensom biträda vid behandling av frågor rörande patent, intrång i patent och dylikt. Ytterligare skulle den ha att tillvarata försvarets intressen med avseende på uppfinnar- och konstruktionsverksamhet, som på förslag av eller i samråd med militär myndighet bedrives inom

privatindustrien, ävensom tillse att spörsmål rörande hemlighållande av anordningar eller förfaringssätt, vilka under dylika förhållanden framkommit utanför försvaret, hänskjutas till granskningsnämnden. Slutligen torde den ifrågasatta avdelningen böra förbereda ärenden rörande statsbidrag till uppfinnare och överhuvudtaget tillhandagå försvarsledningen och försvarsdepartementet med upplysningar och yttranden i ärenden angående uppfinningar och patent.

Det vill förefalla nämnden som om inrättandet av en patentavdelning med i hudsak de arbetsuppgifter, som i det föregående angivits, skulle vara ägnat att för försvaret medföra betydande fördelar ur teknisk, administrativ och ekonomisk synpunkt. Sålunda skulle anlåtande av utomstående patentsakkunnig bliva obehöfligt, ärendena få en både snabbare och enhetligare behandling, militär arbetskraft frigöras för andra arbetsuppgifter samt dubbelarbete och onödiga utgifter i samband med utexperimenterande eller förvärv av uppfinningar och konstruktioner undvikas.

Över berörda framställning ha utlåtanden inhämtats från armé-, marin- och flygförvaltningarna, statens krigsmaterielnämnd, försvarsväsendets verkstadsnämnd, patent- och registreringsverket samt Sveriges industriförbund, vilka samtliga tillstyrkt inrättande av ett organ med åtminstone vissa av de uppgifter, som föreslagits av granskningsnämnden. *Arméförvaltningen* har ansett, att arbetsuppgifterna för ett sådant organ borde begränsas till rena patentfrågor och sålunda icke avse jämväl forsknings- och konstruktionsverksamhet, affärsuppgörelser m. m. Enligt *marinförvaltningens* mening borde det tilltänkta organet få till uppgift att vara mottagnings- och rådgivningscentral för utom de militära försvarsförvaltningarna stående uppfinnare, att till vederbörande myndighet med eget yttrande vidarebefordra utbud av uppfinningar, att biträda granskningsnämnden vid granskning av ansökningar om patent å uppfinningar avseende krigsmateriel eller eljest av betydelse för rikets försvar, att för de militära förvaltningsmyndigheternas räkning utföra utredningar och avgiva yttranden i patentärenden samt att utreda och avgiva förslag i ärenden rörande statsbidrag för uppfinningar, avseende krigsmateriel eller eljest av betydelse för rikets försvar. Även *flygförvaltningen* har förordat stark begränsning av patentorganets arbetsuppgifter.

Beträffande det tillämnade patentorganets förläggning ha delade meningar yppats. En anknytning till krigsmaterielnämnden eller ett eventuellt industriverk har förordats av *flygförvaltningen*, *krigsmateriel-* och *verkstadsnämnderna* samt *industriförbundet*, vilket sistnämnda ansett, att patentorganet borde samordnas med industriverkets forskningsavdelning. *Marinförvaltningen* har för sin del ansett mest ändamålsenligt att förlägga detsamma till ett centralt militärt forskningsinstitut. *Patent- och registreringsverket* har uttalat, att en patentavdelning borde inordnas i något militärt organ men däremot icke i patent- och registreringsverket. I övrigt har ifrågasatts en förläggning av densamma jämväl till statens uppfinnar-nämnd eller försvarsstaben.

Såsom jag redan tidigare framhållit måste även enligt min mening inom de särskilda försvarsgrensförvaltningarna finnas organ för den idégivande verksamheten, projekteringen, eller med andra ord för uppgörande av principkonstruktioner med utgångspunkt från funktionskraven. Till dessa organ bör även försöksverksamheten och anskaffningen av därför erforderlig materiel anknyttas. Den egentliga konstruktionsverksamheten, d. v. s. den verksamhet, som är inriktad på utarbetandet av färdiga arbetsritningar, bör däremot liksom hittills förläggas till de industriföretag, som ha att tillverka materielen. I den mån detta icke är möjligt, bör vederbörande försvarsgrensförvaltning själv omhänderta konstruktionsarbetet. Dessa principer kunna emellertid icke i full utsträckning upprätthållas. Vissa undantag från huvudregeln synas mig ofrånkomliga.

Frågan om konstruktionsverksamhetens förläggning till det ena eller andra organet inom den militära centralförvaltningen måste enligt mitt förmenande ses mot bakgrunden av de uppgifter på standardiseringens område, som enligt vad jag i nästföregående avsnitt närmare utvecklat böra åvila krigsmaterielverket. Såsom en grundregel har jag där förordat uppställande av en allmän skyldighet för försvarsgrensförvaltningarna att — även om anskaffning i det särskilda fallet ej skall ske genom krigsmaterielnämnden — då fråga om standardisering uppkommer hänvända sig till krigsmaterielverket. Jag förutsätter, att samarbetet mellan verket och de övriga förvaltningsmyndigheterna kan ske i sådana former att det icke blir alltför vidlyftigt och tyngande.

Vad angår egentlig konstruktionsgranskning synes mig till en början uppenbart, att krigsmaterielverket bör såsom ett försvarsgrensförvaltningsarnas rådgivande organ äga utöva granskning av ritningar och kontrollbestämmelser beträffande all materiel, som verket ålägges anskaffa. I fråga om materiel, vars anskaffning åvilar försvarsgrensförvaltningarna, bör sådan granskningsrätt tillkomma krigsmaterielverket allenast i den mån överenskommelse därom kan träffas mellan de berörda myndigheterna eller Kungl. Maj:t för särskilda fall eller grupper av fall så bestämmer. Då krigsmaterielverket avses skola på detta område utöva endast en rådgivande verksamhet, kommer tydligen ansvaret för konstruktionernas tillförlitlighet att alltjämt i första hand åvila vederbörande försvarsgrensförvaltning.

Krigsmaterielverket bör handha konstruktionen av sådana mätverktyg samt i fall av behov sådana specialmaskiner och arbetsverktyg, som erfordras för utförande av verket åvilande anskaffningsuppgifter. I anslutning till vad nämnden påyrkat i sin skrivelse den 21 januari 1943 bör vidare åt verket anförtros att såsom ett sammanhållande och rådgivande organ biträda försvarsgrensförvaltningarna vid konstruktion — liksom vid anskaffning och översyn — av för dem erforderliga mätverktyg. I samförstånd med vederbörande försvarsgrensförvaltning bör krigsmaterielverket vidare äga utföra sådana

konstruktionsarbeten som kunna föranledas av ur standardiseringssynpunkt vidtagna ritningsändringar samt av tillverkningstekniska skäl betingade omkonstruktionsarbeten av sådan materiel som skall anskaffas av verket. I övrigt bör Kungl. Maj:t genom beslut i varje särskilt fall eller beträffande visst eller vissa materielslag kunna uppdraga konstruktionsarbete åt krigsmaterielverket. Om verkets konstruktionsverksamhet hålles inom dessa gränser, synas mig de betänkligheter, som anförts i vissa yttranden över den i ärendet upprättade departementspromemorian, få vika.

Vad angår framställningen om inrättande av ett särskilt patentorgan för försvarsväsendet synes mig den i ärendet verkställda utredningen giva vid handen, att ett behov därav föreligger. I likhet med flera av de hörda myndigheterna anser jag dock, att de uppgifter, som skola åvila ett sådant organ, böra i vissa avseenden begränsas i förhållande till vad granskningsnämnden för patentansökningar föreslagit. För min del hyser jag den uppfattningen, att de av marinförvaltningen angivna uppgifterna böra kvarstå, varjämte såsom ytterligare uppgifter böra tillkomma att på framställning av vederbörande myndigheter inom försvarsförvaltningen för kronans räkning söka patent samt i övrigt biträda vid behandling av frågor rörande patent, intrång i patent och dylikt ävensom att tillvarata försvarets intressen med avseende å uppfinnar- och konstruktionsverksamhet, som på förslag av eller i samråd med militär myndighet bedrives inom privatindustrin. Enligt min mening böra de arbetsuppgifter, om vilka här är fråga, anförtros åt krigsmaterielverket, inom vilket de närmast böra anknytas till den konstruktiva verksamheten, med vilken de uppenbarligen nära sammanhånga.

7. Förrådshållning och centralregister.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har utgått från att försvarsväsendets förråd skulle vara underställda de militära myndigheterna och försvarsgrensförvaltningarna. Industriverket skulle sålunda icke ha någon befattning med förrådsverksamheten. Detta skulle gälla även förefintliga centralförråd av ammunition, vilka enligt utredningens förslag skulle höra under arméförvaltningens tygdepartement.

Oavsett sin inställning till förrådsfrågan har utredningen förordat införande av en till industriverket förlagd centralregistrering av krigsmateriel. Utredningen har härom anfört bland annat följande.

Såväl för de militära myndigheterna som för det krigsindustriplanerande organet torde det vara av vital betydelse att snabbt kunna erhålla uppgift om tillgången på krigsmateriel av olika slag. Härutöver behöva de militära myndigheterna uppgifter om materielens fördelning på olika lokalförråd ävensom detaljuppgifter om materielens tillkomst, avgång etc.

För närvarande föres för detta ändamål inom de olika förvaltningarna statistik över viktigare krigsmateriel. Härvid är materielen uppdelad i vissa grupper och

registerföringen förlagd till ett antal skilda avdelningar. Som underlag för registreringen användas rapporter, som månatligen ingivas från de olika lokalförråden. Dessa rapporter skola vara ingivna senast den 15 i varje månad och avse lagerbeståndet vid föregående månadsskifte. Inom arméförvaltningens tygdepartement har dock på senare tid införts ett system med fortlöpande anteckningar rörande läget i fråga om vissa viktigare materielslag, vilka anteckningar grundas på direkta uppgifter om växlingar i förråden.

Utredningen är av den uppfattningen, att den registrering, som hos de olika förvaltningarna för närvarande sker på sammanlagt ett 20-tal avdelningar, i viss omfattning bör centraliseras och uppläggas efter enhetliga normer samt baseras på tätare inkommande primäruppgifter. Härvid får tagas under övervägande, huruvida ett centralregister skall föras hos varje försvarsgrensförvaltning eller om en ytterligare centralisering till ett gemensamt register är att föredraga.

Med hänsyn till mångfalden av de uppgifter, som skola registreras, torde det vara mest ändamålsenligt att för registreringen utnyttja maskinell bokföringsanläggning. Då en dylik maskinell bokföringsanläggning är förenad med icke obetydliga årliga kostnader, synes detta utgöra ett skäl för att registreringen koncentreras till ett enda organ, enär härigenom anläggningens kapacitet till fullo kan utnyttjas.

Då det är en fördel ur kontroll- och revisionssynpunkt, att registreringen av inkommande materiel i möjligaste mån baseras på besiktnings- och mottagningsbevis och då industriverket skall handlägga bland annat anskaffandet av all materiel, som har mass- eller standardkaraktär, d. v. s. den övervägande delen av krigsmaterielen, talar detta för att registreringen bör helt centraliseras och förläggas till industriverket. Besiktnings- och mottagningsbevis måste i varje fall sammanföras till och behandlas hos verket för att detta skall kunna godkänna och betala fakturor från materielleverantörerna. Genom en dylik centralisering komma uppgifter beträffande total materieltillgång att på snabbaste sätt erhållas. I den mån jämväl förvaltningarna behöva detaljuppgifter beträffande förråden, kunna dylika uppgifter i stället erhållas via industriverket, vilket icke torde komma att medföra någon nämnvärd försening.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha ansett, att införande av ett centralregister vid industriverket vore opraktiskt beträffande huvuddelen av flygvapnets materiel. Denna borde i stället redovisas vid flygvapnets egen centralförrådsorganisation. Industriverkets register borde avse endast ammunitionseffekter och viss gemensam vapenmateriel.

Arméchefen har uttalat, att det enligt hans mening under normala fredsförhållanden ej vore erforderligt med tätare primära uppgifter än en gång i månaden.

Enligt *arméförvaltningens* mening låge förandet av centralregister vid sidan av industriverkets uppgifter. De militära förvaltningarna behövde detaljuppgifterna beträffande den förrådsrörelse, för vilken de vore ansvariga. Detta vore en direkt tjänsteangelägenhet för förvaltningarna. Sammanställningar borde utföras av försvarsstaben.

Marinförvaltningen har ansett, att centralregistret hos industriverket borde omfatta endast viktigare krigsmateriel. Emellertid vore en registrering även

av annan materiel önskvärd. Den mest omfattande överblicken fordrades inom de olika förvaltningarna. Erfarenheterna från det maskinella centralregistret över ammunitionsanskaffningarna hade icke motsvarat förväntningarna. Lokalmyndigheternas uppgifter finge vidare ej okritiskt läggas till grund. De borde därför insändas till förvaltningarna, vilka skulle granska och till industriverket vidarebefordra de uppgifter, som erfordrades för centralregistret. Betalnings- och mottagningsbevis måste passera förvaltningarna så att dessa finge full kännedom om anskaffad materiel och befintligheten av densamma. Betalningen borde också verkställas av förvaltningarna. Intet hindrade, att det funnes en gemensam maskincentral för hålkort men att förrådsbokföringen skedde inom respektive förvaltningar. För övrigt vore det ej absolut nödvändigt, att de centrala organen kände till materielfördelningen i detalj.

Ammunitions- och verkstadsnämnderna ha framhållit, att ett centralregister ej kunde hållas fullt aktuellt, enär detta skulle göra rapporteringen alltför komplicerad. Frågan härom och spörsmålen, vilka slag av materiel som skulle göras till föremål för central registrering samt vilket eller vilka organ som skulle ombesörja dylik registrering vore beroende på en sådan mängd faktorer att fortsatt utredning borde göras. Även frågan om centralförrådets lämpliga inordnande i försvarsförvaltningen borde ytterligare utredas. Ett centralt anskaffningsorgan måste ha en samlad överblick över lagerbeståndets förändringar. Det borde även närmare fastställas, vilka organ som skulle ombesörja aptering av i centralförråden inlagda ammunitionsdetaljer.

Svenska teknologföreningen har ansett, att centralregistret nog ej behövde vara så omfattande. Det kunde bygga på sammanfattande rapporter från försvarsgrensförvaltningarna.

Departementschefen.

En betydelsefull uppgift för försvarsgrensförvaltningarna är förrådshållningen i fråga om färdigställd krigsmateriel samt vården av i förråd befintlig sådan. Här åsyftas den materiel, som redan utlämnats till truppförbanden eller motsvarande organisationer, samt sådan materiel som upplagts i centrala militära förråd. Ännu ett slag av förråd äro de för närvarande under krigsmaterielnämnden lydande centrala ammunitionsförråden, vilka här benämnas industriförråd. Dessa förråd äro främst avsedda för sammansättning och lagring av ammunition. Då krigsmaterielverket liksom för närvarande krigsmaterielnämnden bör ha att svara för ifrågavarande materiel intill dess denna är helt färdigställd, ligger det i sakens natur, att industriförråden böra underställas verket. Dessa förråd avses att utgöra ett mellanled eller om man så vill en »buffert» mellan leverantör och förbrukare. Från industriförråden avlämnas färdig materiel till de militära förråden. I den mån industriförråden minskas måste den för dessa förråd ansvarige i god tid underrätta krigsmaterielverkets anskaffningschef om behovet av ersättningsmateriel. En sådan samverkan sker helt naturligt lättast inom krigsmaterielverkets ram.

Industriförråden böra även i viss utsträckning utnyttjas för förvaring av en

del annan materiel samt för vissa andra ändamål än de nu angivna. Närmare upplysningar härom torde få lämnas till vederbörande riksdagsutskott.

Förutom de nyss åsyftade industriförråden för färdig materiel erfordras även förråd för råvaror och halvfabrikat. Dylika förråd avses bli i största möjliga utsträckning placerade i anslutning till befintliga industriföretag. I den mån så icke är möjligt måste särskilda förrådslokaler av samma typ som nyssnämnda industriförråd komma till utförande.

Krigsmaterielverket bör ha att svara för att de centrala industriförråden bli organiserade på sådant sätt, att tjänsten vid dessa ändamålsenligt kan skötas i såväl krig som fred. Verket måste även bära ansvaret för materielens uppläggning, skötsel, omsättning och besiktning samt skall dessutom ansvara för att de med förrådshållningen sammanhängande transportproblemen bli tillfredsställande lösta. Även inventering och redovisning av den i förråden upplagda materielen bör handhavas av verket.

Beträffande förråden av råvaror och halvfabrikat skall verket, sedan avtal rörande inrättande av sådana förråd träffats med lämpliga industriföretag, handha överinseendet över dessa förråds förvaltning. Verket har därvid att kontrollera, att industriföretagen fullgöra de åtaganden rörande materielens skötsel m. m., som kunna finnas angivna i de träffade avtalen. Krigsmaterielverket bör även svara för inventering och redovisning av de upplagrade råvarorna och halvfabrikaten.

Spörsmålet om införande av en central förrådsregistrering synes värd det största beaktande. Vad i remissyttrandena — bland annat av ammunitions- och verkstadsnämnderna — härom anförts utvisar emellertid, att fortsatt utredning erfordras, innan slutlig ståndpunkt till denna fråga kan tagas. Jag är sålunda icke beredd att nu framlägga något förslag i förevarande hänseende.

8. Forskningsverksamhet.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har framhållit, att det på grund av den snabba utveckling, som för närvarande ägde rum beträffande krigsmateriel, vore oundgängligen nödvändigt, att man i första hand utnyttjade den erfarenhet på krigföringens område, som samlades såväl inom som utom landet. För att man icke skulle bli distanserad i tekniskt hänseende vore det emellertid erforderligt, att därutöver även bedreves en målbunden naturvetenskaplig och tekniskt-vetenskaplig forskning för militärt ändamål. För närvarande förekomme inom vårt land dylik forskningsverksamhet vid ett flertal från varandra skilda organ, såsom försvarsväsendets kemiska anstalt, försvarsstabens fotografiska avdelning, tygdepartementets elektrotekniska laboratorium samt flygvapnets försöksanstalt å Malmslätt. Vidare hade visst anslag ställts till svenska nationalkommitténs för fysik förfogande för bedrivande av forskning vid ett under kommittén ställt militärfysiskt institut. Härjämte bedreves i

begränsad omfattning forskning för försvarsväsendets räkning vid universitet och högskolor, provningsanstalter och industriföretag. Förvaltningsutredningen har i detta sammanhang erinrat, att den jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 31 augusti 1940 tillsatta utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande föreslagit vissa statliga åtgärder för utökning av forskningsverksamheten för icke-militära ändamål inom landet. Då forskning såväl för militära som för andra ändamål ofta med fördel kunde bedrivas i samma laboratorium, vore det uppenbart, att redan befintliga eller planerade laboratorier i möjligaste utsträckning skulle utnyttjas. Vissa militära problem vore emellertid av sådan art, att de lämpligen icke borde överlämnas till civila laboratorier. Vidare disponerade dessa icke alltid sådan utrustning som vore nödvändig för lösandet av speciella militära problem. Som följd härav måste vissa för rent militär forskning avsedda laboratorier ovillkorligen finnas. Utredningen hade härvidlag kommit till den uppfattningen, att den militära forskningen måste samordnas och ledas enhetligt samt att de militära forskningsorganen borde organisatoriskt sammanföras och i icke oväsentlig grad kompletteras med nya laboratorier. En centralisering medförde också den fördelen, att tekniska resurser, apparatutrustning och dylikt kunde på ett ekonomiskt sätt gemensamt utnyttjas. Vidare kunde de fackmän inom skilda områden, som erfordrades för att lösa de skiftande problemen, på ett bättre sätt utnyttjas, när de finge direkt samarbeta och med sina olika specialkunskaper komplettera varandra. Då forskningsverksamheten vore gemensam för alla försvarsgrenarna, syntes det vara naturligt, att den förlades till ett för dem alla gemensamt organ. Ett sådant organ utgjorde det av förvaltningsutredningen föreslagna industriverket. Genom att det militära forskningsorganet förlades dit, kunde de olika förvaltningarnas behov tillgodoses och därjämte civilindustriens möjligheter lättare utnyttjas.

Den ifrågavarande forskningsverksamheten borde enligt förvaltningsutredningens mening begränsas till målbunden naturvetenskaplig och tekniskt-vetenskaplig forskning för militära ändamål. Industriverkets uppgift i förevarande hänseende borde sålunda vara att genom en förhållandevis fristående forskningsavdelning leda, medverka vid eller självständigt bearbeta de problem, som vore eller kunde bli av betydelse för landets försvar. Forskningsproblemen skulle i första hand hänvisas till befintliga eller blivande forskningsinstitut vid universitet, högskolor, provningsanstalter, industrilaboratorier o. s. v. Endast sådana forskningsproblem, som icke lämpligen borde hänskjutas till dylika forskningsorgan, borde bearbetas inom industriverket underställda forskningsinstitutioner. Givet vore, att forskningsverksamheten borde vara så upplagd, att den i intimt samarbete med de militära organen därifrån emottoge och till dem meddelade uppslag och impulser. Vidare skulle utredningar och undersökningar utföras på anmodan av de militära myndigheterna.

Den tilltänkta forskningsavdelningen skulle enligt förvaltningsutredningens

förslag stå under chefskap av en överdirektör, vilken vid sin sida skulle ha ett rådgivande organ, benämnt försvarsväsendets forskningsråd. I forskningsavdelningen syntes böra ingå dels en mera administrativt betonad del, benämnd utredningssektionen, dels själva forskningsinstitutionerna, var och en under en särskild föreståndare. Till forskningsavdelningen borde vidare höra ritkontor, experimentverkstad och försöksstationer.

Vad angår forskningsavdelningens lokalfråga har förvaltningsutredningen uttalat sig för en förläggning i anslutning till försvarsväsendets kemiska anstalt i Lilla Ursvik. Utredningen har dock förutsatt, att hela frågan om avdelningens byggnadsbehov skulle bli föremål för särskild undersökning.

**Utlåtanden i anslutning till 1941 års
förvaltningsutrednings förslag.**

Frågan hur det tilltänkta forskningsorganet bör infogas i försvarsorganisationen har i yttrandena över förvaltningsutredningens betänkande tilldragit sig stor uppmärksamhet. Från åtskilliga håll har sålunda påyrkats inrättande av en fristående forskningsanstalt. I samband därmed har understrukits, att forskningsorganet i första hand skulle betjäna de myndigheter, som vore ansvariga för materielens utveckling och utformning, och ej de, som hade att sörja för dess anskaffning. Om forskningsorganet komme att inordnas såsom en avdelning under industriverket, föreläge risk för att forskningen mera komme att inriktas på detaljspörsmål i samband med framställningen av krigsmateriel än på utvecklingen därav. Däremot ha statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd ansett riktigt att sammanföra forskningen till ett organ i anslutning till industriverket. Förslag om forskningens anknytning till försvarsgrensförvaltningarna eller de militära högskolorna ha även framkommit. Vissa myndigheter och sammanslutningar ha medgivit möjligheten av att forskningsorganet, även om det i sakligt avseende borde intaga en självständig ställning, skulle kunna rent administrativt anknytas till industriverket eller i varje fall underställas chefen för detta. Arméchefen har ifrågasatt behovet av ett så omfattande och dyrbart forskningsorgan som det av utredningen föreslagna. Marinförvaltningen har ansett, att tills vidare en sammanslagning av redan befintliga forskningsorgan borde äga rum samt att organisationen borde göras så smidig att den efter behov kunde växa ut. Överbefälhavaren har för sin del förordat en förnyad utredning rörande den militära forskningens ställning.

Från några håll har framhållits, att vissa speciella forskningsgrenar icke lämpligen borde överföras till en eventuell forskningsanstalt. Detta vore enligt överbefälhavaren fallet med försvarsstabens fotoanstalt, enligt chefen för flygvapnet och flygförvaltningen med flygvapnets försöksanstalt å Malmslätt samt enligt marinförvaltningen med viss av ämbetsverket bedriven forskningsverksamhet å områden, där helt andra resurser erfordrades än som kunde stå till buds inom ett laboratorium, exempelvis i fråga om fartygs hållfasthet.

Beträffande forskningsverksamhetens inre organisation har vidare från flera håll framhävts, att organisationen borde vara horisontalt betonad, icke vertikalt enligt äldre mönster. Underavdelningarna borde därför ej göras alltför bestämt avgränsade. Försvarsväsendets kemiska anstalts vetenskapliga råd har påpekat betydelsen av att möjligheter till kollektiv forskning skapas. Arbetet borde enligt rådets mening med hänsyn till målet för forskningen organiseras inom olika arbetsgrupper eller sektioner, inom vilka olika specialister skulle samarbeta med utnyttjande av anstaltens samtliga resurser. Rådet har därför funnit det vara av vikt, att icke skarpt från varandra skilda institutioner inrättades. Svenska nationalkommittén för fysik har för sin del ansett, att för den naturvetenskapligt-militärtekniska forskningen borde inrättas två institut, ett för militär fysik och ett för militär kemi, samt att båda instituten borde underställas en gemensam styrelse. Frågan om en institution för fotografi och fotogrammetri borde ingå i den ifrågavarande forskningsorganisationen eller anslutas till någon militär organisation borde upptagas i annat sammanhang. Om ett institut för militär elektroteknik skulle upprättas, syntes det lämpligen böra förläggas i anslutning till arméförvaltningens tygdepartements elektrotekniska laboratorium. Kommittén har vidare föreslagit, att en byggnad för det militärfysiska institutet måtte uppföras i anslutning till de militära förvaltningarnas nybyggnader å Ladugårdsgårde samt att frågan om upprättande av en särskild militärfysisk kår upptoges till övervägande.

Över nationalkommitténs förslag ha yttranden inhämtats från chefen för försvarsstaben, från arméförvaltningens tyg- och civila departement samt fortifikationsstyrelse samt från ingenjörsvetenskapsakademien, i vilka yttranden erinringar mot kommitténs förslag framställes. Sålunda ha påpekats bland annat den ökade effektivitet och de betydande besparingar, som kunna vinnas genom ett gemensamt utnyttjande av förefintliga tekniska resurser. Sedermera har nationalkommitténs sekreterare i en promemoria i sin tur bemött de mot kommittéförslaget gjorda erinringarna.

I remissutlåtandena över förvaltningsutredningens förslag ha behandlats ytterligare en del forskningsverksamheten berörande spörsmål. Sålunda har utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande understrukt vikten av kontakt mellan den militära och den civila forskningen — vilken sistnämnda i första hand borde utnyttjas — samt framhållit, att även den militära forskningen borde få viss frihet och således icke enbart vara styrd målforskning. Enligt ingenjörsvetenskapsakademiens mening borde särskild uppmärksamhet ägnas åt frågan, huru forskningsresultaten snabbast och mest effektivt skulle tillgodogöras i praktiken. Frågan om forskningsrådets sammansättning har även ställts under debatt.

Tillsättande av försvarets forskningsnämnd.

Genom beslut den 5 februari 1943 har Kungl. Maj:t bemyndigat mig att tillsätta en nämnd, försvarets forskningsnämnd, bestående av högst sju per-

soner, med uppgift att — i avbidan på genomförandet av en slutgiltig organisation av den naturvetenskapliga och tekniskt-vetenskapliga forskningen för militära ändamål — verka för forcering och samordning av nu pågående forskningsverksamhet inom försvarsväsendet ävensom att verkställa utredning rörande ifrågavarande forskningsverksamhets framtida ställning och organisation samt till Kungl. Maj:t skyndsamt avgiva förslag till närmare föreskrifter för nämndens verksamhet såsom samarbetsorgan m. m. ävensom de förslag, vilka av utredningen kunde föranledas. Med stöd av detta bemyndigande har jag den 17 februari 1943 tillkallat sju personer för att fullgöra berörda uppdrag.

Till statsrådsprotokollet den 5 februari 1943 anförde jag i detta sammanhang, efter att ha redogjort för vad i frågan förekommit, bland annat följande.

Av den redogörelse jag nu lämnat framgår, att delade meningar råda om det sätt, på vilket den naturvetenskapliga och tekniskt-vetenskapliga forskningen för militära ändamål bör organiseras. En skiljelinje går här mellan å ena sidan uppfattningen, att denna verksamhet bör begränsas till målbunden forskning, samt å andra sidan den meningen, att verksamheten måste erhålla ett väsentligt större mått av frihet vid valet av mål. För egen del anser jag, att inom ifrågavarande område kan och bör beredas utrymme såväl åt tekniskt-industriell forskning med det begränsade syftet att tillfredsställa produktionens forskningsbehov som åt naturvetenskapligt-militärteknisk forskning, vilken med utgångspunkt företrädesvis från fysiken och kemien söker sig fram till måhända även principiellt nya försvarsmetoder och försvarsmedel.

Den militärtekniska forskningen i vårt land är för närvarande synnerligen splittad. Enligt min mening framstår det såsom ett alltmera trängande behov att samordna de många forskningsorgan, som nu finnas inom försvarsväsendet. Därigenom skulle vinnas möjlighet att väsentligt mera effektivt än för närvarande utnyttja de resurser, som på skilda håll stå till förfogande. Kostsamma dubbleringar av forskningsinstitutionernas utrustning och åtskilligt dubbelarbete skulle också kunna undvikas. En dylik samordning bör kunna ske i sådana former att icke det här mera än på andra områden välbehövliga friska initiativet förkväves.

Vid bearbetningen inom försvarsdepartementet av förvaltningsutredningens förslag i vad avser forskningsverksamhetens ställning och organisation jämte däröver avgivna yttranden har det befunnits icke vara möjligt att på grundval av det mångskiftande utredningsmaterial, som nu föreligger, nå fram till en tillfredsställande lösning. För min del anser jag, att vid övervägande av de åtgärder, som i detta läge böra ifrågakomma, måste uppställas två mål, ett inriktat på den nu aktuella forskningen, ett på den militärtekniska forskningens framtida ställning och organisation.

Rörande den aktuella forskningen gäller det att inrätta ett provisoriskt organ, vars huvuduppgift skall vara att verka för att möjligheter skapas att forcera lösandet av nu aktuella forskningsproblem, att befordra samarbetet såväl mellan de på olika områden verkande tekniska och vetenskapliga specialisterna inbördes som mellan dessa specialister och de militära fackmännen, att åvägabringa ett ömsesidigt utbyte av erfarenheter, att övervaka planläggningen av forskningen i syfte bland annat att undvika dubbelarbete samt att i såväl effektiviserings- som besparingssyfte verka för gemensamt utnyttjande av redan förefintliga eller blivande hjälplaboratorier, instrumentutrustningar, konstruktions- och ritkontor, verkstäder ävensom övriga tekniska resurser. Det bör ankomma på ifrågavarande organ att snarast möjligt till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till närmare före-

skrifter för denna verksamhet. Vid fullgörandet av dessa uppgifter måste samarbetsorganet självfallet samråda med därav berörda myndigheter och sammanslutningar. I den mån så visar sig erforderligt böra uppkommande spörsmål underställas Kungl. Maj:ts bedömande.

Vad beträffar den militärtekniska forskningsverksamhetens framtida ställning och organisation påkalla härvidlag åtskilliga spörsmål uppmärksamheten. Frågan huruvida denna verksamhet bör erhålla en mera fristående ställning, anknyttas till eller underställas något förefintligt eller planerat organ inom försvarsväsendet bör givetvis härvid tagas under omprövning. Ett uppslag, som synes förtjänt av närmare undersökning, är frågan om och på vad sätt en fruktbärande samverkan mellan forskningsorganen och de militära högskolorna kan komma till stånd. Vidare bör utredas, om arbetet inom en eller annan forskningsgren företer sådana särdrag att det lämpligast bör bedrivas under direkt ledning av vederbörande försvarsgrensförvaltning eller någon militär myndighet. Frågorna om tillgodoseende av forskningsverksamhetens personalbehov, om dess inre organisation, om inrättande av ett forskningsråd och dess sammansättning, om upprätthållande jämväl på annat sätt av kontakten med den civila forskningen och den praktiska militära verksamheten, om forskningsresultatens snabbaste och mest effektiva tillgodogörande samt om lokalbehovet böra slutligen tagas under övervägande. Utredningen bör bedrivas med all skyndsamhet, så att därav föranledda förslag snarast möjligt kunna föreläggas riksdagen. Hinder bör emellertid icke möta att, därest så finnes lämpligt, ett visst avsnitt av förevarande frågekomplex upptages till behandling för sig och göres till föremål för ett särförslag.

Enligt min mening är det lämpligast, att såväl vidtagandet av de mera överhängande samordningsuppgifterna som det egentliga utredningsarbetet anförtros åt en särskild nämnd, försvarets forskningsnämnd.

Departementschefen.

Såsom framgår av det föregående har nyligen tillsatts en nämnd, försvarets forskningsnämnd, med en dubbel uppgift, nämligen dels att utgöra ett provisoriskt samarbetsorgan för forskningen inom försvarsväsendet, dels ock att verkställa utredning rörande denna forsknings framtida ställning och organisation. Resultaten av nämndens verksamhet måste avbidas, innan definitivt förslag i ämnet kan föreläggas riksdagen. Något forskningsarbete avses således åtminstone tills vidare icke komma att ingå i krigsmaterielverkets uppgifter.

9. Försvarets fabriker.

1941 års förvaltningsutredning har i sitt betänkande såsom en ytterligare huvuduppgift för det av utredningen planerade industriverket angivit fabriks- och verkstadsledning. Innan ståndpunkt kan tagas till spörsmålet, om denna ledning skall ingå i ett blivande krigsmaterielverks arbetsområde, måste emellertid avgörande träffas i frågan om denna ledning bör handhavas i form av statligt bolag eller statlig affärsdrift. Sistnämnda fråga kräver emellertid på grund av sin omfattning och den mångfald detaljspörsmål, som därmed sammanhånga, en särskilt ingående granskning och upptages därför till behandling i nästföljande större avsnitt.

B. Krigsmaterielverkets organisation och personal.

1. Organisation.

1941 års förvaltningsutredning.

Det av förvaltningsutredningen planerade industriverket skall enligt utredningens förslag stå under chefskap av en *generaldirektör*. Generaldirektören borde äga ensam beslutanderätt i verkets ärenden, dock att utredningen förutsatte, att delegering av beslutanderätten till avdelningschefer skulle i stor utsträckning äga rum. Generaldirektören borde vara en person med stor industriell och merkantil erfarenhet.

Vid sidan av generaldirektören borde inrättas ett rådgivande organ, benämnt *industriverkets råd*. Detta skulle verka för att försvarsväsendets intressen bleve tillgodosedda genom utnyttjande av landets produktionstekniska möjligheter. För att kunna fylla denna uppgift borde rådet vara sammansatt av dels ledande representanter för de militära myndigheterna, dels civila kapaciteter, vilka allsidigt representerade den del av svenska industrien, som i första hand berördes av med krigsindustritillverkning sammanhängande frågor. I enlighet härmed borde ledamöterna i industriverkets råd enligt utredningens mening utgöras av *dels* en representant för envar av följande myndigheter, nämligen överbefälhavaren, arméförvaltningen, marinförvaltningen, flygförvaltningen samt försvarsväsendets civilförvaltning, *dels ock* representanter för civil industri- och teknisk verksamhet, nämligen två företrädare för mekaniska verkstadsindustrien samt en företrädare för var och en av sprängämnesindustrien, metallindustrien, järnindustrien, den kemiska industrien och den tekniska forskningen. Hela antalet ledamöter i industriverkets råd skulle således utgöra tolv. Av dessa syntes representanterna för de nämnda myndigheterna böra utses av vederbörande myndighet, under det att övriga ledamöter borde utses av Kungl. Maj:t för en period av tre år efter förslag av Sveriges industriförbund eller annan lämplig sammanslutning. Ordförande i rådet syntes likaledes böra utses av Kungl. Maj:t.

Industriverkets råd borde enligt utredningens mening sammanträda på kallelse av generaldirektören efter samråd med ordföranden i rådet. Utredningen har förutsatt, att verkets arbetsordning skulle innehålla närmare bestämmelser om i vilka frågor rådet skulle höras, om rådets arbetsformer m. m. För behandling av frågor av sådan natur, att de ej behövde föredragas inför rådet i dess helhet, syntes vissa av rådets ledamöter kunna tillkallas. Föredragande inför rådet borde i allmänhet vara generaldirektören.

Ordföranden i rådet, vilken skulle ständigt hålla sig underrättad om industriverkets löpande arbete, syntes böra uppbära ett årligt arvode av förslagsvis 2,000 kronor. Till rådets övriga ledamöter torde ersättning böra utgå med 30 kronor per sammanträde.

Förvaltningsutredningen har vidare framhållit, att överbefälhavaren utöver

sin representation i industriverkets råd borde utöva ett bestämmande inflytande på de prioritetsfrågor beträffande industrileveranser, som kunde uppkomma inom verket. Chefen för verket borde fördenskull ha att tillse, att ärenden av nämnda natur icke företoges till avgörande inom verket utan att överbefälhavaren dessförinnan erhållit tillfälle att framföra sin mening. I övrigt borde överbefälhavaren äga ett verksamt medinflytande, då det gällde att tillsätta befattningen som chef för standardiseringsavdelningens kontrollbyrå. Emellertid förutsattes verket alltid vara skyldigt att tillhandagå överbefälhavaren med de upplysningar eller utredningar inom verkets kompetensområde, av vilka han kunde vara i behov.

Vid uppläggandet av verkets organisation har utredningen ansett det vara angeläget, att verket uppdelades i så få huvudavdelningar som möjligt samt att därvid samhörande arbetsuppgifter sammanfördes i gemensamma avdelningar. Industriverket har i enlighet därmed föreslagits uppdelat i fyra avdelningar jämte en självständig byrå, nämligen

industriavdelning, omfattande krigsindustribyrå och anskaffningsbyrå;

standardiseringsavdelning, omfattande normaliebyrå och kontrollbyrå;

kanslibyrå, omfattande sektion för administrativt-juridiska frågor samt ekonomisektion;

forskningsavdelning, omfattande utredningssektion och forskningsinstitutioner;

fabriksavdelning, omfattande fabriksbyrå och avtalsbyrå.

Beträffande detaljerna i förvaltningsutredningens organisationsförslag torde få hänvisas till utredningens betänkande sid. 121 ff.

Förvaltningsutredningen har förutsatt, att personalen skulle vara så sammansatt och organisationen så uppbyggd, att verket hastigt skulle kunna expandera vid beredskaps- eller krigstillfälle. För att verkets funktionsduglighet på ändamålsenligaste sätt skulle kunna ständigt uppehållas, borde enligt utredningens mening vissa ledande befattningshavare tillsättas medelst förordnande på viss tid, medan övrig personal i enlighet med gängse grunder borde anställas såsom ordinarie eller icke-ordinarie befattningshavare. Därvid har utredningen förutsatt bland annat, att den ordinarie anställningsformen med inplacering på löneplanen A endast i undantagsfall skulle förekomma. För att möjliggöra rationell fabriksdrift har utredningen vidare föreslagit en uppmjukning av de anställningsbestämmelser, som gällde för personalen vid fabrikena.

Utredningen har i detta sammanhang framhållit, att dess förslag angående industriverkets organisation icke kunde göra anspråk på att vara en definitiv lösning av spørsmålet i varje detalj utan snarare finge betraktas såsom ett detaljerat principförslag. Med hänsyn till att det här vore fråga om inrättande av ett helt nytt statligt verk med arbetsuppgifter av alldeles speciellt slag,

måste man sålunda räkna med att vissa jämkningar i förslaget bleve erforderliga. Det syntes få ankomma på verkets blivande chef att under uppsättningstiden vidtaga eller föreslå sådana organisatoriska förändringar som kunde visa sig påkallade ävensom att inom den angivna personalstatens ram företaga lämpliga omflyttningar. Likaså syntes vissa justeringar i såväl personal- som omkostnadsstaterna successivt bli påkallade, speciellt under de första åren verket fungerade.

Slutligen har utredningen förutsatt, att för lösande av industriverkets uppgifter ett intimt samarbete komme att äga rum mellan de militära förvaltningarna och verket samt att i erforderlig grad militärassistenter skulle kunna ställas till verkets förfogande mot visst från verket utgående tilläggsarvode.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

I samband med frågan om krigsmaterielverkets uppgifter ha vissa remissmyndigheter framfört en del allmänna synpunkter på spørgsmålet om verkets organisation. I detta hänseende torde få hänvisas till den redogörelse, som lämnats i det föregående.

Beträffande detaljerna i själva organisationen ha vissa erinringar gjorts i fråga om sammansättningen av krigsmaterielverkets råd. Sålunda ha *chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* ansett, att anledning ej föreläge att inom verkets råd ha en representant för civilförvaltningen. *Sveriges industriförbund* har ansett, att även rådets ordförande borde äga sammankalla rådet. Ett visst minsta antal sammanträden borde även fixeras. I rådet borde ingå representanter även för textil- och läderindustrierna, i varje fall om anskaffningen från dessa industrier skulle anförtros åt verket. Vidare borde den ene av representanterna för verkstadsindustrien genom lämpligt personval kunna i viss mån företräda även järnindustrien.

På chefen för krigsmaterielverket komma självfallet synnerligen ansvarsfulla uppgifter att vila. Denne, som i enlighet med förvaltningsutredningens förslag bör vara generaldirektör, bör äga god erfarenhet från praktisk-ekonomisk verksamhet samt framstående egenskaper såsom organisatör och planeringsman. Med hänsyn till uppgifternas omfattning har utredningen föreslagit, att vid generaldirektörens sida skulle ställas ett rådgivande organ, sammansatt av militära och industriella experter. Vid behandlingen av denna fråga inom försvarsdepartementet har övervägts, huruvida icke ledningen av verket borde omhänderhavas av, jämte generaldirektören, en för verksamheten ansvarig styrelse av mindre omfattning än det av utredningen föreslagna rådet. Även i en sådan styrelse skulle ingå såväl militära som industriella experter. Vid övervägande av detta spørsmål har jag för min del kommit till den slutsatsen, att försvarsledningens intressen och den industriella sakkunskapens medverkan i erforderlig utsträckning böra kunna säkras genom att ett råd inrättas vid sidan

Departementetschefen.

av verkschefen. Genom att föreskriva rätt även för rådets ordförande — som på sätt utredningen förutsatt ständigt bör hålla sig underrättad om verkets löpande arbete — att då han finner erforderligt sammankalla rådet samt genom att meddela lämpliga bestämmelser rörande de frågor, i vilka rådet skall höras, om dess arbetsformer m. m. synes det möjligt att vinna i stort samma syften som skulle ernås genom inrättande av en styrelse.

I krigsmaterielverkets råd böra enligt min mening ingå företrädare för statlig och industriell verksamhet till ett antal av högst tjugo. Därvid böra helt naturligt de i förevarande sammanhang mest betydelsefulla industrigrenarna vara representerade. Vid rådets tillsättande synes även böra beaktas önskvärldheten av att olika delar av landet bli företrädade. Hänsyn till önskemålet om att i rådande läge hålla intim kontakt med de statliga försörjningskommissionerna tala för att även dessa i viss utsträckning skola bli representerade i rådet. Det synes mig emellertid icke lämpligt att på förhand binda sig alltför hårt i fråga om rådets sammansättning. De omständigheter, som i sådant hänseende böra vara utslagsgivande, kunna från tid till annan undergå förändringar, som icke kunna lämnas obeaktade. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att i detalj besluta om rådets sammansättning och därvid såvitt möjligt taga hänsyn till framkomna önskemål. Ersättning till ledamöterna av rådet torde böra utgå jämlikt bestämmelserna i kommittékungörelsen.

I fredstid synas rådets uppgifter närmast böra hänföra sig till spörsmål rörande krigsindustriplaneringen. Sedan krigsmaterielverket utarbetat riktlinjer för denna planering, böra dessa underställas rådet för yttrande. Det slutliga fastställandet av dessa riktlinjer torde emellertid böra ankomma på Kungl. Maj:t. Rådet bör vidare höras i andra frågor av större vikt för planeringen. Slutligen bör rådet verka för näringslivets medverkan i denna. I krigstid eller eljest i ett skärpt krisläge bör rådet därjämte rådfrågas rörande principerna för materielanskaffningen.

För behandling av frågor av mera begränsad räckvidd torde allenast vissa av rådets medlemmar behöva tillkallas. Därest så visar sig önskvärt, synes rådet böra äga tillsätta ett arbetsutskott med uppgift att fortlöpande följa verksamheten inom krigsmaterielverket.

Vad härefter angår krigsmaterielverkets inre organisation kan givetvis icke nu ifrågakomma inrättande av en särskild forskningsavdelning. Med avgörandet av frågan om forskningsverksamhetens organisation måste självfallet anstå i avbidan på resultatet av den nyligen igångsatta utredningen i detta ämne. Då jag av skäl, som i det följande skola närmare utvecklas, anser att en särskild fabriksstyrelse bör inrättas, kommer någon fabriksavdelning icke att ingå i krigsmaterielverket. Mot utredningens förslag beträffande övriga underavdelningar torde några avgörande erinringar knappast kunna riktas. För min del håller jag emellertid före, att en något närmare anslutning bör sökas till den organisation, som för närvarande tillämpas inom statens krigsmateriel-

nämnd och som i praktiken visat sig lämplig. Någon mera väsentlig avvikelse från de av utredningen förordade principerna för verkets inre organisation i förevarande hänseenden kommer därigenom icke att ske.

Verksamheten inom statens krigsmaterielnämnd är för närvarande organiserad på fyra direkt produktiva avdelningar, nämligen tekniska avdelningen, anskaffnings-, kontroll- och förrådsavdelningarna, ävensom en centralavdelning för de sammanhållande och övervakande funktionerna. Enligt min mening böra dessa avdelningar med i stort sett överensstämmande uppgifter ingå även i ett blivande krigsmaterielverk. Med hänsyn till den antagliga omfattningen av arbetet inom verket i fredstid torde emellertid verket lämpligen böra indelas i byråer, vilka vid eventuellt inträffande framtida krissituationer snabbt skola kunna ånyo utvecklas till avdelningar.

Såsom nyss antytts bör den i krigsmaterielnämndens nuvarande organisation ingående centralavdelningen i den blivande organisationen ha sin motsvarighet i en *centralbyrå*. Den nuvarande centralavdelningen består av, förutom avdelningschefen jämte viss till hans direkta förfogande stående personal, planeringsbyrå, kansli, ekonomibyrå och byggnadsbyrå. Den sistnämnda, som omhänderhar frågor om konstruktion och kontroll av industriförråd, vissa fabriker och andra för nämndens verksamhet erforderliga byggnader, beräknas kunna avvecklas allteftersom byggnadsarbetena avslutas. I den blivande centralbyrån bör således främst ingå en särskild sektion för den centrala industriplaneringen, omfattande orderplanering och orderövervakning samt allmän industriberedskap. Å sektionen skall föras ett centralt företagaregister samt maskinregister, från vilka anskaffningsbyråns olika sektioner skola kunna erhålla de uppgifter, som erfordras för deras detaljplanering. Självfallet förutsättes en intim kontakt mellan den centrala industriplaneringssektionen och anskaffningsorganen. Till denna sektion skulle även hänföras de arbetsuppgifter, som inom den nuvarande centralavdelningen åvilar dess transportbyrå, nämligen uppgifterna att ansvara för transportberedskapen i samband med nämnden åvilande anskaffningsuppdrag samt att biträda med andra förekommande transportärenden.

De centrala arbetsfunktionerna i övrigt skulle komma att organiseras på i stort sett följande sätt.

Ärenden av juridisk samt allmänt administrativ natur liksom frågor berörande den centrala kontorsdriften skulle förläggas till en i centralbyrån ingående kanslisektion. Denna bör ombesörja protokollföring vid sammanträden inom verket, upprätta och expediera viktigare utgående skrivelser, utarbeta allmänna leveransbestämmelser, upprätta köpeavtal m. m. samt överhuvudtaget biträda i förekommande ärenden av juridisk natur. Till kanslisektionen bör även hänföras registraturet samt verkets personalfrågor. Vidare bör kanslisektionen ha att verkställa utredningar av administrativ art. Särskilt under den tid, då verket successivt skall utbyggas, kommer ett betydelsefullt och omfattande arbete att åvila kanslisektionen.

I centralbyrån bör vidare ingå en ekonomisektion, som avses skola bära det centrala ansvaret för den ekonomiska registreringen av nämndens verksamhet. Denna sektion bör sålunda handha verkets bokföring, anslagsavräkning och statistik. Kassaväsendet bör däremot läggas på civilförvaltningen. Sektionen bör även svara för redovisningen av vissa förrådsbehållningar m. m., i den mån dessa icke komma att åvila annan myndighet.

Tekniska byrån bör ha till uppgift att i samarbete med de militära förvaltningarna, privatindustrien, i landet befintliga standardiseringsorgan samt verkets anskaffningsbyrå verka för standardisering och normering av försvarsväsendets materiel. I anslutning därtill bör byrån verkställa löpande granskning av ritningar, som från försvarsgrensförvaltningarna överlämnas till krigsmaterielverket. I sin verksamhet bör byrån även följa i utlandet bedriven standardisering av krigsmateriel. Genom konstruktionsgranskning skall byrån tillse, att tillverkningstekniska krav och standardiseringskrav i möjligaste mån bli tillgodosedda under beaktande av de funktionsfordringar, som materielen ur militära synpunkter måste fylla. Byrån skall vidare utöva informerande och konsulterande verksamhet i standardiseringsfrågor för försvarsväsendet i dess helhet. Som ett led i byråns standardiseringsverksamhet bör även ingå att i samverkan med förvaltningarnas konstruktions- och kontrollorgan utfärda erforderliga tekniska leverans-, provnings- och kontrollbestämmelser för såväl råmaterial som färdig materiel.

Så långt överensstämma den tekniska byråns arbetsuppgifter i huvudsak med de uppgifter, som av förvaltningsutredningen tillämnats den i en standardiseringsavdelning ingående normaliebyrån. Härutöver bör det emellertid åligga tekniska byrån att anskaffa och ansvara för förvaltningen av för tillverkningarna erforderliga mätverktyg. Slutligen bör inom byrån utföras viss konstruktion av verktyg samt möjlighet förefinnas för utförande av konstruktionsarbeten i den utsträckning, som i det föregående vid behandlingen av verkets arbetsuppgifter (sid. 150 f.) angivits. I anslutning därtill bör tekniska byrån handha de frågor om patent, som därvid nämnts.

Tekniska byrån bör indelas i tre underavdelningar, nämligen en standardiseringssektion, en sektion för mätverktyg och ett konstruktionskontor.

På *anskaffningsbyrån* skall ankomma att för anslag, som av vederbörande försvarsgrensförvaltning ställas till förfogande, anskaffa sådan materiel som är av mass- eller standardkaraktär eller som kan betraktas som fixerad i tekniskt hänseende eller vars anskaffande eljest bör handhavas centralt för att möjliggöra fullt effektiv krigsindustriplanering. Vidare skall byrån i den omfattning som i det föregående sagts utöva granskning ur merkantil synpunkt av viktigare avtal angående anskaffning, som ingås av övriga förvaltningsmyndigheter. I sin verksamhet har byrån att intimt samverka med de olika förvaltningarna.

I samband med nämndens (krigsmaterielverkets) övertagande av an-

skaffningen av ny materiel måste emellertid anskaffningsorganet undergå en successiv utbyggnad. Härvid kommer industriellt likartad materiel att sammanföras till samma enhet. Genom denna fördelning av anskaffningsärendena kommer ett industriföretag att under ett anskaffningsärendes gång normalt behöva hålla kontakt endast med en anskaffningsgrupp inom verket.

I anskaffningsbyrån böra enligt min mening ingå en sektion för mekanisk industri, en för kemisk industri m. m. samt en för textil- och läderindustri. Spörs-målet huruvida i anskaffningsbyrån bör ingå även en sektion för drivmedel och liknande produkter torde få bli beroende av den ställning statsmakterna komma att intaga till frågan om en för såväl civila som militära behov centraliserad anskaffning och lagring av driv- och smörjmedel. Var och en av de tilltänkta sektionerna avses få dels en köpande uppgift och dels en planerande uppgift. För att effektivt kunna fullgöra anskaffningen under de förhållanden, som sannolikt komma att råda under krig, måste nämligen köpandet och planerandet gå hand i hand. De som inom de särskilda sektionerna ombesörja anskaffningsuppgifterna skola sålunda till sin hjälp ha planeringspersonal med uppgift att ständigt övervaka ifrågavarande industrigrupps leveranser, kapaciteter och möjligheter. I den mån för denna planeringsverksamhet erfordras upplysningar beträffande kapacitet, arbetsmaskintillgång m. m. erhållas sådana inom den till centralbyrån knutna centrala planeringssektionen. Ordnad på detta sätt erhåller varje inköpsdetalj fullständig kännedom om den industrigrupp, med vilken den arbetar. Den kan sålunda, om en viss fabrik eller verkstad på grund av bombning eller annan förstöring mister sin leveransmöjlighet, omedelbart vidtaga alla möjliga åtgärder för att säkra leveransen av den materiel, som påräknats från den ifrågavarande fabriken eller verkstaden.

Inom de större sektionerna, framför allt sektionen för mekaniska verkstadsindustrien, bör ske en ytterligare uppdelning i grupper, förslagsvis i en grupp för vapen, en för ammunition, en för fordon och överskeppningsmateriel, en för elektrisk och finmekanisk materiel, en för järnmanufaktur och förpackningsmateriel samt en för arbetsmaskiner och arbetsverktyg. Den ovedersägligen viktigaste gruppen under pågående krig blir gruppen för ammunition, varför denna i sin tur med säkerhet måste uppdelas på ett antal detaljer, exempelvis en detalj för projektil-, bomb- och minkroppar, en för tänd- och initieringsmedel samt en för pjäshylsor och handvapenammunition. Övriga grupper torde sannolikt kunna bibehållas odelade. På liknande sätt måste måhända även sektionen för textil och läder uppdelas på ett antal grupper.

Kontrollbyrån bör ha till uppgift att centralt sammanhålla och planera all verkstadskontroll, sålunda även den, som bedrives av försvarsgrensförvaltningarna själva. Dessutom skall kontrollbyrån ombesörja och ansvara för den kontroll, vilken verket måste utöva i fråga om sådan materiel som verket själv anskaffar.

Kontrolluppgifter ha redan från ammunitions(krigsmateriel)nämndens tillkomst i princip åvilat nämnden, enär nämnden jämlikt sin instruktion haft att vidtaga samtliga erforderliga åtgärder för leveransernas fullgörande till dess den färdiga varan avlämnats hos vederbörande förvaltningsmyndighet. Genom överenskommelse med försvarsgrensförvaltningarna har dock hittills uppdraget att kontrollera den av nämnden inköpta materielen överlämnats till den förvaltnings kontrollorgan, som i varje särskilt fall ansetts mest lämpat för uppdraget i fråga. Det har emellertid numera, med hänsyn till att nämnden eller krigsmaterielverket successivt kommer att åläggas ett flertal nya anskaffningsuppgifter, befunnits mest ändamålsenligt att inom den nya organisationens ram även inrätta en särskild kontrollbyrå, som skall omhänderta verkstadskontrollen av den materiel, nämnden ålägges anskaffa. Den militära mottagningskontrollen förutsättes som hittills skola, efter anmälan av verket, utföras på vederbörande militära förvaltningsmyndighets ansvar. Genom att det löpande kontrollarbetet på detta sätt centraliseras torde väsentliga besparingar kunna åstadkommas och ändamålsenligare arbetsformer kunna åvägabringas, bland annat därigenom att kontrollanterna kunna utnyttjas mer effektivt och deras arbete lättare kan planeras och dirigeras. Sålunda kan bland annat en och samma kontrollant vid ett visst företag ofta utnyttjas för alla där förekommande kontrolluppgifter. Kontrollbyrån avses utbyggd kring en kärna, bestående av vissa kontrollorgan, vilka alltsedan ammunitionsnämnden inrättades uteslutande utfört kontrolluppdrag för nämndens räkning. I den mån det skulle visa sig, att avsteg lämpligen böra göras från den nu angivna huvudprincipen beträffande handhavandet av kontrollen, bör överenskommelse därom i varje särskilt fall träffas med vederbörande försvarsgrensförvaltning.

Lämpligast torde kontrollbyrån böra uppdelas på tre sektioner, nämligen en för mekanisk industri, en för textil- och läderindustri samt en för kemisk och övrig industri. Måhända kan framdeles bli erforderligt att inrätta ytterligare någon sektion, exempelvis för elektrisk industri.

Förrådsbyrån avses skola ombesörja den förrådshållning, som enligt vad förut (sid. 152 f.) närmare utförts, bör ankomma på krigsmaterielverket. Byrån bör sålunda omhänderta industriförråden samt vissa vid privata industriföretag upplagda förråd av råvaror och halvfabrikat. I samband därmed bör byrån ha att svara för sammansättning av ammunitionsdetaljer till färdig ammunition (aptering) samt att handha ledningen av apteringsverkstäderna, varemot apteringskontrollen torde böra åvila försvarsgrensförvaltningarna. Vidare bör byrån ha att handlägga frågor rörande förvaring av ammunition samt att behandla och effektuera från de militära förvaltningsmyndigheterna inkommande rekvisitioner.

Förrådsbyrån torde lämpligen böra indelas i tre sektioner, nämligen en planeringssektion, en apteringssektion samt en förråds- och leveranssektion.

Jag vill framhålla, att det nu framlagda organisationsförslaget icke bör betraktas såsom i alla detaljer slutgiltigt. Såsom 1941 års förvaltningsutredning framhållit måste man — med hänsyn till att det här är fråga om inrättande av ett helt nytt statligt verk med arbetsuppgifter av alldeles speciellt slag — räkna med att jämkningar i praktiken skola visa sig erforderliga. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att under uppsättningstiden vidtaga sådana organisatoriska förändringar och omflyttningar av personal, som kunna visa sig påkallade och som kunna genomföras inom den givna kostnadsramen. Vissa mindre justeringar av personal- och omkostnadsstaterna torde likaledes under den första tiden i mån av behov få göras av Kungl. Maj:t.

I likhet med 1941 års förvaltningsutredning vill jag understryka vikten av att intimt samarbete och utbyte av personal kommer till stånd mellan försvarsgrensförvaltningarna och krigsmaterielverket.

2. Personal.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har beräknat den för ett industriverk av den omfattning, som utredningen föreslagit, och således inneslutande jämväl en forskningsavdelning och en fabriksavdelning, behövliga personalen till 251 befattningshavare. En sammanställning av denna personal har lämnats å sid. 144 i utredningens betänkande. Utredningen har emellertid själv framhållit, att det givetvis erbjöde stora svårigheter att bedöma, huru stor personal det nya verket skulle komma att kräva.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

I åtskilliga av de över utredningsförslaget avgivna yttrandena ha erinringar gjorts beträffande personalens omfattning och lönesättningen enligt förslaget överhuvudtaget. En redogörelse för yttrandena i dessa delar har lämnats i det föregående (sid. 21—23). I flera hänseenden torde vad sålunda anförts särskilt ha tagits sikte på förslaget i vad det rörde industriverket. I förevarande sammanhang må erinras, att enligt *statskontorets* mening de av utredningen föreslagna lönerna för chefstjänstemännen vore påfallande höga. Statskontoret har vidare framhållit, att utredningen föreslagit inrättande av ordinarie tjänster, vilka skulle tillsättas genom förordnande på viss tid, i en utsträckning, som saknade motsvarighet på andra områden och som icke vore betingad av föreliggande omständigheter. Dylika tjänster borde enligt statskontorets mening inrättas allenast undantagsvis, där alldeles särskilda skäl vore för handen. Statskontoret har därjämte av principiella skäl motsatt sig en inplacering av vissa befattningshavare inom vissa lönegradsintervaller.

Slutligen har statskontoret uttalat, att i avvaktan på erfarenheter ordinarie befattningar icke borde inrättas vid krigsmaterielverket utan att tills vidare samma principer borde tillämpas i fråga om anställnings- och avlöningsförhållanden, vilka hittills varit gällande vid ammunitions- och verkstadsnämnderna m. fl. krisorgan. Lönenämnderna ha — vad särskilt de högre civila befattningshavarna angår — såsom en allmän erinran framhållit, att personalen i ökad utsträckning lämpligen syntes tills vidare kunna anställas såsom extra ordinarie i syfte att åstadkomma önskvärd elasticitet i personalorganisationen.

Departementschefen.

I likhet med statskontoret anser jag, att krigsmaterielverkets personalorganisation bör uppbyggas med största försiktighet. Nu rådande exceptionella förhållanden kunna icke tagas till utgångspunkt vid personalberäkningarna. Då på förevarande område ej heller några erfarenheter från tiden före kriget stå till buds, synes det mig icke möjligt att nu med någon grad av visshet nå fram till och slutgiltigt fastslå en fullständig personalorganisation för verket. Jag anser det sålunda uteslutet att nu godtaga de av förvaltningsutredningen uppgjorda personalberäkningarna. Enligt min mening måste krigsmaterielverkets personalorganisation småningom få växa fram ur de praktiska erfarenheter, som under de närmaste åren kunna vinnas. För närvarande torde det vara nödvändigt att begränsa sig till fixerandet av allenast ett fåtal nyckelposter inom verket. Dessa befattningar böra av flera skäl snarast fast inplaceras å löneskalan. Å ena sidan är härvidlag en viss stabilitet nödvändig för att det skall bli möjligt att i konkurrens med privatindustrien tillförsäkra sig goda krafter. Å andra sidan skola dessa poster tillsammans utmärka den ram, inom vilken krigsmaterielverkets personalorganisation efter omständigheterna skall kunna svälla ut eller krympa ihop. Jag eftersträvar nämligen en sådan ordning att verket med minsta möjliga organisatoriska förändringar skall kunna fungera icke blott under fredliga förhållanden utan även under de våldsamma påfrestningar, som ett krig eller annat krisläge kan medföra, framför allt i fråga om materielanskaffningen. Krigsmaterielverket måste således göras i hög grad elastiskt. Denna elasticitet måste vinnas dels och framför allt genom att flertalet befattningshavare tills vidare anställas såsom extra personal eller mot arvode, dels genom att de befattningar, som avses nu skola mera stadigvarande tillsättas, i den utsträckning som är möjlig och lämplig göras till extra ordinarie. Endast de mest betydelsefulla chefstjänsterna böra göras till ordinarie men böra då — för att verkets funktionsduglighet ständigt skall kunna upprätthållas på ändamålsenligaste sätt — tillsättas allenast medelst förordnande på viss tid, högst sex år. Sistnämnda tjänster böra således inplaceras på civila avlöningsreglementets löneplan C.

Bland de befattningar, som i första hand måste tillsättas, är självfallet posten såsom chef för verket. 1941 års förvaltningsutredning har föreslagit,

att till chef skulle sättas en generaldirektör i lönegraden C 16 enligt civila avlöningsreglementet, vilket innebär en grundlön av 30,000 kronor. I yttrandena har icke framställts någon erinran mot en sådan lönesättning. Lönenämnderna ha för sin del uttalat, att löneställningen visserligen kunde förefalla hög men att det syntes vara nödvändigt att så tillmäta avlöningen, att lämplig och kvalificerad innehavare av denna tjänst kunde förvärfvas. För min del anser jag de av lönenämnderna anförda skälen avgörande. För att krigsmaterielverket skall kunna intaga den ställning i förhållande till industrien, som rätteligen bör tillkomma detsamma, måste verket kunna företräddas av en verklig kapacitet. En sådan måste uppenbarligen förvärfvas i konkurrens med privatindustrien, varför det lär bli ofrånkomligt att erbjuda goda avlöningsförmåner. Även jag förordar sålunda, att generaldirektören uppföres i lönegraden C 16. Därigenom skulle för hans vidkommande överensstämmelse vinnas med löneställningen för cheferna för statens vattenfallsverk och domänverket.

Såsom generaldirektörens närmaste man inom verket bör finnas en befattningshavare, som här preliminärt betecknas såsom direktörsassistent men vars tjänstetitel torde få slutligt övervägas i annat sammanhang. Denne bör omhänderha den interna arbetsfördelningen och arbetskontrollen inom verket samt över huvud utöva vissa sammanhållande och övervakande funktioner. Han bör tillika vara chef för verkets centralbyrå. Även på denne befattningshavare ställas höga krav. Med hänsyn härtill torde denna tjänst böra placeras i lönegraden C 8 (grundlön 16,000 kronor). Chefen för den centrala planeringssektionen bör vidare hänföras till lönegraden Eo 28. Vad angår kanslisektionens personal har chefen för motsvarande organ av förvaltningsutredningen föreslagits placerad i lönegraden C 6. För min del har jag den uppfattningen, att denna befattning åtminstone tills vidare icke bör sättas högre än i lönegraden Eo 28, lämpligen med tjänstetiteln byrådirektör. Såsom chef för ekonomisektionen har av förvaltningsutredningen avsetts en kamrerare, vilken enligt utredningens mening med hänsyn till att sektionen även skulle ha att handlägga fabrikernas förhållandevis omfattande bokföring borde placeras i lönegraden A 26. Då enligt det förslag, som nu framlägges, sistnämnda arbetsuppgift icke kommer att åvila ekonomisektionen samt kassaväsendet avses bli centraliserat till civilförvaltningen, torde ifrågavarande tjänst böra uppföras allenast i lönegraden Eo 24.

Befattningen såsom chef för tekniska byrån är närmast jämförlig med den av förvaltningsutredningen föreslagna tjänsten såsom chef för standardiseringsavdelningen, vilken med hänsyn till angelägenheten av att för densamma kunna erhålla en framstående förmåga enligt utredningens mening borde placeras i lönegraden C 8. Jag har intet att erinra mot en sådan placering för chefen för tekniska byrån. I samma lönegrad bör enligt min mening chefen för tekniska byrån, med tjänstetiteln överingenjör, inplaceras. Av övriga befatt-

ningshavare inom samma byrå böra cheferna för standardiserings- och mätverktygssektionerna sättas i lönegraden Eo 28, medan chefen för konstruktionskontoret torde böra erhålla en något högre löneställning, nämligen Eo 30.

Chefen för anskaffningsbyrån, med tjänstetiteln anskaffningschef, har i den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen sin motsvarighet i överdirektören och chefen för industriavdelningen, vilken av utredningen ansetts böra placeras i lönegraden C 14 med en grundlön av 24,000 kronor. Lönenämnderna ha för sin del ansett, att för denne överdirektör icke borde avses högre lön än som tillkommer överdirektören och souschefen i statens vattenfallsverk, vilken är placerad i lönegraden C 13. För min del håller jag före, att en placering av tjänsten såsom anskaffningschef i lönegraden C 10 (grundlön 18,000 kronor) bör göra det möjligt att för denna post förvärva en väl kvalificerad kraft. Motsvarande löneställning har exempelvis försäljningschefen i domänverket. Vid anskaffningschefens sida bör ställas en biträdande anskaffningschef, lämpligen i lönegraden Eo 28.

Inom kontrollbyrån torde för närvarande allenast en tjänst böra fixeras, nämligen befattningen såsom chef för byrån (kontrollchef). Förvaltningsutredningen har för närmast motsvarande befattningshavare föreslagit lönegraden C 6 (grundlön 14,000 kronor). För min del håller jag före, att kontrollchefen bör placeras i lönegrad Eo 30.

Förrådsbyrån bör ställas under ledning av en förrådschef i lönegraden Eo 30. Denne bör vid sin sida ha en biträdande förrådschef i lönegraden Eo 28. Slutligen bör inom denna byrå finnas en chef för förråds- och leveranssektionen i lönegraden Eo 27.

Vid återgång till fredsförhållanden bör givetvis i första hand den då anställda personalen reserveras för återkallelse vid ett eventuellt nytt krigsfall. Den bör sålunda mobiliseringsplaceras i krigsmaterielverket. I framtiden böra sannolikt också vissa inom industrien verksamma krafter mobiliseringsplaceras på viktigare poster oavsett om de ha tjänstgjort inom krigsmaterielverket under nu rådande förhållanden. De böra dock i så fall — i den mån 27 § 1 mom. D värnpliktslagen så medger — genom inkallelse längre eller kortare tid intrimmas för sin uppgift och därvid sköta motsvarande uppgifter, som skola tillkomma dem i krig. På detta sätt bör det vara möjligt att vinna syftet, att krigsmaterielverket vid förstärkt försvarsberedskap eller krig omedelbart skall kunna utfyllas till en fullödig organisation.

II. Försvarets fabriksstyrelse.

A. Fabriks- och verkstadsledningens handhavande i form av statligt bolag eller statlig affärsdrift.

1. Allmänna synpunkter.

1940 års utredning.

Enligt 1940 års militära förvaltningsutrednings förslag skulle verksamheten vid vissa försvarsväsendets industriella anläggningar omläggas så, att densamma dreves i bolagsform. För detta ändamål borde två statliga bolag snarast inrättas. Som skäl för en sådan anordning har 1940 års utredning anfört följande:

Den tillverkning, som bedrivs vid försvarsväsendets industriella anläggningar, är jämförlig med civil industriell tillverkning. För försvarsväsendets varv och verkstäder gäller sålunda att få fram en ändamålsenlig produkt till lägsta möjliga pris. Härtill kommer, att vid krigstillfälle största möjliga kapacitet snabbt skall kunna åstadkommas. Förutsättningen härför är emellertid, att organisationen är så fri och anpassningsbar som möjligt. Inom den nuvarande organisationen tillämpade normer med relativt fasta personalstater, som försvåra rekrytering, önskvärda omplaceringar eller nödvändiga entlediganden samt löneförhöjningar efter förtjänst, liksom det gängse befordringssystemet, som innebär att befattningshavare ofta endast viss tid innehar en tjänst för att därefter befordras till annan tjänst med högre lön, för vilken vederbörande kan ha mindre förutsättningar, ha i allra högsta grad försvårat möjligheterna att åstadkomma en rationell drift. Vid bolagsform skulle dessa olägenheter kunna elimineras och samma normer som inom civilindustrien kunna tillämpas.

De anläggningar, som enligt denna utrednings uppfattning kunde ifrågakomma för bolagsformen, voro örlogsvarven, centrala torpedverkstaden, ammunitionsfabrikerna, Åkers krutbruk, gasmaskfabriken i Åker, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, Stockholms tygstation, Karlsborgs tygstation, Bodens tygstation, Östgöta luftvärnsregementes tyganstalt i Linköping, verkstäderna i Visby och Fårösund jämte planerad dockanläggning i Fårösund samt de centrala beklädnadsverkstäderna och de centrala flygverkstäderna.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års militära förvaltningsutredning, som jämväl upptagit frågan om bedrivande av verksamheten vid vissa försvarsväsendet tillhöriga industriella anläggningar i form av statligt bolag eller såsom statlig affärsdrift, har framhållit, att ledningen av försvarsväsendets reparationsverkstäder alltjämt borde handhavas av respektive försvarsgrensförvaltningar, varför bolagsformen enligt utredningens mening skulle kunna ifrågakomma endast för de nytillverkande fabrikerna. Frågan om ledningen av beklädnadsverkstäderna har föranlett viss tveksamhet. Utredningen har emellertid närmast räknat med att ledningen av dessa verkstäder skulle vara förlagd till det eller de organ, som komma att handha anskaffningen av beklädnadspersedlar.

Utredningen har ingående mot varandra vägt de skäl som tala för och emot de båda nyssnämnda driftsformerna. Fördelarna med att driva de nytillverkande fabrikerna i bolagsform skulle enligt utredningens mening i huvudsak hänföra sig till den omständigheten, att ett statligt bolag i stort sett endast skulle vara beroende av aktiebolagslagens föreskrifter samt av sådana avtal beträffande bolagets skyldigheter ur beredskapssynpunkt, som ingåtts vid bolagets bildande. Fabrikerna skulle i övrigt helt kunna drivas i enlighet med de inom privatindustrien vedertagna normerna. Med den fria ställning bolagsformen skulle medföra skulle också följa smidigare former för kapitalinvestering. Ett annat skäl, som ansetts tala för bolagsformen, ligger enligt vad utredningen framhållit däri, att upphandlingsproceduren vid statsdrift tynges av allehanda bestämmelser, medan i ett statligt bolag inköpen skulle kunna ske på samma affärsmässiga sätt som i privata företag, varigenom såväl tids- som kostnadsbesparingar borde kunna göras. Slutligen skulle enligt utredningens mening en av fördelarna med att driva de nytillverkande fabrikerna såsom bolag vara, att betydligt friare former för personalens anställning skulle kunna tillämpas.

Vad som enligt utredningens mening främst måste beaktas vid ett ställningstagande till frågan, vilken av de bägge driftsformerna som ur statens synpunkt är att föredraga, vore hänsynen till de beredskapskrav, som de statliga krigsmateriefabrikerna skola fylla. Även om ur industriell synpunkt vissa fördelar otvivelaktigt skulle vara förenade med bolagsformen, måste enligt utredningens mening beredskapsskälerna tillmätas så stor betydelse, att utredningen för sin del, om ock med viss tvekan, ansett sig böra framför bolagsformen förordad statlig affärsdrift för försvarsväsendets nytillverkande fabriker. En förutsättning härför vore dock, att anställningsformerna för personalen vid fabrikerna kunde göras friare samt att i övrigt sådana förutsättningar för fabriksdriften skapades, att denna i möjligaste mån kunde bedrivas efter de normer, som äro gängse inom privatindustrien. Utredningen har i anslutning härtill betonat, att därest Kungl. Maj:t ändock skulle anse det vara lämpligare, att ifrågavarande fabriker dreves i bolagsform, en särskild detaljutredning erfordrades angående de med bolagsbildningen sammanhängande spörsmålen.

Förvaltningsutredningen har sålunda kommit till den principiella uppfattningen, att reparationsverkstädernas ledning borde handhas av respektive försvarsgrensförvaltningar, under det att endast nytillverkande fabriker borde ställas under central industriell ledning samt därvid drivas antingen i form av ett eller flera statliga bolag eller i form av statlig affärsdrift.

Till anläggningar, som i princip bedriva nytillverkning, har förvaltningsutredningen hänfört ammunitionsfabrikerna, centrala torpedverkstaden, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, Åkers krutbruk, gasmaskfabriken samt marinen skifferoljeverk i Kinne-Kleva ävensom i viss omfattning de inom örlogsvarvet i Karlskrona förlagda artilleriverkstäderna och den vid örlogsvarvet i Stockholm förlagda minverkstaden. Viss tvekan rådde enligt förvaltningsut-

redningens mening i fråga om arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder, ehuru de till viss del även hade reparationskaraktär. De övriga av 1940 års utredning angivna verkstäderna ha av förvaltningsutredningen betraktats såsom reparerande.

Samtidigt med förvaltningsutredningen har på Kungl. Maj:ts uppdrag inom *verkstadsnämnden* i samråd med *marinförvaltningen* bedrivits en särskild utredning angående omorganisation av örlogsvarven. En av nämnda myndigheter härför tillsatt kommitté, *1941 års örlogsvarvskommitté*, har förordat, att örlogsvarven icke ombildas till bolag. Samma uppfattning har hävdats av verkstadsnämnden och marinförvaltningen vid deras slutliga ståndpunkttagande till berörda spörsmål. Detta är för närvarande föremål för remissbehandling, varför Kungl. Maj:t ännu icke träffat avgörande därom.

1942 års militära bolagsutredning.

På min hemställan beslöt Kungl. Maj:t den 17 april 1942, att den av förvaltningsutredningen förutsatta detaljutredningen rörande en eventuell bolagsbildning omedelbart skulle komma till stånd. Utredningen, 1942 års militära bolagsutredning, avsågs skola beröra det ifrågasatta bolagets omfattning samt klargöra även de konsekvenser, som en eventuell utvidgning av bolagets verksamhetsområde utöver de av förvaltningsutredningen förutsatta gränserna kunde komma att medföra. I direktiven för utredningen anfördes vidare följande.

Ett synnerligen viktigt spörsmål i förevarande sammanhang är frågan om det tilltänkta bolagets ställning till staten. Härvid måste givetvis tillses, å ena sidan att statsmakterna tillförsäkras erforderligt inflytande på bolagets ledning samt å andra sidan att bolagsledningen utrustas med sådana resurser och sådan rörelsefrihet att syftet med bolagsbildningen vinnes. Särskild uppmärksamhet förtjänar i detta sammanhang även sättet för täckande av beredskapskostnaderna. Förvaltningsutredningen har härutinnan diskuterat två olika metoder, nämligen antingen anvisande av särskilda beredskapsanslag eller beredskapsutgifternas inräknande i de kostnader för den tillverkade produkten, som debiteras beställaren. För det fall att bolagsformen skulle ifrågakomma har förvaltningsutredningen funnit vissa svårigheter förenade med båda dessa metoder. Det bör ankomma på den tillämnade detaljutredningen att såvitt möjligt söka en utväg ur dessa svårigheter samt att i övrigt mera ingående än hittills låtit sig göra klarlägga hithörande spörsmål.

Vid en blivande utredning torde vidare böra beräknas det tilltänkta bolagets behov av kapital såväl för övertagande av ifrågavarande anläggningar jämte inneliggande lager som för rörelsens drivande. I anslutning därtill bör förslag framläggas om sättet för täckande av kapitalbehovet samt om de konsekvenser i budgethänscende, som ett genomförande av den ifrågasatta omorganisationen i övrigt skulle medföra.

Ett närmare klarläggande av övriga delvis mycket ömtåliga och svårbedömbara spörsmål, som äro förknippade med en övergång till bolagsformen, måste vidare äga rum. Uppenbarligen måste genomförandet av en dylik omorganisation ske på sådant sätt att effektiviteten hos ifrågavarande verksamhetsgren icke temporärt nedsättes. En annan betydelsefull fråga, som kommer att kräva avgörande i samband med den industriella rörelsens överflyttande till bolag, är spörsmålet om personalens ställning i löne- och pensionshänscende efter en omorganisation.

Den sålunda tillsatta utredningen har den 10 september 1942 avgivit en promemoria med utredning och förslag rörande bolagsdrift vid vissa försvarsväsendet tillhöriga industrianläggningar. Efter att ha redogjort för de fördelar, som enligt 1940 års utredning skulle vinnas genom bolagsformens införande, har utredningen särskilt behandlat de fördelar och nackdelar, som skulle vara förenade med en övergång till bolagsdrift, samt sammanfattat de synpunkter, vilka utredningen därvid haft under övervägande, på följande sätt.

1. Huvudändamålet med försvarsväsendets industrianläggningar är att säkra tillverkningen och underhållet av för försvaret nödvändiga artiklar. Fabrikerna måste alltså byggas och placeras främst med hänsyn till det militära lägets krav. En följd härav är, att dessa fabriker — med visst undantag för beklädnadsfabrikerna — i främsta rummet äro utbyggda och organiserade icke för att möjliggöra ekonomisk drift under fredstid utan för att säkerställa erforderlig kapacitet vid mobilisering och under krig. Fabrikernas tillverkningskapacitet kan därför i allmänhet endast delvis utnyttjas under fred. Ur denna synpunkt syntes statlig affärsdrift vara överlägsen bolagsformen.

2. Utvecklingen i de enskilda företagen är som regel beroende av kravet på affärsmässighet, vilket bland annat medför en strävan att åstadkomma högsta möjliga produktion, att hålla endast så snäva toleranser, som anses ekonomiskt förmånligt, samt att vid försäljningar vinna så affärsmässigt förmånliga uppgörelser som möjligt. Vid de statliga krigsmaterielfabrikerna däremot spela kraven på affärsmässighet en underordnad roll. Sålunda måste ofta verksamheten vid normal fredsdraft inskränkas till den i förhållande till kapaciteten obetydliga produktion, som kan inrymmas inom de av riksdagen beslutade materielanslagen, samtidigt som fabrikerna måste upprätthålla en förhållandevis dyrbar militär beredskap. Medan de enskilda företagen söka efter lönande tillverkningsområden, utgör huvuduppgiften för de statliga krigsmaterielfabrikerna att — ofta med bortseende från ekonomiska hänsyn — tillgodose de militära synpunkterna genom att arbeta på utvecklingen av försvarskrafternas beväpning etc. Medan resultatet av de enskilda fabrikernas verksamhet avspeglar sig på vinst- och förlustkontot, kommer resultatet av de statliga krigsmaterielfabrikernas verksamhet främst till uttryck i produktens kvalitet. Sjunkande kostnader medföra icke vinst utan möjlighet för de militära förvaltningsorganen att genom lägre inköpspriser bättre utnyttja materielanslagen, vilket främst blir av betydelse för de militära övningarna. Därför böra de statliga fabrikerna vid uppgörelser med staten icke sträva efter affärsmässigt gynnsamma uppgörelser utan endast erhålla likvid för sina kostnader. Vad nu anförts innebär att, i de fall där de enskilda fabrikerna handla med hänsyn till privatekonomiska och kommersiella hänsyn, de statliga krigsmaterielfabrikerna i stället böra taga hänsyn till militära och statsfinansiella synpunkter. För en fabrik av dylik karaktär ter sig bolagsformen i viss mån främmande.

3. Den för tillverkning av vapen och ammunition avsedda maskinparken är placerad dels vid de statliga fabrikerna och dels vid vissa enskilda fabriker (skuggfabriker). Vissa maskiner kunna vid förändringar i tillverkningsprogrammen flyttas mellan statliga fabriker och skuggfabriker. Maskinparken bör därför om möjligt omhändervhas av samt tagas till uppbörd och redovisas vid ett och samma organ. Särskilt vid mobilisering måste ett intimt samarbete mellan de statliga fabrikerna och skuggfabrikerna etableras, vilket förutsätter, att användningen av hela den för krigsfabrikationen avsedda maskinparken kan dirigeras enhetligt. De härmed förbundna problemen äro lättare att lösa vid statlig affärsdrift än vid statlig bolagsdrift.

4. Kontrollen över ändamålsenligheten av gjorda eller tillämnade medelsdispositioner vid en sådan statlig bolagsbildning som den nu ifrågasatta måste ägnas särskild uppmärksamhet. Inom statsförvaltningen regleras denna kontroll dels författningsmässigt genom lönereglementen, upphandlingsförordningen och vissa andra föreskrifter, dels i samband med anslagsprövningen och dels slutligen i efterhand genom riksdagens revisorer och vissa särskilda för saklig granskning tillsatta organs verksamhet. I de enskilda företagen utövas en motsvarande kontroll endast delvis genom företagens revisorer. Men i stället regleras där medelsdispositionerna genom kapitalägarintressets krav på avkastning, genom att tillgängliga medel äro begränsade och icke minst därigenom att företagsledningen representerar kapitalägarintresset på ett sätt som knappast är tänkbart i ett statligt bolag. Därtill kommer att en automatisk reglering av medelsdispositionerna i det fria näringslivet kommer till stånd på det sätt att oklokt skötta företag tvingas till likvidation eller rekonstruktion, vilket icke på samma sätt kan bli fallet med en för försvarsberedskapen nödvändig statlig fabrik.

I och för sig behöva visserligen nu nämnda omständigheter icke medföra risk för en ekonomiskt ofördelaktig drift, men en förutsättning härför är uppenbarligen, att de beställande statliga organen ha möjlighet att såsom kunder övergiva företagen och på annat håll inköpa den krigsmateriel företagen framställa, om dessas fabrikation enligt beställarens uppfattning sker till alltför höga kostnader. Läget blir däremot ett annat, om statsmyndigheterna av ett eller annat skäl tvingas placera sina order hos de ifrågavarande företagen. Ett sådant tvångsläge för myndigheterna torde emellertid i fråga om krigsmaterielindustrin vara för handen därigenom, att staten under alla förhållanden kommer att behöva hålla de ifrågavarande anläggningarna i gång såsom experimentfabriker eller av andra beredskaps-hänsyn. På grund härav måste åtminstone en del av fabrikationen, oavsett kostnaderna, drivas vid de nu avsedda företagen, vilka under denna förutsättning i viss mån få ställningen av monopolföretag med ty åtföljande möjlighet att undandraga sig effektiv kontroll.

Genom att staten i huvudsak är de ifrågavarande företagens enda ägare och enda kund kan företagens vinstmarginal helt regleras av de beställande statsorganen och bolagsledningen i samband med prissättningen. Därest — vilket sannolikt torde bli fallet — de priser som statsmyndigheterna skola erlagga för bolagets produkter komma att motsvara bolagets självkostnad, uppkommer för bolaget ingen skyldighet att erlagga inkomstskatt och heller ingen utdelningsbar vinst. Det för ledningen i ett privat bolag många gånger besvärande tryck, som på grund av vinstintresset utövas av delägarna, kommer alltså här icke att förefinnas.

5. De statliga krigsmateriefabrikerna få, som nämnts, i ganska stor utsträckning beredskapskaraktär. De av beredskapen betingade uppgifterna medföra naturligen vissa kostnader, som i regel icke förekomma inom privatindustrin. Dessa kostnader kunna täckas antingen genom att de inräknas i de staten debiterade priserna eller genom särskilda anslag. I det förra fallet finnes risk för att de statliga fabrikenas priser icke bli konkurrensdugliga. I det senare fallet uppkomma måhända betänkligheter mot att fasta beredskapsanslag beviljas ett bolag — om ock staten har det avgörande inflytandet på dettas ledning. I båda fallen måste åstadkommas en effektiv kontroll över att beredskapen verkligen upprätthålles.

6. I anslutning till det närmast förut sagda måste, såsom även påpekas i statens ammunitionsnämnds och försvarsväsendets verkstadsnämnds gemensamma remissyttrande över 1941 års militära förvaltningsutrednings — nedan kallad förvaltningsutredningen — betänkande, framhållas, att hos ledningen av det statliga bolaget en viss benägenhet kan antagas förefinnas att eftersätta beredskapskraven för att därigenom nå lägre självkostnader respektive att använda ett statligt an-

slag, avsett för beredskapens upprätthållande, till andra ändamål. Denna benägenhet måste te sig särskilt farlig för den privata industri, som uppträder i konkurrens med det statliga företaget om krigsmaterielleveranser till staten. Tendensen kan endast motverkas genom revision och andra kontrollåtgärder.

Å andra sidan ligger det nära till hands för det statliga bolaget att i visst hänseende känna sig utsatt för en besvärande och orättvis konkurrens från privatindustriens sida. Av beredskapshänsyn torde nämligen den statliga fabriken få en hel del uppgifter i samband med utläggande av beställningar på privatindustrien, framför allt lämnandet av service och dylikt. Det statliga bolaget, som i princip skall arbeta i konkurrens med privatindustrien, måste alltså tillhandahålla denna sina tillverkningsmetoder, sina verktyg, utbildade instruktörer etc.

7. Om man hyser den uppfattningen att staten icke bör driva krigsmaterieltillverkning i större utsträckning än som motiveras av beredskapshänsynen, är bolagsdrift vid de statliga fabriken olämplig även från den synpunkten att en driftig bolagsledning har intresse av att alltmåra utvidga bolagets verksamhetsområde och därigenom äventyrar den antagna utgångspunkten. Å andra sidan medför måhända antagandet av denna utgångspunkt svårighet att erhålla en driftig bolagsledning, då det kan befaras att bolagets verksamhetsområde i så fall blir för snävt tilltaget och dess expansionsmöjligheter för små för att locka en duglig chef.

8. Såsom ett av de viktigaste skälen till förmån för drift i bolagsform har anförts, att bolaget skulle stå obundet av de för antagande och avlönning av statsanställd personal meddelade föreskrifterna och därigenom bland annat ha möjlighet att till sig knyta verkligt dugliga chefskrafter, som staten eljest icke kunde erbjuda tillräckligt lockande anställningsvillkor. Synpunktens vikt får emellertid icke överdrivas. Topplönerna inom privatindustrien äro i åtskilliga fall så höga, att det förefaller otänkbart att ett statligt bolag skulle kunna betala en motsvarande avlönning. Då det statliga bolaget icke synes kunna lämna någon annan sådan kompensation i form av »ställning» eller dylikt som statens ämbetsverk kunna erbjuda, försvåras givetvis konkurrensen med privatindustrien om de högst meriterade cheferna. Fördelarna av de mindre bundna anställningsförhållandena vid bolagsdriften kunna därjämte under en övergångstid bli avsevärt reducerade genom att bolaget kan bli nödsakat att i stor utsträckning låta tidigare anställda befattningshavare kvarstå i tjänst såsom statsanställda. Vidare kan konkurrensen med privatindustrien försvåras, om bolaget skall vara nödsakat tillämpa de kollektivavtalsvillkor, vilka nu äro gällande vid försvarsväsendets industrianläggningar och vilka genomgående äro för arbetarna betydligt förmånligare än de villkor som tillämpas inom privatindustrien. Icke minst gäller detta omdöme pensionsförmånerna. I fråga om pensionerna uppkomma för övrigt särskilda problem, exempelvis om vem som skall svara för redan intjänade pensioner, om pensionernas säkrande m. m.

9. Förvaltningsutredningen framhåller, att en intim samverkan mellan fabriksledning, å ena sidan, samt statliga organ för anskaffning av krigsmateriel, krigsindustriplanering och forskning, å den andra, lättare kan ernås, därest fabriken organiseras såsom statliga affärsverk än om de överföras till bolag. Förvaltningsutredningen förutsätter därvid, att ledningen av den sålunda tänkta statliga affärsdriften skall tillkomma samma statsmyndighet som handhar även de andra nu nämnda uppgifterna, varför vissa av detta verks avdelningar, såsom ekonomiavdelning och anskaffningsavdelning, utan nämnvärd personalökning skulle kunna utnyttjas jämväl för hithörande arbetsuppgifter vid den centrala ledningen av fabriken.

10. I fråga om möjligheterna att åstadkomma rationellare arbetsmetoder och fullständigare självkostnadsberäkningar har utredningen icke kunnat finna, att några mera avgörande fördelar skulle vinnas genom övergång till bolagsdrift. Ut-

redningen bygger sin uppfattning i nu nämnt hänseende bland annat på direkta studier vid olika statliga krigsmaterielfabriker. Det torde i detta sammanhang knappast behöva påpekas, att endast vid vissa enskilda företag driften kan anses vara fullt rationaliserad samt att de olika företagens metoder för kostnadsberäkning, även inom samma bransch, äro mycket skiftande och endast undantagsvis identiska. I dessa avseenden kunna alltså samma fördelar ernås, om de statliga affärsföretagen behandlas såsom affärsdrivande verk i statlig regi som om de organiseras i bolagsform.

Som *sammanfattning* av vad sålunda anförts har utredningen yttrat följande.

Vid statlig affärsdrift når man en bättre kontroll och en smidigare kontakt med de statliga myndigheterna än med bolagsdrift; skillnaden mellan de båda driftsformerna i tekniskt, driftsekonomiskt och kommersiellt hänseende är endast av formell natur. Däremot är bolagsdriften avsevärt överlägsen vid reglering av löne- och pensionsfrågor samt vissa andra personalärenden. Särskilt med hänsyn till att för tillverkningskostnaden löner och övriga personalförmåner äro av avgörande betydelse måste dessa kostnader — om konkurrensdugliga priser över huvud skola kunna åstadkommas — kunna smidigt anpassas till den allmänna marknadens nivå inom motsvarande branscher. Utredningen har funnit detta spörsmål böra tillmätas avgörande betydelse vid bedömandet av frågan om övergång till bolagsdrift för försvarsväsendets industriföretag. Omvänt torde gälla, att om bolagens ledning icke skulle erhålla frihet att reglera berörda personalärenden i enlighet med vad här ovan sagts eller att om samma resultat kunde ernås vid statlig affärsdrift, tillräcklig anledning icke heller föreligger att övergå till bolagsdrift.

Bolagsutredningen har ifrågasatt, om icke i detta sammanhang den fria konkurrensens betydelse överskattats. Utredningen har nämligen förutsatt, att den statliga regleringen av krigsmaterieltillverkningen komme att bli betydande samt att tillverkningen komme att utläggas så, att försvarsberedskapen vid de olika statliga och enskilda fabrikerna så långt möjligt kunde upprätthållas. Dessutom måste hänsyn tagas därtill, att staten alltid hade ett starkt intresse av att sysselsätta den vid de egna fabrikerna anställda personalen. Prisjämförelser mellan de statliga och enskilda fabrikerna kunde inom vissa marginalvärden icke bli utslagsgivande vid fördelningen av tillverkningsorder, eftersom de statliga fabrikerna hade betydande fasta kostnader för personal, underhåll och beredskap, vilka kostnader måste täckas oberoende av hur tillverkningsorderna utlades. Dessa omständigheter kunde måhända leda till uppkomsten av viss animositet mellan de olika slagen av fabriker. Utredningen har emellertid framhållit, att ett eventuellt motsatsförhållande mellan de statliga och enskilda krigsmaterielfabrikerna icke finge påverka driften, då det för fabriksledningarna å ömse håll måste stå klart, att de vore nödvändiga för krigsberedskapens upprätthållande.

Vissa moment av konkurrens borde dock enligt bolagsutredningens mening kunna uppstå. Sålunda förefölle det icke uteslutet, att privatindustrien skulle lyckas efterhand utfinna bättre tillverkningsmetoder än de av den statliga fabriken utlärdas, vilket i sin tur skulle sporra den statliga fabriken till utexperimenterande av nya förbättringar eller omvänt. Därjämte måste en konkur-

rens i viss mån kunna verka prisreducerande och sålunda t. ex. utvisa, om viss tillverkning bleve billigare vid en privat fabrik än vid motsvarande statliga eller omvänt. Utredningen har ansett, att såsom allmän princip för all tillverkning av krigsmateriel i framtiden borde gälla, att den fria konkurrensen av beredskapsskäl komme att bli beskuren.

Bolagsutredningen har även avgivit förslag rörande beredskapskostnaderna och deras täckning, rörande reglering av löner åt bolagens personalorganisation, rörande pensionering av från staten övertagen personal samt angående finansieringen av bolagens kapitalbehov och åtskilliga utgifter, beträffande vilka förslag en närmare redogörelse torde få lämnas i det följande. Utredningen har föreslagit, att om bolagsdrift anses böra komma till stånd, denna skulle omfatta de nytillverkande krigsmaterielfabrikerna, beklädnadsfabrikerna, vissa större reparationsverkstäder för beklädnadsartiklar samt skifferoljeverken ävensom att för detta ändamål skulle bildas tre bolag, nämligen ett vapen- och ammunitionsbolag, ett beklädnadsbolag och ett nytt skifferoljebolag.

Då frågan om sammanslagning av marinens skifferoljeverk i Kinnekulle med Svenska skifferoljebolaget i särskild proposition (nr 25) förelagts årets riksdag, vilken proposition sedermera av riksdagen godkänts, kommer i det följande endast att behandlas utredningens förslag, i vad avser vapen- och ammunitionstillverkningen samt beklädnadstillverkningen.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings och bolagsutredningens förslag.

Med anledning av vad 1941 års förvaltningsutredning och bolagsutredningen anfört rörande de fördelar och nackdelar, som skulle vara förenade med bolagsdrift i jämförelse med statlig affärsdrift, har flertalet av de hörda myndigheterna förordat statlig affärsdrift samt därvid anfört i huvudsak följande.

Överbefälhavaren har framhållit, att starka skäl kunde åberopas mot användning av bolagsformen samt anfört.

Kraven på beredskap och på ekonomisk drift komma alltid att stå i motsatsförhållande till varandra. Det bör även beaktas att beredskapsåtgärderna icke kunna regleras en gång för alla utan måste anpassas efter utvecklingen, vilket i allmänhet torde vara lättare att åvägabringa vid statlig affärsdrift än vid bolagsdrift. Den samverkan och kontakt, som måste finnas mellan de statliga anskaffnings-, krigsindustriplanerings- och forskningsorganen å ena sidan och fabrikerna å den andra, blir vid bolagsdrift mindre intim än vid statlig affärsdrift. Sistnämnda förhållande torde ha särskild betydelse i vad avser vapen- och ammunitionstillverkningen. De motiv, som föranledde 1941 års förvaltningsutredning att uttala sig mot bolagsformen, synas alltså äga giltighet.

Cheferna för armén och marinen ha framhållit, att statlig affärsdrift vore att föredraga, då denna driftsform gäve bättre garantier för tillgodoseendet av de militära beredskapskraven samt möjliggjorde bättre samarbete med övriga statliga myndigheter.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha ansett, att bolagsledningen ställdes inför en nästan olöslig uppgift, då den skulle tillgodose två sådana krav som beredskap och driftsekonomi, vilka stode i rakt motsatt förhållande till varandra. Myndigheterna trodde för sin del icke på möjligheten av att i bolagsdrift erhålla ett tillfredsställande tillgodoseende av de militära beredskapssynpunkterna, allrahelst som dessa angelägenheter icke komme att ligga i bolagsledningens intresse utan måste bevakas utifrån genom särskilda kontrollorgan. *Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen* avstyrkte därför bestämt, att vapen- och ammunitionstillverkningen skulle överlämnas åt ett nybildat statligt bolag. Enligt myndigheternas åsikt vore statlig affärsdrift under det blivande industriverket den rätta formen för ifrågavarande verksamhet. Dessa invändningar kunde dock med mindre fog göra sig gällande vid beklädnadstillverkningen, varför nämnda myndigheter icke motsatte sig bolagsdrift för beklädnadsverkstäderna, därest en sådan anordning skulle befinnas påkallad.

Arméförvaltningens tyg-, intendentur- och civila departement ha förordat, att ifrågavarande krigsmaterielltillverkning skulle bedrivas såsom statlig affärsdrift, samt ha i anslutning därtill framhållit, att fabrikernas beredskapskaraktär borde tillmätas avgörande betydelse, enär något annat skäl än beredskapshänsyn svårigen torde kunna åberopas för statlig krigsmaterielltillverkning överhuvudtaget. Betingelserna för ifrågavarande fabrikers verksamhet vore så väsentligt olikartade mot vad som gällde i fråga om de privatekonomiska företag, för vilkas räkning aktiebolagsformen utbildats, att nämnda företagsform tedde sig främmande i detta sammanhang. Beredskapshänsynen måste sålunda med nödvändighet medföra bland annat, att bolagsledningen i allt väsentligt bleve beroende av vederbörande högsta militära förvaltningsmyndigheter, varigenom den komme att beträffande befogenheter och uppgifter i väsentliga delar intaga en annan ställning än ledningen för ett vanligt aktiebolag. Regleringen av beredskapskostnaderna torde för en i aktiebolagets form driven rörelse komma att te sig tyngande. Detta problem måste dock även vid statlig affärsdrift lösas i och för ernående av en i möjligaste mån rättvisande kostnadsberäkning.

Även *marinförvaltningen* har framhållit, att de fördelar, som man avsåge att vinna genom övergång till bolagsdrift, lika väl kunde ernås vid statlig affärsdrift samt därvid särskilt framhållit möjligheterna till bättre kontroll och smidigare kontakt med de statliga myndigheterna.

Statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd ha i sitt utlåtande över 1941 års militära förvaltningsutrednings förslag anført att, ehuru nämnderna vore av den uppfattningen, att vissa betydande fördelar skulle kunna vinnas genom en drift i bolagsform, nämnderna dock ansåge de av utredningen anförda skälen mot denna driftsform värda att beakta. Det vore därvid framför allt beredskapssynpunkten, som nämnderna i likhet med utredningen tillmätte stor betydelse. Därest fabrikerna skulle drivas som statligt bolag, kunde nämligen för fabriksledningen frestelsen ligga nära till hands

att för att ernå en ekonomiskt bärande tillverkning eftersätta beredskapssynpunkterna eller att åtminstone icke själv taga initiativ till genomförandet av nya och fördyrande beredskapsåtgärder.

En annan olägenhet vid drift i bolagsform låge enligt nämndernas mening däri, att då de statliga fabrikerna givetvis komme att få en hel del uppgifter i samband med utläggandet av beställningar på privatindustrien, framför allt lämnandet av service och dylikt, det syntes svårt att få ett friktionsfritt samarbete med privatindustrien. Det statliga bolaget komme ju nämligen samtidigt att uppträda som konkurrent till de privata industriföretagen. Dessa nackdelar skulle icke i samma grad uppstå, om fabrikerna underställdes ett statligt verk.

Nämnderna ha sedermera i utlåtanden över bolagsutredningens promemoria gjort vissa ytterligare uttalanden i ämnet. Sålunda har *försvarsväsendets verkstadsnämnd*, som likaledes förordat statlig affärsdrift, härom anført bland annat följande.

Verkstadsnämnden har alltmera stärkts i den övertygelsen, att bolagsdrift icke utgör en lämplig form för utövandet av ifrågavarande verksamhet. Beredskapssynpunkterna, vilka i denna verksamhet måste tillmätas stor betydelse, lära icke kunna tillgodoses på önskvärt sätt vid bolagsdrift. Bolagsutredningens förslag, att beredskapsåtgärderna skulle regleras genom ett mellan staten och bolaget upprättat avtal, vars uppfyllande skulle kontrolleras genom särskilda revisorer, torde knappast komma att i praktiken fungera tillfredsställande. För det första lära de mångskiftande beredskapsuppgifterna, vilka i den mån utvecklingen fortskrider ständigt bliva föremål för förändringar, överhuvud icke kunna regleras genom avtal. Därtill kommer, att även om sådana avtal kunna träffas kontrollen över uppgifternas fullgörande blir synnerligen komplicerad och ofta återkommande svårösta tvistigheter om avtalens tolkning i skilda hänseenden kunna befaras uppstå.

Statens krigsmaterielnämnd har i sitt yttrande över bolagsutredningens promemoria anført, att det syntes lämpligare att driva ifrågavarande rörelse i form av statligt verk än i bolagsform samt framhållit.

Nämnden har vid förnyat överbäggande funnit ytterligare skäl tala mot drift i bolagsform. Sålunda torde verksamheten vid försvarsväsendets fabriker och verkstäder under en kommande fredsperiod — icke minst beroende därpå, att av beredskapsskäl beställningar i icke oväsentlig grad måste utplaceras hos privatindustrien — bliva av sådan ringa omfattning, att det näppeligen kan anses lämpligt att driva de statliga fabrikerna i bolagsform.

1942 års militära reparationstjänstutredning har framhållit, att bolagsdrift syntes minst lämpa sig för den verksamhet, som vore helt inriktad på försvarsväsendets eget behov och där beredskapssynpunkterna vore framträdande, medan beklädnadstillverkningen bättre lämpar sig för drift i bolagsform. Utredningen, som i sitt principbetänkande framhållit, att frågan om statlig bolagsdrift eller statlig affärsdrift icke hade någon väsentlig betydelse vid bedömandet av frågan om centraliserad underhållstjänst, har vad de centrala reparationsanstalterna angår, funnit några fördelar icke stå att vinna vid bolagsdrift. Därest emellertid de nuvarande centrala beklädnadsverkstäderna

skulle komma att drivas i bolagsform, borde även de centrala anstalterna för underhållstjänsten anslutas till detta bolag. Skulle åter statlig beklädnadstillverkning anses icke böra komma i fråga utan nytillverkningen anförtros åt den civila industrien, syntes erforderlig försöksverksamhet i fråga om persedeltillverkning kunna anslutas till någon av de centrala reparationsverkstäderna.

Statskontoret har bestämt avstyrkt övergång till bolagsdrift samt framhållit, att de av utredningen anförda nackdelarna med bolagsdrift vore avsevärt större än fördelarna. Statskontoret har förordat, att företagen redovisningsmässigt skulle organiseras såsom affärsverk med egna kapitalfonder.

Riksräkenskapsverket har förordat, att ifrågavarande fabriker skulle drivas såsom statliga affärsföretag samt framhållit, att driften vid dessa anläggningar borde organiseras så, att i främsta rummet de militära beredskapskraven tillgodosåges. Den friare bolagsformen syntes lämna alltför stort utrymme åt snävt kommersiella synpunkter samt medföra ett försvårat samarbete såväl med statliga myndigheter som med privatindustrien.

Statens krisrevision har avstyrkt övergång till bolagsform samt framhållit att, då bolagsorganisationen i den form här föreslagits icke utgjorde någon garanti för att de ekonomiska synpunkterna bleve bättre tillgodosedda vid bolagsdrift än vid affärsverksdrift och då verksamheten vid de ifrågavarande fabrikerna och verkstäderna vid återgång till normala fredsförhållanden syntes bliva av relativt ringa omfattning och huvudsakligen erhålla karaktär av beredskapsarbete, krisrevisionen funnit tillräckliga skäl icke föreligga att nu — innan närmare erfarenhet vunnits rörande den statliga verksamheten inom förevarande område vid återgång till fredsorganisation — vidtaga en så genomgripande omorganisation av den centrala företagsledningen som en övergång till bolagsformen skulle innebära.

Statens industrikommission, som ansett skillnaden mellan de olika driftsformerna ha en mera formell än reell innebörd, har med hänsyn till den tvekan, som på olika håll otvivelaktigt rådde, funnit lämpligast, om spørgmålet bolagsdrift kontra statlig affärsdrift kunde ställas på framtiden och således icke behövde avgöras i nuvarande läge. Tydligt vore nämligen, att nu rådande alldeles speciella förhållanden lätt kunde föranleda oriktiga aspekter vid bedömandet av vilken driftsform som i en mera normal situation, då driften kommer att bli av väsentligt mindre omfattning än nu, kunde vara mest lämplig. Kommissionen ansåge sig ha så mycket större skäl att förorda ett dylikt undanskjutande av spørgmålet som det nu rådande provisoriska systemet med försvarsväsendets verkstadsnämnd visat sig fungera på ett, såvitt kommissionen kunnat bedöma, fullt tillfredsställande sätt. Enligt kommissionens mening borde således verkstadsnämnden tills vidare, förslagsvis under en tid av fem år, bestå och utgöra den form, varunder verksamheten alltjämt skulle bedrivas. Hellre än att för dylikt fall redan nu bestämma sig för bolagsdrift, vilken rörelseform i ett förändrat läge uppenbarligen måste ställa sig tämligen svår att avveckla, syntes då såsom ett provisorium statlig affärsdrift böra komma i fråga.

Sveriges industriförbund har redan i sitt utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag med avseende å valet mellan bolagsdrift och statlig affärsdrift framhållit, att skäl kunna åberopas för envar av dessa lösningar men att förbundet stannat vid den uppfattningen, att i varje fall bolagsformen borde undvikas. I sitt över bolagsutredningens förslag avgivna yttrande har förbundet, i vars yttrande *svenska arbetsgivareföreningen* instämt, ytterligare framhållit, att krigsmateriel under fredstid i största möjliga utsträckning borde tillverkas av den privata industrien och detta i all synnerhet inom de områden, där den privata industrien hade att svara för den ojämförligt större delen av produktionen under krigstid. Den viktiga beredskapssynpunkten bleve därigenom bäst tillgodosedd. Förbundet erinrade om den betydelsefulla förstärkning av landets försvarsberedskap, som uppkommit därigenom, att den av ett enskilt företag bedrivna vapentillverkningen vid Bofors haft möjlighet att under gången fredstid genom stora uppdrag från in- och utlandet utveckla sin standard och sin tillverkningskapacitet till nuvarande höga nivå. Förbundet, som funnit bolagsformen icke erbjuda några fördelar framför statlig affärsdrift på nu förevarande område, har vidare anført, att detta sammanhänge med att ett bolag av föreslagen typ skulle få ytterst litet, måhända endast namnet, gemensamt med ett vanligt bolag. Det ifrågasatta bolaget skulle — till skillnad mot vad som gäller i fråga om tidigare statliga bolag — få ägaren-staten såsom enda kund, vartill komme, att staten i stor utsträckning skulle nödgas placera sina order på krigsmateriel hos bolaget, oavsett de priser detta betingade sig. De fördelar, som vanligen vore förbundna med bolagsformen i fråga om möjlighet att ernå rationell och affärsmässig drift, skulle fördenskull icke kunna i detta fall utnyttjas. Ännu allvarligare vore det, ifall bolagets ledning, i känslan av att böra redovisa ett så gott resultat som möjligt av verksamheten, sökte tillvälla sig största möjliga del av krigsmaterieltillverkningen och därigenom försämrade möjligheterna för den enskilda industrien att fylla de beredskapskrav, som ställdes på densamma. Risken för en sådan utveckling syntes obetingat mindre vid vanlig statsdrift.

Civilmilitära tjänstemannaföreningen har funnit driftsformen statligt bolag avgjort underlägsen den föreslagna statliga affärsdriften samt anført, att de speciella militära kraven på säkerställande av erforderlig kapacitet vid mobilisering och under krig med därtill hörande beredskapsanordningar, skuggfabriker, gemensam maskinpark, dess utnyttjande och redovisning samt erforderlig service för fabrikationens snabba och säkra utsvällning icke syntes i tillräcklig grad kunna bliva tillgodosedda vid statlig bolagsdrift. Den fasta organisatoriska sammanknytningen mellan det av förvaltningsutredningen föreslagna industriverket och de statliga fabrikerna, som syntes komma att medföra uppenbara fördelar för hela verksamheten för anskaffning och tillverkning av krigsmateriel, icke minst ur rationaliserings- och arbetsbesparingssynpunkt, samt för ett kontinuerligt fruktbärande samarbete med de militära försvarsgrensförvaltningarna, skulle icke kunna erhålla motsvarande effektiv organisation vid bolagsdrift.

Försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund har ansett fördelarna av att ändra nuvarande driftsform till bolagsdrift icke vara så framträdande i förhållande till nackdelarna, att övergång till bolagsdrift vore motiverad, samt framhållit att en statlig affärsdrift i fråga om för krigsmateriel nödvändiga produktionsgrenar i princip vore att föredraga framför statlig bolagsdrift.

Det enda utlåtande, i vilket övergång till bolagsdrift förordats, har avgivits av *svenska teknologföreningen*, vilken med anledning av 1941 års förvaltningsutrednings betänkande anfört bland annat följande.

Den motivering utredningen anför för att de försvaret tillhörande fabriker och verkstäderna skulle drivas i form av statlig affärsdrift, kan föreningen ej finna helt övertygande. Många skäl tala nämligen för bolagsdrift, som otvivelaktigt bör innebära större frihet för företaget såväl i fråga om drift som om anställningsformer. Härigenom skulle det bli möjligt för försvarets industrier att i konkurrens med den privata till sig knyta personal med erkänd kapacitet. Med skickliga och ansvarskännande män i ledningen för industrierna undgås risken, att verksamheten skall stelna, en fara som eljest kan ligga nära till vid statlig affärsdrift.

Den olägenhet för den ekonomiska kontrollen av företaget, som utredningen anser uppkomma, om aktieägarna ej kunna påräkna vinst, måste nog anses överdriven. Andra sätt att göra kontrollen effektiv torde finnas, och med en väl sammansatt styrelse bör man kunna räkna med bästa möjliga resultat. Av vikt är, att industriverket, om bolagsformen kommer till användning, blir väl företrätt i bolagets styrelse, och föreningen vill därför peka på lämpligheten av att industriverkets chef även bör vara styrelsens ordförande.

I yttrande över bolagsutredningens betänkande har teknologföreningen ytterligare anfört följande.

Svenska teknologföreningen har icke funnit, att utredningen fått fram några nya synpunkter på detta spörsmål. Under uttrycklig förutsättning att ledningen får befogenhet att fullt självständigt och i former motsvarande den privata industriens handha personalfrågorna, synes det föreningen, att bolagsdriften kan vara att föredraga för ernående av möjligast rationella organisation och driftsbetingelser. Genom att försvarets fabriker under fredstid böra arbeta med en relativt liten men högt kvalificerad personal, vilken vid mobilisering eller krig hastigt måste flerdubblas, blir personalfrågan mer än annars ömtålig och företagsledningen kommer helt visst att ofta ställas inför svårigheter, som fordra en synnerligen smidig anpassning efter förhållandena på arbetsmarknaden. Redan de allvarliga olägenheter, som för ett statligt verk följa av att det vid en arbetskonflikt icke kan handla efter samma grundprinciper som enskilda företag och icke kan ansluta sig till arbetsgivareorganisationer, måste härvid vara starkt vägande. Även då det gäller avvägande av anställningsvillkor för tjänstemän av olika grader, är det av stor vikt, att ledningen icke blir bunden av de strängt begränsade löneskalor, vilka alltid måste bli normgivande för statliga företag. Ett affärsföretag av bolags natur kan dock betydligt lättare än ett statligt verk genomföra de hastiga inskränkningar i driften, som stundom bli erforderliga.

Teknologföreningen har dock funnit, att örlogsvarven och de mindre reparationsverkstäderna ej borde inordnas under bolagsdrift.

2. Löne- och andra personalfrågor.

Då lönefrågorna och de övriga problem, som sammanhånga med personalorganisationen, äro av avgörande betydelse vid bedömandet huruvida en över-

gång till bolagsform kan anses motiverad, torde i detta sammanhang böra lämnas en kortare redogörelse för vad utredningarna i nu angivna avseenden anfört.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har med viss tvekan för försvarsväsendets nytillverkande fabriker förordat statlig affärsdrift framför bolagsdrift men samtidigt såsom förutsättningar härför uppställt, att anställningsformen för personalen vid fabrikena kunde på närmare angivet sätt göras friare samt att i övrigt sådana förutsättningar skapades för fabriksdriften, att densamma i möjligaste mån kunde bedrivas efter inom privatindustrien gängse normer. Med friare anställningsformer har förvaltningsutredningen därvid främst avsett, dels att ordinarie befattningar enligt löneplan A i civila avlöningsreglementet icke skulle förekomma vid dessa företag, dels att chefstjänstemännen skulle kunna placeras i C-löneplanen med möjlighet till alternativ placering inom en ganska vid marginal, dels att personal i övrigt skulle kunna anställas mot arvode och placeras inom vissa lönegradsintervaller i en av Kungl. Maj:t fastställd, förhållandevis rymlig ram. Fabriksledningen skulle härigenom ernå en ganska vidsträckt frihet att anställa, placera och förflytta personal på det för driften lämpligaste sättet.

1942 års militära bolagsutredning.

Bolagsutredningen har i anledning härav framhållit, att man vid ett genomförande av förvaltningsutredningens förslag i denna del skulle redan genom statlig affärsdrift uppnå de fördelar med avseende å anställning av personal m. m., vilka utgjorde ett av de viktigaste motiven för övergång till bolagsdrift. Förslaget innebure emellertid, att ledningen av försvarsväsendets fabriker i betydande utsträckning skulle befrias från tillämpningen av bestämmelserna i gällande avlöningsreglementen. Därigenom skulle fabriksledningen alltså i dessa hänseenden erhålla betydligt större frihet än den som kunnat tillerkännas de nuvarande affärsdrivande verken. Bolagsutredningen, som icke haft att ingå i prövning av frågan, huruvida förslaget i denna del kunde genomföras isolerat för försvarsväsendets anläggningar utan hänsynstagande till de konsekvenser detta kunde få för statens affärsdrivande verksamhet i övrigt, har i likhet med förvaltningsutredningen funnit, att om de friare anställningsformerna kunde vinnas endast på den vägen, att krigsmaterielfabrikena ombildades till bolag, detta vore ett starkt skäl för en sådan ombildning.

Bolagsutredningen har vidare framhållit, att fördelarna med bolagsformen främst skulle komma till synes beträffande den lägre personalen. I fråga om chefslöner har bolagsutredningen funnit, dels att de enskilda fabrikena alltid torde vara nödsakade att hålla sina topplöner vid en nivå, som avsevärt överstege de statliga chefslönernas, och dels att förvaltningsutredningens förslag om inplacering av chefslöner i C-löneplan möjliggjorde en relativt förmanlig reglering av dessa löner. Utredningen, som funnit uteslutet, att ett

statligt bolag skulle kunna betala löner motsvarande de enskilda företagens topplöner, har framhållit, att det icke heller skulle vara önskvärt, att staten sökte inleda en ny lönekonkurrens om denna icke talrika personalgrupp. Utredningen hade därför icke kunnat finna, att en övergång till bolagsdrift skulle vara av avgörande betydelse för rekryteringen av chefsposterna.

I fråga om de lägre tjänstemännen såsom verkmästare, konstruktörer, ritare och förmän har utredningen funnit, att bolagsdriften skulle i lönehänseende medföra stora fördelar. De statliga avlöningsreglementenas bestämmelser vore nämligen i vissa hänseenden icke lämpade för regleringen av lönerna till denna personalgrupp. Sålunda hade genom ansvällning av arbetet många tjänstemän av dessa kategorier, särskilt verkmästare och förmän, pålagts en avsevärd ökning av ansvaret och arbetsbördan. För fabriksledningarna hade det framstått såsom angeläget att kunna bereda dem någon kompensation härför, dock utan att därigenom i något hänseende lämna för framtiden bindande utfästelser. Den rätta formen för erkänsla hade härvid varit gratifikation eller tillfälligt arvode utöver lönen. Då möjlighet att lämna sådan ersättning med det nuvarande avlöningsystemet endast i begränsad utsträckning stode till buds, hade en del befattningshavare av nu avsedda kategorier i stället måst uppflyttas i högre lönegrad, trots att de kunnat beräknas göra skäl för den högre lönen blott under viss tid, kännetecknad av särskilda förhållanden. Därjämte erinrades om de svårigheter, som i statsdrift uppkomme genom att arbetarnas aekordsförtjänster ofta överstege lönerna till mästarare och förmän, liksom om svårigheterna att anpassa statslönerna till här avsedda befattningshavare efter växlingarna i arbetarnas inkomster. Dessa och många liknande olägenheter skulle i bolagsdrift kunnat undvikas. Det finge därvid dock icke förbises, att även inom det privata näringslivet en tendens föreläge att åstadkomma mera allmänt tillämpade »löneplaner».

Utredningen har vidare funnit, att en övergång till bolagsdrift skulle medföra, att löner och övriga förmåner till arbetare lättare skulle kunna anpassas till de inom motsvarande branscher i privatindustrien tillämpade lönerna. Det skulle i så fall kunna övervägas, huruvida icke de ifrågasatta bolagen, såsom fallet är med vissa redan existerande statliga bolag ävensom med vissa kooperativa förbundet tillhöriga fabriker, borde anslutas till arbetsgivarorganisation. En sådan anordning för statliga bolag skulle dock förutsätta, att bolagsledningen erhöile full frihet att ensam reglera arbetsförhållandena, eftersom det måste framstå såsom ovillkorligen nödvändigt, att statsmakterna icke genom de statliga bolagen kunde bliva inblandade i eller påverka lösningen av konflikter på arbetsmarknaden.

Utredningen har även berört vissa med överflyttningen av personal till bolagen sammanhängande frågor samt de spörsmål, som uppkomma beträffande samverkan mellan de statliga organen å ena sidan samt fabrikerna å den andra, varvid utredningen även konstaterat, att personalen vid bolagsdrift icke skulle kunna såsom hittills växelvis utnyttjas för tjänst vid fabrikerna och i de cen-

trala förvaltningsmyndigheterna. Utredningen har ansett, att man redan gjort dylika erfarenheter inom det nybildade statliga bolaget statens skogsindustrier. Utredningen har vidare framhållit, att i fråga om löner och pensioner till bolagens befattningshavare bolagens styrelser ensamma skulle bli beslutföra. Utredningen har följaktligen icke gjort någon närmare utredning angående storleken av de löner och pensioner, som kunde komma att utbetalas. Utredningen har emellertid konstaterat, att de pensioner, som utbetalas jämlikt statliga tjänstepensionsreglementet för arbetare, vore avsevärt högre än de pensioner, som utbetalas av statliga och enskilda aktiebolag i allmänhet. Vissa statliga aktiebolag liksom ett flertal enskilda bolag utbetala inga arbetarpensioner.

I fråga om pensionerna till de vid bolagsbildningen anställda arbetare, vilka redan intjänat pensionsrätt i statens tjänst, måste en avräkning mellan staten och bolaget komma till stånd. Utredningen har därvid redogjort för de olika alternativ, som diskuterats med avseende å denna frågas lösning för aktiebolaget statens skogsindustriers del, samt för den nu ifrågasatta bolagsbildningen ifrågasatt ett enklare förfaringssätt än det som avsetts skola komma till tillämpning vid den ännu icke slutligt avgjorda regleringen av detta spörsmål i vad avser skogsbolaget.

Bolagsutredningen har alltså funnit, att bolagsdriften skulle vara avsevärt överlägsen vid reglering av löne- och pensionsfrågor samt vissa andra personalärenden samt att dessa spörsmål borde tillmätas avgörande betydelse vid bedömande av frågan om övergång till bolagsdrift men även ansett, att om bolagens ledning icke skulle erhålla frihet att reglera personalärenden i enlighet med vad här sagts eller att om samma resultat kunde ernås vid statlig affärsdrift — d. v. s. i enlighet med 1941 års förvaltningsutrednings förslag — anledning icke heller föreläge att övergå till bolagsdrift.

Utlåtanden över bolagsutredningens förslag.

Flertalet av de hörda myndigheterna ha anslutit sig till bolagsutredningens uppfattning men ansett de fördelar, som skulle vinnas genom bolagsdrift, icke uppväga de därmed förenade nackdelarna samt framhållit, att vad man i dessa hänseenden avsett att vinna med övergång till bolagsdrift borde kunna ernås även vid statlig affärsdrift.

Arméförvaltningens tyg-, intendentur- och civila departement påpeka, att den speciella form av företagarskicklighet, som inom det privata näringslivet på grund av sin relativa sällsynthet betalas med topplöner, knappast syntes erforderlig vid nu ifrågavarande fabriker, där tillverkningens art och omfattning bestämdes av andra faktorer än de vinstintressen en privat företagsledare hade att tillgodose och där företaget i staten hade en given köpare av sina produkter. Dessa chefsposter, vilkas innehavare icke heller hade några finansieringsproblem att bemästra, bleve därför av rent administrativ karaktär i en helt annan utsträckning än vad fallet vore beträffande en företagsledare inom det privata näringslivet.

Departementen ifrågasatte, huruvida icke de av utredningen angivna olägenheterna kunde avhjälpas med enklare medel än övergång till bolagsdrift. Sålunda syntes, därest ifrågavarande personal allt fortfarande skulle avlönas enligt gällande avlöningsreglemente för icke-ordinarie personal, en smidigare anpassning av lönerna efter det aktuella lägets krav kunna åstadkommas, därest särskilda medel i erforderlig omfattning anvisades till gratifikationer och belöningar. Denna eljest sparsamt tillämpade ersättningsform skulle — rätt använd — i avsevärd omfattning kunna motverka den stelhet hos det statliga lönesystemet, vilken i princip syntes vara ofrånkomlig, därest nödig stadga och reda skulle kunna vidmakthållas i fråga om lönesättningarna i statsverksamheten, men som utredningen icke utan skäl ansåge ha mindre lämpliga verkningar beträffande ifrågavarande personalkategori. Enligt departementens mening gjorde sig kravet på större rörlighet och smidighet i fråga om lönerna framför allt gällande för den arbetsledande och tekniska personalens del. Även inom ramen för statlig affärsdrift kunde ifrågavarande personals avlöningsförmåner lös göras från de statliga avlöningsreglementenas bestämmelser och en anpassning till allmänna marknadens lönenivå sålunda genomföras. Så hade redan skett beträffande arméns centrala beklädnadsverkstad, där samtliga civila befattningshavare utom kontorspersonalen jämlikt medgivande av Kungl. Maj:t vore anställda med personliga kontrakt och avlönades oberoende av statliga avlöningsreglementen. För det fall att denna radikala omläggning av personalens avlöningsförhållanden komme till stånd, kunde ifrågasättas, huruvida icke vederbörandes pensionsförhållanden ändock med tillämpning av 1 § 2 mom. allmänna tjänstepensionsreglementet skulle kunna regleras.

Vad anginge arbetaravlönningarna kunde departementen icke finna några avgörande skäl, varför bolagsdrift i och för sig skulle medföra en bättre anpassning av dessa löner, vilka såväl vid statlig affärsdrift som bolagsdrift vore avtalsmässigt bestämda. Vid den centrala beklädnadsverkstaden överensstämde för övrigt arbetaravlönningarna redan nu så gott som fullständigt med den privata industriens löner för motsvarande slag av arbetskraft. Vid försvarets övriga fabriker syntes arbetarna däremot erhålla högre ersättning än inom privat industri av jämförlig art. En reducering av ifrågavarande kostnadsfaktor kunde visa sig förbunden med mindre önskvärda verkningar. Ur beredskaps-synpunkt vore det nämligen av utomordentlig betydelse för försvarsväsendets fabriker att ha tillgång till en kunnig och erfaren fast arbetarstam. Lönesänkningar vore i och för sig ägnade att motverka uppnåendet av detta syfte.

En övergång till bolagsdrift och därmed en anpassning av ifrågavarande förmåner efter normer, som inom den privata industrien tillämpades i fråga om pensionering av arbetare, skulle medföra betydande kostnadssänkningar. Emellertid hade de jämförelsevis högt tilltagna pensionsförmåner, vilka staten tillerkände sina arbetare, sin grund i sociala synpunkter och hänsynstaganden, vilka med samma styrka gjorde sig gällande vare sig vederbörande vore direkt statsanställd eller anställd i ett statligt bolag. Reellt sett bleve även sistnämnda

arbetare att anse såsom statsanställda. De rikligare tillmätta pensionsförmåner, som utginge till statens arbetare, kunde i icke ringa mån bidraga till att binda vederbörande vid företaget, en omständighet som hade betydelse ur bland annat beredskapssynpunkt.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha framhållit, att en anpassning efter löne marknaden stötte på särskilda svårigheter inom förevarande område. Det kunde nämligen icke frångå, att jämförelser uppställde sig mellan löneväsendet vid dessa fabriker å ena sidan och å andra sidan de parallellt med dem arbetande statliga affärsföretagen inom samma bransch, såsom arméns tygverkstäder, flottans örlogsvarv och flygvapnets centrala flygverkstäder. Det bleve i längden omöjligt att vid dessa vid sidan av varandra arbetande företag uppehålla väsentligt olika lönestandard med åtföljande skillnad i social ställning för den anställda personalen.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd, som delade utredningens mening, att verksamheten med nödvändighet krävde en smidig anpassning av lönesättningen för såväl tjänstemän som arbetare efter läget på allmänna marknaden samt efter fabrikernas aktuella behov, har framhållit, att en sådan anpassning icke kunde vad beträffar tjänstemännen komma till stånd vid tillämpning av de för statsförvaltningen i övrigt gällande avlöningsbestämmelserna. Enligt nämndens mening vore det icke ogörligt att åstadkomma sådana avlöningsbestämmelser vid statlig drift, att större frihet vid lönesättningen skulle vinnas. Nämnden har förordat en anställningsform, vilken icke i alltför hög grad avvike från vad som eljest tillämpades i statsförvaltningen men varigenom det åsyftade resultatet ändock skulle ernås. Förslaget, som i vissa hänseenden nära överensstämde med ett av 1941 års förvaltningsutredning framlagt förslag, innebär i huvudsak, att för vissa av de högre tjänstemännen av riksdagen skulle fastställas rörliga lönegrader, medan för övriga tjänstemän lönegradsplaceringen skulle bestämmas av fabrikernas centrala ledning. De högre tjänstemännen skulle enligt förslaget inplaceras i löneplan C i civila avlöningsreglementet, medan övrig personal skulle erhålla extra ordinarie eller extra anställning, varjämte kontraktsanställning skulle ifrågakomma. Genom dessa anställningsformer skulle enligt nämndens mening ej blott smidighet i lönesättningen ernås utan även för i C-löneplanen upptagna tjänstemän liksom för extra ordinarie tjänstemän pensionsfrågan lösas på ett lämpligt sätt. Om så ansåges erforderligt, syntes Kungl. Maj:t under åberopande av 1 § 2 mom. sista stycket allmänna tjänstepensionsreglementet även kunna besluta, att reglementets bestämmelser skulle tillämpas för kontraktsanställd personal.

Enligt *statens krigsmaterielnämnds* förmenande syntes det, vad beträffar tjänstemännens löner, icke vara ogörligt att vid statlig drift åstadkomma sådana avlöningsbestämmelser, att större frihet vid lönesättningen skulle kunna vinnas. Vad åter anginge arbetarlönerna syntes, om så skulle anses önskvärt, möjligheterna att kunna anpassa dessa till de inom motsvarande bransch inom privatindustrien tillämpade icke vara större vid bolagsdrift än vid fortsatt statlig drift.

1942 års militära reparationstjänstutredning har anfört, att man vid en övergång till bolagsdrift knappast torde kunna ifrågasätta en försämring av de sociala förmånerna för endast en grupp av anställningshavare i statens tjänst.

Statskontoret har framhållit, att om man icke kunde på den statliga krigsmaterieltillverkningen lägga vanliga affärsrättsliga synpunkter, så bortföle även huvudskälet för att beträffande de anställda vid försvarsväsendets industri- och fabriksanläggningar tillämpa anställnings- och avlöningsvillkor, som mera väsentligt afveke från de för anställningshavare i statens tjänst eljest vedertagna. Rent principiellt ansåge statskontoret dessutom betänkligt och i längden säkerligen ohållbart att genomföra en kategorisklyvning av de statsanställda, som skulle ställa vissa grupper i en markerat ogynnsammare ställning än övriga och detta uteslutande beroende på den valda driftsformen för verksamheten. Därest pensionerna för statens arbetare ansåges vara för höga syntes den riktiga utvägen vara att ändra tjänstepensionsreglementet men däremot icke att söka kringgå problemets kärnpunkt genom ändring av själva driftsformen. Liknande synpunkter kunde enligt statskontorets mening anföras beträffande lönevillkoren. Emellertid har statskontoret funnit det icke vara uteslutet, att man skulle kunna inom det statliga lönesystemets ram reglera personalfrågan på ett sätt som bättre än hittills tillgodosåge de speciella krav, som uppställdes inom industriell verksamhet av förevarande slag. Viktigast syntes i detta sammanhang vara, att de olika företagen ställdes under fullt kompetent och för sin uppgift väl kvalificerad teknisk och ekonomisk ledning. Vad som i detta avseende med tillämpning av vanliga lönevillkor visat sig möjligt vid statens affärsdrivande verk borde kunna åvägbringas även vid försvarsväsendets fabriker och verkstäder.

Riksräkenskapsverket har anfört, att en tillfredsställande rekrytering av chefsbefattningarna kunde ernås, oavsett om verksamheten komme att bedrivas i bolagsform eller såsom statligt affärsföretag. Hittills gjorda erfarenheter hade knappast givit vid handen, att de statliga anställningsvillkoren skulle omöjliggjort chefsbefattningarnas besättande med tillräckligt kvalificerade krafter. Vid en tillämpning av de av förvaltningsutredningen förordade anställnings- och lönevillkoren syntes de krav på frihet och anpassning, som på förevarande område borde uppställas, bli i skälig mån tillgodosedda. Riksräkenskapsverket förutsatte härvid, att möjligheten att inom den av förvaltningsutredningen föreslagna lönegradsramen relativt förmånligt inplacera en tjänsteman allenast skulle komma till användning, då fråga vore om förvärvande eller bibehållande av en duglig arbetskraft, och icke utnyttjas till en allmän utvidgning av gränserna för placering i löneklass. Lönegradsuppflyttningen borde icke heller tillämpas, då fråga vore om att bereda kompensation för en tillfällig ökning av arbetsbelastningen och ansvaret. För dylika öknings- och avskrivningsfrågor borde i stället systemet med arvode eller gratifikation med fördel kunna komma till användning. Beträffande de för bolagsdrift ifrågasatta

anläggningarna syntes en anpassning av arbetarlönerna till de inom privat-industrien tillämpade mindre förmånliga löne- och pensionsvillkoren under alla förhållanden vara svår att genomföra, då bärande skäl knappast förelåge, att beträffande denna personal tillämpa andra och mindre förmånliga villkor än för personalen vid de reparerande verkstäderna. Detta omdöme gällde allmänt taget även personalen i tjänstemannaställning. Därest de föreslagna friare anställningsvillkoren ansåges böra tillämpas vid här avsedda anläggningar, syntes detta medföra konsekvenser även i fråga om reparationsverkstäderna. Riksräkenskapsverket har vidare framhållit, att möjligheterna att åstadkomma en rationell drift otvivelaktigt vore större inom ett bolag än vid statliga verk och inrättningar, vilka voro bundna av lönereglementen m. fl. bestämmelser. Enligt verkets mening skulle emellertid en personalorganisation i huvudsaklig överensstämmelse med förvaltningsutredningens förslag i tillräcklig grad tillgodose kravet på anpassning efter den allmänna marknadens nivå. Därmed skulle det starkaste för bolagsdrift anförda skälet bortfalla.

Statens krisrevision har anført, att vad beträffar anställningen av arbetare och deras avlönande några väsentliga fördelar icke syntes stå att vinna med drift i här föreslagen bolagsform framför affärsverksdrift. Då det gällde tjänstemännens avlöningsförhållanden syntes däremot läget vara delvis annorlunda. Därest driften inordnades under affärsverkets form, skulle ledningen bli bunden av de statliga lönereglementena med deras i lönehänseende relativt stora stelhet. Även om vissa svårigheter i fråga om rekryteringen av ingenjörer och annan teknisk personal skulle uppkomma för företagsledningen vid affärsverksdrift, ansåge krisrevisionen likväl dessa omständigheter icke vara av den vikt, att man fördens skull borde välja en företagsform, som ur andra synpunkter kunde anses mindre lämplig.

Enligt *statens industrikommissions* mening borde det icke vara helt ogörligt att även vid andra driftsformer än bolagsformen med avseende å anställningsförhållandena ernå en efter den allmänna marknaden anpassad tillfredsställande reglering. Då kommissionen föreslagit, att huvudspörsmålet bolagsdrift kontra affärsdrift ställdes på framtiden, hade detta därför skett på basis av den uttryckliga förutsättningen, att anställningsfrågorna även i verkstadsnämndens regi skulle kunna givas en dylik reglering, varvid personalen i pensionshänseende måste kunna tillerkännas de förmåner, som allmänneligen bereddes fastare anställd personal i statens eller enskilda arbetsgivares tjänst.

Sveriges industriförbund, som understrukit, att utredningen — till synes med fullt fog — icke ansett bolagsformen medföra några avgörande fördelar för rekryteringen av chefsposterna vid det statliga företaget, har vidare anført, att det icke borde erbjuda oöverkomliga svårigheter att uppmjuka det nuvarande lönesystemet på sådant sätt, att berörda önskemål kunde nöjaktigt tillgodoses utan att bolagsformen därför behövde tillgripas. Det borde icke heller förbises, att även i ett statligt bolag med ett stort antal anställda vissa mer eller mindre fixerade lönegrader säkerligen komme att fastställas eller små-

ningom utbilda sig. Vad slutligen anginge arbetarlönerna syntes en önskvärd anpassning av de statliga lönerna och därmed jämförbara förmåner vara fullt lika möjlig att genomföra, även om den statliga affärsdriften bibehölles.

En från de ovan återgivna uttalandena avvikande uppfattning har hävdats av *försvarsväsendets lönenämnd*, som anförde.

Utan att ingå på frågan om vilken driftsform, som lämpligen bör komma till användning, finner sig lönenämnden böra uttala, att därest statlig affärsdrift anses böra tillämpas på förevarande område, det ej gärna synes kunna ifrågakomma att för vissa betydande delar av statsförvaltningen tillämpa avlösningsnormer, som helt skilja sig från vad som gäller för förvaltningen i allmänhet. Den frihet och obundenhet, som vid en sådan lösning skulle tillerkännas fabriksledningen, torde enligt lönenämndens mening vara ägnad att medföra vittgående konsekvenser med avseende å statens affärsdrivande verksamhet i övrigt. Lönenämnden anser sig å andra sidan böra framhålla, att därest bolagsformen skulle komma till användning beträffande nu ifrågavarande, omfattande verksamhetsgrenar det knappast läser kunna undvikas, att lönesättningen för den av bolagen anställda personalen kommer att inverka på löneförhållandena för personalen vid statliga företag inom liknande verksamhetsområden.

De över bolagsutredningens förslag hörda personalorganisationerna ha i hudsak framhållit följande.

Svenska officersförbundet, som framställt erinringar mot uppfattningen, att en civil befattningshavare generellt skulle besitta bättre tekniskt kunnande och mera framstående ledaregenskaper än en militär, har anförde bland annat, att vad det tekniska kunnandet beträffade, en specialutbildad ingenjör i regel kunde anses äga företräde framför en tekniskt utbildad officer. De militärer, vilka ifrågakomme för högre poster vid fabriker och dylikt, hade dock, innan de satts att bekläda sådana befattningar, erhållit en grundlig teknisk utbildning och kunde sålunda anses fullt jämställda med civila teknici. Förbundet erinrade vidare, att militärtjänsten vore särskilt lämpad såsom grundval för danandet av ledare, eftersom detta är ett av officersutbildningens viktigaste mål. Att denna givit resultat, vilka kunna vara av betydelse även för en fabriksledare, ansåg förbundet bestyrkt av det faktum, att militärer i många fall tagits i anspråk för ledande poster just inom industrier och motsvarande enskilda företag. Ledarposterna inom försvarsmaktens fabriker borde därför i första hand förbehållas militära befattningshavare. Endast i den mån lämpliga chefer icke kunde utfinnas bland dessa, borde civila komma i fråga. Även med hänsyn till samarbetet mellan de militära myndigheterna och fabrikernas ledning vore det angeläget, att de ledande posterna inom fabrikerna besattes med militärt skolad personal.

Civilmilitära tjänstemannaföreningen har förklarat sig icke kunna biträda bolagsutredningens uppfattning i förevarande hänseenden, när berörda spörsmål såges i belysning av de former, förvaltningsutredningen föreslagit för dessa frågors behandling. För arbetarna gällde i båda fallen kollektivavtalsformer och statens intressen syntes härvid bli i tillräcklig mån tillgodosedda vid

statlig affärsdrift. För tjänstemännen syntes den extra ordinarie eller extra tjänstemannaanställningsformen och den ifrågasatta rörligheten i löneplacering inom trenne lönegrader för varje befattning erbjuda erforderlig smidighet i anställnings- och löneförhållandena. Härmed skulle enligt bolagsutredningens eget uttalande tillräcklig anledning icke föreligga att övergå till bolagsdrift.

Försvarets civila tjänstemannaförbund har anfört, att den stelhet, som vore utmärkande för de statliga löneplanerna, till största delen sammanhängt med att personalförteckningarna för försvarets del måst underställas Kungl. Maj:t för fastställande. Den långsamma behandling, som härvid varit betingad dels av att ändringar endast kunnat ske en gång om året, dels av den noggranna behandlingen av förslagen i flera olika instanser, har huvudsakligen karakteriserat den stelhet, som nu påtalades. Detta kunde enklast undanröjas genom att försvarets centrala myndigheter i likhet med de civila centralförvaltningarna och affärsdrivande verken finge bemyndigande att själva fastställa dessa personalförteckningar. I sak skulle detta bli förhållandet även efter övergång till bolagsdrift, eftersom bolagsledningen centralt skulle besluta i lönefrågor. Den fria lönesättningen skulle dock även i sådant fall vara nödsakad att följa vissa planer, om icke anarki skulle uppstå på detta område. Tiden före år 1928, då det första avlöningsreglementet för försvarets civila tjänstemannapersonal kom till, hade karakteriserats av sådan fri lönesättning. Erfarenheterna från den tiden vore icke sådana att ett återinförande av detta system syntes önskvärt. Om det sålunda måste anses nödvändigt att fastställa vissa normer för lönesättningen, vore det överflödigt att utarbeta nya sådana, då de statliga avlöningsreglementena i stort sett fyllt de krav, som rimligen kunde uppställas.

Sveriges arbetsledareförbund, som redan i sitt utlåtande över 1940 års förvaltningsutrednings betänkande framfört bestämda erinringar mot bolagsformen, genom vilken enligt förbundets mening arbetsledarna skulle förlora sin anställningstrygghet, därest deras ställning och pensionsrätt icke garanterades genom ett med tillräckligt lång giltighetstid bundet kollektivavtal, har nu hänvisat till detta utlåtande och därutöver ytterligare anfört vissa synpunkter. Förbundet har erinrat, att arbetsledarna haft en arbetsbörda och ett ansvar, som deras löneförmåner icke kompenserat dem för. Därest ett bolag redan nu drivit ifrågavarande industrier, skulle sålunda löneutgifterna till tjänstemännen säkerligen varit väsentligt större. För att vinna rättelse härvidlag måste man emellertid icke tillgripa en så radikal åtgärd som omläggning av själva driftsformen. Med hänsyn till att tillverkningen vid dessa industrier i mångt och mycket saknade motsvarighet inom det privata näringslivet, vore det icke möjligt att vid en ansvallning av fabrikationen omedelbart från detta erhålla erforderlig arbetsledande personal med sådana kvalifikationer att driftsresultatet kunde förväntas bli fullt tillfredsställande. Svårersättlig personal borde följaktligen bibehållas i tjänst i erforderligt antal även under de perioder, då verksamheten dreves i mindre omfattning. Följaktligen borde ock-

så enligt förbundets mening nämnda personal beredas sådana anställningsvillkor, att den icke i onödan frestades att övergå till privattjänst. Det syntes därför ur beredskapssynpunkt vara av stort värde, att den relativa anställningstryggheten för nämnda befattningshavare bibehölles för framtiden oaktat de olägenheter, som anmälde sig ur strängt företagsekonomisk synpunkt.

Landsorganisationen i Sverige har anfört, att då det icke syntes som om utredningen avsett, att försvarets industrier i fredstid skulle utöva konkurrerande verksamhet med övriga industrier på den allmänna marknaden, det vore svårt att förstå den vikt, som tillmätts försvarsindustriernas konkurrensduglighet, ehuru en strävan till förbilligande av här berörda verksamhet vore naturlig. Utredningens promemoria upptog dock icke några ingående undersökningar om förhållandet mellan löneläget vid försvarets industrier och löneläget vid motsvarande privata eller andra statliga industrier. Att försvarsindustriernas arbetare, liksom övrig statsanställd personal i regel åtnjöte större sociala förmåner än motsvarande privata industriernas arbetare, vore lätt att konstatera, varför några undersökningar icke syntes nödvändiga i detta avseende. Om en undersökning av löneförhållandena skulle giva vid handen, att försvarets arbetare intoge en förmånligare ställning än den privata industriens, så vore därmed icke utan vidare givet, att en strävan till fullständig utjämning vore befogad. Med den uppgift de statliga krigsmaterielfabrikerna pålades, förefölle det, som om deras arbetare skulle komma i en särskild ställning. Detta framginge bland annat av utredningens egna uttalanden beträffande kravet på sekretess från de anställdas sida. Försvarsindustriernas arbetare måste betraktas såsom innehavare av förtroendeposter i synnerlig grad, vartill komme, att man hittills av dessa krävt mycket god yrkeskompetens redan vid anställandet. Det senare gällde ej minst de arbetsplatser, vid vilka reparationer förekomme i större utsträckning än vid motsvarande privata anläggningar. Vidare förefölle det principiellt mindre välbetänkt att utskilja en grupp av statligt anställda, som antoges befinna sig på en högre nivå än motsvarande privatanställda, för att sänka deras arbets- och lönevillkor till de privatanställdas nivå. Principfrågan om förhållandet mellan lönerna för de tjänster, som av staten toges i anspråk, och den privata industriens borde behandlas i ett betydligt vidare sammanhang, därest en sådan behandling ansåges påkallad. Sammanfattningsvis har framhållits, att den del av försvarsindustriens arbetare, som utgjorde den permanenta kären, intoge en särställning i fråga om förtroende, pålitlighet och i vissa fall även yrkesskicklighet, varför vid fastställande av arbets- och lönevillkoren samt ej minst pensionsförmånerna hänsyn borde tagas härtill. Landsorganisationen ville icke motsätta sig en övergång till bolagsdrift, därest en sådan form för verksamheten kunde påvisas medföra effektivisering av driften inom försvarsverkens industrier, men motsatte sig bestämt en sådan ordning, därest densamma motiverades med ökade möjligheter att förändra arbets- och lönevillkoren för inom dessa industrier anställda arbetare på ett sätt, som i realiteten skulle innebära försämring av dessa villkor.

Försvarsverkens civila personals förbund har efterlyst de sakskal, som kunde finnas för påståendet om det högre löneläget för försvarets arbetare i förhållande till övriga arbetare i landet, samt framhållit, att det givetvis kunnat uppvisas löner på försvarets arbetsplatser, som överstege privatmarknadens men att i andra fall motsatsen också kunnat påvisas. Förbundet, som ansåg, att försvarets arbetare missgynnats i fråga om löneutvecklingen, har beträffande deras sociala förmåner anfört, att dessa icke avveke från motsvarande förmåner för samtliga statens övriga arbetare, att dessa förhållanden hade varit rådande inom statsdriften liksom vid försvaret sedan flera årtionden tillbaka samt att motsvarande eller bättre förmåner gällde för statens tjänstemän. Skulle försvarets arbetare frångå dessa arbetsvillkor, borde hela frågan om motsvarande arbetsvillkor för övriga statsanställda göras till föremål för överväganden.

Departement-
schefen.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att såväl 1941 års militära förvaltningsutredning som 1942 års militära bolagsutredning räknat med ett eller två statliga affärsföretag med fullständig självkostnadsberäkning såsom enda alternativ till statlig bolagsdrift för de nytillverkande statliga krigsmateriel- och beklädnadsfabrikerna. Medan förvaltningsutredningen, ehuru med viss tvekan, förordat den förra driftsformen, har bolagsutredningen utan att angiva vilken driftsform som borde väljas utförligare redogjort för de med bolagsdriften förenade fördelarna och nackdelarna samt framlagt förslag till bildande av två eller alternativt ett bolag för nu ifrågavarande tillverkningsområden. Förvaltningsutredningen har framlagt förslag till personalorganisation för en fabriksavdelning inom industriverket, som skulle omhänderha driften vid de ifrågavarande fabrikerna och verkstäderna. Bolagsutredningens förslag — som delvis kompletterar förvaltningsutredningens förslag — är i vad avser verksamhetens omfattning, organisation och finansiering i huvudsak så uppbyggt, att det är tillämpligt även vid statlig affärsdrift.

Av de hörda myndigheterna ha överbefälhavaren, cheferna för armén, marinen och flygvapnet, armé-, marin- och flygförvaltningarna, krigsmaterielnämnden och verkstadsnämnden, statskontoret, riksräkenskapsverket, krisrevisionen och industrikommissionen ävensom industriförbundet och arbetsgivareföreningen avstyrkt bolagsbildning och förordat statlig affärsdrift, varvid vissa av dem föreslagit den uppmjukning av gällande lönebestämmelser, som för denna verksamhet förordats av förvaltningsutredningen. Försvarsväsendets lönenämnd har uttalat betänksamhet med avseende å en uppmjukning av lönebestämmelserna. Verkstadsnämnden har vid sitt utlåtande fogat förslag till organisation för ett statligt affärsföretag omfattande samtliga berörda fabriker och verkstäder.

Av de hörda personalorganisationerna ha civilmilitära tjänstemannaföreningen och försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund kommit till i huvudsak samma resultat som de förutnämnda statliga myndigheterna. För-

svarsverkens civila personals förbund har bestämt avstyrkt bolagsbildning, medan svenska officersförbundet, försvarets civila tjänstemannaförbund, arbetsledareförbundet och landsorganisationen inskränkt sig till att i vederbörande personalgruppers intresse framföra önskemål, som i huvudsak innebära ett avstyrkande av förslag om övergång till bolagsdrift för försvarsväsendets fabriker och verkstäder.

Endast teknologföreningen har förordat övergång till bolagsdrift för ifrågavarande fabriker och verkstäder.

Den belysning, som nu föreliggande spörsmål fått genom de verkställda utredningarna och däröver avgivna remissutlåtanden, synes mig giva vid handen, att tillräckliga skäl för övergång till bolagsdrift vid försvarets fabriker och verkstäder, icke föreligga. Jag vill särskilt framhålla, att det vid bolagsdrift torde vara svårt att på betryggande sätt tillgodose beredskapssynpunkterna, och vill fästa uppmärksamheten på de konsekvenser, som skulle uppkomma genom att helt olika principer i organisations- och lönehänseende skulle komma att tillämpas vid å ena sidan de i huvudsak nytillverkande och å andra sidan de i huvudsak reparerande verkstäderna — däribland tygverkstäderna, örlogsvärven och flygverkstäderna — samt de olägenheter, som skulle göra sig gällande, därest någon av de ifrågavarande verkstäderna senare skulle ändra karaktär i nu angivna hänseende. Med hänsyn härtill anser jag mig icke böra förorda, att ledningen av driften vid de ifrågavarande fabrikerna och verkstäderna anförtros åt ett statligt bolag.

Däremot finner jag i likhet med flertalet av de i ärendet hörda myndigheterna lämpligt, att verksamheten vid ifrågavarande anläggningar bedrivs i form av statlig affärsdrift, och förordar därför bifall till detta förslag.

B. Fabriksledningens ställning till krigsmaterielverket.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har i fråga om ledningen av de försvarsväsendet tillhöriga fabrikerna och verkstäderna som nämnt kommit till den principiella uppfattningen, att reparationsverkstädernas ledning borde handhas av respektive försvarsgrensförvaltningar, under det att de nytillverkande fabrikerna borde ställas under central industriell ledning samt därvid drivas antingen i form av ett eller flera statliga bolag eller i form av statlig affärsdrift, i senare fallet med ledningen anknuten till det föreslagna industriverket. Fabriksledningen skulle härvid handhas av en inom industriverket organiserad fabriksavdelning, vars chef skulle vara överdirektör. För handläggning av arbetarlönefrågor skulle bildas en särskild för försvarsväsendet gemensam avtalsnämnd, vilken skulle fungera i anslutning till industriverket. Genom detta förslag, vilket avviker från det av 1940 års utredning framlagda såtillvida, att fabrikerna enligt den sistnämnda utredningens förslag skulle organiseras i bolagsform och sålunda ledas av en från industriverket helt fristående orga-

nisation, skulle industriverket erhålla en betydligt starkare ställning såsom ledande organ icke blott för anskaffningsverksamheten utan även för den statliga krigsmaterieltillverkningen.

Remissutlåtanden.

Häremot har *statens krisrevision* i sitt utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings betänkande anfört följande.

Krisrevisionen önskar för sin del framhålla, att oavsett vilket val man träffar med avseende å formen för de nytillverkande fabrikernas drivande — bolag eller affärsdrivande verk — det ur olika synpunkter måste anses mindre lämpligt att sammanföra anskaffningen och tillverkningen under gemensam ledning. Om man, såsom torde vara riktigt, vill söka skapa en konkurrenskraftig och fullt affärs-mässigt skött statlig krigsmaterielindustri, bör man inte giva denna en sådan ställning i förhållande till det beställande organet, att konkurrensmomentet i jämförelse med andra leverantörer helt eller delvis elimineras. Man kan nämligen befara, att industriverket med den av förvaltningsutredningen tänkta organisationen vid utläggandet av materielbeställningar kan komma att påverkas av synpunkter, som äro främmande för en affärs-mässigt skött anskaffning, t. ex. önskan att i möjligaste mån utnyttja de statliga fabrikernas hela tillverkningskapacitet, varvid angelägenheten ur beredskapssynpunkt av en jämnare orderfördelning på de privata industriföretag, som i händelse av krig avsetts skola omställa driften till krigsmaterieltillverkning, kan bliva undanskymd.

I utlåtande över bolagsutredningens promemoria har krisrevisionen ytterligare anfört, att då bolagsformen, i varje fall för närvarande, ej borde komma till användning, fabriks- och verkstadsledningen av försvarets nytillverkande fabriker — med undantag dock för skifferoljeverket å Kinnekulle — borde anknytas till det organ, som redan nu under Kungl. Maj:t i tekniskt och ekonomiskt hänseende handhade driften av vissa försvarsväsendets fabriker och anstalter, nämligen försvarsväsendets verkstadsnämnd. Enligt detta förslag skulle verkstadsnämnden erhålla ett omfattande och i viss mån heterogent verksamhetsområde. Verkstadsnämnden, som hittills huvudsakligen sysslat med uppgifter sammanhängande med övergång från fredstillverkning till krigstillverkning, syntes med hänsyn till sina uppgifter som industriledning böra givas en organisation, vilken möjliggjorde kraftig och effektiv ledning i såväl tekniskt som ekonomiskt hänseende. Det syntes emellertid böra ankomma på verkstadsnämnden att härutinnan framlägga förslag.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha i utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings betänkande härom anfört följande.

Medan nämnderna sålunda anse sig i huvudsak kunna instämma i vad utredningen anfört mot driftsformen statligt bolag, vilja nämnderna å andra sidan framhålla, att vissa erinringar kunna göras mot att inordna fabriksorganisationen i det föreslagna industriverket. Visserligen kommer härigenom industriverket att tillföras en ökad driftsteknisk sakkunskap, samarbetet mellan det anskaffande

organet och fabriksledningarna kan bli intimt och besparingar kunna vara tänkbara därigenom att vissa uppgifter inom fabrikenas centrala ledning kunna sammanföras med likartade uppgifter inom industriverket i övrigt. Dessa besparingar torde dock bli obetydliga, då exempelvis fabrikenas centrala bokföring och centrala inköpsorganisationer äro av väsentligt annan karaktär än motsvarande organisationer inom industriverket. Framförallt torde det dock enligt nämndernas uppfattning icke vara lämpligt att till det organ, som har huvudsakligen anskaffande och därmed sammanhängande tekniska uppgifter även lägga så väsentligt olika och tillika omfattande uppgifter som framför allt arbetarefrågor och därmed likartade driftsfrågor. Det synes även vara av vikt för den rätta handläggningen av industriverkets anskaffningsärenden, att fabrikenas centrala ledning får en friare ställning i förhållande till industriverkets ledning. Därest av anförda skäl driftsformen statligt bolag icke anses böra ifrågakomma, vilja därför nämnderna förorda en närmare undersökning över, huruvida icke för fabrikenas centrala ledning ett särskilt fristående verk borde inrättas. Åt det samma skulle i så fall givas sådana former, att största möjliga frihet bereddades ledningen, då det gällde anställningsförhållanden och upphandlingar. Givetvis måste detta verk tillförsäkras industrimässig sakkunskap i ledningen.

I sitt utlåtande över bolagsutredningens promemoria har *verkstadsnämnden* med åberopande av det nu citerade uttalandet framlagt förslag till riktlinjer för de statliga krigsmaterielfabrikenas organisation och verksamhet samt i fråga om detta verks ledning anført följande.

I verkstadsnämndens nuvarande ledning finnes såväl militär som industriteknisk sakkunskap företrädd, vilket visat sig vara av största värde vid behandling av frågor rörande krigsmaterielfabrikenas drift. Även den definitiva organisationen av ledningen för dessa fabriker bör därför enligt nämndens mening erhålla en likartad utformning. Med hänsyn härtill synes det statliga verket böra organiseras under ledning av en styrelse, förslagsvis benämnd Försvarsväsendets verkstadsstyrelse, bestående av verkets chef samt chefen för industriverket såsom självskrivna ledamöter. Dessutom böra i styrelsen ingå sju av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Av dessa böra tre, representerande den militära sakkunskapen, förordnas efter förslag av överbefälhavaren och en, representerande arméförvaltningens civila departement, förordnas efter förslag av generalkrigskommissarien. Återstående tre ledamöter böra representera den industriella sakkunskapen och förordnas efter förslag av Sveriges industriförbund eller annan liknande organisation. Bland styrelsens ledamöter skulle Kungl. Maj:t utse ordförande. Verkets chef, vilken lämpligen bör erhålla benämningen överdirektör, bör förordnas av Kungl. Maj:t efter förslag av verkets styrelse.

Denna fråga har behandlats även av *Sveriges industriförbund* i dess utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag, varvid förbundet ansåg sig böra starkt ifrågasätta, huruvida fabriken borde lyda under industriverket. Skulle fabriken komma att förläggas under ett fristående organ, skulle den fördelen vinnas, att industriverkets chef genom att frikopplas från ansvaret för ledningen av fabriken skulle kunna ägna mera tid åt de övriga makt-påliggande arbetsuppgifter, som enligt förslaget skulle åvila honom.

Svenska teknologföreningen har i utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag i förevarande avseende framhållit, att med hänsyn till små-

righeten att riktigt avväga fördelningen av beställningarna mellan privat och av staten ägd industri, den sistnämnda borde vara helt skild från anskaffningsorganet, vilket borde stå i enahanda motsatsförhållande till samtliga sina leverantörer antingen de vore enskilda eller statliga företag.

Departement-
schefen.

Krigsmaterielverket tillföres i sin egentliga verksamhet icke några fördelar av att utöva ledningen över försvarsväsendets fabriker och verkstäder. Tvärtom erhåller krigsmaterielverket därigenom nya uppgifter av betydande storleksordning och av en art, som väsentligt skiljer sig från de på verket i övrigt ankommande. Det är angeläget, att krigsmaterielverket kan koncentrera sig på de för detsamma centrala uppgifterna och att det därför icke erhåller så omfattande och heterogena arbetsuppgifter, att dess ledning icke kan på tillfredsställande sätt överblicka och administrera verksamheten. En viss risk för att så kan bli fallet synes föreligga, därest de omfattande arbetsuppgifter, som sammanhånga med ledningen av försvarsväsendets producerande anläggningar, skola omhänderväras av krigsmaterielverket.

Det bör även uppmärksammas, att ett förläggande av fabriksledningen till krigsmaterielverket icke låter sig utan vissa komplikationer genomföra, därest fabriksdriften vid bifall till det i det föregående framlagda förslaget kommer att få formen av statlig affärsdrift. Krigsmaterielverket skulle enligt vad jag tidigare anfört komma att få samma ställning som ett vanligt ämbetsverk, medan den del av detsamma, som komme att handha fabriksledningen, vid bifall till nyssnämnda förslag torde få organiseras efter mönster av ledningarna för de statliga affärsdrivande verken. Även om en dylik heterogen organisationsform är genomförbar — vissa exempel finnas inom statsförvaltningen — är det å andra sidan tydligt, att densamma icke är helt tillfredsställande och att den medför svårigheter i administrativt hänseende.

Dessa överväganden liksom även de i stort sett gynnsamma erfarenheter, som föreligga från verkstadsnämndens hittillsvarande verksamhet, ha lett mig till att förorda, att fabriksledningen skall omhänderväras av organ, fristående gentemot krigsmaterielverket och övriga förvaltningsmyndigheter.

C. Fabriksrörelsens omfattning.

1. Anläggningar.

1942 års bolagsutredning.

Såsom framgår av det föregående har bolagsutredningen i princip och utan tvekan anslutit sig till förvaltningsutredningens uppfattning, att endast nytillverkande fabriker borde beröras av den ifrågasatta ombildningen till bolag eller statligt affärsverk.

Mot den av förvaltningsutredningen verkställda gränsdragningen mellan nytillverkande och reparerande inrättningar har bolagsutredningen erinrat,

att flertalet av de såsom nytillverkande betecknade fabrikerna under fredstid bli belagda med reparationer och revideringar. Bolagsutredningen har såsom nytillverkande betecknat de fabriker, som åtminstone vid krigstillverkning kunna drivas efter samma driftstekniska principer, som tillämpas vid serie- eller masstillverkning. Härvid uppkomma enligt utredningen vissa spörsmål, som särskilt böra beaktas.

Vad först beträffar örlogsvarven har bolagsutredningen framhållit, att dessa i en icke oväsentlig omfattning vore nytillverkande. Särskilt gällde detta örlogsvarvet i Karlskrona. Med hänsyn till varvens huvudsakliga uppgifter såsom baser, utrustningsdepåer och reparationsverkstäder för örlogsflottan har bolagsutredningen funnit uppenbart, att örlogsvarven icke borde underställas en för försvarsväsendet central industriell ledning och icke heller kunde utan betydande olägenheter ombildas till bolag. Sätillvida har utredningen alltså anslutit sig till den uppfattning, som uttalats av förvaltningsutredningen och örlogsvarvskommittén.

Mot förvaltningsutredningens förslag att förflytta den vid örlogsvarvet i Stockholm belägna minverkstaden samt den vid artilleriverkstaden i Karlskrona bedrivna pjäshylstillverkningen till de nytillverkande fabrikerna har marinförvaltningen i sitt utlåtande över förvaltningsutredningens betänkande framfört vissa erinringar. Med anledning av att chefen för försvarsdepartementet genom ämbetsskrivelse den 6 juni 1942 anmodat verkstadsnämnden att i samråd med marinförvaltningen verkställa undersökningar rörande förutsättningarna för överflyttning av nämnda tillverkningar ävensom till Kungl. Maj:t inkomma med av kostnadsberäkningar åtföljt förslag i angivna hänseende, har bolagsutredningen icke funnit anledning till annat uttalande än att den tillverkning, som komme att kvarligga vid örlogsvarven, icke borde beröras av en eventuell bolagsbildning.

Bolagsutredningen har icke heller medtagit signalverkstäderna i Sundbyberg, vilka numera återförts under tygdepartementets ledning.

I fråga om gevärsfaktoriet slutligen har av bolagsutredningen anförts, att detta under fredsförhållanden huvudsakligen komme att få syssla med reparationer och fördenskull såsom en icke nytillverkande inrättning eventuellt borde återföras under tygdepartementets ledning. Utvecklingen på de finkalibriga vapnens område skulle emellertid sannolikt ha till följd, att en rätt omfattande nytillverkning av sådana vapen måste förekomma. Denna tillverkning borde lämpligen förläggas till gevärsfaktoriet. Gevärsfaktoriet borde alltså betraktas såsom en i princip nytillverkande fabrik.

I fråga om övriga inrättningar och anläggningar, vilkas hänförande till den ena eller andra gruppen av verkstäder i det föregående icke upptagits till behandling, nämligen försvarsväsendets kemiska anstalt, replagarbanan och oljefabriken i Karlskrona samt köttcentraler, charkuterier, kronobagerier och tvättinrättningar, har bolagsutredningen anfört följande.

1. Kemiska anstalten lyder nu i tekniskt och ekonomiskt hänseende under verkstadsnämnden. Denna anstalt synes emellertid i så hög grad ha experimentinrättnings karaktär, att den ej lämpligen bör drivas i bolagsform eller såsom affärsverk.

2. Oljefabriken i Karlskrona är icke av den storlek, att den i och för sig lämpar sig för bolagsbildning. Emellertid har chefen för örlogsvarvet redan före krigsutbrottet i skrivelse till marinförvaltningen framlagt förslag om förflyttning av oljefabriken till annan plats. Ärendet, som varit föremål för prövning hos olika myndigheter, är ännu icke avgjort. Många skäl tala emellertid för att en sådan förflyttning kommer till stånd. Om så sker och fabriken icke längre kommer att vara underställd chefen för örlogsvarvet, synes böra undersökas, huruvida icke skifferoljetillverkningen och oljefabriken kunna ställas under samma ledning. Därmed skulle vinnas, att den oljetekniska expertisen förenades under en gemensam ledning, vilket även vore förmånligt med hänsyn till att skifferoljan måhända kan utnyttjas såsom råmaterial vid smörjoljetillverkningen för förswarets behov. Med denna anordning skulle även vinnas, att oljefabrikens produkter och den vid oljefabriken bedrivna experimentverksamheten skulle kunna utnyttjas av samtliga försvarsgrenar. Utredningen vill därför för sin del förorda, att oljefabriken jämte den vid fabriken bedrivna laboratorieverksamheten under nu angiven förutsättning medtages vid en eventuell bolagsbildning.

3. Verksamheten vid repslagarbanan, köttcentralerna och kronobagerierna torde icke vara av sådan omfattning, att dessa inrättningar böra ingå i den eventuella bolagsbildningen.

4. Beträffande slutligen tvättinrättningarna pågår för närvarande inom försvarsdepartementet en utredning, som har till uppgift att klarlägga organisationen av den militära reparationstjänsten i vad avser intendenturmateriel och som kommer att behandla även tvätttjänsten. I avvaktan på resultatet av detta arbete vill bolagsutredningen naturligen icke fatta ståndpunkt till spörsmålet om lämplig driftsform för tvättinrättningarna. Med ledning av de principer vilka av utredningen föreslås för bolagsdriftens anordnande torde emellertid inga större svårigheter uppkomma att, därest sådant befinner sig önskvärt för de större tvättinrättningarnas vidkommande, överföra dem till bolag och därvid antingen hänföra dem ensamma till ett särskilt bolag eller ock sammanföra dem med annan rörelse till ett gemensamt bolag.

I anslutning till vad sålunda anförts har bolagsutredningen förordat, att en eventuell bolagsbildning skulle omfatta driften vid statens ammunitionsfabriker, centrala torpedverkstaden, gevärsfaktoriet, Åkers krutbruk, arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder, gasmaskfabriken samt möjligen vissa större tvättinrättningar.

Utlåtanden över bolagsutredningens förslag.

Mot vad bolagsutredningen sålunda anfört har *arméförvaltningens tygdepartement* beträffande Carl Gustafs stads gevärsfaktori framhållit följande.

Huruvida den framtida nytillverkningen av finkalibriga vapen under fredsförhållanden kommer att bliva så omfattande att gevärsfaktoriet bleve att betrakta såsom en huvudsakligen nytillverkande fabrik och sålunda borde ingå i en ifråga-

satt bolagsbildning, är beroende på storleken av särskilda anslag för ny- och ombeväpning, beträffande vilka för närvarande ingenting kan med bestämdhet sägas. Om man bortser från tillverkning av nya modeller, kan, sedan mobiliseringsbehovet fyllts, nytillverkningen huvudsakligen komma att begränsas till reservdelar och experiment, under det att underhålls- och reparationsarbeten liksom tidigare komma att utgöra fabriken's huvudsakliga uppgift. Av särskild betydelse är försöks- och experimentverksamheten, vilken så nära sammanhänger med arbetet inom den tekniska centralmyndigheten (tygdepartementet), att det synes kunna starkt ifrågasättas, huruvida gevärsfaktoriet över huvud skall ställas under annan ledning än denna myndighet.

Bolagsutredningens förslag att oljefabriken i Karlskrona skulle vid en eventuell förflyttning inordnas under samma ledning som skifferoljeverken har avstyrkts av *marinförvaltningen*, *krigsmaterielnämnden*, *industrikommissionen* och *civilmilitära ingenjörers förbund*. *Svenska skifferoljebolagets styrelse* har ställt sig betänksam mot förslaget men har icke velat göra något uttalande därom, innan utredning om fabriken's förflyttning föreligger.

Såsom av det tidigare anförda framgår, har även 1942 års *militära reparationstjänstutredning* förordat, att de av denna utredning föreslagna större centrala reparationsverkstäderna ställas under samma ledning som de nytillverkande verkstäderna.

I anslutning till bolagsutredningens förslag har *arméförvaltningens intendenturdepartement* härom anført, att ehuru den ifrågasatta centraliseringen av reparationsverksamheten torde komma att organiseras huvudsakligen i anslutning till tvättinrättningarna, så uteslöte detta icke, att nämnda verksamhet borde inordnas under samma ledning som nytillverkningen. En dylik organisation skulle emellertid förutsätta, att anläggningarna i sin helhet inordnades under den centrala förvaltningsmyndighet, som bure ansvaret för förvaltningen av materielen och anslagen härför, nämligen *intendenturdepartementet*.

I annat sammanhang föreslår jag, i principiell överensstämmelse med ett av 1942 års militära reparationstjänstutredning numera avlämnat förslag, att en avsevärd del av den militära reparationstjänsten berörande beklädnadsmateriel centraliseras till vissa större anläggningar, gemensamma för armén, marinen och flygvapnet. Förslaget innebär upprättande av visst antal centrala tvätt- och reparationsanstalter. För tre av dessa inrättningar äskas medel för uppförande av erforderliga byggnader redan för nästa budgetår.

Bolagsutredningens förslag innebär, att de förutnämnda såsom i huvudsak nytillverkande betecknade fabriken's ställas under central industriell ledning, att arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder sammanslås samt att de av reparationstjänstutredningen föreslagna tvätt- och reparationsanstalterna ställas under samma ledning som beklädnadsverkstäderna. Förslaget är grundat på förutsättningen, att den till marinens centrala beklädnads-

Departementschefen.

verkstad förlagda reparationsverksamheten skall förbli i Karlskrona samt att den till samma verkstad förlagda nytillverkningen skall förflyttas. Utredningens förslag har i denna del godtagits av samtliga remissinstanser, dock med vissa erinringar av arméförvaltningens tygdepartement i vad avser Carl Gustafs stads gevärsfaktori och av arméförvaltningens intendenturdepartement i vad avser beklädnadsverkstäderna.

Förslaget om eventuellt inordnande av oljefabriken i Karlskrona under samma ledning som de båda skifferoljeverken har framlagts under förutsättning, att bolagsform skulle tillämpas för försvarets verkstäder samt att skifferoljeverken därvid skulle hänföras under försvarsdepartementet. Då ingen av dessa förutsättningar längre föreligger, kan man vid en eventuell förflyttning av oljefabriken antingen låta denna bilda ett fristående självförsörjande verk eller ställa fabriken under samma ledning som de nytillverkande fabrikerna. Med prövningen av denna fråga läser emellertid böra anstå i avbidan på ett slutligt avgörande av frågan om fabriken förläggning.

För egen del har jag i princip intet att erinra mot den av bolagsutredningen framlagda förteckningen över de anläggningar i övrigt, som böra omfattas av den statliga affärsdriften. Såsom av det följande närmare framgår, ha delade meningar försports rörande lämpligheten av att i fortsättningen bibehålla den beklädnadstillverkning, som nu bedrivs vid försvarsväsendets beklädnadsverkstäder. Därest sådan beklädnadstillverkning fortfarande skall ske i statlig regi — i det följande förordar jag, att så skall bli fallet — torde denna tillverkning böra ställas under samma ledning som de av bolagsutredningen i övrigt uppräknade anläggningarna. Det förhållandet att marinens centrala beklädnadsverkstad handhar jämväl reparationsverksamhet synes icke i och för sig behöva utesluta, att denna verkstad i avbidan på en eventuell omorganisation ställes under nämnda ledning. Jag förordar jämväl, att för de förutnämnda tvätt- och reparationsanstalterna, vilka genom sin storlek och i fråga om arten av sin verksamhet närmast äro jämförbara med nytillverkande verkstäder, väljes samma driftsform som för de förutnämnda anläggningarna.

I anslutning till vad sålunda anförts förordar jag, att såsom statlig affärsdrift skall bedrivas verksamheten vid statens ammunitionsfabriker, centrala torpedverkstaden, Carl Gustafs stads gevärsfaktori, Åkers krutbruk, arméns centrala beklädnadsverkstad, marinens centrala beklädnadsverkstad, de centrala tvätt- och reparationsanstalterna samt gasmaskfabriken i Åker.

Frågan om sammanslagning av arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder torde få prövas i annat sammanhang på grundval av utredning, som den nya fabriksledningen bör ha att framlägga.

Till frågan om örlogsvarvens organisation torde jag i annat sammanhang få återkomma.

2. Ett eller flera fabriksledande organ.

1942 års bolagsutredning.

Därest försvarsväsendets industrianläggningar skulle omorganiseras för drift i bolagsform eller ordnas som statlig affärsdrift, kan ifrågasättas antingen att samtliga fabriker sammanföras i ett bolag eller affärsverk eller att de uppdelas på flera bolag eller affärsverk. En sådan uppdelning skulle närmast innebära, att beklädnadstillverkningen särskiljes från verksamheten i övrigt. Till förmån för en dylik uppdelning tala enligt *bolagsutredningen* framför allt funktionssynpunkterna. Med utgångspunkt härifrån skulle det nämligen te sig naturligt, att tillverkningen av vapen, ammunition och krut handhades av ett och samma företag, eftersom dessa produkter, även om tillverkningsmetoderna vore olikartade, dock ur funktionssynpunkt vore avhängiga av varandra och utgjorde integrerande delar av samma slutprodukt, vapnet med tillhörande ammunition. Å andra sidan utgjorde tillverkningen av kläder och skodon med hänsyn till ändamålet med produkterna en från vapen- och ammunitionstillverkningen artskild företagsgren, som då också syntes böra omhänderhavas av ett särskilt bolag.

Till förmån åter för att all statlig krigsmaterielltillverkning skulle hänföras till ett och samma företag talade enligt bolagsutredningens mening flera omständigheter. Administrationskostnaderna nedbringades genom att endast ett huvudkontor bleve erforderligt. De tekniska experter, med vilka bolagsutredningen samrått, hade därvidlag framhållit, att verkstadsingenjörer i allt större utsträckning börjat anlitas inom beklädnadsindustrien, varjämte arbetstudiearbetet inom sistnämnda industri och den mekaniska i stort sett vore detsamma och flera i huvudsak likartade maskintyper förekomme.

Bolagsutredningen har för sin del närmast förordat, att beklädnadsfabrikationen skulle omhänderhavas av ett särskilt bolag, som eventuellt skulle utvidgas till att omfatta vissa större tvättinrättningar och reparationsverkstäder, om sådana bildades, samt att vapen- och ammunitionsfabriker skulle sammanföras i ett bolag (alternativ 1). Med hänsyn till vad olika tekniska experter under utredningens gång anfört, har bolagsutredningen även framlagt ett förslag att samtliga verkstäder och krutbruket sammanföras till ett gemensamt företag (alternativ 2).

Utlåtanden över bolagsutredningens förslag.

Utredningens förslag, som är alternativt tillämpligt även för det fall att dessa fabriker inordnas i ett eller flera statliga affärsverk, har behandlats i flera remissutlåtanden. Med hänsyn till de väsentliga skiljaktigheterna mellan de olika tillverkningsområdena har alternativ 1 tillstyrkts av *överbefälhavaren*, *arméförvaltningen*, *marinförvaltningen* och *1942 års militära reparations-tjänstutredning*. *Svenska teknologföreningen* har funnit, att om samtliga dessa verkstäder skulle hänföras till ett bolag, detta bleve synnerligen omfattande och samtidigt mångsysslande, varför föreningen tillstyrkt alternativ 1.

En mot utredningens förslag avvikande uppfattning har uttalats av krigsmaterielnämnden, verkstadsnämnden och krisrevisionen.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd och *statens krigsmaterielnämnd* ha framhållit, att om verksamheten vid de statliga beklädnadsverkstäderna skulle komma att bedrivas i den omfattning utredningen föreslagit, övervägande skäl talade för att förlägga denna verksamhet till det för försvarsväsendets verkstäder i övrigt gemensamma organet, hos vilket den största sakkunskapen beträffande industriella frågor förutsattes finnas samlad.

Statens krisrevision har anført, att fabriks- och verkstadsledningen av försvarets nytillverkande fabriker borde anknytas till försvarsväsendets verkstadsnämnd, varvid den statliga beklädnadstillverkningen med fördel skulle kunna anknytas till någon av de större reparationsverkstäder, som av 1942 års militära reparationstjänstutredning föreslagits komma till stånd. Sedermera har krisrevisionen i utlåtande över sistnämnda utrednings förslag förordat, att även dessa större reparationsverkstäder skulle ställas under verkstadsnämndens ledning.

Departement-
schefen.

De betänkligheter, som framförts mot att ställa samtliga nu ifrågavarande fabriker och verkstäder under en gemensam fabriksledning, torde med den förvaltningsorganisation, som jag nu förordar, icke böra tillmätas avgörande betydelse. Då krigsmaterielverket kommer att omhänderha anskaffningen av beklädnadsartiklar, finner jag naturligt, att den statliga tillverkningen av dessa artiklar omhänderhaves av den centrala fabriksledningen. Jag förordar därför förutnämnda alternativ 2. Jag förutsätter därvid, att denna tillföres för beklädnadstillverkningen erforderlig sakkunskap.

3. Verksamhetsområden.

1942 års bolagsutredning.

Efter att ha redogjort för vilka anläggningar som skulle ingå i den ifrågasatta bolagsbildningen har utredningen behandlat den verksamhet, som skulle bedrivas vid dessa anläggningar.

Utredningen förutsatte då först, att *u p p h a n d l i n g* av råmaterialier för fabrikernas verksamhet skulle omhänderhavas av bolaget, varvid dock i de fall, då så befunnes lämpligt, upphandlingen borde ske genom förmedling av industriverket eller annat statligt organ.

Beträffande omfattningen av den *t i l l v e r k n i n g*, som skulle bedrivas vid dessa verkstäder, har utredningen framhållit i huvudsak följande.

I fråga om beklädnadstillverkningen har utredningen mot varandra vägt uppfattningen, å ena sidan, att de statliga beklädnadsfabrikerna skulle omhänderha tillverkningen av hela det normala fredsbehovet och, å andra sidan, de förslag, som framkommit om att inskränka beklädnadstillverkningen till att uteslutande omfatta experimenttillverkning. Utredningen har funnit, att sist-

nämnda alternativ skulle bli relativt dyrbart samt medföra svårigheter att hålla tillräcklig personal för olika specialarbeten. Utredningen har därvid framhållit, att beredskapshänsynen icke nödvändiggjorde någon privat uniformstillverkning i fred. Beställningarna till privatindustrien kunde nämligen på grund av sin förhållandevis ringa omfattning utläggas blott på ett fåtal större företag, som borde utväljas med hänsyn till sin betydelse för krigsproduktionen, varvid beställningarna eventuellt borde cirkulera mellan företagen. Däremot vore det antagligt, att konkurrens mellan den statliga fabrikationen och privatindustrien skulle visa sig kunna vara i viss mån prisreglerande samt framdriva förbättringar i produktionsmetoderna. I fråga om tillverkningskostnaderna borde den statliga fabrikationen i allmänhet kunna uppvisa lägre siffror än den privata, beroende främst på att den förra kunde drivas med lägre administrationskostnader (särskilt försäljnings- och reklamkostnader). Å andra sidan måste den privata konfektionsindustrien räkna med utpräglade dödsösonger, under vilka beställningar till staten kunde effektueras till billigt pris. Dessa synpunkter tillsammans skulle motivera, att staten förbehölle sig en betydande del av den militära uniformstillverkningen men utlade så stor del av densamma på privatindustrien, att konkurrensmomentet mellan statlig och privat konfektionstillverkning icke ginge förlorat.

För att en rationell anordning av driften skulle kunna åvägabringas, borde enligt bolagsutredningens mening statens uniformstillverkning centraliseras till en fabrik. Därvid syntes rådande förhållanden påkalla, att frågan om nybyggnad upptoges till prövning. Det vore härvidlag i främsta rummet läget vid arméns centrala beklädnadsverkstad som aktualiserade detta spörsmål. Denna verkstad vore nämligen inrymd i en äldre byggnad, som ursprungligen ej varit avsedd för beklädnadstillverkning och vars för sådan verksamhet mindre lämpliga beskaffenhet i viss mån försvårat åstadkommande av en fullt rationell drift.

I fråga om omfattningen av den till marinens centrala beklädnadsverkstad nu förlagda skottillverkningen och den till arméns centrala beklädnadsverkstad förlagda tillverkningen av vissa läderartiklar har utredningen icke funnit grundad anledning att föreslå någon ändring. Utredningen har därvid särskilt beaktat den omständigheten, att även dessa tillverkningsgrenar kunde spela en viss roll såsom prisreglerande faktorer samt såsom organ för inköp av lädervaror. Vidare har utredningen framhållit önskvärdheten av att till den statliga uniformsfabriken fortfarande kunde förläggas viss tillverkning även av andra statliga och kommunala verks och inrättningars uniformer än försvarets.

Med utgångspunkt från vad sålunda anförts har utredningen föreslagit en statlig fabrikation i fredstid, motsvarande ungefär halva fredsbehovet av sådana uniformspersedlar av textilmaterial, som bruka tillverkas vid de militära beklädnadsverkstäderna. Av fredsbehovet, vid 1939 års prisnivå ungefär 6,650,000 kronor, skulle alltså hälften beställas hos privatindustrien och återstoden hos den statliga fabriken. Denna skulle i så fall kunna bli av

sådan storlek att en verkligt rationell drift där skulle kunna upprätthållas och maskinutrustningen på ett ekonomiskt sätt utnyttjas. Till samma fabrik skulle även förläggas skodonstillverkningen och sadelmakerirörelsen.

Utredningen har vidare framhållit, att tillverkningen av ammunition under den närmaste femårsperioden — bortsett från rådande beredskapsförhållanden — bleve beroende av i vilken omfattning den fredsförbrukning, som enligt nu föreliggande planer beräknades för övningsändamål m. m., skulle ersättas genom nytillverkning. Även om den blivande fredsproduktionens volym med utgångspunkt härifrån kunde beräknas, bleve därmed icke klarlagt i vilken omfattning tillverkningen kunde komma att fördelas mellan de statliga fabrikerna, skuggfabrikerna och andra enskilda fabriker. Utredningen har konstaterat, att den fredstillverkning, med vilken man hade att räkna, under alla omständigheter skulle bli relativt obetydlig, samt framhållit, att man därefter syntes böra räkna med att tillverkningsvolymen vid statens ammunitionsfabriker kunde komma att nedgå till den lägsta nivå, som vore nödvändig för sysselsättning av den personal, vilken under alla omständigheter borde vara anställd vid dessa fabriker.

Tillverkningen vid gevärsfaktoriet komme enligt utredningens mening under alla omständigheter att omfatta nytillverkning av vissa vapendelar, som erfordrades för reparationstjänstens upprätthållande. Vidare syntes utvecklingen av de finkalibriga vapnen även under fredstid nödvändiggöra en viss nytillverkning, icke minst för marinen och flygvapnet. Tillverkningsvolymen för gevärsfaktoriets del under fredstid syntes därför kunna beräknas enligt i huvudsak samma principer som ovan angivits för ammunitionsfabrikerna.

Utredningen har vidare förutsatt, att tillverkning och reparation av torpeder för marinen och flygvapnet vid den centrala torpedverkstaden även under fredstid kunde beräknas lämna denna tillräcklig sysselsättning. Tillverkningen av minor, krut och gasmasker väntades under fredstid komma att bli relativt obetydlig.

Utredningen har även framhållit, att den vid sina undersökningar icke funnit anledning att ifrågasätta någon utvidgning av den statliga krigsmaterieltillverkningen till nya områden.

I fråga om tillverkning för annan kund än försvaret har utredningen framhållit, att beklädnadsfabrikerna borde vara oförhindrade att tillverka även civila uniformer. Därjämte borde de mekaniska fabrikerna, som — särskilt under beredskapsförhållanden — utlagt betydande beställningar hos den enskilda industrien, kunna etablera sådant samarbete med dylika leverantörer, att de statliga fabrikernas för ändamålet lämpade maskinpark under fredstid kunde i viss mån utnyttjas för leveranser till privatindustrien.

Beträffande omfattningen av den drift, som skulle förekomma vid krigsmaterielfabrikerna, uppkommer vidare frågan om r e p a r a t i o n s v e r k s a m h e t i någon form lämpligen bör bedrivas därstädes. I sitt remissyttrande över förvaltningsutredningens betänkande ha statens ammunitionsnämnd och för-

svarsväsendets verkstadsnämnd erinrat, att i fredstid så gott som varje statlig krigsmaterielfabrik torde få vissa reparationsuppgifter och att därför till gruppen reparationsverkstäder endast borde hänföras sådana, som ha huvudsakligen reparationsuppgifter. Frågan torde emellertid få större betydelse endast för beklädnadsfabrikernas och gevärsfaktoriets vidkommande.

Till frågan huruvida reparationsverksamhet fortfarande bör förekomma vid beklädnadsfabrikerna har bolagsutredningen i avvaktan på det resultat, vartill 1942 års militära reparationstjänstutredning skulle komma, icke ansett sig kunna taga slutlig ställning. Utredningen har dock erinrat, att om större centrala reparationsverkstäder och tvättinrättningar för militär beklädnad skulle komma att inrättas, det icke vore uteslutet, att även dessa verkstäder kunde drivas i bolagsform, samt ifrågasatt, att sådana större inrättningar skulle ställas under samma ledning som de nytillverkande beklädnadsfabrikerna. I fråga om reparation av finkalibriga vapen har utredningen framhållit, att vissa reparationer på grund av sin natur endast kunde utföras av gevärsfaktoriets och borde förläggas dit. Utredningen har därvid framhållit, att skillnaden mellan nytillverkning och reparation av vapen vore mindre än man vid första påseendet skulle förmoda. Detta berodde på att reparation ofta till stor del bestode i insättandet i vapnet av nytillverkade delar. Vad nu sagts ägde motsvarande tillämpning med avseende å torpedverkstaden och delvis även de övriga fabrikerna.

Utredningen har även berört frågan om redovisningen av de statliga tillgångar, som vore placerade vid skuggfabrikerna, samt framhållit önskvärdheten av att samtliga av staten ägda för ammunitions- och vapen-tillverkning avsedda tillgångar omhänderhades och redovisades av en och samma organisation. I huvudsak utgjordes dessa tillgångar av maskiner och verktyg samt vissa vid skuggfabrikerna av staten uppförda byggnader. Vidare har anförts, att de statliga fabrikerna måste lämna dessa i enskild regi arbetande företag viss service. Därmed avsåges tillhandahållande av modeller, instruktionspersonal och uppgifter om tillverkningsmetoder. Skuggfabriker funnes emellertid dels inom och dels utom de tillverkningsområden som de statliga fabrikerna företrädde. Det vore av praktiska skäl icke lämpligt, att ett statligt krigsmaterielbolag ägde tillgångar vid och lämnade service till andra skuggfabriker än de som arbetade inom samma tillverkningsområde som det statliga bolaget. För de övriga skuggfabrikerna syntes dessa förhållanden enklast kunna ordnas genom att ett förlagskapital ställdes till krigsmateriel-nämndens respektive industriverkets förfogande enligt de regler, som tillämpades för redovisning av väg- och vattenbyggnadsstyrelsens maskinpark. För de skuggfabriker, som arbetade inom samma tillverkningsområde som de statliga fabrikerna, vore emellertid en dylik anordning knappast rationell. Det vore nämligen önskvärt, att hela den för samma tillverkningsområde avsedda, staten tillhöriga maskinparken, vilken delvis kunde förflyttas mellan de statliga fabrikerna och skuggfabrikerna, toges till uppbörd, redovisades och under-

hölles av ett och samma organ. Äganderätten till de vid vissa skuggfabriker — nämligen fabriker för viss tillverkning av ammunition, krut och finkalibriga vapen — placerade statliga tillgångarna samt ledningen av driften vid dessa skuggfabriker, såvitt avser viss service, borde därför övertagas av det nya bolaget.

Den militära förrådsrörelsen borde icke till någon del beröras av en eventuell bolagsbildning. Någon lagring av färdig materiel skulle alltså icke förekomma vid fabrikerna. Däremot skulle principiellt eftersträvas, att de statliga bolagen finge, vart och ett inom sitt område, bedriva all verksamhet, som vore nödvändig för leverans av färdiga fabrikat, respektive beställda delar till dessa fabrikat, vilket såsom ovan anförts i och för sig icke behöfde utesluta, att inköp, då så befundes lämpligt, kunde ske genom förmedling av annat statligt organ. I enlighet härmed borde alltså bolagen inköpa och lagra för tillverkningen vid respektive fabriker erforderliga råmaterialier och halvfabrikat ävensom verktyg och maskiner, omhänderha vården av samtliga för driften erforderliga tillgångar samt besluta om erforderliga förändringsarbeten och nyanläggningar.

I anslutning till vad sålunda anförts har utredningen förordat, att bolagsbildningen skulle omfatta den till dessa fabriker och inrättningar förlagda tillverkningen och reparationsverksamheten ävensom all för tillverkningen erforderlig verksamhet inklusive byggnadsverksamheten och skötseln av fabrikernas fasta och lösa tillgångar samt inköp och lagring av för driften erforderliga råmaterialier, halvfabrikat, verktyg och maskiner ävensom redovisningen av statens tillgångar vid vissa skuggfabriker samt att den vid dessa fabriker nu förekommande militära förrådsrörelsen icke skulle beröras av bolagsbildningen.

Utlåtanden över 1942 års bolagsutrednings förslag.

I anledning av vad sålunda anförts, vilket är analogt tillämpligt även om fabrikerna organiseras såsom ett statligt affärsföretag, ha remissinstanserna bland annat framhållit följande.

Överbefälhavaren har beträffande beklädnadstillverkningen framhållit, att det ur beredskapssynpunkt icke förefunnes krav på att driva denna i större omfattning vid statliga fabriker. Privatindustrien kunde, såsom bolagsutredningen framhållit, relativt lätt omställas till krigsindustriell produktion. Viss tillverkning bland annat för experimentändamål vore dock erforderlig. Den statliga tillverkningen måste emellertid givas en sådan omfattning att rationell och ekonomisk drift kunde åstadkommas.

Arméförvaltningens intendenturdepartement har i stort sett icke haft något att erinra mot bolagsutredningens uttalande rörande beklädnadsfabrikens arbetsuppgifter och omfattningen av dess produktion. Departementet har dock särskilt understrukt betydelsen av att åt arbetet vid fabriken gäves sådan

omfattning att rationell drift kunde upprätthållas och maskinparken på ett ekonomiskt sätt utnyttjas. En fabrik inom beklädnadsindustrien, avsedd enbart för experimenttillverkning, skulle bli synnerligen dyrbar och i många fall skulle uppnådda resultat bli av mindre värde, därest experimenten ej kunde fullföljas vid tillverkningar i större skala. Viss del av produktionen borde ombesörjas av privatindustrien, varigenom konkurrens mellan statlig och privat konfektionstillverkning skapades. Departementet har vidare ansett, att tillverkningen för försvarets räkning, såsom av utredningen föreslagits, borde centraliseras till en fabrik. Detta syntes vara den mest rationella lösningen av den statliga uniformstillverkningens problem. Frågan om nybyggnad för ifrågavarande fabrik borde därför lösas, varvid tidpunkten borde bestämmas med hänsyn till läget på byggnadsmarknaden. Mot vad bolagsutredningen anfört rörande skodonstillverkningen har intendenturdepartementet icke haft något att erinra.

Marinförvaltningen har ansett, att det statliga bolaget måste tillföras arbete, även om det icke visade sig konkurrenskraftigt. Däremot kunde konkurrerande företags priser tjäna till ledning vid bestämmande av det statliga bolagets försäljningspriser och därigenom verka i viss mån prisreglerande, men detta syfte kunde vinnas även inom ramen för nuvarande organisation. Om verkstadsledningen erhöle större befogenheter att vid sin industriella drift följa inom privatindustrien upptagna riktlinjer i fråga om upphandling av materielier, anskaffning av maskiner och annan utrustning, anställande av arbetsledande personal m. m., tillkallande av expertis för särskilda uppdrag m. m., syntes en ur teknisk och ekonomisk synpunkt fullt tillfredsställande drift kunna under marinförvaltningens ledning uppehållas vid marinens centrala beklädnadsverkstad. Marinförvaltningen har dock funnit, att en sammanslagning av arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder kunde medföra vissa driftsekonomiska fördelar, varvid ämbetsverket förutsatt, att nödig hänsyn komme att tagas därtill, att verkstaden icke förlades å ort, varest dyrortstillägg åt personalen bleve så stort, att besparingen motverkades.

I fråga om beklädnadstillverkningen ha *chefen för flygvapnet* och *flygförvaltningen* ansett uteslutet, att ifrågavarande tillverkning i framtiden skulle bedrivas inom en eller flera försvarsgrenar. När det gällde vapen- och ammunitionstillverkning, skulle valet stå mellan statlig affärsdrift och bolagsdrift, men eftersom beredskapssynpunkten vid den tillverkning, som nu behandlades, kunde tillfredsställande tillgodoses vid såväl enskild som statlig drift, tillkomme här ett tredje alternativ, nämligen att helt lämna denna fabrikation åt den enskilda industrien. Det erinrades om att flygvapnets uniformstillverkning alltsedan år 1939 helt varit baserad på den privata industrien och hittills vunna erfarenheter hade varit övervägande goda. Myndigheterna ansåge sig emellertid böra utgå från att tillräckliga motiv funnes för bibehållande av en viss statlig fabrikation.

1942 års militära reparationstjänstutredning har framhållit, att det på be-

klädnadsverksamhetens område icke syntes möta svårighet att etablera erforderlig samverkan med den civila industrien vare sig under fredstjänstgöring eller vid beredskap och mobilisering.

Statens ammunitionsnämnd (statens krigsmaterielnämnd) och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha i utlåtande över förvaltningsutredningens betänkande framhållit, att i princip produktionen av krigsmateriel även under fredsförhållanden i största möjliga utsträckning borde anförtros privatindustrien. Skälet härtill vore bland annat krigsberedskapens tillgodoseende. Emellertid finnes vissa slag av tillverkningar, vilka icke lämpligen kunde förläggas till privatindustrien. I dylika fall borde man i första hand eftersträva att förlägga tillverkningen till skuggfabriker. Endast i sista hand borde rent statliga fabriker ifrågakomma. Dylika vore å andra sidan i vissa fall ofrånkomliga såsom experiment- och moderfabriker. Härvid borde de dock ej givas större omfattning än som för dessa uppgifter vore oundgängligen nödvändigt. Även på grund av tillverkningens speciella natur kunde fall förekomma, där lämplighetsskäl talade för en statlig fabrik.

I utlåtande över bolagsutredningens promemoria har *verkstadsnämnden* vidare förordat, att den statliga beklädnadstillverkningen skulle inskränkas till experimentverksamhet, att den skodonstillverkning, som bedreves vid marinens centrala beklädnadsverkstad skulle helt nedläggas samt att kruttillverkningen skulle fördelas på flera fabriker.

Statens krigsmaterielnämnd har i fråga om beklädnadsverkstäderna anført, att det saknades anledning för staten att på detta område, där tillverkningen stode i nära överensstämmelse med den tillverkning, som bedreves av beklädnadsindustrien i allmänhet, ingripa konkurrerande med privatindustrien. Några beredskapsskäl talade icke heller i detta fall för en statlig tillverkning och den experimentverksamhet, som erfordrades, syntes utan svårighet kunna utföras genom anlåtande av den privata industrien. Det syntes nämnden sålunda lämpligt, att ifrågavarande statliga tillverkning skulle upphöra, varvid i dylikt fall särskild undersökning borde verkställas beträffande de därigenom ledigblivna lokalernas utnyttjande. Nämnden har ansett, att även den statliga skodonstillverkningen borde kunna helt upphöra. Den privata industrien skulle nämligen utan svårighet kunna tillgodose de militära behoven av såväl skodon som här avsedda läderartiklar, enär det i tillverkningshänseende icke föreläge någon principiell skillnad mellan sådana för militärt bruk och sådana för civilt ändamål avsedda artiklar.

I fråga om krut- och ammunitionstillverkningen har krigsmaterielnämnden framhållit att, oaktat fredstillverkningen kunde bli obetydlig, av beredskapsskäl borde tillses, att beställningar bleve utlagda i erforderlig omfattning även å skuggfabrikerna och övriga privata industriföretag. Vid anlåtande av privatindustrien borde skuggfabrikerna icke erhålla en privilegierad ställning. Även de privata ammunitionsfabriker, som icke vore av typen skuggfabriker, borde komma till utnyttjande.

Statskontoret har ansett, att staten borde inskränka sin i egen regi bedrivna krigsmaterieltillverkning till sådana områden, inom vilka dylik verksamhet vore oundgängligen påkallad av beredskapshänsyn. Ämbetsverket kunde också helt instämma i de synpunkter på förevarande spörsmål, vilka framförts i det av ammunitions- och verkstadsnämnderna gemensamt avgivna remissyttrandet över 1941 års förvaltningsutrednings betänkande. Under angivna förhållanden måste statskontoret finna ytterst tveksamt, huruvida staten borde vid egna verkstäder tillverka sådana artiklar som uniformspersedlar och skodon i stället för att även i fredstid utnyttja den mångdubbelt större kapaciteten hos den privata konfektions- och skoindustrien. Bolagsutredningens antagande, att konkurrens mellan den statliga fabrikationen och privatindustrien skulle visa sig kunna vara i viss mån prisreglerande samt framdriva förbättringar i produktionsmetoderna syntes knappast bestyrkas av hittills vunnen erfarenhet. Snarare syntes det förhålla sig så, att den åsyftade prisregleringen under normala förhållanden ernåddes genom enskilda industriföretags konkurrens inbördes, vartill under krigs- och beredskapstider komme statens reglerande åtgärder i fråga om såväl priser som råvarutilldelning.

Enligt statskontorets mening borde arméns och marinens centrala beklädnadsverkstäder sammanslås till en för försvarsväsendet gemensam beklädnadsverkstad, avsedd i huvudsak för experiment- och reparationsverksamhet av begränsad omfattning. Då för utprovning av lämpliga modeller, tillverkningsmetoder, schabloner och mallar m. m. erfordrades försök i större industriell skala, syntes dylika försök kunna förläggas till modernt utrustade privata industriföretag, med vilka staten slutit kontrakt rörande krigsleveranser av motsvarande beklädnadsartiklar. Försöken skulle givetvis ske under statlig kontroll och med erforderligt biträde av militär expertis. Att enbart för möjliggörande av dylik industribetonad försöksverksamhet utbygga en större statlig beklädnadsverkstad syntes knappast ändamålsenligt eller ekonomiskt försvarligt. Verkstaden borde emellertid vara organiserad på sådant sätt, att nytillverkningen relativt snabbt kunde vid behov utökas för att möta eventuella tendenser till priskartellbildning inom den privata konfektionsindustrien.

Riksräkenskapsverket har framhållit, att beredskapssynpunkten vad beträffar beklädnadstillverkningen icke vore lika framträdande som i fråga om krigsmaterieltillverkningen. Beklädnadstillverkningen skulle med hänsyn härtill kunna till väsentlig del överlåtas åt den privata industrien. Ett starkt skäl för att tillverkning av uniformer m. m. gjordes till föremål för statlig bolagsdrift vore emellertid, att konkurrensmomentet vore nödvändigt såsom en prisreglerande faktor vid denna tillverkning. Denna konkurrens syntes emellertid kunna göra sig gällande även vid statlig affärsdrift.

Statens krisrevision har i fråga om beklädnadstillverkningen funnit starka skäl tala för att den statliga fabrikationen med hänsyn till tillverkningens art

och tillgången på privata fabriker inom hithörande område begränsades i huvudsak till experimentverksamhet, medan tillverkningen i övrigt borde ombesörjas av privatindustrien. Nämnda experimentverksamhet skulle med fördel kunna anknytas till någon av de större reparationsverkstäder, som av 1942 års militära reparationstjänstutredning föreslagits komma till stånd.

I detta sammanhang må erinras, att krisrevisionen redan i skrivelse till Kungl. Maj:t den 12 januari 1942 uttalat att, om arméns centrala beklädnadsverkstads fortsatta verksamhet skulle kunna försvaras ur statlig synpunkt, verkstaden borde erhålla en organisation, som gäve den möjlighet att huvudsakligen fylla följande funktioner, nämligen att vara organ för forskning i och utveckling av material, arbetsmetoder och, i den mån det gällde tillverkningsteknik, även modeller, prisreglerande organ för uniformsbeställningar hos civila verkstäder samt beredskapsverkstad.

Statens industrikommission har framhållit, att särskilt beträffande sådana branscher, där den privata industrien hade tillräcklig kapacitet för att i krigstid ombesörja huvudparten av den militära produktionen, försvarsväsendets motsvarande fabriker icke borde givas större omfattning än som betingades av beredskapskraven och nödvändigheten av att centralt driva militärt betonade experimentverkstäder. Med denna utgångspunkt har kommissionen ifrågasatt, om någon försvarsväsendets egen skotillverkning överhuvudtaget skulle behöva bedrivas.

Sveriges industriförbund har ansett, att en statlig tillverkning av uniformer icke ur någon synpunkt vore behövlig eller önskvärd, att följaktligen de nuvarande militära beklädnadsverkstäderna borde på lämpligt sätt avvecklas samt att även skodonstillverkningen för försvarets behov borde helt förläggas till den privata industrien. I fråga om kruttillverkningen har förbundet funnit allt tala för att åtminstone större delen därav även i fredstid förlades till den privata industrien. Vad slutligen angår tillverkningen av ammunition vore det angeläget, att skuggfabrikerna, om ordertillgången därtill försloge, bereddes tillfälle att i möjligaste mån upprätthålla sin beredskap, men riktigast syntes vara, att den »ordinarie» privata industrien, som i första hand hade att svara för beredskapen på detta område, också först komme i åtanke för de statliga beställningarna.

Departement-
schefen.

Bolagsutredningens förslag innebär, att de statliga fabrikernas tillverkning skulle även för framtiden bibehållas i den omfattning, som den hittills — bortsett från nu rådande beredskapsförhållanden — normalt bort ha. Utredningen har emellertid därvid konstaterat, att tillverkningen vid vissa av fabrikerna och därvid främst ammunitionsfabrikerna, så snart fredsförhållanden åter inträda, kunde komma att nedgå till den lägsta nivå, som vore nödvändig för sysselsättning av den personal, vilken under alla omständigheter borde vara anställd vid dessa fabriker. Utredningen har ansett, att beklädnadsfabrikerna, vilkas normala kapacitet beräknas skola motsvara endast halva fredsbehovet, skola kunna få tillfredsställande sysselsättning även under fredsförhållanden.

I fråga om beklädnadstillverkningens framtida omfattning ha remissinstanserna kommit till olika uppfattning.

Krigsmaterielnämnden och industriförbundet ha sålunda förordat, att den statliga beklädnadstillverkningen helt nedlägges. Verkstadsnämnden, statskontoret, krisrevisionen och industrikommissionen ha förordat, att den statliga skotillverkningen skall nedläggas samt att beklädnadstillverkningen i övrigt skall inskränkas till experimentverksamhet. Chefen för flygvapnet, flygförvaltningen och 1942 års militära reparationstjänstutredning ha ansett, utan att uttala särskild mening, att beklädnadstillverkningen lika väl kunde överlämnas till privatindustrien. Arméförvaltningens intendenturdepartement, marinförvaltningen och riksräkenskapsverket ha förordat bibehållande av beklädnadstillverkningen, medan överbefälhavaren ansett, att en experimentverksamhet borde vara så omfattande att den vore lönande.

Beträffande omfattningen av den egentliga krigsmaterieltillverkningen vid de statliga fabrikerna råder enighet om att denna tillverkning bör även under fredstid i viss omfattning upprätthållas ävensom att tillverkningen bör i ungefärligen samma omfattning som hittills fördelas å statliga och enskilda fabriker. Vissa remissinstanser, främst krigsmaterielnämnden och industriförbundet, ha emellertid i utlåtanden över såväl 1941 års förvaltningsutrednings betänkande som bolagsutredningens promemoria särskilt betonat, att krigsmaterielproduktionen bland annat av beredskapsskäl bör i största möjliga utsträckning anförtras åt privatindustrien.

I likhet med bolagsutredningen kan jag icke finna grundad anledning föreligga att vid återgång till fredsförhållanden nedlägga eller inskränka någon del av den tillverkning, som hittills bedrivits vid försvarsväsendets fabriker och verkstäder, i vidare mån än som betingas av den då normalt beräknade produktionsminskningen. Vad beträffar ammunitionstillverkningen får jag härutinnan hänvisa till vad i särskild till årets riksdag avlåten proposition yttrats vid anmälan av fråga om fortsatt utbyggnad av ammunitionsfabrikerna m. m. Vad beträffar beklädnadstillverkningen ansluter jag mig till överbefälhavarens uppfattning, att denna bör givas sådan omfattning att rationell och ekonomisk drift kan åstadkommas, samt erinrar, att bolagsutredningens beräkning angående denna tillverknings omfattning verkstälts med utgångspunkt från samma synpunkter som överbefälhavaren anlagt. Frågan huruvida ett fortsatt upprätthållande av en till en verkstad koncentrerad beklädnadstillverkning skulle nödvändiggöra om- eller nybyggnad torde få närmare utredas av ledningen för det blivande affärsverket. Hur krigsmaterieltillverkningen i framtiden skall fördelas å statliga och enskilda fabriker torde få prövas av det blivande krigsmaterielverket. Jag förutsätter emellertid, att vid stark nedgång i denna tillverkning kommer att tillses, att om möjligt en viss minimiproduktion kan upprätthållas vid de statliga fabrikerna och de enskilda fabriker, som äro och före kriget varit speciellt inriktade på krigsmaterieltillverkning.

D. Fabriksstyrelsens organisation och personal.

1941 års förvaltningsutredning.

Enligt 1941 års förvaltningsutrednings förslag skulle fabriksavdelningens chef vara överdirektör i lönegrad C 14. Avdelningen skulle vara organiserad på två byråer, en fabriksbyrå och en avtalsbyrå. Överdirektören skulle själv vara chef för fabriksbyrån, medan avtalsbyrån skulle förestås av en byråchef i lönegraden C 5. Fabrikernas chefer skulle vara direkt underställda överdirektören. Det av utredningen beräknade personalbehovet för fabriksavdelningen framgår av följande sammanställning:

Befattning.	Antal.	Lönegrad.
Överdirektör (avdelningens chef) . .	1	C 14
Byråchef	1	C 5
Sektionschefer	3	C 1—C 3
Notarie	1	Eo 21
Ingenjörer	2	Eo 20
Biträdande ingenjörer	4	Eo 11—15
Skrivpersonal	6	Extra eller Eo 2—7

Remissutlåtande.

I yttrande över bolagsutredningens promemoria har *försvarsväsendets verkstadsnämnd* såsom ovan anförts förordat en självständig fabriksstyrelse. Chefen för centralorganisationen för fabrikena skulle vara överdirektören i lönegraden C 14. Organisationen skulle vara uppdelad på två byråer, en fabriksbyrå och en administrativ byrå.

Chef för fabriksbyrån skulle åtminstone tills vidare vara en överingenjör i lönegraden C 9. Byrån skulle vara uppdelad i en driftssektion, en anläggningssektion, en inköpssektion och en ekonomisektion. Eventuellt skulle ekonomisektionen, sedan organisationen blivit färdig, överflyttas till administrativa byrån.

Chef för administrativa byrån skulle vara en byråchef i lönegraden C 5. Byrån skulle vara uppdelad i en ombudsmanssektion och en kontorssektion samt handlägga anställningsfrågor, lönefrågor, avtalsärenden och ärenden av juridisk natur.

Centralorganisationen skulle bemyndigas att självständigt bestämma lönegradsplaceringen i fråga om sådana tjänster, beträffande vilka flera lönegrader upptagits i tjänsteförteckningen, liksom även såväl antalet extra ordinarie befattningar, placerade i lönegraden Eo 20 eller lägre, som ock antalet extra befattningar.

I följande sammanställning har nämnden upptagit de tjänster i lönegraden Eo 21 eller högre, som såvitt nu kan bedömas skulle under normala förhållanden vara erforderliga för den centrala organisationen.

Befattning.	Antal.	Lönegrad.
Överdirektör	1	C 14
Överingenjör	1	C 9
Byråchef	1	C 5
Sektionschefer	3	C 2—C 5
Sektionschefer	3	högst Eo 22
Ingenjörer	4	högst Eo 24

Av vad jag i det föregående anført framgår, att enligt min mening ett särskilt ämbetsverk bör inrättas med uppgift att i administrativt, tekniskt och ekonomiskt hänseende utöva ledningen över de statliga fabriker, som ha att tillverka krigsmateriel eller annan materiel för försvarsändamål, samt att handha nyanläggningsverksamheten vid dessa fabriker. Till detta slag av fabriker skola även räknas sådana som äro avsedda för reparations- och underhållsverksamhet, där denna verksamhet kan bedrivas efter samma normer som en industrimässig serie- eller masstillverkning. Vidare skall ämbetsverket i den mån så bestämmes planera, anskaffa och förvalta sådana statliga anläggningar för dylik tillverkning, som äro avsedda att drivas av privata företag, samt för dylik drift tillhandahålla teknisk service. Praktiskt taget innebär detta, att den av beredskapsläget framtvingna, provisoriskt inrättade försvarsväsendets verkstadsnämnd ombildas till ett permanent ämbetsverk. Någon kostnadsökning torde knappast uppstå genom att fabriktionsledningen anförtras åt ett fristående ämbetsverk i stället för åt en fabriksavdelning inom krigsmaterielverket.

Departement-
schefen.

Det centrala ämbetsverk, som sålunda föreslås, bör enligt min mening lämpligen benämnas *försvarets fabriksstyrelse*. Denna bör tillsammans med fabrikena bilda *försvarets fabriksverk*. Motsvarande beteckningssätt användes på andra håll inom statsförvaltningen. Sålunda må erinras om benämningarna vattenfallsstyrelsen och statens vattenfallsverk, domänstyrelsen och domänverket m. m.

Fabriksstyrelsen bör stå under ledning av en överdirektör. Förvaltningsutredningen har beträffande den av utredningen föreslagne chefen för fabriksavdelningen i industriverket framhållit vikten av att till denna befattning utsåges en person med god industriell erfarenhet och ådagalagd organisationsförmåga. Med hänsyn till att chefen för fabriksavdelningen måste tillsättas i konkurrens med privatindustrien har utredningen föreslagit befattningens inplacering i lönegraden C 14 (grundlön 24,000 kronor). Med allt beaktande av de av utredningen anförda synpunkterna håller jag dock före, att en person av tillräckligt hög kapacitet bör kunna förvärvas, därest tjänsten, som bör tillsättas medelst förordnande på viss tid, placeras i lönegraden C 13 med en grundlön av 22,000 kronor. Hänsyn har härvid tagits till att under fabriksstyrelsen lyder en stor och svårskött lokalförvaltning.

Vid överdirektörens sida bör ställas ett *tekniskt råd*, bestående av överdirektören och förslagsvis sex av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter, representerande såväl den militära som den industritekniska sakkunskapen. Ordförande bör utses av Kungl. Maj:t. Det bör åligga fabriksstyrelsen att i frågor av större vikt eller principiell betydelse inhämta rådets mening. Ersättning till ledamöterna av rådet torde böra utgå efter likartade grunder som för ledamöter av krigsmaterielverkets råd.

Fabriksstyrelsen bör enligt min mening organiseras på två byråer, en fabriksbyrå och en administrativ byrå.

Fabriksbyrån avses uppdelad på tre sektioner, nämligen en driftssektion, en teknisk sektion och en anläggningssektion.

Inom driftssektionen skola handläggas allmänna driftsärenden, frågor rörande tillverkningen på det mekaniska, det kemiska och beklädnadsområdet, verktygs-, arbetsstudie- och planeringsfrågor, ärenden rörande anskaffning av råmaterial och förnödenheter samt offert- och kalkylverksamhet.

Tekniska sektionen skall handlägga konstruktions-, forsknings-, provnings- och kontrollfrågor av mekanisk, kemisk och beklädnadsteknisk natur.

Anläggningssektionen skall centralt leda förvaltningen av byggnader, anläggningar och maskinutrustning samt handlägga ärenden i samband med nyanläggningar, ombyggnader, utvidgningar och därmed sammanhängande anskaffningar m. m.

Under överbägande har varit att inom fabriksbyrån inrätta en särskild inköpssektion för den centrala ledningen av inköpsverksamheten för fabrikena. Goda skäl synas emellertid tala för att huvuddelen av denna verksamhet sammanföres med den betydligt mera omfattande motsvarande verksamheten inom krigsmaterielverket. Behovsprövning av anskaffningarna ur teknisk och ekonomisk synpunkt kommer givetvis under alla omständigheter att äga rum inom fabriksstyrelsen.

Administrativa byrån bör enligt mitt förmenande indelas i tre sektioner, nämligen avtalssektionen, kanslisektionen och ekonomisektionen. Sistnämnda sektion har i verkstadsnämndens utlåtande över bolagsutredningens förslag ansetts åtminstone tills vidare böra hänföras till fabriksbyrån. Med hänsyn bland annat till de ökade arbetsuppgifter, vilka komma att åvila chefen för denna byrå, om beklädnadsindustrien och nyssnämnda underhållstjänst bli inordnade under styrelsens ledning, synes det emellertid önskvärt, att ekonomisektionen överflyttas till administrativa byrån. En sådan organisation står även i överensstämmelse med vad i allmänhet tillämpas inom statliga verk.

Inom administrativa byrån skall avtalssektionen handlägga nämndens kollektivavtalsfrågor samt i sammanhang med driften uppkommande frågor av juridisk natur.

På kanslisektionen avses skola ankomma handläggandet av allmänt administrativa ärenden, såsom personal-, löne- och pensionsfrågor m. m. Sektionen skall vidare handlägga alla frågor rörande styrelsens egen kontorsdrift samt ärenden rörande uppskov för styrelsens och fabrikernas personal.

Till ekonomisektionen skall förläggas anslags-, huvud- och reskontrabokföring för styrelsens och fabrikernas verksamhet, varjämte inom sektionen skola handläggas ärenden rörande den centrala ledningen och tillsynen av fabrikernas räkenskaper och redovisning. Till sektionen skall vidare den centrala kassarörelsen vara förlagd.

Inom styrelsen bör vidare finnas personal för verkställande av revision av fabrikernas räkenskaper. Revisionen av fabriksstyrelsens egna räkenskaper bör däremot vara förlagd till riksräkenskapsverket.

Jag vill emellertid understryka vikten av att den interna organisation av fabriksstyrelsen, som här skisserats, icke läses. Det säger sig självt, att ett nybildat ämbetsverk icke omedelbart kan finna sin i alla detaljer slutgiltiga form. Det måste därför förutsättas, att Kungl. Maj:t med ledning av erfarenheterna från den första tidens verksamhet skall äga vidtaga erforderliga jämkningar i denna organisation. Det synes sålunda kunna ifrågasättas, bland annat om icke de uppgifter, som skola ankomma på anläggningssektionen, skola kunna efter slutförandet av vissa under förberedande varande större anläggningsarbeten överföras på annat organ inom styrelsen.

Förvaltningsutredningen har föreslagit, att chefen för den av utredningen förordade fabriksavdelningen i industriverket tillika skulle vara chef för avdelningens fabriksbyrå. Jag är icke övertygad, att en sådan kombination skulle varit möjlig att genomföra. De arbetsuppgifter, som komma att åvila chefen för fabriksstyrelsen, komma förvisso att kräva dennes hela arbetskraft. Jag förordar därför, att fabriksbyrån ställes under en särskild chef med tjänstetiteln överingenjör. Verkstadsnämnden har i sitt yttrande över bolagsutredningens promemoria föreslagit, att denne befattningshavare skulle uppföras i lönegrad C 9. För egen del anser jag en placering i lönegrad C 8 (grundlön 16,000 kronor) tillfyllest.

Med hänsyn till nödvändigheten av att för posten som chef för administrativa byrån förvärva en väl förfaren arbetskraft bör härför avses en byråchef i lönegrad Eo 30.

Övriga erforderliga befattningar inom styrelsen torde åtminstone tills vidare böra tillsättas med icke-ordinarie innehavare. För dessa läser civila icke-ordinariereglementet böra gälla. I enlighet med de principer, som tillämpas för andra affärsdrivande verk med hänsyn till dessas behov av större rörelsefrihet, läser spørgsmålet om ifrågavarande befattningshavares antal och löneställning icke behöva underställas riksdagen. Jag vill emellertid erinra om att enligt civila icke-ordinariereglementet gäller för kommunikationsverken och domänverket, att de icke utan Kungl. Maj:ts medgivande må inrätta extra ordinarie befattningar i högre lönegrad än 27:e.

Principiellt borde motsvarande regel gälla även för fabriksstyrelsen. Med hänsyn till att det här är fråga om organiserande av ett nytt verk, synes mig dock försiktigheten bjuda att åtminstone tills vidare föreskriva skyldighet för fabriksstyrelsen att underställa Kungl. Maj:t frågor om inrättande av extra ordinarie tjänster i högre lönegrad än 20:e.

Vissa ytterligare lönespörsmål, som kunna få aktualitet även beträffande fabriksstyrelsens egna tjänstemän men som äga sin största praktiska betydelse i fråga om fabrikernas personal, behandlas i nästföljande avsnitt.

E. Fabrikernas personalorganisation.

1941 års militära förvaltningsutredning.¹

1941 års militära förvaltningsutredning har särskilt betonat, att en förutsättning för att utredningen kunnat förorda driftsformen statlig affärsdrift framför bolagsformen vore att anställningsformerna för personalen vid fabrikena kunde på av utredningen föreslaget sätt göras friare samt att i övrigt sådana förutsättningar kunde skapas för fabriksdriften, att densamma i möjligaste mån kunde bedrivas efter inom privatindustrien gängse normer. Utredningen har härutinnan anfört, att det vore av största betydelse för åstadkommande av en rationell fabriksdrift att de relativt stela bestämmelser, som nu gälla i fråga om tjänstemännens anställnings- och löneförhållanden, i möjligaste mån uppmjukades, så att större frihet erhöles vid anställande eller omflyttning av personal ävensom vid lönesättningar. Utredningen anmärkte härvid, att samtliga vid fabrikena utgående löner, alltså även chefslöner, för att möjliggöra rättvisande självkostnadsberäkningar framdeles måste komma att debiteras fabrikernas driftsmedel och sålunda icke skulle belasta industriverkets avlöningsanslag.

Utredningens förslag innebär i huvudsak följande.

Chefsbefattningarna skulle benämnas överingenjörer samt placeras i någon av lönegraderna C 6—C 9. Kungl. Maj:t skulle efter förslag av industriverket i varje särskilt fall bestämma till vilken av nu nämnda lönegrader befattningen skulle hänföras. För tjänstemännen i övrigt vid fabrikena borde gälla, att de icke skulle tillhöra vare sig militära eller civilmilitära stater utan i avlöningshänseende betraktas som civila tjänstemän. Härvid borde uteslutande anställningsformerna extra ordinarie eller extra tjänstemän tillämpas, däremot icke ordinarie anställning med fullmakt eller konstitutorial. I viss omfattning borde personal därjämte kunna anställas mot arvode. Chefen för industriverkets fabriksavdelning borde äga befogenhet dels att inom en av Kungl. Maj:t fastställd förhållandevis rymlig ram inplacera fabrikena tillhörig personal inom vissa lönegradsinter-

valler, dels att mot arvode anställa för fabriksdriften erforderlig mera tillfällig personal, dels slutligen att i förekommande fall tillkalla tekniska sakkunniga och härvid inom angivna gränser bestämma arvodet till dessa.

1942 års bolagsutredning.

1942 års militära bolagsutredning har för sin del såsom ovan anförts kommit till den slutsatsen, att man med de av förvaltningsutredningen föreslagna bestämmelserna skulle redan genom statlig affärsdrift nå de fördelar med avseende å anställning av personal, som utgjorde ett av de viktigaste motiven för övergång till bolagsdrift. Utan att ingå i prövning av frågan, huruvida förslaget i denna del kunde genomföras isolerat för försvarsväsendets anläggningar utan hänsynstagande till de konsekvenser detta kunde få för statens affärsdrivande verksamhet i övrigt, hade bolagsutredningen funnit, att om de friare anställningsformerna kunde vinnas endast på den vägen, att krigsmaterielfabrikerna ombildades till bolag, detta vore ett starkt skäl för en sådan ombildning.

Remissutlåtanden.

Försvarsväsendets verkstadsnämnd har förordat statlig affärsdrift under den förutsättningen, att nödvändig rörelsefrihet komme att lämnas i fråga om personalens löner m. m. i huvudsaklig överensstämmelse med vissa av nämnden angivna riktlinjer för de statliga krigsmaterielfabrikernas organisation och verksamhet.

Nämndens förslag i nu berörda avseende överensstämmer i huvudsak med vad förvaltningsutredningen förordat. Nämnden har därvid föreslagit, att civila icke-ordinarie reglementet skulle göras tillämpligt beträffande extra ordinarie och extra tjänstemän, varvid dock för varje i tjänsteförteckningen uppförd tjänst skulle angivas ett antal lönegrader, inom vilka innehavare av tjänsten skulle placeras. Till vilken av dessa lönegrader en viss befattningshavare skulle hänföras borde göras beroende av vederbörandes kvalifikationer, läget på löne marknaden m. m. I löneförteckningen borde uppföras de befattningar, som skulle placeras i C-löneplan, ävensom extra ordinarie befattningar i högre lönegrad än Eo 20. För att möjliggöra överflyttning av befattningar mellan fabriker borde förteckningen vara gemensam för samtliga fabriker. Antalet befattningar i lönegrad Eo 20 och lägre ävensom extra befattningar skulle bestämmas av det centrala organet, eftersom kostnaderna härför skola bestridas av driftsmedel. Andra tjänstemän vid fabriker än överingenjörer och vissa andra högre tjänstemän skulle tillsättas av fabriksledningen efter godkännande av det centrala organet i varje särskilt fall.

En av verkstadsnämnden i dess yttrande gjord sammanställning av för fabriker — i den mån nu kan överblickas — erforderlig personal i högre lönegrad än Eo 20 har följande utseende.

Befattning.	Antal.	Lönegrad.
Överingenjörer	5	C 6—C 9
Fabriksingenjörer	16	C 1—C 5
Ingenjörer	2	C 1—C 3
Ingenjörer	9	högst Eo 24
Kamrerare	5	högst Eo 22.

Som av de i det föregående återgivna remissyttrandena framgår ha flertalet myndigheter förordat driftsformen statlig affärsdrift med hänsyn till att de fördelar, som man avsett att vid bolagsdrift vinna bland annat i personalhänseende, kunde ernås redan vid statlig affärsdrift i enlighet med förvaltningsutredningens förslag. Därvid har emellertid *försvarsväsendets lönenämnd*, som i sitt utlåtande över förvaltningsutredningens förslag icke framställt någon erinran mot vad utredningen i nu nämnda avseende föreslagit, i sitt senare över bolagsutredningens promemoria avgivna utlåtande framhållit, att det icke gärna syntes kunna ifrågakomma att för vissa betydande delar av statsförvaltningen tillämpa avlöningsnormer, som helt skilde sig från vad som gällde för förvaltningen i allmänhet. Den frihet och obundenhet, som vid en sådan lösning skulle tillerkännas fabriksledningen, kunde enligt lönenämndens mening vara ägnad att medföra vittgående konsekvenser med avseende å statens affärsdrivande verksamhet i övrigt.

Sedan verkstadsnämnden i avvaktan på slutlig lösning av frågan om den framtida organisationen den 29 oktober 1942 hos Kungl. Maj:t hemställt om medgivande att få tillsätta de ifrågavarande befattningarna vid fabrikerna på förordnande mot arvode, svarande mot samtliga löneförmåner i ovan angivna lönegrader, har *allmänna lönenämnden* i infordrat utlåtande bland annat erinrat, att lönenämnden gemensamt med försvarsväsendets lönenämnd avgivit utlåtande över 1942 års militära reparationstjänstutrednings principbetänkande angående centralisering av reparationstjänsten i fråga om intendenturmateriel, varvid lönenämnderna ställt sig betänksamma gentemot uppkommande tendenser att i lönesystemet införa alternativa lönegradsplaceringar för befattningar av ett och samma slag. I det nu föreliggande ärendet vore fråga allenast om bestämmande av vissa arvoden, vilka alltefter vederbörandes kvalifikationer, läget på löne marknaden m. m. skulle närmare fastställas inom ramen av de för vissa angivna lönegrader i löneplan C respektive löneplan Eo upptagna beloppen. Lönenämnden hade med beaktande av angelägenheten av att verkstadsnämnden erhöles viss rörelsefrihet vid bestämmandet av ifrågavarande arvoden ansett sig icke böra motsätta sig bifall i princip till den i ärendet föreslagna anordningen. Lönenämnden ville dock härvid för sin del framföra det alternativet till övervägande, att verkstadsnämnden bemyndigades för de olika befattningarna fastställa arvoden till belopp, högst motsvarande begynnelselönen inom viss angiven lönegrad och, i förekommande fall, ortsgrupp å löneplan C respektive löneplan Eo. Om sistnämnda förfaringssätt anlätades,

skulle ett fastlåsande av visst minimibelopp undvikas, vilket under vissa förhållanden kunde vara av betydelse. Villkendera utvägen som än anlätades, ville lönenämnden emellertid göra den erinran mot förslaget, att arvode till överingenjör enligt lönenämndens mening icke borde bestämmas till högre belopp än som motsvarade lönegraden C 8.

Arméförvaltningens tyg- och civila departement ha i sistberörda ärende anfört följande.

De löneprinciper, som sålunda framföras, innebära å ena sidan något för de permanenta statliga organen helt nytt och å andra sidan en löneteknisk lösning, för vars tillämpande även där — och då närmast hos affärsverken — enahanda skäl måhända kunna andragas. Därest avsikten är att även för framtiden tillämpa ett lönesystem, sådant som det föreslagna, torde man därför i allt fall — försåvitt icke det statliga lönesystemet skall bliva oenhetligt — icke kunna undgå att vid prövningen av förslaget taga hänsyn till vid statens affärsdrivande verk tillämpad lönesättning. Detta innebär, att i första hand lärers få tillses att övre gränsen för de föreslagna variabla lönerna ställs i riktig relation till de för jämförliga befattningshavare vid affärsverken fastställda lönebeloppen.

Vid bedömande av storleken av den under fredsförhållanden erforderliga personalen vid de fabriker, som avses skola underställas försvarets fabriksstyrelse, måste självfallet beaktas, att fabrikernas sysselsättning vid återgång till fredsförhållanden kommer att väsentligt nedgå. Det blir dock ofrånkomligt att för ledningen av de särskilda fabrikerna förfoga över kvalificerad arbetskraft med teknisk utbildning. Verkstadsnämnden har vid de personalberäkningar, som ligga till grund för nämndens i det föregående återgivna remissyttrande, utgått från att en överingenjör skulle tillsättas för var och en av följande fem fabriker, nämligen Carl Gustafs stads gevärsfaktori, centrala torpedverkstaden, ammunitionsfabrikerna i Karlsborg och Zakrisdal samt Åkers krutbruk. De av nämnden föreslagna 16 fabriksingenjörerna ha avsetts såsom chefer för följande fabriksavdelningar, nämligen vid Carl Gustafs stads gevärsfaktori verkstadsavdelningen, tekniska avdelningen och centralavdelningen, vid centrala torpedverkstaden verkstadsavdelningen och tekniska avdelningen, vid var och en av ammunitionsfabrikerna i Karlsborg och Zakrisdal mekaniska avdelningen, sprängtekniska avdelningen, tekniska avdelningen och centralavdelningen samt vid Åkers krutbruk kemiska avdelningen, tekniska avdelningen och gasmaskavdelningen. De två av nämnden föreslagna ingenjörerna i lönegraderna C 1—C 3 ha avsetts för gevärsfaktoret och torpedverkstaden. Givetvis kunna av driftsskäl vissa jämkningar härutinnan visa sig påkallade.

Vid ett inordnande under styrelsen av en försvarsväsendets beklädnadsverkstad samt de centrala tvätt- och reparationsanstalterna kommer uppenbarligen behov att uppstå av vissa ytterligare tjänster. Dessa torde med de av verkstadsnämnden i övrigt tillämpade beräkningsgrunderna kunna uppskattas till en överingenjör och möjligen en fabriksingenjör för beklädnadsverkstaden samt en fabriksingenjör såsom ledare för i varje fall de större av de övriga anstalterna.

Departementschefen.

Under nuvarande omständigheter torde den av verkstadsnämnden förutsatta personalorganisationen vara erforderlig och ändamålsenlig. Huruvida den icke vid återgång till fredsförhållanden blir något överdimensionerad synes mig för närvarande svårt att avgöra. I stort sett torde den emellertid även för sådant fall komma att visa sig hållbar.

Vad angår löneställningen för ifrågavarande fabrikspersonal vill jag till en början erinra om de yttranden rörande lönespörsmål, som i det föregående (sid. 183 f.) återgivits.

För min del finner jag ej heller i fråga om överingenjörerna anledning till erinran mot att de uppföras å C-löneplan samt att alternativa lönegrader tillämpas. Det torde emellertid vara tillfyllest att för dylikt fall i personalförteckningen angiva den högsta lönegrad, som för varje särskilt angiven befattning får tillämpas. För överingenjörerna torde det därvid vara tillräckligt att tillämpa *högst* lönegraden C 8. Denna lönegrad torde dock icke komma att mera allmänt utnyttjas. I vissa fall lärer för överingenjörerna en lägre lönegradsplacering komma i fråga. Jag utgår självfallet från att dessa befattningar böra stå öppna för sökande från privatindustrien och att lönesättningen i de individuella fallen lämpas efter möjligheterna att för ledig befattning förvärva person med erforderlig kompetens. I regel torde dessa tjänster böra tillsättas medelst förordnande på viss tid. I undantagsfall, exempelvis då officer ifrågakommer till sådan befattning, synes det kunna vara önskvärt att förordna vederbörande allenast tills vidare, varigenom möjlighet beredes honom att kvarstå i militärtjänst.

Övriga befattningar böra enligt min mening tillsättas såsom icke-ordinarie. Vad förvaltningsutredningen anført rörande befogenhet för fabriksledningen att inom en av Kungl. Maj:t fastställd förhållandevis rymlig ram inplacera fabrikerna tillhörig personal inom vissa lönegradsintervaller torde kunna tillmötesgå på sådant sätt, att genom beslut av Kungl. Maj:t fastställas den högsta lönegrad, i vilken viss teknisk icke-ordinarie personal får placeras.

Vad beträffar frågorna om anställning av viss personal mot arvode (kontraktsanställning) anser jag mig böra erinra, att man numera för normala förhållanden såvitt möjligt söker undvika dylika anställningsformer, vilka medföra den betydande olägenheten, att den sålunda anställda personalens pensionsförhållanden icke bli reglerade. Att mera regelbundet använda tjänstepensionsreglementets i 1 § 2 mom. intagna undantagsbestämmelse för dylik personal synes icke vara lämpligt. Jag anser mig därför icke kunna förorda, att denna anställningsform efter återgång till fredsförhållanden kommer till tillämpning i andra fall än då det gäller ersättning till tillfälligt för kortare tid eller begränsade uppgifter anställda personer.

En av olägenheterna med nuvarande avlöningssystem har varit, att man icke vid en tillfällig ansvällning av arbetet för vissa tjänstemän, som därvid pålagts en avsevärd ökning av ansvaret och arbetsbördan, kunnat på lämpligt sätt bereda dem kompensation härför. De bestämmelser, som nu gälla

i fråga om gratifikation, synas icke vara lämpade för att kompensera en dylik under viss kortare eller längre tid varande ökning av arbetsbördan. De nuvarande bestämmelserna medgiva icke heller möjlighet att för detta fall lämna särskilt arvode utöver lönen, vilket torde vara en inom det privata näringslivet just för dylika fall använd betalningsform. För ifrågavarande fabrikers del vore det önskvärt, att fabriksledningen hade möjlighet att för nu angivna fall kunna för en begränsad tid höja lönen till viss teknisk personal i förmansställning. Särskilt för de nu ifrågavarande fabriker-na, vilka i personalhänseende mer än andra statliga fabriker äro pressade genom konkurrensen från den enskilda mekaniska industrien, vore en möjlighet att på detta sätt tillfälligt kunna lämna vissa befattningshavare kom-pensation för en tillfällig ökning av dem ålagda arbetsuppgifter i så-väl kvalitativt som kvantitativt hänseende önskvärd. Därest en dylik möj-lighet beredes fabriksledningen, bör den emellertid begränsas allenast till undantagsfall samt till de fall, då fråga är om förvärvande eller bibehållande av en särskilt duglig arbetskraft. Jag förutsätter tillika, att om ett dylikt medgivande lämnas, det bör göras beroende av Kungl. Maj:ts prövning i varje särskilt fall samt inskränkas till att avse teknisk personal i förmans- och verkmästareställning, som innehar extra ordinarie befattning. Man kunde visserligen tänka sig en lösning av denna fråga på annat sätt, så att en sådan befattningshavare kunde för viss tid placeras i högre lönegrad såsom extra tjänsteman. En dylik anordning vore visserligen lättare att tillämpa med hänsyn till gällande lönereglementen men skulle å andra sidan med-föra de nackdelar, som bero av att befattningshavaren under den tid han innehade extra anställning skulle förlora vissa av de med hans mera stadig-varande befattning förenade förmånerna. Jag anser mig därför böra förorda, att för de nu ifrågavarande fabrikerna utfärdas bestämmelser, enligt vilka Kungl. Maj:t kan efter framställning av fabriksstyrelsen medgiva, att viss å extra ordinarie stat placerad teknisk befattningshavare i nyss angiven ställ-ning skall, då synnerliga skäl så föranleda, kunna beviljas arvode utöver lön för viss begränsad tid. Motsvarande system torde kunna tillämpas även så-som en övergångsform från nu i vissa fall utgående arvoden till måhända lägre löner enligt gällande avlöningsreglementen.

Jag förutsätter, att fabriksstyrelsen såsom ett affärsdrivande verk skall äga enligt av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser fastställa antalet icke-ordi-narie tjänstemän vid fabrikerna i 20:e och lägre lönegrader. I anslutning till vad som förordats beträffande fabriksstyrelsens egen personal torde åtmins-tone tills vidare Kungl. Maj:ts medgivande böra krävas för inrättande av extra ordinarie befattningar i högre lönegrad än 20:e. Vid sådant förhållande torde endast de i C-löneplan placerade befattningarna vid fabrikerna böra underställas riksdagens prövning.

F. Fabriksrörelsens medelsförvaltning.

1. Kapitalbehov.

1942 års bolagsutredning.

Bolagsutredningen har härom anfört följande.

Finansieringsproblemen för de nu ifrågavarande företagen avse dels övertagandet av nu befintliga tillgångar och dels anskaffning av medel

- 1) för byggnadsarbeten och markinköp,
- 2) för maskiner och inventarier samt
- 3) till rörelsekapital.

För närvarande finansieras byggnadsarbeten genom för försvarsväsendets fastighetsfond anvisade kapitalökningsanslag. Inköp av maskiner och inventarier finansieras genom anslag å driftbudgeten, vilket innebär att dessa tillgångar omedelbart avskrivs. Ersättningsanskaffning av maskiner bekostas vid marinen självförsörjande inrättningar av förnyelsefondsmedel. Från och med föregående budgetår infördes en liknande anordning provisoriskt vid verkstadsnämnden underställda fabriker. Vissa förrädsbehållningar och pågående arbeten vid sistnämnda fabriker ha finansierats med anlitande av medel, som förskottterats från arméförvaltningen. Dessa behållningar torde alltså redovisas såsom tillgångar till den del de icke i bokslutet omförts till anslag. Något rörelsekapital har icke anvisats för dessa fabriker och anläggningar. För rörelsens bedrivande erforderliga medel ställas till förfogande av respektive förvaltningsmyndigheter. Det splittrade redovisningssystemet medför, att man icke utan särskilda utredningar kan ur statsbokföringen utläsa storleken av det i de berörda företagen sysselsatta kapitalet.

Riksräkenskapsverket har i olika sammanhang uttalat önskvärldheten av dels att de industriella anläggningarnas byggnader lösbrytas ur försvarsväsendets fastighetsfond och ställas under vederbörande fabrikslednings förvaltning och dels att ett särskilt till beloppet begränsat rörelsekapital anvisas för verkstadsnämndens rörelse.

Vare sig man övergår till statlig affärsdrift eller till bolagsdrift, vinnes den fördelen att samtliga av företagen disponerade tillgångar bli redovisade i ett sammanhang. I redovisnings- och finansieringshänseende ställa sig förhållandena dock helt olika beroende på vilken driftsform som väljes.

Vid statlig affärsdrift organiseras företagen såsom ett eller flera affärsverk med egna kapitalfonder och självständig redovisning mot rikshuvudboken på samma sätt som statens hittillsvarande affärsdrivande verk. Därvid torde så långt möjligt böra tillses, att företagen icke erhålla en mindre konsoliderad ställning än de hade före övergången till affärsdrift. Mark- och byggnadsvärden ävensom för byggnaderna till värdeminskningskonto avsatta belopp böra omföringsvis från försvarsväsendets fastighetsfond överföras till den nya kapitalfonden. Maskinutrustningen, vilken helt anskaffats för medel anvisade å driftbudgeten (skattebudgeten) och alltså är helt avskriven, torde böra upptagas till sitt anskaffningsvärde, varvid motsvarande värde upptages å värdeminskningskonto. Rörelsemedel kunna erhållas dels genom att förskottslikvider för gjorda beställningar ställas till förfogande från förvaltningsmyndigheterna och dels genom ett för ändamålet avsett kapitalökningsanslag. För eventuella ytterligare utvidgningar böra kapitalökningsanslag i vanlig ordning ställas till förfogande å kapitalbudgeten. Företagens hela kapitalbehov blir därmed reglerat.

Enligt bolagsutredningens preliminära beräkning skulle ifrågavarande tillgångars värden den 1 juli 1944 kunna beräknas till

	Kronor .
Markvärden	2,300,000
Byggnadsvärden	26,000,000
Maskinvärden	17,800,000
Rörelsekapital för varor i arbete vid normal drift samt för materialförråd	16,100,000
	62,200,000
Härav beräknas vara avskrivet	36,200,000
varför fondens ingångsvärden preliminärt skulle kunna beräknas till	26,000,000.

Häri ingår icke ammunitionsfabriken i Marieberg, vilken beräknas skola nedläggas, samt icke heller marinens centrala beklädnadsverkstad och oljefabriken i Karlskrona.

För reparationsverkstäderna skulle enligt reparationstjänstutredningen ytterligare erfordras för byggnader och maskinanskaffning 5,900,000 kronor och för rörelsekapital 1,000,000 kronor.

Därtill kommer värdet å de statliga investeringar i vissa skuggfabriker, som enligt bolagsutredningens i det föregående angivna förslag skulle redovisas av det föreslagna bolaget respektive affärsverket.

2. Beredskapskostnaderna och deras täckning.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har i sitt betänkande framhållit, att åtskilliga beredskapsuppgifter komme att åvila de statliga krigsmaterielfabrikerna, oavsett om dessa dreves i bolagsform eller såsom statliga affärsverk. Dessa fabriker måste sålunda i fredstid arbeta med liten kapacitet men vara utbyggda och organiserade för viss fastställd krigskapacitet, till vilken de måste kunna snabbt expandera. På grund härav måste fabrikerna i fredstid ha anställt ett i förhållande till privatindustrien relativt stort antal arbetsledare och arbetare. Fabrikerna måste vidare åtaga sig utbildning av personal för krigstillverkningen, biträda med krigsplanering och vid behov tillhandahålla service åt privatindustrien. Utrustning och anläggningar måste bli överdimensionerade och ofta utföras på ett relativt dyrbart sätt.

Täckning av beredskapskostnaderna skulle enligt förvaltningsutredningens mening kunna ske enligt två alternativa metoder, av vilka den ena bestode i att fabrikerna erhöles särskilt anslag för att fylla beredskapskraven, den andra åter innebure, att kostnaden för beredskapens upprätthållande av fabrikerna uttoges genom en motsvarande förhöjning av priset å de till staten levererade produkterna. Oavsett om fabrikerna skulle drivas i bolags-

form eller i form av statligt affärsverk, förordade förvaltningsutredningen den senare utvägen, eftersom »direkt utgående beredskapsanslag måste sägas innebära en oformlighet ur anslagsteknisk synpunkt».

1942 års bolagsutredning.

Bolagsutredningen har i denna fråga såtillvida delat förvaltningsutredningens uppfattning, att utredningen icke velat förorda särskilda anslag för täckning av beredskapskostnaderna. Vid statens krigsmaterielfabriker vore dessa kostnader nämligen otvivelaktigt att anse såsom löpande kostnader för försvarskrafternas krigsmaterielförsörjning och borde då även utgå från de för krigsmaterielförsörjningen avsedda löpande anslagen. Däremot kunde utredningen icke tillstyrka, att beredskapskostnaderna regelbundet skulle belasta de tillverkade produkterna. Fabrikerna kunde nämligen i så fall lätt komma i ett ogynnsamt läge, därest beredskapskostnaderna steg till sådan höjd, att prisjämförelser med eventuellt konkurrerande privatföretag därigenom omöjliggjordes eller försvårades.

För att förenkla detta problem har utredningen uppdelat beredskapskostnaderna i grupper, vilka behandlats var och en efter sin särskilda karaktär.

1. Kostnader, vilka hänförde sig till särskilda uppdrag eller åligganden, exempelvis tillverkning och utlämning av mallar för uniformstillverkning, modeller, ritningar, verktyg, tillverkningsspecifikationer m. m. ävensom viss annan service åt skuggfabrikerna och privatindustrien, kunde enligt vad utredningen framhållit särskilt kostnadsberäknas och faktureras det beställande statliga organet i samma ordning som leveranser av färdig materiel. Regleringen av dessa kostnader vållade alltså inga svårigheter.

2. Den ränteförlust, som uppkomme genom att fabrikerna av beredskaps-skal nödgades hålla ett i förhållande till rörelsen under fred onödigt stort beredskapslager, kunde täckas genom att staten för ändamålet tillhandahölle ett till beloppet bestämt räntefritt förlagskapital. Icke heller denna kostnad behövde alltså i redovisningshänseende vålla någon svårighet.

3. Tomgångsförluster, det vill säga de kostnader, som uppkomme genom att fabrikerna vore utbyggda och utrustade för en tillverkning som avsevärt överstege fredsbehovet, vore svårare att exakt beräkna. Dessa kostnader inkluderade, förutom ränteförluster, även reparations- och underhållskostnader, experimentkostnader, löner till administrativ personal m. m. Beräkningen av tomgångsförlusterna vållade såtillvida vissa svårigheter som gränsdragningen mellan dessa beredskapskostnader och de kostnader fabrikerna normalt hade att vidkännas delvis bleve godtycklig. Kostnaderna uppkomme emellertid endast vid de fabriker, vilkas kapacitet under fredstid icke helt utnyttjades, och upphörde alltså att vålla svårigheter i den mån kapaciteten bleve utnyttjad. Dessutom borde observeras, att dessa pro-

blem endast hade betydelse för fabriker, som arbetade i konkurrens med privatindustrien, nämligen ammunitionsfabrikerna, gevärsfaktoriet, krutbruket och gasmaskfabriken. Beräkningen av tomgångsförlusten bleve relativt godtycklig eftersom beredskapskostnadens nivå komme att variera i relation till växlingarna i produktionsvolymen. Enligt en preliminär beräkning skulle emellertid den årliga beredskapskostnaden vid en fredsproduktion, som motsvarade vad som erfordrades för att sysselsätta endast en maskinsats vid varje fabrik utom reservfabrikerna i ett skift per dygn, beräknas till omkring en och en halv miljon kronor om året. Det för angivna produktion erforderliga kapitalet beräknades till över 40 miljoner kronor. Det syntes därför sannolikt, att de löpande beredskapskostnaderna komme att uppgå till ett belopp, som nära motsvarade räntan å det i fredsproduktionen sysselsatta kapitalet. Eftersom en normal självkostnadsberäkning borde inkludera kapitalränta och det icke funnes anledning att för de nu ifrågavarande företagen räkna med utdelningsbar vinst, låge den slutsatsen nära till hands, att det överskott, som uppkomme vid korrekt självkostnadsberäkning, kunde användas till täckning av beredskapskostnaden, till den del denna icke överstege nyss angivna nivå. Skulle emellertid kostnaden överstiga denna nivå måste det överskjutande beloppet täckas i särskild ordning, varvid kostnaden borde direkt belasta de för vapen- och ammunitionsförsörjningen avsedda anslagen. I detta sammanhang borde vidare beaktas, att även de enskilda företagen hade beredskapskostnader. Då utredningen här räknat med att särskilda regler borde angivas för finansiering av de statliga företagens beredskapskostnader, har utredningen därför endast syftat på de kostnader, som den privata industrien icke hade vid en motsvarande tillverkning.

3. Kostnadernas budgetära reglering.

1942 års bolagsutredning.

Bolagsutredningen har anført, att enligt nuvarande riksstatsuppställning kostnaderna för nytillverkning i statlig regi endast delvis drabbade de för anskaffning och underhåll av vapen, ammunition och beklädnad m. m. avsedda anslagen. Betydande kostnader för central administration, löner till fast anställd personal, pensionering, förräntning av kapitalet, nybyggnader, förnyelse, underhåll och reparation av byggnader och anläggningar ävensom vissa hyres- och experimentkostnader m. m. samt vissa oförutsedda utgifter redovisades å andra anslag. Vid övergång till bolagsdrift (statlig affärsdrift) måste dessa å olika anslag fördelade kostnader helt eller delvis bestridas av bolaget (affärsföretaget) och påföras den färdiga produkten, vilket medförde en övervåltring av samma kostnader från de berörda specialanslagen till materielanslagen.

I det förslag till omläggning av riksstatens fjärde huvudtitel, som år 1940 framlades av särskilda sakkunniga och som ligger till grund för nuvarande

uppställning av nämnda huvudtitel, hade intagits ett ännu icke slutbehandlat förslag angående redovisningens ordnande vid verkstäder och förråd, enligt vilket dessa i redovisningshänseende skulle behandlas såsom affärsdrivande verk och frikopplas från budgeten, från vilken de skulle erhålla ersättning för utförda arbeten. Enligt detta förslag skulle praktiskt taget samtliga kostnader för verkstäder och större förråd utbrytas från de anslag, å vilka de ditintills redovisats, för att i stället bestridas från vederbörande inrättnings driftstitlar. Vidare skulle förnyelsefonder uppläggas vid samtliga fabriker samt enhetliga regler för självkostnadsberäkning genomföras. Med hänsyn till då rådande beredskapsförhållanden ansågs det emellertid önskvärt, att med den planerade omläggningen av redovisningen vid därav berörda inrättningar finge tills vidare anstå.

Under nuvarande beredskapsförhållanden hade emellertid försvarsväsendets verkstadsnämnd börjat tillämpa ett prissättnings- och redovisningssystem, som omfattade samtliga ovan omnämnda med driften förenade kostnader oberoende av om de enligt hittills tillämpade principer rätteligen skolat belasta andra fredsanslag än materielanskaffningsanslagen, vilket medfört, att sistnämnda anslag kommit att belastas med alla dessa kostnader. Genom att verkstadsnämndens redovisning, även om den vore sakligt motiverad, på grund av vad nu anförts strede mot reglerna för redovisningen mot nu gällande riksstat hade skapats en icke önskvärd oklarhet i redovisningsväsendet, som snarast borde undanröjas. Å andra sidan uppstode vid korrekt användning av den gällande riksstaten vissa inkonsekvenser, såsom att kostnaderna för den från enskilda företag inköpta krigsmaterielen i sin helhet komme att belasta materielanskaffningsanslagen, medan kostnaderna för materiel, tillverkad vid försvarsväsendets egna fabriker, såsom ovan nämnts delvis belastade andra anslag. Sistberörda omständighet kunde naturligtvis vara av betydelse såväl för utnyttjandet av anslagna medel som för fördelningen av beställningar mellan de statliga och de enskilda fabrikerna. Även av dessa skäl vore det önskvärt, att en ändring av det nuvarande redovisningssystemet snarast komme till stånd.

Med hänsyn till vad sålunda anförts måste man enligt bolagsutredningens mening räkna med att en överflyttning av samtliga å olika anslag redovisade kostnader för fabriker och verkstäder till särskilda driftstitlar och därmed indirekt till respektive materielanslag under alla omständigheter måste genomföras.

Bolagsutredningen har även lämnat en specificerad redogörelse för de konsekvenser den ifrågasatta omläggningen skulle medföra i budgettekniskt hänseende. Sedan armé-, marin- och flygförvaltningarna anmodats inkomma med uppgift å de omräkningar av olika riksstatsanslag, som vid bifall till utredningens förslag skulle bli erforderliga, ha nämnda myndigheter anfört följande.

Utlåtanden över bolagsutredningens förslag.

Arméförvaltningens tyg-, intendentur- och civila departement ha anfört.

Vad utredningen anfört angående konsekvenserna i budgethänseende av en övergång till bolagsdrift eller statlig affärsdrift synes icke vara av natur att föranleda någon erinran från departementens sida.

I anslutning till denna avdelning av betänkandet anse sig departementen lämpligen böra till behandling upptaga frågan angående de omräkningar av olika riksstatsanslag, som vid bifall till utredningens förslag bliva erforderliga. Härutinnan är för arméns del följande att anföra.

Vad först beträffar anslaget till Avlöningar till aktiv personal m. fl., kan beträffande anslagsposten 1, Avlöningar till ordinarie tjänstemän, den tilltänkta nyorganisationen beräknas medföra en minskning med i runt tal 245,000 kronor, motsvarande lönerna till viss militär och civilmilitär personal, nämligen 2 överstar, 1 överstelöjtnant, 1 major, 5 kaptener, 4 tygingenjörer, 7 tygförvaltare (5 i Ca 18 och 2 i Ca 15), 12 tygverkmästare (10 i Ca 17 och 2 i Ca 14) samt 3 tygskrivare. Av ovanstående personal tillhöra 1 överstelöjtnant och 1 kapten intendenturkåren (styresman respektive verkstadsintendent vid arméns centrala beklädnadsverkstad), under det att de övriga tillhöra fälttygkåren.

Anslagsposten 7, Arvoden och särskilda ersättningar utöver lön till ordinarie tjänstemän, torde kunna minskas med 13,040 kronor, motsvarande arvoden utgående till styresmannen vid Åkers krutbruk, 2,000 kronor, arbetsofficeren vid ammunitionsfabriken i Karlsborg, 1,500 kronor, arbetsofficerare vid Åkers krutbruk, Carl Gustafs stads gevärsfaktori och ammunitionsfabriken på Marieberg, 4,800 kronor, besiktningsofficer och skottställningsofficer vid gevärsfaktoret, 2,040 kronor, skottställningsunderofficer vid gevärsfaktoret och besiktningsbiträden vid krutbruket, 1,500 kronor, besiktningsofficerare vid ammunitionsfabriken, 1,200 kronor.

Anslagsposten 12, Rörligt tillägg, bör minskas med cirka 40,000 kronor, motsvarande 15 procent å 245,000 kronor samt 26 procent å 13,000 kronor.

Anslagets totala minskning skulle sålunda uppgå till i runt tal 298,000 kronor.

Ovanstående avlöningskostnader, i vad desamma avse personal vid fälttygkåren, belasta för närvarande driften, i det att de för varje budgetår genom verkstadsnämndens försorg omföringsvis tillgodoföras avlöningsanslaget.

I detta sammanhang bör förutskickas, att det synes tveksamt, huruvida den ifrågasatta omorganisationen i verkligheten kommer att möjliggöra ovan angivna minskning av antalet befattningshavare på fälttygkårens stat.

Beträffande fastighetskostnaderna är följande att framhålla.

Nämnda kostnader beröras här i vad avser ammunitionsfabrikerna, gevärsfaktoret, krutbruket och centrala beklädnadsverkstaden, d. v. s. de anläggningar, vilka redovisas under arméförvaltningens delfond av försvarsväsendets fastighetsfond.

De i staten för nämnda fond uppförda posterna skulle röna i stort sett följande inverkan av omorganisationen.

Utgiftsposten A. Reparations- och underhållskostnader m. m. skulle komma att minska med i runt tal 190,000 kronor, därest man beräknar medelsbehovet för ifrågavarande ändamål till ett belopp motsvarande 1.6 procent av vederbörliga fastigheters bokförda byggnadsvärde den 1 juli 1941. Sistnämnda värde uppgick till 11,907,840 kronor.

Vidare kommer posten: Överskott att tillföras riksstatens driftbudget att minska med i runt tal 240,000 kronor, motsvarande 4 procent å fastigheternas den 1 juli 1942 redovisade kapitalvärde, 5,988,235 kronor.

Övriga utgiftsposter komma icke att nämnvärt påverkas. Sålunda utgör avsättningen till värdeminskningskonto för de fastigheter, varom här är fråga, ett ganska obetydligt belopp, högst 5,000 kronor, enär byggnadsvärdena i stort sett äro helt avskrivna utom i vad avser ammunitionsfabriken i Karlstad. Denna fabrik har emellertid ännu icke fullbordats, varför någon årsavskrivning icke beräknats å till denna fabrik hörande byggnader.

I posten Diverse inkomster ingår ett beräknat belopp å 400,000 kronor, avseende den ersättning försvarsväsendets verkstadsnämnd enligt avtal har att erlägga till fonden för disponerade fastigheter. Ifrågavarande inkomstpost kommer följaktligen att minska med sistnämnda belopp. Vidare kommer inkomstposten B: Hyror och arrenden för till enskilda upplåtna lokaler och markområden att minska med cirka 75,000 kronor.

Enligt vad ovan anförts komma sålunda inkomstposterna att minska med cirka 475,000 kronor, under det att utgiftsposternas minskning belöper sig till sammanlagt cirka 435,000 kronor. Härav följer att inkomstposten A: Ersättning för till statsmyndigheter upplåtna lokaler, som i staten beräknas såsom en ren salderingspost, kommer att öka med cirka 40,000 kronor, vilket förhållande medför motsvarande ökning beträffande det under fjärde huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till Ersättning till försvarsväsendets fastighetsfond: Arméförvaltningens delfond.

Erinras bör i detta sammanhang om att den av verkstadsnämnden till fonden erlagda ersättningen, vilken såsom ovan berörts, i staten är beräknad till 400,000 kronor, numera fastställts till 561,700 kronor. De sålunda ändrade ersättningsgrunderna komma att medföra, att i fråga om av nämnden disponerade fastigheter, hyror och arrenden för till enskilda upplåtna lokaler och markområden i viss utsträckning komma att tillfalla verkstadsnämnden. Den till följd härav uppkommande minskningen av nämnda inkomstpost torde enligt uppgift komma att röra sig om cirka 10,000 kronor. — — —

Såsom utredningen framhåller, medför den ifrågasatta omorganisationen att vissa riksstatsanslag av underhålls- och ersättningskaraktär nämligen munderingsanslaget och det reguljära anslaget till vapen och ammunition, måste i viss omfattning uppräknas.

Vad därvid först angår munderingsanslaget får intendenturdepartementet anföra följande.

De kostnadselement, som i detta sammanhang äro av betydelse, kunna icke med någon större grad av säkerhet beräknas, då förhållandena givetvis komma att röna inverkan av huruvida nybyggnad för den föreslagna statliga beklädnadsfabriken kommer till stånd eller icke. De kostnadselement, som påverka munderingsanslaget, torde dock böra preliminärt beräknas till belopp, motsvarande de kostnader, vilka med nuvarande redovisningssystem icke belasta driften vid centrala beklädnadsverkstaden. Dessa kostnader utgöras av löner till styresman och verkstadsintendent, fastighetskostnader samt vederbörlig pensionsersättning för tjänstemän och arbetare, vartill kommer ränta å det i fredsproduktionen sysselsatta kapitalet (jämför sid. 40 i promemorian). Nämnda lönekostnader uppgå till cirka 23,000 kronor, under det att fastighetskostnaderna och kostnaderna för pensionsavsättning torde kunna uppskattas till 30,000 kronor respektive 100,000 kronor. Räntekostnaden torde kunna beräknas till 4 procent å 2,200,000 kronor eller 168,000 kronor; varav ungefär två tredjedelar eller 110,000 kronor torde böra hänföras till arméns munderingsanslag.

Ovan angivna belopp (23,000 + 100,000 + 30,000 + 110,000 =) 263,000 kronor skulle sålunda indirekt bliva en merutgift för det till underhåll och ersätt-

ningsanskaffning avsedda munderingsanslaget. Den utförliga beräkning av nämnda anslag, som verkställdes och framlades vid anmälan av anslagsbehovet för budgetåret 1941/42 skedde emellertid med utgångspunkt från den privata industriens försäljningspriser och rådande prislägen i övrigt på materialier m. m. Då beklädnadsverkstaden visat sig med framgång kunna deltaga i konkurrensen med den privata industrien och då vid driftskalkyler även tidigare inräknats ovannämnda kostnadselement, skulle därav följa, att någon uppräknings av munderingsanslaget icke vore erforderlig. Kommer det att visa sig att vid en övergång till annan driftsform tillverkningsprisen m. m. bliva högre än nu är fallet, måste givetvis hänsyn härtill tagas vid en framtida beräkning av ifrågasvarande anslag.

I fråga om anslaget till vapen och ammunition får tygdepartementet erinra om att detta för tillgodoseende av det normala fredsbehovet avsedda anslag för närvarande är endast uppskattningsvis beräknat. Något bestämt uttalande angående omorganisationens återverkningar på anslagets tillräcklighet kan därför ej göras i annan mån än att detsamma för närvarande icke är beräknat att bestrida tomgångsförluster och beredskapskostnader.

I övrigt synes enligt departementens uppfattning någon omräkning av riksstatsanslag ej erforderlig.

Marinförvaltningen har anfört.

Det åligger jämväl marinförvaltningen att inkomma med förslag till de omräkningar av olika riksstatsanslag, som vid bifall till utredningens förslag bliva erforderliga.

För närvarande synes denna fråga kunna besvaras allenast genom uppskattning av de kostnader, som belöpa sig å befintliga verkstäder men som ej uppföras bland driftskostnaderna och därför ej ingå i självkostnadsberäkningarna av priser å produkterna. I vad angår centrala beklädnadsverkstaden utgöras dylika kostnader av

dels avlöning till verkstadschefen, lönegrad Oa 5, avlöningsanslaget,

dels underhållskostnad för verkstadslokalerna — beräknad till omkring 10,000 kronor,

dels pensionskostnader för den vid verkstaden anställda personalen, vilka kostnader — med tillämpning av den av bolagsutredningen tillämpade approximativa beräkningsmetoden, 10 procent av arbetslönernas summa — uppskattas till 60,000 kronor,

dels ock — eventuellt — försäkringskostnader; dylika kostnader förekomma ej för närvarande och bolagsutredningen gör ej något bestämt uttalande, huruvida statliga bolag skola teckna försäkringar.

Summan av nu angivna kostnader skulle alltså representera den merkostnad, som beklädnadsanslaget skulle få vidkännas därest självkostnadsprisberäkningarna kompletterades med kostnadselementen i fråga.

För den händelse, att det statliga bolaget skulle disponera någon del av beklädnadsverkstadens lokaler, finge härför utgående ersättning tillgodoföras marinförvaltningens andel av försvarsväsendets fastighetsfond.

Beträffande oljefabriken i Karlskrona beräknas föreståndarens och en assistents löner till 4,800 kronor motsvara nedlagt arbete vid fabriken. Dessa tjänster torde dock icke kunna indragas med hänsyn därtill, att de jämväl och till större delen ingå i laboratorieverksamhetens organisation.

Vidare uppgå lönerna till arbetare och förmän till omkring 48,000 kronor för

år. Enligt förut angiven beräkningsgrund skulle pensionskostnaden alltså utgöra omkring 4,800 kronor.

För flottans skifferoljeverk uppskattas arbetslönernas årsbelopp till i runt tal 850,000 kronor. Pensionskostnader bleve enligt ovan följaktligen 85,000 kronor.

Till underhåll av byggnaderna har för budgetåret 1943/44 begärts 50,000 kronor.

För centrala torpedverkstaden uppgår anslagsbehovet för byggnadernas underhåll under budgetåret 1943/44 till 20,000 kronor.

En övergång till bolagsdrift skulle alltså, såvitt nu kan bedömas, nödvändiggöra omräkning av riksstatsanslag sålunda:

en beställning i lönegrad Oa 5 kan eventuellt avföras från avlöningsanslaget; samt

utgifterna enligt staten för försvarsväsendets fastighetsfond, marinens del-fond, torde kunna minskas med i runt tal 80,000 kronor.

Flygförvaltningen har rörande motsvarande spörsmål yttrat, att inrättande av de föreslagna bolagen icke medförde överförande av kapitaltillgångar eller underhållskostnader från flygvapnet, varför någon reduktion av flygvapnets anslag därmed icke kunde åvägabringas. Bolagsutredningen hade påpekat, att en dylik reduktion borde medföra motsvarande ökning av anslagen till försvarskrafternas försörjning. Med anledning härav hade flygförvaltningen från de övriga centrala myndigheterna inhämtat uppgifter i vad mån den av dessa uträknade reduceringen borde föranleda en ökning av flygvapnets anslag. Resultatet av den vidtagna undersökningen vore upptaget i en bilaga till ämbetsverkets utlåtande.

I berörda bilaga har anförts.

Under nästa budgetår beräknas utbetalningar till krigsmaterielnämnden och verkstadsnämnden för tillverkning för flygvapnet vid försvarsväsendets fabriker av eldvapenammunition och signalpatroner m. m. till 3.5 miljoner kronor och av reservdelar för handvapen, kulsprute- och bombmateriel till 1 miljon kronor, tillhopa 4.5 miljoner kronor. I övrigt beräknas icke någon tillverkning vid de försvarsväsendets fabriker för vapen, ammunition, beklädnad m. m., vilka skulle ifrågakomma att övertagas av bolag, komma att ske för flygvapnets räkning.

Den tillverkning, som sålunda ifrågakommer för flygvapnets räkning, belastas redan nu, enligt inhämtade upplysningar från arméförvaltningen, med kostnader för såväl hyra som kapitalavskrivningar och avlöning, vadan sådana kostnader nu icke särskilt belasta riksstaten i vad sagda tillverkning beträffar. På grund härav finnas enligt samma uppgift icke medel att vid övergång till bolagsdrift överföra till anslagen för flygvapnets försörjning från annat å riksstaten uppfört anslag.

Utredningen har i detta sammanhang förutsatt, att tomgångsförlusterna vid ammunitionsfabriken, gevärsfaktoriet, krutbruket och gasmaskfabriken i viss utsträckning skola belasta anslagen till vapen och ammunition. Nämda kostnader borde i så fall enligt *arméförvaltningens tygdepartement*s uppfattning redovisas å särskild titel under vederbörligt anslag. Emellertid har tygdepartementet ifrågasatt, huruvida icke medel för täckning av ifrågavarande kostnader lämpligen borde anvisas å särskilt riksstatsanslag.

4. Beräkningen av överskott.

1942 års bolagsutredning.

Bolagsutredningen har i förevarande hänseende anfört.

Vid övergång till statlig affärsdrift måste man utgå från att de omständigheter, som föranledde tillskapandet av en räntebelastning i form av ett fiktivt överskott för statens allmänna fastighetsfond och därmed för försvarsväsendets fastighetsfond, vid de nu ifrågavarande inrättningarna icke äro relevanta. Det gällde där att skapa möjligheter att fördela kostnaderna för fastighetsförvaltningen å ett stort antal myndigheter. Emellertid har det visat sig, att räntebeloppet, som av enbart statsfinansiella skäl beräknas på en konstruerad och delvis godtycklig värdering och som delvis blir för lågt beroende på höga engångsavskrivningar, icke är helt användbart för en säker kostnadsberäkning. Vad som främst är av intresse är statens verkliga nettokostnad, vilken i fråga om fastighetsredovisningen endast kan erhållas genom att subtrahera »överskottet» från ersättningsanslagen. För de nu ifrågasatta företagen skulle en motsvarande ränteberäkning med hänsyn till den av beredskapshänsyn framtvingade överdimensioneringen snarare försvåra än underlätta kostnadsberäkningen. Såsom tidigare omnämnts uppkomma beredskapskostnader vid flertalet ifrågavarande fabriker och självförsörjande inrättningar genom att de äro utbyggda, utrustade och organiserade för en avsevärt större rörelse än som kan drivas under fred. I de fall då denna kostnad icke kan täckas av företagens egna överskottsmedel måste särskild ersättning tillföras företagen från anslag å fjärde huvudtiteln utöver de likvider som för fullgjorda leveranser tillföras bolaget från samma huvudtitel. Det måste då framstå såsom irrationellt att av dessa medel tillskapa en vinst att tillföras riksstatens inkomstsida.

Utlåtande över bolagsutredningens förslag.

Riksräkenskapsverket har i ämnet anfört i huvudsak följande.

Vad angår frågan om redovisningen i rikshuvudboken av de i omhandlade industrianläggningar investerade kapitalmedlen, vill riksräkenskapsverket erinra därom, att enligt principerna för statens kapitalredovisning de å statens kapitalfonder redovisade tillgångarna skola i den mån de icke lämna en mot den genomsnittliga statsskuldräntan svarande avkastning, avskrivas. I tillämpningen har dock avskrivningens omfattning såtillvida begränsats, att sådan avskrivning varom här är fråga icke skett å i kapitalfondernas tillgångar ingående markvärden. — — — Med hänsyn till arten av den vid nu ifrågavarande industrianläggningar bedrivna verksamheten förutsätter riksräkenskapsverket i likhet med bolagsutredningen, att prissättningen av verksamhetens produkter så avväges, att på längre sikt varken vinst eller förlust å rörelsen uppstår. Något överskott å rörelsen att tillföras driftbudgetens inkomstsida skulle sålunda icke kunna påräknas.

— — — Vid sådant förhållande borde alltså enligt principerna för statens kapitalredovisning de i rikshuvudboken redovisade industrianläggningarnas kapitalvärden avskrivas utom vad avser markvärden. För genomförande av en dylik avskrivning erfordras anvisande av särskilda anslag å driftbudgeten. Hinder synes icke böra möta, att fördela anslagsmedlen för avskrivningen på ett begränsat antal budgetår. — — —

Med hänsyn till att en reglering av de olika kapitalvärden, som tillkommit under

kristiden, ändock måste ske när det nuvarande krisläget upphört, anser riksräkenskapsverket icke nödvändigt att påyrka en omedelbar lösning av nu ifrågakvarande avskrivningsspörsmål.

Departementschefen.

Omhändertages fabriksrörelsen av ett statligt affärsverk, böra fabrikernas tillgångar och skulder, inklusive avskrivnings- eller värdeminskningskonton, upptagas till redovisning å en särskild i rikshuvudboken uppförd kapitalfond. Över denna kapitalfond böra redovisas fabrikernas samtliga driftskostnader och inkomster. Inkomsterna utgöras huvudsakligen av militärmyndigheternas likvider för levererad materiel och utförda arbeten, eventuellt ersättning för beredskap m. m.

Enligt vad bolagsutredningen förordat böra till en sådan fond överföras de tillgångar, som disponeras av respektive fabriker, med de värden till vilka dessa tillgångar vid tiden för överförandet äro uppförda i rikshuvudboken. Detta innebär, att mer än hälften av byggnadsvärdet samt hela värdet för maskiner och inventarier kommer att i fonden redovisas såsom avskrivet. Härvid erfordras endast beslut om att de av fabrikena disponerade fastigheterna skola omföringsvis överföras från försvarsväsendets fastighetsfond till den nya kapitalfonden, att de till fastighetsfondens värdeminskningskonto för de ifrågakvarande byggnaderna avsatta beloppen skola överföras till ett under den nya fonden upplagt värdeminskningskonto samt att maskin- och inventarietvärden i den nya fonden skola upptagas med sina anskaffningsvärden, varvid motsvarande belopp böra uppföras å värdeminskningskonto.

Något rörelsekapital för fabrikena har hittills icke anvisats. I stället har arméförvaltningens civila departement utan särskild medelsanvisning tillhållit verkstadsnämnden för rörelsens bedrivande erforderliga medel inom ramen för anvisade materielanslag. Riksräkenskapsverket har i annat sammanhang framhållit, att detta förhållande icke vore tillfredsställande samt uttalat önskvärdheten av att särskilt rörelsekapital anvisas. Även verkstadsnämnden har ansett, att ett rörelsekapital bör ställas till fabriksledningens förfogande. Något utformat förslag i detta ärende har dock ännu icke förelagts Kungl. Maj:t.

Behovet av rörelsekapital, som för närvarande uppgår till mycket betydande belopp, har av bolagsutredningen beräknats skola under fredsförhållanden uppgå till omkring 16 miljoner kronor, vartill skulle komma 1 miljon kronor för de av reparationstjänstutredningen föreslagna verkstäderna. Bolagsutredningens beräkningar rörande kapitalbehovet ha godtagits av remissmyndigheterna.

Då rörelsemedel hittills utan särskild medelsanvisning ställts till verkstadsnämndens förfogande, måste en anslagsmässig reglering av denna fråga ske i form av ny anslagsanvisning. När ytterligare utredning rörande verkstadsnämndens (fabriksstyrelsens) behov av rörelsemedel föreligger, torde denna fråga böra underställas riksdagens prövning. I avvaktan härpå torde arméförvaltningens civila departement (försvarets civilförvaltning) även i fort-

sättningen kunna förskottsvis tillhandahålla verkstadsnämnden erforderliga medel.

De av bolagsutredningen angivna tillgångarnas värden ha av utredningen beräknats till omkring 62 miljoner kronor, vartill skulle komma av reparations-tjänstutredningen beräknade nya tillgångsvärden på 6.9 miljoner kronor. På grund av pågående nybyggnader kunna dessa värden bli högre än de av bolagsutredningen angivna. Därtill komma värdena å vissa skuggfabrikers tillgångar.

Huvudparten av dessa tillgångar beräknas emellertid vara avskriven, varför kapitalvärdet blir relativt lågt eller enligt bolagsutredningens beräkning omkring 26 miljoner kronor, varav 16 miljoner skulle motsvaras av rörelsekapitalet. Genom tillkomsten av de berörda större reparationsverkstäderna och skuggfabrikerna samt vissa pågående nyanläggningar torde kapitalvärdet bli högre än nu angivits.

Jag förutsätter, att redovisningen av vissa tillgångar vid skuggfabrikerna m. m. skall ske enligt bestämmelser, som sedermera komma att utfärdas av Kungl. Maj:t.

Bolagsutredningen har utgått från att något överskott för de i fabrikerna investerade kapitalmedlen icke skall tillföras budgetens inkomstsida. Riksräkenskapsverket har härtill erinrat, att dessa kapitalmedel i så fall borde avskrivas genom för ändamålet anvisat avskrivningsanslag. Ett bifall till riksräkenskapsverkets förslag skulle medföra, att avskrivningsanslag skulle behöva anvisas för täckning av samtliga i dessa fabriker för byggnadsändamål investerade och till pågående byggnadsarbeten anvisade medel ävensom för täckning av till fabrikernas förfogande ställda rörelsemedel, varvid avskrivningen skulle belasta driftbudgeten i stället för fabrikernas driftsmedel. Avskrivning av rörelsemedlen skulle i så fall kunna undvikas, därest rörelsemedel ställdes till förfogande i samma ordning som hittills eller anvisades såsom förlagskapital. Riksräkenskapsverket har emellertid, med hänsyn till att en reglering av de olika kapitalvärden, som tillkommit under kristiden, ändock måste ske, när det nuvarande krisläget upphört, icke påyrkat en omedelbar lösning av nu ifrågavarande avskrivningsspörsmål.

Om särskilda medel böra anvisas för täckning av beredskapskostnaderna och fabrikerna därvid redovisa ett överskott att tillföras budgetens inkomstsida, medför detta, att fjärde huvudtitelns slutsumma i motsvarande mån ökas. Samma förhållande inträffar även, om avskrivning av de i den nya fonden investerade tillgångarna helt bestrides med fabrikernas driftsmedel i stället för såsom hittills till viss del med särskilda avskrivningsanslag.

De för pågående byggnadsarbeten vid fabrikerna redan anvisade avskrivningsanslagen skulle i så fall icke vidare behöva tagas i anspråk. Med hänsyn till fabrikernas övervägande beredskapskaraktär finner jag emellertid tills vidare lämpligast, att vid om- och nybyggnader hälften av byggnadskostnaderna även i fortsättningen i samma ordning som hittills bestridas från driftbud-

geten, varvid endast det återstående byggnadsvärdet blir föremål för framtida avskrivning med fabrikenas driftsmedel.

De anslag för uppförande av fabriksfastigheter eller utbyggnad av fabriker, som anvisats såsom investeringsanslag för försvarsväsendets fastighetsfond, böra från den dag den nya kapitalfonden inrättas i stället anses anvisade såsom investeringsanslag i denna fond. Sedan fonden inrättats, böra alla anslag för nyanläggning och utvidgning av nytillverkande fabriker ävensom för nyanskaffning av maskiner och inventarier samt ökning av rörelsekapital uppföras såsom investeringsanslag för den nya fonden.

Såsom bolagsutredningen påpekat, kommer den nya fondbildningen att medföra omräkning av ett flertal anslag under fjärde huvudtiteln. Då jag i det följande förutsätter, att den nya kapitalfonden inrättas först från och med budgetåret 1944/45, torde med de omräkningar, som för framtiden kunna visa sig erforderliga, få anstå till statsregleringen för nämnda budgetår.

I anslutning till vad sålunda anförts torde riksdagens medgivande att inrätta en ny kapitalfond, förslagsvis benämnd försvarets fabriksfond, enligt i huvudsak ovan angivna riktlinjer böra inhämtas.

III. Fortifikations- och byggnadsförvaltningen.

Den militära fastighetsförvaltningens uppgift är att handlägga ärenden angående försvarsväsendets fastighetsbestånd, som i sig inrymmer befästningar, kaserner och andra husbyggnader, väg- och vattenbyggnader, specialbyggnader och domäner. Med hänsyn till denna uppdelning av fastighetsbeståndet kunna de till fastighetsförvaltningen hörande ärendena uppdelas i sju grupper, nämligen befästningsärenden, kasern- och andra husbyggnadsärenden, väg- och vattenbyggnadsärenden, ärenden angående militära specialbyggnader, domänärenden, ärenden angående fastighetsförvaltning i rättsligt hänseende samt kontrollärenden.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har såsom i tidigare sammanhang anförts föreslagit, att den för närvarande försvarsgrensvis organiserade fastighetsförvaltningen skulle sammanföras till en för försvaret gemensam fortifikationsförvaltning. I denna borde ingå en fortifikationsavdelning för handläggning av befästnings- och mobiliseringsärenden m. m., en kasernbyrå för handläggning främst av de med försvarsväsendets förläggningar sammanhängande nybyggnads- och underhållsfrågorna samt en domän- och civilavdelning för förvaltningen av övningsfält, förvärv och försäljning av fast egendom, utförande av kronans talan i rättegångar ävensom handläggning av kamerala frågor m. m. Den konstruktiva och praktiskt byggnadstekniska verksamheten borde omhänderhavas av två vid sidan av avdelningarna

organiserade kontor, ett konstruktionskontor och ett byggnadskontor. För teknisk-ekonomisk kontroll borde inrättas ett kontrollkontor. Slutligen borde finnas en chefsexpedition samt för upprätthållande av erforderlig kontakt med flygvapnets ledning en flygassistent.

Förvaltningsutredningen har framhållit, att fortifikationsförvaltningens uppgifter komme att vara såväl rent militära som civilt byggnadstekniska. Detta förhållande måste sätta sin prägel på förvaltningens organisation och personalsammansättning. Betydelsen av tillgång på ökad civil sakkunskap i det fastighetsförvaltande organet hade på senare tid starkt trätt i förgrunden. Emellertid vore det nödvändigt att tillskapa förutsättningar för att den militära personal, som skulle handha främst befästningsärendena, bibringades jämväl erforderlig teknisk kompetens och skicklighet. Då befästningsverksamheten aldrig kunde bli så omfattande, att den ensam motiverade en personalkår av sådan storleksordning, att ett gott personval för ledande poster kunde påräknas, bleve det nödvändigt att i en gemensam kår sammanföra den personal, som omhändertog såväl befästningsväsendet som andra militära byggnadsuppgifter.

Med beaktande av dessa synpunkter har förvaltningsutredningen framlagt följande förslag till personalorganisation för fortifikationsförvaltningen.

Chefen för fortifikationsförvaltningen borde kunna vara antingen militär eller civil. Av övriga chefsposter borde befattningarna såsom chefer för chefsexpeditionen, fortifikationsavdelningen, kasernavdelningen och kontrollkontoret samt såsom flygassistent upprätthållas av militär personal. Cheferna för domän- och civilavdelningen samt konstruktionskontoret borde vara civila, medan chefen för byggnadskontoret i regel borde vara civil men i vissa fall kunde tänkas vara militär.

Det totala personalbehovet för fortifikationsförvaltningen har av utredningen angivits till 9 befattningshavare med lön enligt löneplan C i civila avlöningsreglementet, 40 befattningshavare med lön enligt löneplan A samma reglemente, 67 civiltekniska befattningshavare med extra ordinarie anställning, 28 officerare och underofficerare på aktiv stat, 5 civilmilitära befattningshavare (departementsskrivare), 25 pensionerade officerare och underofficerare i arvodesbefattning ävensom viss icke-ordinarie kontors-, vakt- och annan personal.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen, som ansett en flygfältssektion i flygförvaltningen under alla förhållanden erforderlig, ha avstyrkt förslaget om inrättande av en fortifikationsförvaltning. I varje fall borde frågan uppskjutas tills flygvapnets pågående utbyggnad blivit helt fullbordad. Den föreslagna organisationen vore icke betingad av verkets huvudsakliga fredsuppgift att förvalta fastighetsfondens kapital.

Enligt *arméförvaltningens* mening vore den föreslagna organisationen i stort sett ändamålsenlig och väl lämpad för sina uppgifter.

Marinförvaltningen har framhållit, att den del av fastighetsfonden, som berörde örlogsvarven eller eljest hörde under varvschefs förvaltning, borde underställas marinförvaltningen.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha funnit den föreslagna organisationen väl stor samt ifrågasatt, om ej uppgifter av uteslutande civilteknisk natur, såsom utförande av arbetsritningar, konstruktioner och byggnadsutförande, skulle kunna sammanföras med likartade uppgifter inom statens civila byggnadsverksamhet, eventuellt hos ett nytt statligt organ. Däremot borde principutformningen rörande byggnadsverksamheten och förvaltningen av militära byggnadsanläggningar ankomma på respektive försvarsgrensförvaltningar. Principprojekterandet av industrianläggningar, varv m. m. samt dessas förvaltning borde ankomma på de organ, som handhade driften vid dem. Nämnderna förordade ytterligare utredning rörande ifrågavarande spörsmål.

Inom 1940 års militära byggnadsutredning ha yppats olika meningar rörande förslaget, varvid å ena sidan byggnadsutredningens majoritet funnit förslaget innebära en redig och lämplig uppdelning av verksamheten, medan flera reservanter riktat delvis sinsemellan skiljaktiga anmärkningar mot det samma.

Byggnadsstyrelsen har framhållit, att nybyggnadsverksamheten för försvarsväsendet efter de närmaste 4—5 åren syntes bli mycket begränsad, varför med en centralisering av densamma borde anstå tills vidare och frågan borde erhålla en provisorisk lösning. Fastighetsförvaltningen i egentlig mening syntes däremot kunna centraliseras tidigare. Den föreslagna organisationen borde under alla förhållanden kunna avsevärt förenklas. Domänförvaltningen kunde eventuellt överföras till domänstyrelsen. Den byggnadstekniska sakkunskapen borde komma till användning i vida högre grad än förvaltningsutredningen avsett. Frågan om den militära fastighetsförvaltningen borde underkastas förnyad utredning, varvid även borde närmare omprövas frågan om sammanförande av all statlig byggnadsverksamhet till ett gemensamt organ.

Statskontoret har anfört, att organisationen av fortifikationsförvaltningen komme att påverkas av utredningen rörande utnyttjandet av ingenjörtekniskt utbildad personal inom försvarsväsendet ävensom av den i det följande närmare berörda inom besparingsberedningen verkställda utredningen av intendenten K. Bildmark. Byggnadstekniskt utbildad personal borde i vida större utsträckning än som föreslagits anlitas för arbetsuppgifternas fullgörande.

Statens krisrevision, som i princip biträtt förslaget om en gemensam fortifikationsförvaltning, har framhållit, att förvaltningsutredningen behandlat frågan om den militära fastighetsförvaltningen såsom ett övervägande mi-

litärt problem, medan i den av Bildmark verkställda utredningen den civila byggnadstekniska fackkunskapen skjutits starkt i förgrunden. Båda förslagen syntes väl ensidigt framhäva var sin sida av problemet. En kommitté med representanter för båda meningsriktningarna borde utreda frågan ytterligare.

1941 års revisionsutredning har ansett det knappast möjligt att finna en tillfredsställande lösning på grundval av förvaltningsutredningens och Bildmarks förslag, vilka uppvisade motsättningar på viktiga punkter. Frågan borde därför underkastas ytterligare utredning, varvid borde beaktas frågan om den statliga byggnadsverksamheten över huvud samt om lokalförvaltningen av statens fastigheter.

Statens industrikommission har biträtt förslaget om sammanförande av byggnadsverksamheten till ett organ men funnit den föreslagna organisationen alltför stor för förhållandena efter den närmaste femårsperioden.

Enligt svenska teknologföreningens mening vore en centralisering av fastighetsförvaltningen rationell. Emellertid hade den tekniska byggnadssakkunskapen i allmänhet ej fått tillräckligt inflytande enligt förvaltningsutredningens förslag.

Försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund, som ansett, att organisationen av fortifikationsförvaltningen borde göras med hänsyn till arbetets faser i kronologisk ordning, har framlagt ett med utgångspunkt därifrån utarbetat förslag.

Svenska arkitekters riksförbund har funnit utredningens förslag icke i allo lämpligt och godtagbart. Utredningen hade såvitt gällde husbyggnader påtagligt undervärderat projekteringsarbetets praktiska och ekonomiska betydelse. För fredsförhållanden innebure förslaget, att fortifikationsförvaltningen komme att bli överorganiserad.

Inom besparingsberedningen verkställd utredning.

Sedan besparingsberedningen i samråd med statens krisrevision tillkallat intendenten K. Bildmark att såsom sakkunnig verkställa utredning angående besparings- och rationaliseringsåtgärder i fråga om underhållet av staten tillhöriga, för den civila statsförvaltningen och försvarsväsendet disponerade byggnader, har Bildmark den 23 februari 1942 till besparingsberedningen överlämnat utredning i ämnet.

Utredningsmannen har framhållit, att fortifikationsofficerarna, vilka handlade husbyggnadsärendena såväl i arméförvaltningens fortifikationsstyrelse som vid arméfördelningarna, erhöle en mycket begränsad teoretisk utbildning i byggnadstekniska ämnen och att man därför icke kunde påräkna, att de skulle besitta den fackkunskap å husbyggnadsområdet, som numera krävdes. En helt ny organisation, med fackmän som befattningshavare, måste inrättas i stället för arméns nuvarande fastighetsförvaltning. Fortifikationsstyrelsens kasernbyrå borde sålunda ersättas med ett organ,

som kunde omhänderha alla lantförsvarets husbyggnadsfrågor, såväl utredningar som nybyggnads- och förvaltningsärenden. Den kännedom, utredningsmannen vunnit beträffande marin- och flygförvaltningarnas motsvarande organisationer, skulle närmast peka på att ett för hela försvarsväsendet gemensamt husbyggnadsorgan skulle vara den lämpligaste lösningen. Arbetsuppgifterna bleve emellertid, åtminstone vid starten och den närmaste tiden därefter, så maktpåliggande, att det syntes vara skäl att till en början endast skapa en organisation för arméns räkning, förslagsvis benämnd arméns byggnadsdepartement, och låta denna träda i funktion samt först därefter infoga de båda andra försvarsgrenarnas byggnadsfrågor i densamma. I avvaktan därpå borde marinförvaltningen provisoriskt tillföras erforderligt antal byggnadstekniskt sakkunniga befattningshavare. Jämväl vården av byggnaderna borde handhavas av byggnadsdepartementet i den mån underhållet icke ålåg eventuella arrendatorer. Vad anginge fastigheterna i övrigt kunde det ifrågasättas, att dessa överflyttades till domänstyrelsens förvaltning och till erforderlig del utarrenderades till arméförvaltningen, som sålunda skulle kunna frigöras från åtskilliga ärenden, som sammanhörde med driften av jordbruk och skogsvård. Ytterligare borde övervägas, huruvida fortifikationsstyrelsens befästningsbyrå borde samordnas med det föreslagna byggnadsdepartementet eller om byrån skulle utgöra kärnan i en fortsatt fortifikationsstyrelse.

Utredningsmannen har slutligen föreslagit, att för omhänderhavande av arbetsuppgifterna ute i landet med avseende å fastigheternas underhåll skulle tillsättas byggnadsinspektörer och byggnadskontrollanter, varjämte vid respektive kasernetablissemang skulle inrättas arvodesbefattningar huvudsakligen för skötandet av de administrativa och ekonomiska uppgifter, som nu åvila kasernofficerare och kasernunderofficerare.

Besparingsberedningen har i en den 25 april 1942 dagtecknad promemoria, utan att ha tagit ståndpunkt till de av utredningsmannen framlagda organisationsförslagen, understrukt den synnerliga angelägenheten av att husbyggnadsteknisk sakkunskap insattes att leda och utföra det stora underhållsarbetet på statens fastigheter.

Yttranden över den inom besparingsberedningen verkställda utredningen.

Över den av intendenten Bildmark verkställda utredningen ha yttranden avgivits av ett flertal myndigheter och sammanslutningar. Här torde endast böra lämnas en redogörelse för de huvudsakliga synpunkter, som därvid anförts.

De i ärendet hörda militära myndigheterna, *överbefälhavaren*, *armé- och marincheferna*, *chefen för flygvapnet* och *flygförvaltningen* samt *armé- och marinförvaltningarna*, ha samtliga avstyrkt de framlagda förslagen, varvid från flera håll framhållits, att utredningen grundats på alltför ytliga undersökningar och bristande förtrogenhet med föreliggande komplicerade problem.

I flera av yttrandena har tillika särskilt framhållits, att befästningsärendena icke borde skiljas från kasernärendena.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha ansett de av utredningsmannen föreslagna åtgärderna i och för sig välbetänkta och nödvändiga. Särskilt viktigt vore, att de centrala och lokala organen tillfördes byggnadsteknisk sakkunskap i betydligt ökad omfattning.

Enligt *byggnadsstyrelsens* mening borde med genomförande av en centralisering av försvarsväsendets byggnadsförvaltning tills vidare anstå. Detta borde dock icke hindra, att åtgärder snarast möjligt vidtoges för en behövlig omorganisation. Byggnadsstyrelsen förutsatte, att ytterligare utredning verkställdes. Därvid borde frågan om ännu starkare centralisering närmare undersökas.

Statskontoret och *riksräkenskapsverket* ha funnit ökad husbyggnadsteknisk sakkunskap på den militära fastighetsförvaltningens område påkallad.

1941 års *revisionsutredning* har förordat ytterligare utredning, varvid den statliga byggnadsverksamheten över huvud borde beaktas.

Statens industrikommission, som ansett det icke vara riktigt att helt underkänna den nuvarande organisationen, har framhållit, att omorganisationen av fastighetsförvaltningen icke borde genomföras i så snabb takt, att effektiviteten äventyrades genom rådande brist på kunniga tekniker.

Redan vidtagna provisoriska organisationsåtgärder.

För vinnande av ökad effektivitet och samordning inom försvarsväsendet på det byggnadstekniska området ha under det senaste året, såsom i det föregående redan antytts, vidtagits flera åtgärder av provisorisk natur.

Inom *arméförvaltningens fortifikationsstyrelse* har sålunda enligt Kungl. Maj:ts beslut den 30 januari 1942 inrättats ett särskilt byggnadskontor under civil chef med uppgift att handha den praktiska byggnadstekniska verksamheten inom styrelsen. Byggnadskontoret, som är organiserat på en expedition med tillhörande sekretariat, en planeringssektion, en husbyggnadssektion, en befästningsbyggnadssektion, en upphandlingssektion, en konstruktionssektion och en beredskapssektion, har utrustats med omfattande civil byggnadsteknisk sakkunskap.

Jämväl inom *flygförvaltningen* ha genomförts vissa provisoriska åtgärder i angivet syfte. Sedan sålunda enligt Kungl. Maj:ts beslut den 19 juni 1942 från och med den 1 juli 1942 anstälts en civil byggnadschef inom flygförvaltningen, har enligt Kungl. Maj:ts beslut den 30 oktober 1942 inom ämbetsverkets byggnadsavdelning genomförts en omorganisation, innebärande att avdelningen organiserats på ett nybyggnadskontor under byggnadschefen, en flygfältsbyrå, likaledes med civil chef, en underhållssektion, en juridisk detalj, en domändetalj, en bokföringsdetalj, en personaldetalj

och en expedition. Nybyggnadskontoret, som i sin tur uppdelats i två underavdelningar, planerings- och konstruktionsbyrån samt arbetsbyrån, vardera omfattande ett antal sektioner, har tillförts teknisk sakkunskap i stor omfattning.

I syfte att effektivisera *samarbetet* mellan de tre organ — arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, marinförvaltningens fortifikationsavdelning och flygförvaltningens byggnadsavdelning — som inom försvaret handha byggnadsverksamheten, har Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1942 meddelat vissa bestämmelser, i huvudsak innebärande skyldighet för nämnda byggnadsorgan att söka åvägabringa enhetlighet beträffande entreprenadkontrakt, arbetsbeskrivningar m. m., åstadkomma en ur arbetsmarknadsynpunkt lämplig fördelning av byggnadsverksamheten samt en lämplig fördelning av tillgänglig materiel ävensom för kostnadernas nedbringande vidtaga åtgärder för rationalisering och standardisering. Kungl. Maj:t har uppdragit åt tillförordnade chefen för fortifikationsstyrelsen översten N. J. E. Carlquist att taga initiativ till här berörda åtgärder.

I skrivelse den 14 oktober 1942 har översten Carlquist inkommit med redogörelse för de huvudsakliga åtgärder av nyss angiven art, som vidtagits före den 1 i samma månad, samt därvid meddelat, att för ändamålet tillsatts en av representanter för de tre försvarsgrensförvaltningarna sammansatt samlarbetsdelegation, vars verksamhet givit till resultat, att ett flertal av de i Kungl. Maj:ts beslut den 30 juni 1942 angivna åtgärderna redan genomförts eller vore under genomförande.

Slutligen må anmärkas, att Kungl. Maj:t genom beslut den 21 augusti 1942 fastställt *standardritningar* till vissa för försvarsväsendet avsedda byggnader jämte till ritningarna hörande normer och byggnadsbeskrivningar att, där ej Kungl. Maj:t i särskilda fall annorlunda beslutar, i huvudsak lända till efterrättelse vid uppförandet av byggnader av ifrågavarande slag. I samband med fastställandet av standardritningarna har det varit möjligt att lösgöra 1940 års militära byggnadsutredning från den direkta befattningen med nybyggnader för försvaret, så att utredningen i stället kunnat koncentrera sig bland annat på erforderliga reparations- och ändringsarbeten.

Departementschefen.

Jag har redan i det föregående redogjort för min principiella inställning till frågan om den militära fastighetsförvaltningen och därvid förordnat en koncentration av den centrala förvaltningsverksamheten på förevarande område. Emellertid har jag i nuvarande läge och med den synnerligen omfattande byggnadsverksamhet på försvarets område, som för närvarande pågår och är att förutse för de närmaste åren, ansett försiktigast att icke nu genomföra en sådan reform utan dröja därmed till dess det byggnadsprogram, som ingår i försvarets femårsplan, blivit i det närmaste genomfört. Olägenheterna med ett uppskov i frågan torde för övrigt ha i väsentlig mån minskats genom de

i det föregående berörda provisoriska åtgärderna på förevarande område. Många av de från olika håll påtalade bristerna i den nuvarande organisationen torde därigenom ha undanröjts, så långt detta är möjligt under rådande forcerade byggnadsverksamhet.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen för föreliggande två organisationsförslag, 1941 års militära förvaltningsutrednings och det av intendenten Bildmark utarbetade, ävensom de däröver avgivna yttrandena, är frågan om den militära fastighetsförvaltningens ordnande föremål för mycket delade meningar. Å ena sidan föreligger den uppfattning, som kommit till uttryck i förvaltningsutredningens förslag och som går ut på att de militära myndigheterna och militärt utbildad personal böra erhålla stort inflytande på hithörande frågor, icke blott beträffande befästningsanläggningar utan även i fråga om byggnaders uppförande och förvaltning. Å andra sidan har i Bildmarks utredning föreslagits inrättande av ett särskilt organ under civil ledning och med civil arbetskraft, till en början blott för armén, med uppgift att handha husbyggnadsverksamheten för armén och förvaltningen av denna försvarsgrens byggnader, medan däremot frågan om befästningsanläggningarna lämnats öppen. Bland de synpunkter, som anförts i de avgivna yttrandena, må framhållas, att från flera håll ifrågasatts, att all statlig byggnadsverksamhet, såväl militär som civil, skulle sammanföras till ett enda statligt organ. Då, såsom jag nyss framhållit, frågan om utformningen av fortifikations- och byggnadsverksamhetens organisation icke bör nu definitivt avgöras, anser jag mig sakna anledning att här taga ställning till de olika förslag och synpunkter, som framkommit i frågan. Dessa böra i stället tagas under övervägande vid den fortsatta utredning rörande den militära fastighetsförvaltningen, som jag anser ofrånkomlig. Jag vill emellertid understryka vikten av att båda de skisserade förvaltningstypernas expertbehov bli tillgodosedda i en blivande organisation på förevarande område. Förutom de organisationsspörsmål, som direkt sammanhånga med den militära fastighetsförvaltningen, bör vid denna utredning övervägas bland annat frågan, i vilka former ett närmare samarbete mellan eller samordnande av den militära och den civila byggnadsverksamheten och fastighetsförvaltningen bör äga rum, liksom ock det av Bildmark väckta spörsmålet om domämförvaltningens överflyttning till domänstyrelsen eller annat lämpligt organ.

Under tiden intill dess en slutgiltig omorganisation av fortifikations- och byggnadsförvaltningen kan bli genomförd bör verksamheten på detta område bedrivas i stort sett i nuvarande former. Vad angår marinens och flygvapnets byggnadsorgan böra dessa tills vidare liksom nu ingå i marin- respektive flygförvaltningen. Jag har övervägt samma anordning beträffande arméförvaltningens fortifikationsstyrelse. Med hänsyn till dennas omfattning och till den ståndpunkt jag intagit i fråga om ledningen för arméförvaltningen i dess blivande gestaltning — nämligen att endera av cheferna

för dess tyg- och intendenturavdelningar bör vara souschef för ämbetsverket — synes det mig lämpligast att tills vidare bryta ut fortifikationsstyrelsen med i huvudsak oförändrad organisation till ett fristående ämbetsverk, lämpligen benämnt *arméns fortifikationsförvaltning*. Jag förutsätter emellertid, att smärre jämkningar i organisationen skola få genomföras, om så visar sig erforderligt. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela erforderliga föreskrifter rörande detta verks ställning till de militära myndigheterna och till de nybildade förvaltningsmyndigheterna, särskilt civilförvaltningen. Jag har utgått från att någon förändring i löneställning för chefen för fortifikationsstyrelsen icke kommer att föranledas av styrelsens provisoriska utbrytande ur arméförvaltningen.

IV. Försvarets sjukvårdsförvaltning.

A. Sjukvårdsförvaltningens allmänna uppgifter.

Arbetsuppgifterna för den militära sjukvårdsförvaltningen omfatta i stort sett följande huvudgrupper av ärenden, nämligen hälso- och sjukvårdsärenden, vilka gälla frågor rörande hälso- och sjukvård i allmänhet, hygien och epidemiologi, tandvård, sjukhusärenden, materielärenden, vilka röra utrustning, anskaffning, förrådsverksamhet, materielvård och materielförvaltning samt krigsindustriverksamhet, ärenden av juridiskt-administrativ och kameral natur ävensom ärenden angående materiel- och förrådskontroll. Vid ett sammanförande av de tre centrala militära förvaltningsorganens uppgifter beträffande sjukvårdsfrågor under en för försvarsväsendet gemensam sjukvårdsförvaltning torde dessa arbetsområden i stort sett allt forfarande böra vara representerade.

B. Sjukvårdsförvaltningens ställning till sjukvårdsinspektionerna och medicinalstyrelsen.

Vid arméns sjukvårdsinspektion handläggas för närvarande i stort sett följande ärenden, nämligen organisations- och mobiliseringsärenden beträffande arméns sjukvårdsväsende, personalärenden, omfattande registrering och mobiliseringsplacering av fältläkarkårens personal och värnpliktiga läkare, tandläkare och apotekare samt viss annan sjukvårdstekniskt utbildad personal, som genom särskilda bestämmelser ställts till generalfältläkarens förfogande, ävensom utbildningsärenden, omfattande samtliga de frågor, som avse utbildning av fältläkarkårens personal, värnpliktiga läkare, tandläkare och apotekare samt sjukvårdspersonal, utarbetande av instruktioner, läroböcker m. m.

I princip handhavas motsvarande ärenden vid marinen och flygvapnet av marin- och flygöverläkarna med vissa undantag, som bland annat betingas av att läkarna vid flygvapnet lyda direkt under chefen för flygvapnet.

1942 års försvarsreform.

1941 års försvarsutredning uttalade beträffande sjukvårdsinspektörernas ställning, att de skola företräda utbildningsverksamheten i hälso- och sjukvården, men påpekade också samtidigt, att de utgöra sjukvårdens främsta målsmän inom respektive försvarsgrenar. I anslutning härtill ha inspektörerna också organisatoriskt infogats i arméinspektionen respektive inom marinens och flygvapnets högsta militära ledning.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har ansett lämpligt, att sjukvårdsinspektionerna inom respektive försvarsgrenar framgent i huvudsak skulle bibehålla de uppgifter som nu ankomma på inspektionsmyndigheterna i fråga. Utredningen har vidare funnit uppenbart, att överläkarnas inspektionsverksamhet i deras egenskap av främsta målsmän för försvarsgrenarnas hälso- och sjukvård icke borde begränsas till ovannämnda verksamhetsområden utan jämväl omfatta hälso- och sjukvårdstjänst. En del av den sakkunskap, som erfordrades här för, komme emellertid att bli knuten till förvaltningen och måste sålunda vid behov ställas till överläkarnas förfogande.

Det av förvaltningsutredningen föreslagna avskiljandet av inspektionsverksamheten från förvaltningsverksamheten kunde emellertid enligt utredningens mening icke äga rum utan att vissa andra åtgärder vidtoges, i första hand för säkerställande av enhetligheten inom försvarets sjukvård även på de områden, som låge inom inspektionsverksamheten. Den intima samverkan mellan inspektions- och förvaltningsmyndighet, som möjliggjorts genom att ledningen av inspektions- och förvaltningstjänst sammanförts under en och samma person, har av utredningen ansetts vara en av den nuvarande organisationens största fördelar. Inspektionsiakttagelser hade sålunda omedelbart kunnat åtföljas av erforderliga förvaltningsåtgärder och ändamålsenligheten av dessa åtgärder hade å andra sidan kunnat kontrolleras vid inspektioner. Utredningen har emellertid funnit omöjligt, att inspektionsverksamheten i längden skulle kunna handhavas av en och samma person, om denne samtidigt måste bära hela bördan av den förvaltningsmässiga sidan av sjukvårdstjänsten. Tillsättande av särskilda sjukvårdsinspektörer vid försvarsgrenarna, helt eller delvis befriade från förvaltningsgöromål, skulle enligt utredningens mening möjliggöra en betydligt effektivare inspektionsverksamhet.

Beträffande vissa grupper av de ärenden, som borde handläggas av respektive överläkare i deras egenskap av inspektörer, framför allt vissa utbildningsärenden, utarbetande av instruktioner och reglementen m. m., har utredningen funnit påtagligt, att även om de icke alltid kunde behandlas helt likformigt, en samordning likväl skulle vara av stor betydelse. Även när det gällde vissa personalärenden, framför allt sådana, som berörde de fast anställda läkarkårernas anställnings-, utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden, har utredningen ansett största möjliga enhetlighet böra eftersträvas. En samordnande verksamhet syntes principiellt sett endast kunna utgå från en gemensam,

utanför försvarsgrenarna stående instans. Då chefen för sjukvårdsförvaltningen, *generalläkaren*, borde representera den högsta allmänna sakkunskapen i sjukvårdsfrågor inom försvarsväsendet, har utredningen föreslagit, att nämnde chef även finge till uppgift att utöva denna samordnande verksamhet. Att generalläkaren under alla omständigheter skulle äga inspektionsrätt inom de områden, som berörde förvaltningens verksamhet, vore enligt utredningens mening självklart. Genom att utvidga denna inspektionsrätt till att omfatta jämväl sådana utom själva förvaltningsområdet liggande delar av sjukvården vid försvarsväsendet, som icke direkt avse den militära tjänsten, syntes grunden för en dylik verksamhet på ett lämpligt sätt tillskapas. Generalläkaren borde givetvis äga att delgiva försvarsgrenscheferna sina inspektionserinringar samt vid behov ingiva framställning till överbefälhavaren eller Kungl. Maj:t om åtgärd i reglerande syfte. Generalläkarens inspektionsrätt borde däremot icke vara förenad med någon direktivrätt gentemot armé-, marin- eller flygöverläkarna i deras egenskap av inspektionsmyndigheter. Dessa myndigheter borde nämligen i alla avseenden lyda enbart under respektive försvarsgrenschefer.

Ett organiserat samarbete mellan generalläkaren och försvarsgrensöverläkarna har emellertid av utredningen ansetts erforderligt. Utredningen har i angivna syfte föreslagit, att generalläkaren skulle äga rätt att sammankalla överläkarna för dryftande av hithörande problem. Vidare borde överläkarna vara berättigade och skyldiga att, då det gällde organisations-, utbildnings- och personalärenden av större principiell räckvidd, hos generalläkaren påkalla sammanträde för att dryfta frågornas lösning. Dylika sammankomster, *försvars läkarsamarbete*, skulle enligt utredningens förmenande verksamt bidra till enhetlighet och samordning på förevarande område.

Under erinran att ärenden rörande medelsframställningar, fastställande av stater m. m. för närvarande avgjordes inom de centrala förvaltningsmyndigheterna under chefskap av vederbörande försvarsgrenschefer har utredningen framhållit vikten av att i vederbörliga instruktioner fastställdes, att i ärenden av större betydelse vederbörande försvarsgrenschefs mening borde inhämtas före besluts fattande i sjukvårdsförvaltningen samt att sjukvårdsförvaltningen skulle vara skyldig att, där så låte sig göra, rätta sig efter de önskemål av militärorganisatorisk art, som komme att framställas av försvarsgrenscheferna.

För att undvika att försvarsgrenscheferna bleve alltför litet orienterade om och framför allt finge alltför litet inflytande på åtskilliga av de åtgärder, som från förvaltningsmyndighetens sida vidtoges beträffande försvarsgrenarnas sjukvård, samt för att ytterligare säkerställa samordnandet av försvarssjukvården ville förvaltningsutredningen för sin del förorda, att överläkarna skulle närvara i sjukvårdsförvaltningen vid handläggning av ärenden berörande hela försvarsväsendet samt av ärenden av särskild betydelse för den egna försvarsgrenen. De borde därvid äga att uttala sin mening och få eventuell reservation antecknad. Den föreslagna anordningen skulle också möjliggöra ett effektivare

utnyttjande av överläkarnas fackkunskaper. Ett ytterligare steg i riktning mot en mera fullständig samverkan mellan de olika elementen inom försvarssjukvården kunde tänkas vara, att sjukvårdsinspektionerna rent lokalt anknötes till sjukvårdsförvaltningen.

Utlåtanden över 1941 förvaltningsutrednings förslag.

Arméchefen har framhållit, att enligt hans mening arméöverläkaren borde ha sin verksamhet anknuten till arméinspektionen.

Marinchefen har funnit den föreslagna sjukvårdsförvaltningen utgöra det svagast motiverade ledet i den nya förvaltningsorganisationen. En generalläkare med inspektionsrätt beträffande marinen vore ej påkallad. Överläkarnas lokala placering i sjukvårdsförvaltningen och uppläggningsen i övrigt beträffande dessa befattningshavare vore ej heller lämplig. En gemensam sjukvårdsförvaltning avstyrktes därför.

Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ha framhållit, att den samverkan mellan inspektions- och förvaltningsmyndighet, som förvaltningsutredningen själv angivit som eftersträfvansvärd och som hittills möjliggjorts genom att ledningen av inspektions- och förvaltningstjänst sammanförts under en och samma person, icke skulle kunna ernås genom den föreslagna organisationen. Det förhållandet, att generalläkaren tillagts inspektionsrätt icke blott inom de områden, som berörde förvaltningens verksamhet, utan jämväl beträffande sådana utom själva förvaltningsområdet liggande delar av sjukvården som icke direkt avsågo den militära tjänsten syntes olämpligt och komme under ogynnsamma omständigheter att skapa friktioner. Då försvarsgrenschefen enligt förvaltningsutredningens förslag frantagits rätten att äska medel beträffande sjukvårdsanslagen och då dessa komme att förvaltas av en försvarsgrenen utomstående myndighet, komme försvarsgrenschefen vidare att i viss grad frånhändas det grepp på sjukvården vid försvarsgrenen, som vore önskvärt. Sjukvårdsinspektionernas lokala anknytning till den föreslagna sjukvårdsförvaltningen avstyrktes på det bestämdaste. Chefen för flygvapnet och flygförvaltningen ansågo sig av dessa skäl icke kunna tillstyrka inrättandet av en försvarsväsendets sjukvårdsförvaltning. Flygförvaltningen har för sin del betonat önskvärdheten av att vissa sjukvårdsärenden handlades centralt för hela försvaret. Syftet härmed skulle ernås på enklare, billigare och smidigare sätt genom att dessa uppgifter instruktionsmässigt anförtroddes arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse samtidigt som samarbetet mellan försvarsgrenarnas organ vidgades.

Arméförvaltningen har framhållit att det från sjukvårdsstyrelsens sida hävdats, att det skulle vara till fördel för generalläkarens samordnande verksamhet, om han ägde direktiv rätt gentemot försvarsgrenscheferna med rätt för dessa att vid meningsskiljaktighet hänskjuta frågan till överbefälhavaren. En lokal anknytning av inspektionerna till vederbörande försvarsgrenschef vore enligt arméförvaltningens uppfattning att föredraga.

Marinförvaltningen har erinrat, att generalläkaren tillagts inspektions-

rätt icke blott inom förvaltningsverksamheten utan även inom sådana delar av försvarsväsendets sjukvård i dess helhet, som icke direkt avsåge den militära tjänsten, dock utan att generalläkaren därmed erhöle någon direktivrätt i förhållande till försvarsgrenarnas inspektionsmyndigheter. Då enligt marinförvaltningens förmenande respektive försvarsgrensöverläkare syntes kunna på ett betryggande sätt utöva ifrågavarande inspektioner, har generalläkarens inspektionsrätt i sistberörda hänseende avstyrkts av marinförvaltningen. Marinförvaltningen har även avstyrkt den föreslagna försvarsläkarberedningen. De syftemål, som därmed avsåges, kunde enligt ämbetsverkets förmenande bättre tillgodoses genom att försvarsgrensöverläkarna insattes i det av förvaltningsutredningen föreslagna vetenskapliga rådet. Förvaltningsutredningens förslag i vad detsamma avsåge försvarsgrensöverläkarnas rätt att deltaga i sjukvårdsförvaltningens överläggningar vore otillfredsställande. Enligt marinförvaltningens uppfattning borde vid handläggning av exempelvis navalhygieniska ärenden inom sjukvårdsförvaltningen marinöverläkaren inträda såsom chef. Det vore icke tillräckligt, att den i dylika frågor mest sakkunnige bereddes tillfälle att uttala sin mening och reservera sig. Såsom ställföreträdare för generalläkaren borde enligt marinförvaltningens uppfattning i fall, då tjänstegrensläkarna vore närvarande, äldste tjänstegrensläkaren inträda och icke den av förvaltningsutredningen föreslagne byråöverläkaren. Marinförvaltningen har slutligen framhållit vikten av att tjänstegrenscheferna lokalt anknötes till respektive försvarsgrenschefer.

Statskontoret har funnit, att sambandet mellan inspektions- och förvaltningsmyndighet icke utan allvarliga olägenheter skulle kunna brytas. Generalläkarens befogenheter hade enligt utredningsförslaget blivit alltför kringskurna och tillfredsställande garantier för enhetlighet inom den militära sjukvården hade icke vunnits. Inspektionsuppgifterna i fredstid skulle knappast bereda full sysselsättning i varje fall åt marin- och flygöverläkarna. Såväl inspektions- som förvaltningstjänsten borde enligt statskontorets uppfattning sammanhållas under generalläkaren, varjämte marin- och flygöverläkarna borde ingå i sjukvårdsförvaltningen såsom chefer för var sin byrå. Samråd mellan eller gemensamma beslut av generalläkaren och försvarsgrenscheferna borde instruktionsmässigt regleras. Vid skiljaktiga meningar borde ärendet hänskjutas till Kungl. Maj:t.

Statens krisrevision har funnit generalläkarens ställning tämligen oklar. Värdet av centraliseringen sådan den utformats i förvaltningsutredningens förslag vore i hög grad tivelaktigt, enär en klyfta skapats mellan inspektionstjänst och förvaltningstjänst. Krisrevisionen har vidare ifrågasatt en samordning av anskaffning och förrådshållning för den militära och den civila sjukvården. Det borde även tagas under närmare övervägande, om icke hela landets sjukvård borde centralt underställas medicinalstyrelsen, förstärkt med en särskild avdelning för de militära sjukvårdsfrågorna. Om det emellertid av militära skäl befundes ofrånkomligt med ett till vederbörande försvarsgren anknutet

inspektionsorgan, vore den hittillsvarande ordningen att föredraga framför den föreslagna klyvningen av inspektions- och förvaltningstjänsten. Ett vidgat samarbete mellan organen för de olika försvarsgrenarnas sjukvård — exempelvis genom försvarsläkarberedningar — skulle kunna försiggå redan med den nuvarande organisationen. Den av 1941 års förvaltningsutredning väckta omorganisationsfrågan vore enligt krisrevisionens uppfattning icke mogen för ett avgörande.

Medicinalstyrelsen har erinrat, att styrelsen år 1940 i utlåtande över ett av tillkallade sakkunniga avgivet betänkande angående omorganisation av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse ifrågasatt en i medicinalstyrelsen inordnad, i vissa delar självständig sjukvårdsstyrelse. Detta bleve emellertid icke genomförbart, om sjukvårdsstyrelsen berövades den självständiga ställning i den militära administrationen som den nu innehade. Styrelsen erinrade vidare, att förvaltningsutredningen icke tagit ståndpunkt till frågan om den ställning, som befattningarna såsom sjukhusvårdschef och sjukvårdschef skulle intaga i förvaltningen. Medicinalstyrelsen har vidare framhållit vikten av att samråd i dessa organisationsspörsmål ägde rum med 1941 års medicinalstyrelseutredning. I fråga om den samverkan, som borde äga rum mellan medicinalstyrelsen och sjukvårdsförvaltningen, har styrelsen framhållit vikten av att dylik komme till stånd så snart fråga, som berörde den civila hälso- och sjukvården, uppkomme inom sjukvårdsförvaltningen. Planer för sjukvårdsväsendet i krig borde uppgöras under medicinalstyrelsens direkta medverkan och styrelsens byråinspektör för sjuksköterskeväsendet borde ha inspektionsrätt även över sjuksköterskor i militär tjänst. Medicinalstyrelsen har vidare betonat lämpligheten av en lokal anknytning av sjukvårdsinspektionen till sjukvårdsförvaltningen, vilket skulle möjliggöra ett mera rationellt mobiliseringsarbete. Fördelningen av värnpliktiga läkare borde ske i intimt samråd med medicinalstyrelsen. Samråd med medicinalstyrelsen borde även äga rum vid upphandling och besiktning av sjukvårdsmateriel och i veterinära frågor. I sjukvårdsförvaltningens instruktion borde en hänvisning återfinnas om medicinalstyrelsens skyldighet att ha överinseende över militärläkarnas och eventuella militärtandläkares medicinska verksamhet. Styrelsen har slutligen framhållit vådan av att under pågående stormaktskrig och osäkra utrikespolitiska förhållanden genomföra en organisation av den storleksordning, varom här vore fråga.

Medicinalstyrelsens materielnämnd har betonat önskvärdheten av ett effektivt samarbete mellan civila och militära sjukvårdsorgan och därvid föreslagit, att det samarbete, som av förvaltningsutredningen förordats i fråga om upphandling och besiktning av sjukvårdsmateriel, måtte uttryckligen föreskrivas även beträffande övriga närbesläktade ärenden, varvid ärendena borde handläggas i samarbete med medicinalstyrelsen eller annan vederbörlig myndighet.

Den med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 januari 1942 tillsätta *medicinalstyrelseutredningen*, som har till uppgift att utreda bland annat frågorna om samarbetet mellan medicinalstyrelsen och de lokala organen på

sjukvårdens område samt om medicinalstyrelsens interna organisation ävensom att, därest förändringar i medicinalstyrelsens nuvarande beredskapsorganisation anses av nöden, efter samråd med vederbörande militära sjukvårdsmyndigheter inkomma med förslag därom, har i utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag utan att närmare ingå på förslaget detaljer förordat införande av en allmän föreskrift om samarbete med det civila medicinalväsendets centrala organ i alla ärenden av större vikt, som berörde den civila hälso- och sjukvården. Detta utvidgade samarbete mellan den civila och den militära hälso- och sjukvården skulle enligt medicinalstyrelseutredningens förmenande avsevärt underlättas genom den av 1941 års förvaltningsutredning föreslagna centraliseringen av den militära sjukvårdsförvaltningen, en centralisering som även ur andra synpunkter syntes ägnad att medföra betydande fördelar. Beträffande den av förvaltningsutredningen föreslagna uppdelningen i sjukvårdsförvaltning och sjukvårdsinspektion ville medicinalstyrelseutredningen — utan att taga ställning till spørgsmålet om lämpligheten av denna organisation ur den militära sjukvårdens synpunkt — framhålla, att en dylik uppdelning måste vara ägnad att försvåra samarbetet med den civila hälso- och sjukvården. Ur samarbetssynpunkt vore det därför önskvärt, att en gemensam medicinsk ledning av den militära sjukvården i dess helhet komme till stånd. Medicinalstyrelseutredningen har slutligen framhållit såsom önskvärt, att en erinran om medicinalstyrelsens överinseende över de militära läkarnas medicinska verksamhet intoges i vederbörande militära myndigheters instruktioner.

Departementschefen.

Vid behandlingen av spørgsmålet om principerna för ordnandet av förvaltningsverksamheten på den militära sjukvårdens område har jag förordat en centralisering av denna verksamhet till ett för försvarsväsendet gemensamt organ. I vissa remissyttranden har framförts tanken på en än längre driven centralisering, innebärande ett sammanförande av den militära och den civila sjukvården till en myndighet. Genomförandet av denna tanke skulle i viss mån medföra en återgång till den före år 1908 rådande ordningen med en i medicinalstyrelsen inordnad ledning av arméns sanitetsväsende. Den reform, som då genomfördes och som gick ut på inrättande av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse, syftade till att undanröja de dittillsvarande bristerna i detta sanitetsväsende. Det synes mig icke gärna möjligt att nu, sedan arbetsuppgifterna för den militära sjukvården vuxit ut till helt annan omfattning, gå tillbaka till ett system, som redan för flera decennier sedan befunnits icke vara hållbart. En sådan återgång skulle självfallet ytterligare komplicera den under alla förhållanden svårösta frågan om förhållandet mellan förvaltnings- och inspektionsverksamheten inom militärsjukvården. Såvitt känt är har ej heller något annat land numera i fredstid den civila och den militära sjukvårdsförvaltningen sammankopplade. Någon personalbesparing torde en sammanslagning knappast kunna medföra. Jag håller således före, att den mili-

tära och den civila sjukvården alltjämt i fredstid böra handhavas av särskilda organ. Självfallet förutsätter jag dock, att — på sätt bland andra medicinalstyrelsen och dess materielnämnd förutsatt — en intim samverkan i största möjliga utsträckning skall äga rum mellan dessa organ. Av särskild vikt blir detta givetvis i fråga om krigsförberedelsearbetet på sjukvårdsområdet. Intet torde vara att erinra mot att sådan samverkan instruktionsmässigt fastslås. Till frågan om detaljutformningen av de föreskrifter, som härav kunna förordas, torde ståndpunkt få tagas i samband med utfärdandet av instruktion för sjukvårdsförvaltningen. I likhet med medicinalstyrelseutredningen hyser jag den uppfattningen, att ett utvidgat samarbete mellan den militära och den civila sjukvården skulle avsevärt underlättas genom en centralisering av försvarsväsendets sjukvårdsförvaltning.

Jag vill i förevarande sammanhang erinra om att enligt gällande bestämmelser om sjukhusvård och sjukvård vid krig eller krigsfara Kungl. Maj:t kan utse dels en sjukhusvårdschef, till vilken sjukhusvårdsärenden av den natur, att såväl militära som civila intressen beröras, skola kunna överlämnas för prövning och fastställelse, dels ock en sjukvårdschef, som har att pröva och avgöra ärenden rörande den allmänna hälso- och sjukvården av samma natur. Medicinalstyrelsen har i sitt remissyttrande anfört, att förvaltningsutredningen icke tagit ståndpunkt till spørgmålet om den ställning, som dessa befattningar skulle intaga i förvaltningen. För min del anser jag, att genomförandet av utredningsförslaget icke i och för sig skulle rubba den ställning, som från början avsetts för ifrågavarande befattningar. Spørsmålet om den militära och den civila sjukvårdens ledning i krig är uppenbarligen icke lättlost. Fler-talet anledningar till meningsskiljaktigheter mellan den militära och den civila sjukvårdsledningen ha emellertid under den gångna beredskapstiden genom överenskommelser kunnat i huvudsak undanröjas. Sjukhusvårdschef och sjukvårdschef ha därför hittills icke behövt tillsättas. I varje fall behöver nämnda spørsmål icke sammankopplas med eller lägga hinder i vägen för genomförandet av den militära sjukvårdsförvaltningens omorganisation i huvudsaklig överensstämmelse med de grundlinjer, som uppdragits av förvaltningsutredningen. Jag vill här erinra om att frågan om eventuellt erforderliga förändringar i medicinalstyrelsens beredskapsorganisation enligt direktiven för medicinalstyrelseutredningen faller inom ramen för dennas verksamhet.

Det torde knappast föreligga hinder för att, såsom medicinalstyrelsen föreslagit, tillägga inspektionsrätt för medicinalstyrelsens byråinspektör för sjuk-sköterskeväsendet över de i militärtjänst varande sjuksköterskorna. Dylik inspektionsrätt måste emellertid vara klart begränsad till att omfatta sjuksköterskornas sociala förhållanden och arbetsförhållanden samt får icke vara för-enad med anvisningsrätt direkt till de lägre militära myndigheterna. I den mån dylika inspektioner skulle giva anledning till erinringar bör den inspek-terande påkalla generalläkarens uppmärksamhet.

Vid principbehandlingen av frågan om sjukvårdsförvaltningens organisa-

tion har jag framhållit vikten av att söka såvitt möjligt neutralisera de befärade olägenheterna av ett särskiljande av förvaltnings- och inspektionsverksamheten. Jag har därvid utgått från att detta borde ske genom att generalläkarens inspektionsrätt utbyggdes så långt detta låte sig göra utan att försvarsgrenschefernas intressen trädde för nära. Det må här erinras, att enligt förvaltningsutredningens mening generalläkarens inspektionsrätt borde omfatta dels områden berörande förvaltningsverksamheten, dels ock sådana utom själva förvaltningsområdet liggande delar av sjukvården vid försvarsväsendet som icke direkt avse den militära tjänsten. Generalläkaren skulle givetvis äga delgiva försvarsgrenscheferna sina inspektionserinringar men däremot icke ha någon direktivrätt gentemot armé-, marin- och flygöverläkarna i deras egenskap av inspektionsmyndigheter. Att någon sådan direktivrätt icke inrymts åt generalläkaren torde ha sin grund just i strävan att undvika de friktioner och den förskjutning i ansvarsfördelningen, som marin- och flygförvaltningarna torde ha befarat. Man kan emellertid icke bortse från det värde, det måste ha i samordningens intresse, att generalläkaren kan inspektera militärsjukvården i den utsträckning han själv äger bestämma. Det torde nämligen vara i hög grad önskvärt, att den myndighet, som bland annat svarar för sjukvårdsmaterielens beskaffenhet, gives tillfälle icke blott att bedöma materielen under användning, vilket enbart det kräver rätt att följa truppförbandens övningar m. m., utan även beredes möjlighet att bibehålla eller knyta kontakt med sjukvårdstjänsten i allmänhet för att redan i förväg bättre kunna bedöma materielbehovet och därmed sammanhängande spörsmål. Likaledes bör den myndighet, som genom sin hälso- och sjukvårdsbyrå samt sitt vetenskapliga råd kommer att bli den högsta instansen inom försvarsväsendet när det gäller hälso- och sjukvårdsfrågor, äga bedriva en vidsträckt inspektionsverksamhet, avseende exempelvis kasernhygien. Generalläkarens befogenheter böra därför utsträckas till att omfatta jämväl den inspektionsrätt, som föranledes av vad nu sagts. Någon direktivrätt för honom gentemot försvarsgrensöverläkarna bör dock ej heller enligt min mening föreligga. Genom att giva förhållandet mellan förvaltnings- och inspektionsverksamheten en sådan utformning torde möjligheter uppnås till en fruktbärande samordning av hela försvarssjukvården.

Jag kan icke dela marinförvaltningens mening, att det av förvaltningsutredningen förordade systemet med försvarsläkarberedningar icke borde komma till stånd samt att syftet därmed bättre skulle tillgodoses genom att försvarsgrensöverläkarna insattes i det vetenskapliga råd, som avsetts bli anknutet till sjukvårdsförvaltningen. I det vetenskapliga rådet böra ingå företrädare för vissa grenar av medicinsk verksamhet och grundläggande vetenskaper men däremot ej representanter för sjukvården inom de särskilda försvarsgrenarna. För min del anser jag, att förslaget om försvarsläkarberedningar utgör en lämplig lösning av det samarbete, som även enligt marinförvaltningens mening är erforderligt.

Den här föreslagna ordningen för reglering av sjukvårdsförvaltningens förhållande till sjukvårdsinspektionerna och medicinalstyrelsen synes mig icke böra fastslås alltför hårt. Möjlighet bör enligt min mening hållas öppen att, i den mån närmare erfarenhet på området vinnes, företaga därav be-
tingade jämkningar i nämnda ordning.

Vad slutligen angår lokalfrågan synas mig övervägande skäl tala för att vederbörande inspektionsmyndigheter böra lokalt anknytas till arméinspek-
tionen respektive till chefernas för marinen och flygväpnet stabsorgan.

C. Sjukvårdsförvaltningens organisation.

1. Allmänna grunder.

1941 års förvaltningsutredning.

I anslutning till den indelning av sjukvårdsförvaltningens arbetsuppgifter, för vilka redogörelse lämnats i det föregående, har 1941 års förvaltningsutredning föreslagit, att verksamheten inom sjukvårdsförvaltningen skulle uppde-
las på följande underavdelningar, nämligen en *hälso- och sjukvårdsbyrå*, en *sjukhusbyrå*, en *materielbyrå*, en *civilbyrå* och ett *förrådskontrollkontor*.

Chefen för sjukvårdsförvaltningen, generalläkaren, borde enligt utredningens mening sökas bland militärläkarnas krets och tillhöra den civilmilitära personalen vid försvarsväsendet.

Under erinran om de svårigheter, som alltid föreläge vid tillsättandet av högre militära läkarbeställningar, har förvaltningsutredningen framhållit vik-
ten av att generalläkaren i lönehänseende finge sådan ställning, att en högt kvalificerad kraft kunde erhållas. Förvaltningsutredningen har med hänsyn härtill föreslagit att generalläkaren skulle placeras i den av utredningen före-
slagna nya lönegraden Cb 3 a i militära avlöningsreglementet med en lön av 20,000 kronor, samt att han erhöles tjänsteställning i likhet med general-
major. Generalläkaren, vilken förutsattes kunna rekryteras ur alla tre för-
svarsgrenarna, borde enligt utredningens mening förordnas på befattningen för viss tid, förslagsvis högst sex år.

Armé-, marin- och flygöverläkarna borde vid handläggning av vissa ären-
den närvara i förvaltningen samt därvid äga reservationsrätt.

Det mobiliseringsarbete, som åvilade förvaltningsmyndigheten, komme icke
att omfatta uppgörande av förslag till detaljsammansättning av sjukvårds-
förbanden, personalplaceringar m. m., vilka uppgifter borde åvila respektive
försvarsgrenar. Sjukvårdsförvaltningens mobiliseringsarbete komme i stället
att utgöras av bland annat en ständig bearbetning av planerna för försvars-
väsendets sjukvård i krig. För handhavande av dessa uppgifter borde i sjuk-
vårdsförvaltningen ingå en väl kvalificerad officer, vilken närmast borde stå
till generalläkarens omedelbara förfogande. Denne komme att i stort sett full-
göra motsvarande arbete som stabschef vid militära staber. Han borde för-

denskuil vara regementsofficer och tillhöra generalstabskåren, vilken för detta ändamål borde utökas med en regementsofficersbeställning.

De högre befattningar inom sjukvårdsförvaltningen, som skulle besättas med läkare, borde enligt utredningens mening uppföras på personalförteckningen för ämbetsverket men med undantag av generalläkaren kvarstå över stat i vederbörlig personalkår.

Under erinran att truppförbandsläkarnas alltmer vidgade förvaltningsansvar gjort det nödvändigt, att de erhöile en grundligare utbildning i förvaltningsgöromål än som kunde meddelas dem under värnpliktsutbildning och militärläkarkurs har utredningen föreslagit, att till sjukvårdsförvaltningen ständigt skulle avdelas tre *extra läkare*, i allmänhet en ur varje försvarsgren, att under sammanlagt högst tre år tjänstgöra vid de olika byråerna. De skulle därvid lämna byrå- och sektionschefer erforderlig arbetshjälp, samtidigt som de inhämtade kunskaper i militärmedicinsk administration. Dessa extra läkare borde rekryteras bland bataljonsläkare vid fältläkarkåren respektive marin- och flygläkare av 2. graden. Till de extra läkarna borde utgå arvode och övriga förmåner motsvarande vad som utginge till befattningshavare i lägsta löneklassen i lönegraden Ca 22.

Förvaltningsutredningen har vidare föreslagit, att vid sjukvårdsförvaltningens sida skulle ställas ett vetenskapligt råd.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméförvaltningen har uttalat, att personalbehovet för sjukvårdsförvaltningen syntes väl knappt beräknat. Ämbetsverket har vidare understrukt, att avlöningsförmånerna för sjukvårdsförvaltningens befattningshavare borde bestämmas till sådana belopp att en god rekrytering kunde åstadkommas. I anslutning härtill har ämbetsverket erinrat, att i samband med pågående utredning om omorganisation av medicinalstyrelsen frågan om där anställda läkares, tandläkares och apotekares anställningsvillkor torde bli föremål för omprövning. Lönesättningen för sjukvårdsförvaltningens personal borde givetvis icke bli lägre än som kan bli bestämt för befattningshavare med motsvarande arbetsuppgifter inom medicinalstyrelsen. Intill dess frågan om sistnämnda befattningshavares löneställning blivit avgjord, borde enligt arméförvaltningens mening löneförmånerna för sjukvårdsförvaltningens befattningshavare i tillämpliga delar sättas i relation till vad som föreslagits beträffande motsvarande personal inom de övriga centrala förvaltningarna. Arméförvaltningen har vidare anført, att om man enbart såge på rekryteringssynpunkten skäl föreläge att i lönehänseende likställa generalläkaren med chefen för fortifikationsförvaltningen, för vilken av utredningen avsetts lönegrad C 13 (22,000 kronor). Sistnämnda uttalande får ses mot bakgrunden av ett utav *arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse* väckt förslag, att till generalläkaren

skulle utöver lön utgå ett arvode av 2,000 kronor. Ett sådant tilläggsarvode har föreslagits även av *svenska militärläkareföreningen*.

Enligt *statskontorets* mening borde generalläkaren liksom den nuvarande generalfältläkaren placeras i lönegrad Cb 3. Ämbetsverket har i annat sammanhang framhållit, att anledning icke föreläge att uppflytta förtroendesysslor i en högre lönegrad Ob 3 a eller Cb 3 a under motivering att de skola tillsättas på förordnande.

Allmänna lönenämnden och *försvarsväsendets lönenämnd* ha beträffande personaluppsättningen vid sjukvårdsförvaltningen funnit den av förvaltningsutredningen lämnade motiveringen för lönegradsplaceringen särskilt knapphändig. Läkarpersonalen syntes emellertid ha placerats i påfallande hög ställning. Generalläkaren borde placeras i lönegrad Cb 3 (18,000 kronor). Lönenämnderna hade emellertid intet att erinra mot att han tillförsäkrades ett särskilt lönetillägg, förslagsvis å 2,000 kronor.

Den organisation, som av utredningen föreslagits för sjukvårdsförvaltningen överensstämmer nära med den organisation, i vilken arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse under de senaste åren provisoriskt arbetat. Ett godtagande av utredningens förslag i dess huvuddrag skulle således i stort sett innebära ett stadfästande även för fredstid av denna under beredskapstiden prövade organisation och dess utnyttjande även för fullgörandet av de från marin- och flygförvaltningarna överförda arbetsuppgifterna. Erfarenheten har visat, att en återgång till den för arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse tidigare gällande fredsorganisationen under alla omständigheter måste anses ogörlig. De arbetsuppgifter, som numera utföras av sjukvårdsstyrelsen, äro nämligen endast till ringa del avhängiga av nu rådande beredskapsförhållanden. De ha tidigare trots sin stora betydelse måst träda i bakgrunden på grund av personalbrist. Exempel på sådana problem äro ett flertal hygieniska frågor, sjukhusfrågor, tuberkulossplaning, tandvård och materielvård. Åtskilliga nya problem ha också kunnat upptagas till behandling, såsom skyddssympning mot andra sjukdomar än smittkoppor, blodgruppering, blodgivarverksamhet och vattenförsörjningsfrågor. Flera av de arbetsuppgifter, som här nämnts, ha nått en omfattning, som man tidigare icke kunnat förutse, vilket sammanhänger bland annat med utsvällningen av antalet värnpliktiga, deras ökade tjänstgöringstid, utvidgad materieluppbörd m. m. Det torde icke vara tänkbart att under en kommande fredsperiod ånyo lägga alla dessa viktiga frågor åt sidan.

Departementschefen.

Med hänsyn till vad nyss anförts böra i en blivande, för försvarsväsendet gemensam sjukvårdsförvaltning ingå en *hälso- och sjukvårdsbyrå*, en *sjukhusbyrå* samt en *materielbyrå*. För fullgörande av de administrativa uppgifterna bör finnas ett *kansli*. Det av förvaltningsutredningen föreslagna förrådskontrollkontoret avses delvis uppgå i materielbyrån och delvis jämte den av ut-

redningen förordade kameralsektionen få sin motsvarighet i en *ekonomisektion*.

I likhet med förvaltningsutredningen anser jag, att generalläkaren bör tillsättas genom förordnande för viss tid. Beträffande hans avlöningsförmåner kan jag icke finna skäl att sätta innehavaren av detta ämbete i lägre löneställning än chefen för medicinalstyrelsen, som nu är placerad i lönegrad C 12 (20,000 kronor). För generalläkarens vidkommande skulle häremot svara den föreslagna nya lönegraden Cb 3 a. I avbidan på att medicinalstyrelseutredningen skall framlägga förslag om medicinalstyrelsens organisation och om rekryteringen till de befattningar hos styrelsen, för vilka kräves medicinsk fackutbildning, torde det vara nödvändigt att stanna därvid. Jag vill emellertid redan nu framhålla, att jag lägger största vikt vid att kunna besätta den betydelsefulla posten som generalläkare med en högt kvalificerad innehavare.

Kärnan i den blivande, för försvarsväsendet gemensamma sjukvårdsförvaltningen kommer att bildas av arméförvaltningens nuvarande sjukvårdsstyrelse. Någon överflyttning av personal från marin- och flygförvaltningarna till det nybildade ämbetsverket torde däremot icke kunna ifrågakomma. Marin- och flygförvaltningarnas sanitetspersonal, som har att sörja även för de på vederbörande försvarsgrensöverläkare i denna deras egenskap belöpande arbetsuppgifterna, är nämligen synnerligen begränsad och behövlig för sistnämnda göromål. En beräkning av antalet ärenden av olika slag visar, att under den senaste femårsperioden belöpte på marinförvaltningens sanitetsavdelning 12.5 procent och på marinöverläkarens expedition 87.5 procent av förekommande ärenden. En uppskattning av flygvapnets motsvarande ärenden visar ungefär samma fördelning av dessa på förvaltningsärenden och andra.

I likhet med förvaltningsutredningen anser jag, att i sjukvårdsförvaltningen bör ingå en generalstabsofficer. Då denne i en mångfald frågor skall tillvarata sjukvårdsförvaltningens intressen i försvarsstaben och försvarsgrensstaberna samt hos andra myndigheter, bör han erhålla en tillräckligt auktoritativ ställning. I likhet med förvaltningsutredningen anser jag därför, att denne officer bör vara major eller överstelöjtnant.

Vad angår de av förvaltningsutredningen föreslagna extra läkarna torde en av dessa åtminstone för närvarande kunna avvaras.

På samma sätt som nu är fallet med arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse bör vid sidan av sjukvårdsförvaltningen ställas ett vetenskapligt råd för utredningar m. m. i olika fackmedicinska ärenden.

Till frågan om inrättandet av den i 1942 års försvarsproposition förutsatta beställningen såsom arméöverläkare samt till övriga spörsmål av beskaffenhet att påverka beräkningen av avlöningsanslagen för budgetåret 1943/44 torde jag i annat sammanhang få återkomma.

2. Hälso- och sjukvårdsbyrån.

1941 års förvaltningsutredning.

Under erinran, att hälso- och sjukvården omspände i stort sett följande huvudgrupper av ärenden, nämligen allmänna hälso- och sjukvården, hygien- och epidemivården samt tandvårdsverksamheten, har förvaltningsutredningen framhållit, att mängden av ärenden inom hälso- och sjukvårdsbyråns arbetsområde krävde en uppdelning av byrån på tre sektioner, en för varje ärendesgrupp, nämligen allmänna hälso- och sjukvårdssektionen, hygien- och epidemisektionen samt tandvårdssektionen.

Såsom chef för hälso- och sjukvårdsbyrån borde enligt utredningens mening placeras en läkare i lönegraden Ca 30, vilkens tjänstetitel förslagsvis borde vara byråöverläkare. Cheferna för de två förstnämnda sektionerna borde vara läkare i lönegraden Ca 28, förslagsvis benämnda förste byråläkare.

Den mot förstnämnda sektion svarande hälso- och sjukvårdsbyrån i den nuvarande sjukvårdsstyrelsen hade enligt vad utredningen anförut ständigt visat sig vara överbelastad med arbetsuppgifter. Arbetet hade där utförts av överfältläkaren och en regementsläkare. När större frågor stått på dagordningen hade man därför måst förstärka byråns personal. Vid genomförandet av den föreslagna organisationen komme arbetsuppgifterna självfallet att avsevärt utökas. Det bleve därför nödvändigt att förutom chefen för allmänna hälso- och sjukvårdssektionen där placera ytterligare en läkare i lönegraden Ca 26 (förslagsvis benämnd andre byråläkare), varigenom man kunde påräkna en läkare med nödig erfarenhet från tjänst vid truppförband. Dessutom borde en av de föreslagna extra läkarna ställas till sektionens förfogande.

Beträffande hygien- och epidemisektionen har utredningen framhållit, att den framtida utvecklingen särskilt av epidemibekämpandet (tuberkulos m. fl. sjukdomar), luftfartygshygienen och vissa marina frågor, t. ex. undervattensbåtshygien, komme att ställa synnerligen stora krav på dem, som hade att handlägga dessa ärenden. Det syntes utredningen därför nödvändigt att till chefens för denna sektion förfogande ställa två läkare, vilka borde vara utvalda så, att inom sektionen representanter för samtliga tre försvarsgrenar funnes. Utredningen förutsatte, att den ene av dessa läkare skulle vara en av de föreslagna extra läkarna. Av ekonomiska skäl ville utredningen icke föreslå inrättandet av någon särskild befattning för den andre erforderlige läkaren. Enligt utredningens mening vore det nämligen tillräckligt, att befattningen upprätthölls av en aktiv militärläkare med tilläggsarvode, förslagsvis 2,000 kronor.

Vad beträffade chefskapet för tandvårdssektionen utginge utredningen från att frågan härom komme att upptagas i tandvårdsutredningens blivande betänkande, men förutsatte tills vidare, att chefen för ifrågavarande sektion upptoges i lönegraden Ca 26 och benämndes byråtandläkare.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméförvaltningen har föreslagit, att med hänsyn till hälso- och sjukvårdsbyråns vittomfattande arbetsområde den föreslagna sektionen för hygien och epidemivård måtte utbrytas till en självständig byrå med chef i lönegrad Ca 28. Motsvarande kunde enligt arméförvaltningen ifrågasättas för tandvårdssektionen, men med frågan härom borde anstå i avbidan på slutförandet av den pågående utredningen rörande tandvården inom försvarsväsendet.

Inom arméförvaltningen hade från sjukvårdsstyrelsens sida föreslagits, att chefen för hälso- och sjukvårdsbyrån skulle med titeln sanitetsråd placeras i lönegrad Cb 1 samt såsom ställföreträdare för generalläkaren erhålla ett arvode om 1,200 kronor. Arméförvaltningen har i anledning härav framhållit att, i den mån en blivande tjänsteförteckningsrevision kunde föranleda förbättrad löneställning för jämförliga befattningshavare, motsvarande förbättring borde vidtagas även beträffande befattningen såsom chef för hälso- och sjukvårdsbyrån. Härutöver har framhållits, att den föreslagna lönesättningen för å ena sidan arméöverläkaren och å andra sidan chefen för hälso- och sjukvårdsbyrån innebure en löneavvägning befattningshavarna emellan, som knappast kunde anses skälig och som med avseende å rekryteringen av byråchefstjänsten i fråga kunde medföra vissa svårigheter. Vad beträffar frågan om ställföreträdararvode har arméförvaltningen erinrat att förvaltningsutredningen icke föreslagit dylika arvoden för någon befattningshavare inom de olika förvaltningsverken. Med hänsyn till de stora förvaltningsenheter, varom här bleve fråga, syntes det dock befogat att — där ej den befattningshavare, som skulle fungera såsom förvaltningschefens ställföreträdare redan genom utmätande av den fasta lönen blivit med hänsyn till ställföreträdarskapet särskilt tillgodosedd — visst ställföreträdararvode bereddades honom, i likhet med vad fallet vore inom vissa till allmänna civilförvaltningen hörande ämbetsverk.

Enligt arméförvaltningens mening borde vidare en ordinarie läkarbefattning i lönegrad Ca 26 för hygien och epidemivård ersätta det av förvaltningsutredningen föreslagna tilläggsarvodet till en militärläkare på aktiv stat. För vissa teknisk-hygieniska uppgifter i vatten-, avlopps-, värme- och ventilationsfrågor föreläge behov av en ingenjör i lönegrad Eo 26.

Statskontoret har uttalat, att allmänna hälso- och sjukvårdssektionen samt hygien- och epidemisektionen syntes kunna sammanslås. Vid sådant förhållande och då försvarsgrensöverläkarna av statskontoret ansåges kunna ingå i sjukvårdsförvaltningen såsom byråchefer, skulle den av utredningen föreslagne chefen för hälso- och sjukvårdsbyrån samt en sektionschef kunna utgå ur organisationsplanen. Vidare vore det föreslagna tilläggsarvodet å 2,000 kronor till en å ifrågavarande byrå tjänstgörande aktiv militärläkare icke motiverat.

Svenska militärläkareföreningen har betonat nödvändigheten av att ha tillgång till högt kvalificerade läkare i sjukvårdsförvaltningen. Det borde därvid tillses, att återtransport från förvaltningen till annan läkartjänst vid försvarsväsendet möjliggjordes. Chefen för hälso- och sjukvårdsbyrån borde placeras i lönegrad Cb 1 samt i egenskap av generalläkarens ställföreträdare erhålla ett särskilt årligt arvode om 1,200 kronor. Föreningen ville för denne befattningshavare ifrågasätta titeln medicinalkrigsråd.

För min del finner jag tveksamt, huruvida det är möjligt att på sätt statskontoret föreslagit sammanslå allmänna hälso- och sjukvårdssektionen samt hygien- och epidemisektionen. Då det i varje fall torde fordras minst en befattningshavare med särskild utbildning och stor erfarenhet i de frågor, som skola handläggas av den sistnämnda sektionen, och man icke lär kunna anskaffa en dylik kraft, därest man icke kan erbjuda denne skälig lön, torde intet vara att vinna genom en sammanslagning.

Å andra sidan kan jag icke heller tillstyrka en utbrytning av sektionerna för hygien och epidemivård samt för tandvård till särskilda byråer. Vad angår tandvårdssektionen bör för övrigt med dess inrättande anstå i avbidan på slutförandet av den pågående utredningen rörande tandvården inom försvarsväsendet. Tills vidare bör liksom hittills för tillgodoseendet av de med tandvården sammanhängande göromålen utgå ett arvode om 3,600 kronor. Detta bör hädanefter bestridas av anslagsposten till arvoden och särskilda ersättningar, bestämda av Kungl. Maj:t.

Vad angår sektionscheferna inom hälso- och sjukvårdsbyrån torde det icke ens i nuvarande beredskapsläge vara möjligt att utan inrättande av ordinarie befattningar vid dessa poster för längre sammanhängande tid binda tillräckligt kvalificerade krafter, vilka i regel inneha så betydelsefulla befattningar i det civila livet, att de antingen endast kunna kvarhållas kortare perioder eller också endast kunna disponeras under kortare daglig arbetstid än vad som är erforderligt. Det synes ej heller rimligt att av värnpliktiga utkräva det betydande tjänstemannaansvar, som är förenat med ifrågavarande sysslor. Ej heller den av förvaltningsutredningen föreslagne, för tjänstgöring å hälso- och sjukvårdssektionen avsedde läkaren i lönegrad Ca 26 kan enligt min mening undvaras. Med hänsyn härtill och då de nu berörda tjänsterna otvivelaktigt äro behöfliga även i fredstid, synes mig inrättandet av dem icke längre böra uppskjutas. Jag föreslår således för hälso- och sjukvårdsbyråns vidkommande, förutom en chef för byrån i lönegrad Ca 30, två sektionschefer i Ca 28 och en tjänst i Ca 26. Något särskilt ställföreträdararvode synes mig icke böra ifrågakomma för byråchefen. Mot de av förvaltningsutredningen föreslagna tjänstebestämmelserna har jag intet att erinra.

Av de för hälso- och sjukvårdsbyrån avsedda extra läkarna torde den ene tills vidare kunna ersättas med inkallad personal eller för tillfälliga uppdrag,

Departement-
schefen.

exempelvis rörande navalhygien, tillkallad hygienisk expertis. Den av förvaltningsutredningen föreslagne aktive militärläkare, till vilken särskilt tilläggsarvode skulle utgå, torde likaledes tills vidare kunna ersättas med en inkallad läkare.

3. Sjukhusbyrån.

1941 års förvaltningsutredning.

Sjukhusbyråns verksamhet har av förvaltningsutredningen föreslagits skola omfatta ärenden rörande organisation, uppförande, ändringar och utrustning av militära sjukhus och sjukhusavdelningar, samarbete med respektive landsting beträffande »samarbetssjukhusen», krigssjukhusens och de rörliga sjukhusförbandens organisation m. m. i samråd med militära myndigheter, medicinalstyrelsen, svenska röda korset m. fl. myndigheter och sammanslutningar, organisation av de rörliga sjukvårdsanstalter, vilka funnes eller kunde komma att upptagas i krigssjukvårdsplanen, t. ex. sjukhuståg, bilkolonner för sjuktransport, lasarets- och sjuktransportfartyg, blodgivarorganisationen m. m. samt sjuksköterskeorganisationen.

Förvaltningsutredningen har erinrat, att sjukhusärendenas handläggning före krigsutbrottet inom arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse åvilat dess hälso- och sjukvårdsbyrå men att under den gångna beredskapstiden har inom styrelsen måst upprättas en särskild sjukhusbyrå. De stora ekonomiska värden, som nedlades på försvarsväsendets sjukhusbyggnader och deras utrustning, nödvändigheten av att den militära sjukhusvården hölles på samma standard som civil sjukhusvård och det omfattande krigsförberedelsearbetet på detta område nödvändiggjorde enligt utredningens åsikt, att en särskild byrå för dessa ärenden funnes upprättad även under fredsförhållanden.

Såsom chef för sjukhusbyrån har förvaltningsutredningen föreslagit en erfaren, om möjligt aktiv sjukhusläkare. Enär denne läkare skulle representera den medicinska sakkunskapen i vissa materiefrågor, borde han vara kirurg. Med hänsyn till krigsförberedelsearbetet borde han dessutom vara militärläkare. För befattningen ifråga har beräknats en förste byråläkare i lönegraden Ca 28.

Omfattningen av det löpande arbetet nödvändiggjorde att på byrån placerades en assistent, lämpligen en av de föreslagna extra läkarna. För arbetets bedrivande vore det dessutom nödvändigt att chefen för byrån bereddes möjlighet att vid behov erhålla hjälp av arkitekt, syssloman och kompetent sköterska (husmoder och operationssköterska).

Utlåtande över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Statskontoret har i sitt remissyttrande anført, att den i förvaltningsutredningens förslag såsom chef för sjukhusbyrån upptagne förste byråläkaren borde ersättas med en av försvarsgrensöverläkarna.

Den sedan flera år inom arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse fungerande sjukhusbyrån torde, såsom i det föregående förutsatts, böra erhålla en stadigvarande ställning samtidigt som den infogas i den för försvarsväsendet gemensamma sjukvårdsförvaltningen. Redan före krigsutbrottet var sjukhusärendenas omfattning avsevärd och man sökte då hjälpa sig fram med provisoriska anordningar. Såsom chef för byrån bör anställas en läkare med sjukhuserfarenhet, helst kirurg. För att kunna förvärva en sådan kraft fordras, att relativt goda löneförmåner kunna erbjudas. Jag förordar därför i likhet med förvaltningsutredningen, att för denna befattning, som för närvarande uppehålls av en arvodestagare, avses en förste byråläkare i lönegrad Ca 28.

Vid den provisoriskt inrättade sjukhusbyrån tjänstgör i nuvarande läge, förutom en chef, praktiskt taget ständigt tre inkallade läkare samt under kortare perioder flera ytterligare sådana. Med hänsyn till arbetets art bör redan nu en av dessa ersättas med en av de av förvaltningsutredningen föreslagna extra läkarna. I fredstid kan en sådan befattningshavare icke undvaras.

Kostnaderna för det arbetsbiträde av arkitekt m. fl., som kan bli påkallat, böra bestridas av de medel för anlåtande av sakkunniga, som ställas till förvaltningens förfogande.

4. Materielbyrån.

Materieltjänsten omfattar utrustnings- och anskaffningsverksamhet, förrådsverksamhet, materielvård och materieförvaltning samt krigsindustriverksamhet.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har föreslagit, att materielbyrån för att kunna bemästra denna mångfald uppgifter skulle uppdelas på tre sektioner, nämligen en utrustningssektion, en förråds- och krigsindustrisektion samt en läkemedelssektion.

Såsom chef för byrån borde placeras en med sjukvårdsmaterielen väl förtrogen officer ur armén (trängen), marinen (marinintendenturkåren) eller flygvapnet (från dess intendenturpersonal). För närvarande bestredes befattningen såsom byråchef vid sjukvårdsstyrelsens materielbyrå av en officer i lönegrad Oa 4. Redan hänsynen till det ökade ansvar, som sammanslagningen komme att medföra, motiverade en höjning av lönegraden. Då det emellertid vore av synnerligen stor betydelse att i denna specialiserade befattning kunna för längre tid försäkra sig om en kraft, som icke av hänsyn till sin befordran behövde uttransporteras, borde befattningen som chef för materielbyrån, vilken borde upptagas på sjukvårdsförvaltningens stat, placeras alternativt i lönegraden Oa 4 eller Oa 5. Befattningen borde tillsättas av Kungl. Maj:t på förslag av sjukvårdsförvaltningen efter samråd med vederbörande försvarsgrenschef.

Cheferna för utrustnings- samt förråds- och krigsindustrisektionerna borde lämpligen vara kompaniofficerare i lönegrad Oa 3. De borde förordnas på viss tid, exempelvis tre år, av Kungl. Maj:t på förslag av sjukvårdsförvaltningen i samråd med respektive försvarsgrenschefer. Befattningarna i fråga borde upptagas på sjukvårdsförvaltningens stat med arvoden motsvarande lönen.

De officerare, som skulle tjänstgöra å materielbyrån, borde kvarstå över stat i vederbörlig personalkår.

Vad läkemedelssektionen beträffade har utredningen ansett sig icke kunna avgiva något slutgiltigt förslag till dennas organisation och personaluppsättning. Under erinran att förslag till ny organisation av det militära apoteksväsendet vore under utarbetande, ville utredningen därför föreslå, att den nuvarande läkemedelssektionen vid arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse tills vidare oförändrad överflyttades till sjukvårdsförvaltningens materielbyrå. Såsom chef för sektionen komme då fortfarande att tjänstgöra föreståndaren för militärapoteket med ett årligt arvode av 2,000 kronor.

Utredningen har vidare föreslagit, att personalförteckningen för militärapoteket, utan avvaktan på pågående utredning om det militära apoteksväsendet, utökades med en apotekare i lönegraden A 24, vilken borde ha sin huvudsakliga sysselsättning förlagd till sektionen.

Slutligen erfordrades enligt utredningens beräkningar vid materielbyrån en förvaltningsutbildad expeditionsofficer (pensionerad officer med arvode).

Utlåtanden över 1941 års förvaltnings- utrednings förslag.

Arméförvaltningen har framhållit, att en anordning, enligt vilken föreståndaren för militärapoteket — Sveriges största apotek — samtidigt skulle tjänstgöra såsom chef för läkemedelssektionen inom materielbyrån, i längden torde bli ohållbar. En lämplig lösning syntes kunna vinnas, om i samband med tillskapandet av sjukvårdsförvaltningen apoteksföreståndaren befriades från chefskapet för läkemedelssektionen och detta i stället anförtröddes den av utredningen föreslagna nytillkommande apotekaren, vilken då borde uppflyttas till lönegrad A 26. Arméförvaltningen har vidare anført, att läkemedelssektionen måhända borde utbrytas till en särskild byrå. Denna fråga syntes emellertid böra upptagas till omprövning först i samband med utredningen angående det militära apoteksväsendets organisation.

Statskontoret har avstyrkt ett föregripande av nyssnämnda utredning. Intill dess denna slutförts borde erforderlig apotekarpersonal anställas mot arvode.

Departement-
schefen.

Mot den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen av materielbyrån har jag intet att erinra. Jag håller emellertid icke för osannolikt, att det kan visa sig lämpligt att överflytta upphandlingen av åtminstone vissa slag av sjukvårdsmateriel till krigsmaterielverket, hos vilket en mångsidig industriell och merkantil expertis kommer att samlas.

Beträffande befattningen som chef för materielbyrån förordar jag, att denna — för närvarande inom sjukvårdsstyrelsen placerad i lönegraden Oa 4 — inom den blivande sjukvårdsförvaltningen placeras i endera av lönegraderna Oa 4 eller Oa 5. Därigenom vinnes möjlighet att för längre tid i befattningen behålla en dugande kraft. Av cheferna för utrustnings- samt förråds- och krigsindustrisektionerna, vilka enligt utredningens mening borde vara aktiva officerare i lönegraden Oa 3, synes mig den ene kunna utbytas mot en arvodesbefattning för pensionerad officer (arvode motsvarande löneklass Oa 10). Om vidare dessa båda befattningar tillsätts med militära innehavare, torde det vara möjligt att lägga de göromål, som skulle ankomma på den av utredningen förordade expeditionsofficeren, på en redan nu i sjukvårdsstyrelsen tjänstgörande pensionerad underofficer med arvode motsvarande löneklass UO 7.

Till chefen för läkemedelssektionen bör i avbidan på ett närmare klarläggande av frågan om det militära apoteksväsendets organisation liksom för närvarande inom arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse utgå allenast ett årligt arvode om 2,000 kronor. Uppkommande behov av ytterligare arbetskraft å denna sektion bör tills vidare fyllas med inkallad personal.

5. Kansliet med ekonomisektionen m. m.

1941 års förvaltningsutredning.

Under erinran att till sjukvårdsförvaltningens arbetsområde hörde åtskilliga ärenden av juridiskt-administrativ och kameral natur har förvaltningsutredningen framhållit, att den förstnämnda gruppen, kansliärendena, i huvudsak avsåge framställningar om sjukvårdsväsendets medelsbehov, föreskrifter om användandet av medel under förvaltningens ämbetsområde, utarbetande i samråd med försvarets civilförvaltning av reglementen och andra föreskrifter för garnisonssjukhusen samt samarbetsavtal om dessa sjukhus med respektive landsting, upprättande av leveranskontrakt, revisionsanmärkningar, vilka kommunicerats med förvaltningen, frågor om fri sjukvård samt frågor av juridisk eller administrativ art i allmänhet.

En sammanslagning av samtliga försvarsgrenars sjukvårdsdetaljer till ett ämbetsverk, som skulle förvalta alla de med sjukvården sammanhängande anslag som tidigare förvaltats av skilda myndigheter, måste enligt förvaltningsutredningens mening medföra, att en särskild kameralsektion med kassaförvaltning anordnades inom förvaltningen. Vid denna sektion skulle frågor om utanordningar handläggas, dispositionsbokföring och kameral förhandsgranskning ombesörjas samt statistik utarbetas över användningen av de för upprätthållandet av hälso- och sjukvården ävensom för sjukvårdsmaterielbeståndet vid försvarsväsendet m. m. anslagna medlen.

Den för sjukvårdsförvaltningen avsedda civilbyrån borde i anslutning till in-

delningen i kansliärenden och kamerala ärenden uppdelas på en kanslisektion samt en kameralsektion med kassaförvaltning.

Som chef för sjukvårdsförvaltningens civilbyrå borde, i varje fall innan erfarenhet föreläge rörande omfånget av den arbetsbörda som komme att åvila byrån, placeras en byrådirektör i lönegraden A 28.

Kanslisektionen borde förestås av en sekreterare i lönegrad A 24 och kameralsektionen av en kamrerare i lönegrad A 24. För kanslisektionen beräknades därutöver behov föreligga av en notarie (A 21). Kamreraren borde liksom i de övriga förvaltningarna vara beslutande i utanordningsärenden. Å kameralsektionen borde vidare finnas en kassör i lönegraden A 11.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

I anledning av att från *sjukvårdsstyrelsens* sida föreslagits, att den för civilbyrån avsedda byrådirektörsbefattningen måtte utbytas mot en befattning såsom byråchef i lönegrad A 30 har *arméförvaltningen* förklarat sig för närvarande icke kunna taga ställning till denna fråga i vidare mån än att skäl syntes föreligga för antagande, att arbetsuppgifterna för denne befattningshavare skulle bli i väsentliga hänseenden likvärdiga med dem, som komme att åvila motsvarande befattningshavare å arméförvaltningens tyg- och intendenturdepartement.

Sjukvårdsstyrelsen har vidare påyrkat, att den av utredningen föreslagne kamreraren skulle placeras i lönegraden A 26. I anslutning härtill har *arméförvaltningen* anført, att vid bifall till ämbetsverkets förslag om centralisering av kassaväsendet m. m. å civilbyråns kameralsektion torde erfordras endast en revisor i lönegraden A 21 och ett kontorsbiträde i A 4.

Statskontoret har under hänvisning bland annat till den av ämbetsverket föreslagna centraliseringen av kassaväsendet och decentraliseringen av dispositionsbokföringen förklarat sig anse en särskild civilbyrå icke vara av behovet påkallad. Denna byrå borde ersättas med ett kansli med i stort sett den sammansättning, som föreslagits beträffande kanslisektionen.

Lönenämnderna ha ifrågasatt, om det vore erforderligt att förse sjukvårdsförvaltningen med såväl en byrådirektör som en sekreterare och en notarie. Lönenämnderna kunde icke tillstyrka en placering av kamreraren i högre lönegrad än A 22. Jämväl biträdespersonalen syntes vara relativt väl tillgodosedd.

Departement-
schefen.

I arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse ingå för närvarande dels vissa tjänstemän för fullgörande av administrativa sysslor, dels ock vissa befattningshavare för ombesörjande av kamerala och ekonomiska frågor. Förstnämnda personal sammanhålles till ett sekretariat, medan sistnämnda personal bildar en ekonomiavdelning. För fullgörande av de på den gemensamma sjukvårdsförvaltningen belöpande administrativa göromålen bör i fredsorganisationen finnas ett *kansli*. Genom en nyligen företagen partiell omorganisation har förhållandet

mellan ekonomiavdelningen och materielbyrån reglerats och en markerad gräns dragits mellan materielredovisning och ekonomisk verksamhet. Därigenom ha vissa av de arbetsuppgifter, som enligt förvaltningsutredningens förslag skulle läggas på ett särskilt förrådskontrollkontor, överflyttats till materielbyrån. Förändringen, som syftat till en rationalisering och koncentration av lagerbokföringen, har företagits efter grundlig utredning och i samförstånd med arméförvaltningens civila departement. Med hänsyn till önskvärdheten av att pröva verkningarna av denna ändring i arbetsrutinen föreslår jag icke nu någon rubbning däri. Även i den för försvarsväsendet gemensamma sjukvårdsförvaltningen bör således åtminstone tills vidare ingå ett ekonomiavdelningen motsvarande organ, vilket lämpligen bör benämnas *ekonomisektionen*. Jag vill emellertid erinra, att kassagöromål och vissa andra kamerala ärenden komma att överföras till civilförvaltningen. Däremot bör sektionen handha på sjukvårdsförvaltningen belöpande bokföring, kontroll över anslagsbelastning, förhandsgranskning av räkningar, verkställa förekommande ekonomiska utredningar m. m. Ekonomisektionen torde böra anslutas till kansliet och underställas dettas främste befattningshavare.

För min del hyser jag den uppfattningen, att behov knappast föreligger av den av förvaltningsutredningen föreslagna personaluppsättningen. Liksom för närvarande är fallet inom arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse bör den blivande sjukvårdsförvaltningens kansli utrustas med en mera kvalificerad befattningshavare och en notarie. Med hänsyn till den ökning av arbetsuppgifterna, som i och med sammanförandet av förvaltningsverksamheten på förevarande område till ett organ kommer att inträda, samt till arten av den föredragningsskyldighet, som kommer att åvila förstnämnda befattningshavare, synes det mig befogat att uppflytta ifrågavarande tjänst från nuvarande lönegrad A 24 till A 26. Då denne befattningshavare inom sjukvårdsförvaltningen blir den främste företrädaren för den rent administrativa sakkunskapen, torde han lämpligen böra tilläggas tjänstetiteln byrådirektör.

För ekonomisektionen bör i anslutning till arméförvaltningens förslag avses en revisor, tills vidare uppförd i lönegrad Eo 21. Då för närvarande inom arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse tjänstgör en pensionerad officer med arvode motsvarande löneklassen Oa 10, vilken är väl insatt i de göromål, som belöpa på ekonomisektionen, synes mig dock såväl av praktiska skäl som ur besparingssynpunkt lämpligast att tills vidare, till dess nuvarande innehavaren av arvodesbefattningen avgår, bibehålla denna befattning och placera densamma å ekonomisektionen. Revisorstjänsten bör under tiden stå obesatt.

Till kansliet böra även registratorskontoret och den för ämbetsverket gemensamma expeditionen anslutas.

Beträffande den för sjukvårdsförvaltningen gemensamma personalen erfordras utöver den personal, som nu tjänstgör i sjukvårdsstyrelsen, en expeditionsofficer, pensionerad officer med arvode, och ett kanslibiträde (A 7). I övrigt kräves givetvis viss icke-ordinarie personal, som emellertid här ej redovisas.

V. Försvarets civilförvaltning.

A. Civilförvaltningens allmänna uppgifter.

Det för samtliga försvarsgrenar gemensamma ämbetsverk, som enligt vad som inledningsvis anförts bör tillskapas för handläggande av mera allmänt administrativa förvaltningsfrågor inom försvarsväsendet och som föreslås skola erhålla benämningen *försvarets civilförvaltning*, avses skola för hela försvarsväsendets del erhålla i huvudsak motsvarande uppgifter som för närvarande för arméns del tillkomma arméförvaltningens civila departement.

Civilförvaltningen skall sålunda utgöra det organ, som närmast under Kungl. Maj:t skall representera den högsta administrativa sakkunskapen inom försvarsväsendet. Där skola handläggas avlönings- och pensionsfrågor, spörsmål rörande administrativa författningar och föreskrifter m. m.

Å civilförvaltningen skall vidare ankomma att handha och övervaka tillämpningen av ekonomiska föreskrifter av olika slag berörande hela försvarsväsendet. Härutinnan är särskilt att märka övervakningen av räkenskaps- och redovisningsväsendet ävensom utfärdande av därmed sammanhängande föreskrifter och anvisningar. Den centrala räkenskapsföringen för hela försvarsväsendet avses också skola vara förlagd till civilförvaltningen. Till civilförvaltningen böra även kassagöromålen för försvarsväsendets samtliga centrala förvaltningsorgan centraliseras. Försvarets fabriksstyrelse bör dock i förvarande hänseenden intaga en särställning.

Inom civilförvaltningen skall slutligen den kamerala revisionen av räkenskaperna för hela försvarsväsendet äga rum, dock ej för övriga centrala ämbetsverk, vilkas räkenskaper skola granskas av riksräkenskapsverket.

Förutom de nämnda huvuduppgifterna komma vissa ytterligare uppgifter att efter hand påläggas civilförvaltningen. Ämbetsverket kommer sålunda att i stor utsträckning få fungera som remissinstans i lagstiftnings- och allmänt administrativa frågor. Vidare är att märka, att civilförvaltningen i enlighet med vad förut anförts kommer att vara dömande instans i vissa besvärsmål samt i anmärkningsmål.

Civilförvaltningens uppgifter av mera speciell art komma att ytterligare beröras vid behandlingen av verkets inre organisation.

B. Civilförvaltningens organisation.

1. Allmänna grunder.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har anfört, att de allmänna uppgifter, som skulle komma att åvila civilförvaltningen, medförde att de inom ämbetsverket förekommande ärendena alltefter sin art syntes kunna hänföras till endera av följande tre huvudgrupper, nämligen administrativa ärenden i egentlig mening (kansliärenden), kameralärenden och revisionsärenden.

Med hänsyn till den stora mängd av ärenden, som inom var och en av de nämnda grupperna kunde förväntas uppkomma, har utredningen ansett, att denna uppdelning av ärendena borde återspeglas i ämbetsverkets organisation genom göromålens fördelning på tre däremot svarande avdelningar, nämligen *kansliavdelningen*, *kameralavdelningen* och *revisionsavdelningen*. Förutom dessa tre avdelningar syntes inom civilförvaltningen böra finnas ett *registratorskontor* och ett *arkiv*.

Chef för försvarsväsendets civilförvaltning borde vara en generaldirektör, tillsatt på förordnande i högst sex år. I likhet med cheferna för motsvarande centrala civila ämbetsverk borde generaldirektören placeras i lönegraden C 12 i civila avlöningsreglementet.

Avdelningscheferna — med titeln krigsråd — komme att i den föreslagna organisationen erhålla synnerligen betydande arbetsuppgifter, både kvalitativt och kvantitativt sett. Deras verksamhet komme till väsentlig del att omfatta ett självständigt samarbete med övriga centrala förvaltningsorgan inom försvarsväsendet. Om hänsyn toges till antalet ärenden, måste det förutsättas, att avdelningscheferna komme att i mycket stor utsträckning utöva ämbetsverkets beslutanderätt. Beträffande den stora massan av ärenden syntes denna form för avgörandet bliva den normala. Vidare komme de att i förhållande till regionala och lokala myndigheter intaga en i olika hänseenden ledande ställning. Avdelningarna komme också enligt utredningens förslag att vara indelade i särskilda byråer eller kontor. Med hänsyn till det anförda och under betoning av vikten av att avdelningschefsbefattningarna kunde besättas med framstående krafter, har utredningen funnit nödvändigt, att befattningarna i fråga placerades i en förhållandevis hög löneställning. Å andra sidan vore dessa befattningar av den vikt, att de lämpligen syntes böra tillsättas allenast på förordnande för viss tid, högst sex år. Utredningen har därför föreslagit, att befattningarna i fråga skulle placeras i lönegraden C 8 i civila avlöningsreglementet.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

I det föregående har vid behandlingen av frågan om principerna för verksamhetens ordnande på civilförvaltningens område (sid. 69 f.) redogjorts

för vad i sådant hänseende anförts i remissyttrandena. Därutöver må i förevarande sammanhang lämnas följande utdrag av yttrandena i vad angår de allmänna grunderna för organisationen av det ämbetsverk, som avses skola handha verksamheten inom ifrågavarande fackgren.

Arméförvaltningen har i stort sett ej haft någon erinran att framställa beträffande verkets arbetsuppgifter och inre organisation. Möjligen borde vissa jämkningar i arbetsuppgifterna göras i samband med utarbetande av instruktion för verket. Det vore svårt att för närvarande framlägga slutgiltigt förslag rörande personalbehovet. Vissa jämkningar i fråga om personalen ha emellertid föreslagits redan nu.

Marinförvaltningen har anført, att avdelningscheferna inom verket möjligen borde benämnas överdirektörer. Då revisionsavdelningen vore för stor att organiseras på en byrå, borde den indelas i två byråer jämte ett särskilt kontor för allmänna undersökningar.

Flygförvaltningen har — för det fall att civilförvaltningen skulle ha de av förvaltningsutredningen förutsatta arbetsuppgifterna — förklarat sig icke ha annat att erinra än att organisationsapparaten vore större än nödvändigt, särskilt vad anginge kansli- och kameralavdelningarna.

Statskontoret har framhållit, att organisationen väsentligt avveke från den inom statsförvaltningen brukliga utan att bärande motivering därför anförts. Civilförvaltningen borde organiseras på fyra byråer direkt under generaldirektören, nämligen två kanslibyråer, en kameralbyrå och en revisionsbyrå. Vidare borde finnas registratorskontor, arkiv och ett för hela den centrala försvarsförvaltningen gemensamt advokatfiskalskontor. Men hänsyn till vikten av att verket intoge en oberoende och självständig ställning borde såväl generaldirektören som byråcheferna tillsättas medelst fullmakt. Detta vore påkallat även därför att verket bleve dömande instans.

Lönenämnderna ha funnit anledning saknas att frångå den för generaldirektör i allmänhet vid civilförvaltningen gällande löneställningen enligt lönegraden B 3. Även lönenämnderna ha ansett civilförvaltningens uppdelning på avdelningar innebära en organisationsform, som icke återfunnes inom ämbetsverk med motsvarande arbetsuppgifter. Kansligöromålen borde sålunda uppdelas på två verkschefer direkt underställda byråer. Det av utredningen föreslagna sekretariatet borde vidare inordnas under byråindelningen. Även kameralavdelningen borde uppdelas på två byråer, benämnda förslagsvis kameralbyrån och bokföringsbyrån. Slutligen ha nämnderna ansett, att även revisionsavdelningen med hänsyn till det omfattande räkenskapsmaterialet borde uppdelas på två revisionsbyråer.

Statens krisrevision har framhållit, att lönekostnaderna för de hos försvarsgrensförvaltningarna kvarblivande civila organen vore högre än kostnaderna för den nya civilförvaltningen, vilket måste ingiva starka betänkligheter.

Fråga om en centralisering av kassarörelsen för den centrala försvarsförvaltningen till civilförvaltningen har väckts av *arméförvaltningen*, *statskon-*

toret, statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd. Arméförvaltningen har emellertid framhållit som ett praktiskt önskemål för en sådan centralisering, att försvarsförvaltningens olika centralorgan samlades i en byggnad eller i varje fall i närheten av varandra. Vidare har arméförvaltningen anfört, att industriverkets kassarörelse ej lämpligen kunde centraliseras till civilförvaltningen om ej fabriksdriften utbrötes ur industriverket. Statskontoret samt ammunitions- och verkstadsnämnderna ha även ifrågasatt inrättande av en gemensam ombudsmannaexpedition.

Såsom jag redan i annat sammanhang framhållit avses försvarets civilförvaltning skola för den centrala försvarsförvaltningen i dess helhet fylla i stort sett samma uppgifter som nu för arméns vidkommande ankomma på arméförvaltningens civila departement. Tanken är således att tillskapa det nya ämbetsverket genom en på- och utbyggnad av det nuvarande civila departementet. De på det nya verket ankommande arbetsuppgifterna skola följaktligen komma att utgöras dels av samtliga de ärenden, som för närvarande handläggas inom civila departementet, dels ock av vissa av de ärenden, vilka för närvarande ankomma på marinförvaltningens civilavdelning och kameralbyrå samt flygförvaltningens civilbyrå. Sätillvida ansluter jag mig till de av förvaltningsutredningen angivna grunddragen för civilförvaltningens organisation. Jag har emellertid den uppfattningen, att den personal, som erfordras för den nya organisationen, ingalunda behöver få den av förvaltningsutredningen beräknade omfattningen. I och för sig bör omorganisationen i förevarande avseende icke medföra utökningar av personalen i vidare mån än att det kan bli nödvändigt att inrätta vissa för den nya organisationen behövliga nyckelbefattningar. Självfallet är emellertid, att det pågående utbyggandet av landets försvarskrafter samt ökningen av övnings tiden måste avspiegla sig även i den på förvaltningsorganen belöpande arbetsbelastningen. Jag anser emellertid icke möjligt att nu tillförlitligt beräkna i vad mån den personalökning, som under beredskapstiden måst ske, bör bli bestående även i fredstid. Såsom jag redan i det föregående framhållit förordar jag sålunda, att statsmakterna i nuvarande läge taga till utgångspunkt den personal, som finnes i gällande fredsorganisation, och därutöver inrättar allenast ett fåtal mera betydelsefulla befattningar, vilka under alla omständigheter måste anses oundgängliga.

Departementschefen.

Nyss berörda begränsningar i fråga om personalen böra enligt min mening komma till uttryck även i själva organisationen. Förvaltningsutredningen har för sin del föreslagit, att ämbetsverket skulle organiseras på tre avdelningar, nämligen kansli-, kameral- och revisionsavdelningarna, av vilka förstnämnda avdelning i sin tur skulle indelas i två byråer. En sådan organisation skulle förete vissa likheter med skolöverstyrelsens organisation. Från flera håll ha erinringar gjorts mot tillämpningen av en sådan organisationsform i före-

varande fall. För egen del har jag icke funnit tillräckliga skäl att frångå den inom den centrala förvaltningen i allmänhet brukliga organisationen med verkets indelning i direkt under verkschefen lydande byråer. I följd härav föreslår jag ej heller inrättande av tre befattningar såsom avdelningschefer i lönegraden C 8. Bortsett härifrån kommer valet av organisationsform endast i mindre omfattning att påverka personalbehovet. Fråga blir då, om under dessa förhållanden kansliärendena skola handläggas på en eller flera verkschefen omedelbart underställda, med varandra sidoordnade byråer.

Då en av vinsterna med den tilltänkta organisationen är, att möjligheter skapas för ett enhetligt bedömande av försvarsväsendet berörande, likartade mål och ärenden, bör en dylik uppdelning självfallet icke ske till exempel så, att ärenden från armén handläggas på en byrå och från marinen och flygvapnet på en annan eller så, att samma antal ärenden tilldelas varje byrå. I stället böra mål och ärenden av likartad beskaffenhet såvitt möjligt handläggas på samma byrå. Härvid måste dock beaktas, att kansliärendena i betydande omfattning stå i så nära sammanhang med varandra, att även en sådan uppdelning kan vara otjänlig. Med en sådan organisation blir det i stort sett verkschefen ensam, som har att vaka över likformigheten, en uppgift av den omfattning, att den kan olämpligt inkräkta på hans övriga funktioner. Det är alltså både ur organisationssynpunkt för verksledningen och med hänsyn till själva saken av stor vikt, att verksamheten på sätt förvaltningsutredningen föreslagit sammanhållas inom ramen för en organisatorisk enhet, vare sig denna nu skall benämnas avdelning eller byrå. En sådan lösning av organisationsfrågan ger jämfört med alternativet med olika, verkschefen direkt underställda byråer vida bättre möjligheter till överblick över verksamheten samt till enhetlighet och likformighet i handläggningen av förekommande mål och ärenden. Härigenom kan man också på ett smidigare sätt än eljest vore möjligt åstadkomma den utjämning av arbetsbelastningen den administrativa enhetens olika underavdelningar emellan, som förmodligen tid efter annan kan visa sig påkallad, samt möjliggöra, att frågor av principiell eller eljest viktigare beskaffenhet komma att förenas på en hand och alltså få den handläggning, som får anses mest ändamålsenlig. I enlighet med det nu anförda böra alltså kansliärendena handläggas å en organisatorisk enhet, vilken då skulle benämnas *kanslibyrån*.

I övrigt skulle i civilförvaltningen ingå en *kameralbyrå* och en *revisionsbyrå* med i huvudsak de uppgifter, som föreslagits av förvaltningsutredningen för kameralavdelningen respektive revisionsavdelningen. Att i anslutning till vad i vissa remissyttranden anförts, uppdelas vartdera av organen för kamerala göromål och revisionsverksamhet på två byråer synes mig ej erforderligt. I likhet med vad i utredningens förslag upptagits skulle vidare finnas ett *registratorskontor* och ett *arkiv*, båda gemensamma för civilförvaltningen.

1941 års förvaltningsutredning har förutsatt, att de olika förvaltnings-

myndigheterna liksom hittills skola var för sig handha förekommande ombudsmannagöromål. I vissa remissutlåtanden i ärendet har emellertid ifrågasatts inrättande av en för hela försvarsförvaltningen gemensam ombudsmannaexpedition. För min del anser jag grundad anledning föreligga att överväga en centralisering även i detta hänseende. Därvid bör beaktas, att åtskilliga av de ombudsmannagöromål, som nu handläggas av skilda organ, äro av likartad beskaffenhet, exempelvis automobil- och expropriationsmål, samt att de ärenden av rättslig karaktär, som uppkomma hos de olika ämbetsverken, till antalet variera högst avsevärt och i vissa fall bli jämförelsevis ensidigt betonade. Härtill kommer, att sedan förvaltningsutredningens betänkande avgavs ny rättegångsbalk antagits av riksdagen. Rättegångens koncentration och muntlighet enligt den nya ordningen komma otvivelaktigt att ställa större anspråk på partsombuden med hänsyn till ett omsorgsfullt förberedande av partens talan samt deras förmåga av klar och redig framställning. Lämpligheten av att bibehålla nuvarande metod för handhavandet av ombudsmannagöromålen kan därför starkt ifrågasättas. En förutsättning för att partsombuden framdeles på bästa sätt skola kunna lösa sina uppgifter torde bli, att de kontinuerligt och med relativt rikt och skiftande arbetsunderlag bedriva verksamhet i sådan egenskap. I allt fall måste för personer, vilka endast mera sällan uppträda inför rätta, svårigheterna att gentemot tränade advokater hävda sin huvudmans intressen bli påtagliga. Det synes ligga nära till hands, att med den av förvaltningsutredningen föreslagna splittrade organisationen av ombudsmannaväsendet risker i sådant hänseende skola yppa sig för de centrala förvaltningsmyndigheterna. Jag har därvid icke förbisett, att ombudsmannagöromålen icke uteslutande innefatta uppträdande inför rätta. I åtskilliga hithörande fall vinna uppkommande frågor sin lösning utan domstols medverkan. Jag har emellertid kommit till den uppfattningen, att en centralisering även i förevarande hänseende bör äga rum. Denna centralisering synes lämpligen kunna åstadkommas genom inrättande av ett gemensamt, i administrativt hänseende till civilförvaltningen anslutet *advokatfiskalskontor* för handläggning av flertalet uppkommande ombudsmannagöromål inom försvarsväsendets samtliga centrala förvaltningsmyndigheter. De särskilda uppdragen skulle — såsom nu sker i förhållande till arméförvaltningens ombudsman — av vederbörande uppdragsgivare lämnas direkt till advokatfiskalen och av denne likaledes direkt redovisas till uppdragsgivaren. Därvid bör emellertid undantag göras för de på flygvapnets haverikommission ankommande juridiska arbetsuppgifterna, vilka böra handhavas på sätt nu sker.

I likhet med förvaltningsutredningen anser jag, att chefen för civilförvaltningen bör vara generaldirektör. Utredningen har föreslagit, att denne skulle tillsättas på förordnande i högst sex år med placering i lönegraden C 12 (grundlön 20,000 kronor). Såväl statskontoret som lönenämnderna ha ansett, att generaldirektören borde tillhöra samma lönegrad som i nuvarande

organisation chefen för arméförvaltningens civila departement, generalkrigskommissarierna, nämligen B 3 (grundlön 18,000 kronor), och således tillsättas medelst fullmakt. Vid bestämmandet av löneställningen för verkschefen måste hänsyn tagas till att civilförvaltningen får ett väsentligt vidsträcktare arbetsområde än arméförvaltningens civila departement. Denna omständighet i förening med önskemålet, att verkschefen tillsättes genom förordnande på sätt förvaltningsutredningen föreslagit, bör enligt min mening föranleda, att chefen för civilförvaltningen uppföres i lönegrad C 12.

Jag övergår nu till detaljbehandling av de tre i ämbetsverket ingående byråerna.

2. Kanslibyrån.

1941 års förvaltningsutredning.

1941 års förvaltningsutredning har beträffande det organ inom civilförvaltningen, på vilket de egentliga kansliärendena skulle ankomma, anført i huvudsak följande.

Till kansliavdelningen böra till en början i princip hänföras samtliga de ärendesgrupper, som enligt den nuvarande organisationen handläggas på arméförvaltningens civila departements kanslibyrå, ävensom motsvarande på marinförvaltningens civilavdelning och flygförvaltningens civilbyrå ankommande göromål.

Detta innebär, att å kansliavdelningen komma att handläggas bland annat ärenden som angå:

- avlöningar till personal vid försvarsväsendet;
- rese- och traktamentsersättningar;
- flyttningersättningar;
- allmänna författningar och föreskrifter;

besvär över myndigheters beslut i kassaärenden samt i sådana egentliga förvaltningsärenden, som avse till personal vid försvarsväsendet utgående förmåner i kontant eller in natura;

övriga ärenden av administrativt-juridisk beskaffenhet.

I enlighet med det sagda böra jämväl ärenden rörande de värnpliktigas avlöning och övriga förmåner handläggas å kanslibyrån. Nämnade ärenden handläggas för närvarande för arméns vidkommande å civila departementets kameralbyrå men synas böra hänföras till det nya verkets kanslibyrå, då de i stort sett äro av samma natur som motsvarande ärenden rörande den fast anställda personalen.

Enligt § 20 i gällande instruktion för arméförvaltningen skola å civila departementets kameralbyrå handläggas, bland annat, ärenden rörande understöd från Vadstena krigsmanshuskassa, invalidhusfonden samt beväringssmanskapets invalid- och pensionsfond, ersättning för olycksfall under tjänstgöring ävensom begravningshjälp efter avlidna militärpersoner, där sådan skall av statsmedel utgå, pension och uppskjuten livränta. Hithörande ärenden handläggas å ett kameralbyrå tillhörande pensionskontor.

Av sistnämnda ärenden komma de som angå tillerkännande av understöd från Vadstena krigsmanshuskassa att efter hand nedgå för att slutligen helt försvinna. I stället kommer antalet ärenden rörande pension åt personal på reservstat och i reserven samt övriga för närvarande på handläggning av civila departementet be-

roende pensionsärenden att avsevärt ökas. Härigenom kommer arten av pensionsärendena att helt förändras. I enlighet med det anförda bör den nu angivna ärendesgruppen inom en blivande civilförvaltning hänföras till dess kansliavdelning och där handläggas å ett till avdelningen anknutet pensionskontor.

På tal har varit att låta ärenden angående flyttningersättning, vilka för närvarande inom arméförvaltningens civila departement handläggas å kanslibyrån, i en blivande civilförvaltning handläggas å kameralavdelningen. Enligt utredningens mening föreligga dock övervägande skäl för att låta flyttningersättningsärendena handläggas å kansliavdelningen.

Ehuru i det föregående icke särskilt uppräknade torde vidare å kansliavdelningen böra handläggas allmänna organisationsspörsmål, i den mån de falla inom civilförvaltningens ämbetsområde — dock med undantag för frågor rörande försvarsväsendets bokförings- och kassaväsende samt vad därmed sammanhänger — samt remisser å förslag till lagar och förordningar. Vidare förutsattes, att ärenden angående medelsäskanden med samma undantag som nyss angivits skola handläggas å kansliavdelningen.

Enligt nu gällande ordning förvaltas anslagen till avlöningar vid arméns garnisonssjukhus och militärapoteket ävensom anslaget till karolinska sjukhusets garnisonsavdelningar av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse. De nämnda anslagen synas i likhet med övriga avlöningsanslag böra i en blivande ny organisation omhändrhas av civilförvaltningen och hithörande ärenden handläggas å kansliavdelningen.

I mån av försvarsorganisationens successiva utbyggande har det efter hand blivit nödvändigt att förstärka personalen å civila departementets kanslibyrå genom anställande av extra arbetskrafter. Till följd av den ökning av arbetet å byrån, som föranletts av den hösten 1939 anbefallda försvarsberedskapen, hava ytterligare åtgärder härutinnan måst vidtagas. I första hand har det därvid visat sig nödvändigt att lätta byråchefens arbetsbörda genom att uppdelade de med dennes befattning förenade göromålen på ytterligare en befattningshavare. Sålunda har efter därom av Kungl. Maj:t lämnade medgivanden sekreteraren å byrån från angivna tidpunkt praktiskt taget oavbrutet i egenskap av extra föredragande handlagt de mål och ärenden, som för sådant ändamål till honom överlämnats och vilka eljest skolat handläggas av byråchefen.

Även om vid en återgång till fredsförhållanden göromålen komma att undergå en väsentlig minskning tillkomma å den föreslagna kansliavdelningen i civilförvaltningen de mål och ärenden av administrativ natur vilka nu handläggas på marinförvaltningens civilavdelning och flygförvaltningens civilbyrå. Hänsyn måste också tagas till den ökning av arbetet som betingas av den föreslagna nya försvarsorganisationen och av utökningen av de värnpliktigas tjänstgöringstid.

Vid övervägande av nu anförda omständigheter har utredningen kommit till den uppfattningen, att det är nödvändigt att uppdelade arbetet inom kansliavdelningen på två byråer. Härtill måste såsom förut nämnts komma ett särskilt *pensionskontor*.

Chefen för kansliavdelningen i den gemensamma civilförvaltningen bör hava till främsta uppgift att ägna oavslätlig tillsyn åt avdelningen och där handlagda ärenden i syfte att samordna verksamheten och befrämja enhetligheten vid ärendenas avgörande. För detta ändamål förutsattes han böra åtminstone såsom regel närvara vid föredragning inför ämbetsverkets chef även av de till avdelningen hörande mål och ärenden, som icke skola av honom föredragas. För egen del synes avdelningschefen böra inför ämbetsverkets chef föredraga allenast viktigare eller vidlyftigare mål och ärenden eller sådana av prejudicerande natur, Kungl. Maj:ts remisser å

förslag till lagar och författningar m. m. Såsom en huvuduppgift bör åvila avdelningschefen att utöva en ständig övervakning och tillsyn över det militära avlöningsväsendet. Han bör således med uppmärksamhet följa tillämpningen av gällande avlöningsföreskrifter och, då så kan vara påkallat, föreslå utfärdande av nya eller ändrade bestämmelser eller meddelande av anvisningar och cirkulär till myndigheterna i syfte att klargöra innebörden av avlöningsförfattningarna. Härvid har avdelningschefen att stå i nära kontakt med den arbetsledande personalen vid revisionsavdelningen.

Då såväl besvärsmålen som de vid granskning av räkenskapsmaterialet uppkomna anmärkningsmålen avse tillämpningen av i flertalet fall samma författningsföreskrifter och i övrigt samma principer böra göra sig gällande vid behandlingen av både besvär- och anmärkningsmål, böra åtgärder vidtagas för åstadkommande av enhetlighet härutinnan. För detta ändamål bör avdelningschefen eller föredragande å kansliavdelningen närvara vid revisionsavdelningens föredragning av anmärkningsmål rörande frågor av natur att kunna i besvärsväg underställas civilförvaltningens prövning. På samma sätt bör i motsvarande fall en representant från revisionsavdelningen närvara vid föredragning av besvärsmålen.

För att lämna arbetsbiträde åt avdelningschefen vid beredningen av de mål och ärenden, som skola av honom föredragas, bör till hans omedelbara förfogande stå ett *sekretariat* utrustat med erforderliga arbetskrafter.

Rörande göromålens fördelning mellan de båda byråerna möter det givetvis svårigheter att nu framlägga ett bestämt förslag. Det förefaller dock som om man i avvaktan på erfarenhet rörande arbetsbelastningen skulle kunna stanna vid i stort sett den fördelningen, att till första byrån hänföres ärenden som angå kontanta förmåner i allmänhet åt ordinarie och icke-ordinarie beställnings- och befattningshavare samt värnpliktiga ävensom besvärsmål. Till andra byrån skulle höra ärenden, som angå personalens rätt till andra än nyss angivna, i avlöningsreglementena medgivna förmåner såsom exempelvis sjukvård, inkvartering, förplägnad m. m., i den mån dessa ärenden ankomma på kansliavdelningen; vidare skulle till denna byrå förläggas ärenden angående rekrytering och avskedspremier, rese- och traktementsersättningar, flyttningersättningar, resestipendier samt, gemensamt med kammarkollegium, frågor rörande indelnings- och roteringsverket. På varje byrå torde man få räkna med att flera föredragande komma att erfordras.

Oberoende av den sålunda föreslagna, i hög grad schematiska uppdelningen bör avdelningschefen, i enlighet med vad tidigare anförts, själv övertaga beredning och föredragning av sådana ärenden, som på grund av sin art och betydelse böra av honom handläggas. I övrigt torde det få ankomma på chefen för civilförvaltningen att vidtaga de jämkningar i fråga om ärendenas fördelning, som med hänsyn till arbetsbelastningen kan vid olika tillfällen finnas påkallad.

Av det anförda framgår, att göromålen å kansliavdelningen enligt utredningens mening böra under avdelningschefen handläggas på ett denne direkt underställt sekretariat, två byråer och ett pensionskontor.

Utlåtanden över 1941 års förvaltnings- utrednings förslag.

Statens krisrevision har framhållit att, då det vore nödvändigt att utrusta de olika förvaltningsmyndigheternas civilavdelningar med högt kvalificerad personal, det vore föga rationellt att söka utbryta och centralisera vissa grupper av vanligen förekommande kansliärenden.

Marinförvaltningen, statskontoret, riksräkenskapsverket och 1941 års *revisionsutredning* ha ansett, att ärenden angående pension åt reservstats- och reservpersonal borde överflyttas till statskontoret för att handläggas å detta ämbetsverks pensionsbyrå. *Lönenämnderna* ha föreslagit en närmare utredning av detta spörsmål.

Marinförvaltningen har i sistnämnda hänseende framhållit som sin uppfattning, att det varken vore nödvändigt eller ens ändamålsenligt, att ifrågavarande pensionsärenden handlades inom civilförvaltningen. Starka lämplighets-skäl talade i stället för att dessa ärenden överflyttades till statskontoret, som redan handhade ärenden rörande pensionering av bland andra officerare, underofficerare och civilmilitära beställningshavare på aktiv stat och som således kunde förutsättas besitta stor författningskänedom även på det militära pensionsväsendets område. En dylik anordning syntes kunna medföra betydande ekonomiska fördelar genom besparing i personal- och lokalkostnader samt vara ägnad att bidra till den centralisering inom pensionsväsendet, som förordats av riksdagens revisorer i deras berättelse över den av dem år 1936 verkställda granskningen.

Statskontoret har i samma fråga anført, att de arbetsuppgifter, som hänförts till det under kansliavdelningen redovisade pensionskontoret, såsom ett led i de senare årens centraliseringssträvanden på pensionsväsendets område syntes böra överflyttas till statskontoret för att handläggas på ämbetsverkets pensionsbyrå.

Enligt *riksräkenskapsverkets* mening borde hithörande ärenden, oavsett den framtida utformningen av den civila försvarsförvaltningsverksamheten i övrigt, överflyttas till statskontoret, vilket ämbetsverk för närvarande handlade frågor om pension för övrig militär personal. Härigenom skulle vinnas enhetlig handläggning av dessa ärenden, varjämte en icke obetydlig kostnadsminskning syntes kunna åvägbringas.

Även 1941 års *revisionsutredning* har ansett, att ärenden angående pension åt reservstats- och reservpersonal borde överflyttas till statskontoret, detta oavsett om ett försvarsväsendets civilförvaltningsorgan komme till stånd eller ej. Det vore sannolikt, att en sådan anordning skulle medföra en väsentlig personalbesparing.

På civilförvaltningens kanslibyrå böra i stort sett ankomma de göromål, som av förvaltningsutredningen angivits skola åvila den av utredningen föreslagna kansliavdelningen. I ett hänseende ha emellertid delade meningar kommit till synes, nämligen i fråga om handläggningen av ärenden angående pension åt reservstats- och reservpersonal. Från flera håll har framhållits, att behandlingen av sådana ärenden såsom ett led i de senare årens centraliseringssträvanden på pensionsväsendets område borde överflyttas till statskontorets pensionsbyrå.

Vad först angår ärenden rörande reservstatspensioner torde en överflytt-

Departement-
schefen.

ning av dessa på sätt i nyssnämnda remissyttranden förordats icke behöva ingiva några betänkligheter. Jag vill i detta sammanhang erinra om att reservstatspersonalen redan nu är tillförsäkrad familjepension jämlikt allmänna familjepensionsreglementet. För min del tillstyrker jag en överflyttning av samtliga uppgifter med avseende å pensioneringen av reservstatspersonalen, således såväl prövning av frågor om rätt till pension och fastställande av pensionsbelopp som utbetalning av pension.

Beträffande ärenden angående reservpension ligger saken icke lika klar. Å ena sidan har gjorts gällande, att ett bedömande av vederbörandes rätt till reservpension förutsatte en icke ringa förtrogenhet med reservpersonalens anställnings- och tjänstgöringsförhållanden. Häremot har å andra sidan framhållits, att arten och omfattningen av den tjänstgöring, som författningsenligt utgör en betingelse för rätten till pension, äro tämligen otvetydigt angivna i gällande eller blivande bestämmelser. Den pensionsbeviljande myndigheten torde här liksom inom den egentliga statliga pensioneringen vid prövning av pensionsrätten ha att huvudsakligen lita till vederbörande myndighets registrering av befattningshavarens tjänstgöringsförhållanden. Föreligga detaljerade föreskrifter om sättet att föra för ändamålet erforderliga tjänstematriklar, synas därför svårigheterna för den pensionsbeviljande myndigheten att bemästra förhållandena vara väsentligen undanröjda. En viss kontroll av myndigheternas uppgifter i förevarande hänseenden torde dock bli erforderlig. I övrigt lär i fråga om pensioneringen av reservpersonal knappast krävas mera ingående förtrogenhet med de militära tjänstgöringsförhållandena än den som förutsattes för handläggning av ärenden om pensionering av den på aktiv stat anställda personalen. Den större erfarenhet, statskontoret besitter beträffande den statliga pensioneringen i allmänhet, måste slutligen ur flera synpunkter vara av väsentlig betydelse vid tolkningen och tillämpningen av bestämmelserna på förevarande område. Jag ansluter mig därför till uppfattningen, att även ärenden angående reservpension kunna och böra överföras till statskontoret.

Vad angår kanslibyråns inre organisation bör denna i stort sett ansluta sig till den av förvaltningsutredningen angivna, därvid de av utredningen för kansliavdelningen föreslagna båda byråerna böra ha sin motsvarighet i två sektioner. Överföringen av vissa pensionsärenden till statskontoret medför icke, att pensionskontoret kan indragas. Alltjämt skola på detta kontor ankomma handläggning av frågor om understöd från Vadstena krigsmanshuskassa och invalidhusfonden ävensom förberedande granskning av och utredning i ärenden angående pensioner till arbetare vid försvarsväsendet och deras efterlevande samt rörande vissa uppskjutna livräntor. En efter hand inträddande minskning av antalet understöd från Vadstena krigsmanshuskassa torde komma att kompenseras genom en ökning av ärendena rörande arbetarpensioner. I avbidan på erfarenheter av omläggningen torde pensionskontoret böra bestå i mer begränsad omfattning.

Kanslibyrån skulle alltså, under ett krigsråd i lönegraden A 30 som chef, bestå av två sektioner och ett pensionskontor samt viss för byrån gemensam personal.

3. Kameralbyrån.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har beträffande den av utredningen tilltänkta kameralavdelningen anfört i huvudsak följande.

Kameralavdelningen i försvarsväsendets civilförvaltning förutsättes skola — med undantag för revisionsuppgifter — erhålla i stort sett samma arbetsområde och åligganden, som enligt nuvarande organisation åvila armeförvaltningens civila departements kameralbyrå, marinförvaltningens kameralbyrå och flygförvaltningens civilbyrås kamalexpedition. På sätt i det föregående angivits föreslår utredningen dock den avvikelser från nuvarande indelning inom civila departementet, att pensions- och därmed närbesläktade ärenden samt ärenden angående de värnpliktigas avlöning avses skola handläggas på kansliavdelningen i stället för såsom nu på kameralbyrån.

De ärendesgrupper, som i enlighet med det sagda skola tillhöra kameralavdelningen, bliva i stort sett följande:

- uppbörden, anordnandet och redovisningen av till civilförvaltningens befattning hörande medel;
- försvarsväsendets bokförings- och kassaväsende samt utfärdande av härför erforderliga allmänna föreskrifter;
- upprättande av årlig liggare över fjärde huvudtiteln;
- kontroll i vissa delar av befintliga roterings- och därmed jämförliga kassor;
- understöd åt föreningar m. m.

Vidare må erinras om att handläggning av ett stort antal ärenden kommer att åvila civilförvaltningen gemensamt med annan central försvarsförvaltningsmyndighet. Dessa ärenden komma, i den mån desamma avse anslagsfrågor och frågor av allmänt ekonomisk art, att huvudsakligen handläggas å kameralavdelningen. Enahanda blir fallet beträffande läger- och manskapskassor.

En mera fullständig redogörelse för de olika arbetsuppgifterna lämnas nedan i samband med behandlingen av kameralavdelningens olika kontor m. m.

För fyllande av den mångfald arbetsuppgifter, som enligt vad ovan sagts komma att åvila civilförvaltningens kameralavdelning, anser utredningen det vara nödvändigt, att avdelningen uppdelas på två från varandra skilda kontor, ett *kamrerarkontor* och ett *bokföringskontor*. Vidare erfordras för avdelningens verksamhet ett *sekretariat* och ett *blankettförråd*, vilket bör omfatta för försvarsväsendet gemensamma ekonomiska blanketter.

Å *chefen för kameralavdelningen* komma ett stort antal skiftande och krävande uppgifter att vila. Härvid är i första hand att märka, att avdelningschefen har att svara för att medelsdistributionen och medelsredovisningen för hela försvarsväsendet i såväl fred som krig fungerar tillfredsställande, vartill kommer ledningen av de ekonomiska och statistiska undersökningar, vilka måste förväntas komma att ingå såsom ett normalt led i avdelningens verksamhet, jämte utredningen av många organisatoriska frågor av stor ekonomisk räckvidd. Hit höra exempelvis ärenden angående utarbetande av ändamålsenliga redovisningsföreskrifter samt dylika föreskrifters periodiska översyn och omarbetning med hänsyn till utvecklingens krav. En måhända ofta undervärderad

men icke desto mindre synnerligen viktig detalj är vidare blankettväsendet, vars skötsel fordrar ständig uppmärksamhet och sakkunskap för att detsamma skall kunna fylla de krav på effektivitet och tidsenlighet, som måste ställas på detsamma. Vidare torde antalet av de ärenden, som skola avgöras av avdelningschefen, kunna förväntas bli avsevärt.

Det torde vidare vara lämpligt, att chefen för kameralavdelningen i likhet med chefen för den nuvarande kameralbyrån inom arméförvaltningens civila departement fungerar såsom föredragande i personalärenden inom ämbetsverket. Utredningen förutsätter även, att beslutanderätten i personalärenden, särskilt i vad avser den lägre personalen, kommer att i stor utsträckning delegeras till denne avdelningschef.

Såsom biträde och ställföreträdare bör chefen för kameralavdelningen hava en byrådirektör i lönegraden A 28. Sistnämnde befattningshavare torde med hänsyn till kameralavdelningens allmänna uppgifter och organisation ej böra erhålla några instruktionsmässigt avgränsade arbetsuppgifter. Det bör ankomma på verkets bedömande att i mån så finnes lämpligt eller nödvändigt, åt byrådirektören uppdraga föredragningskyldighet beträffande vissa ärenden eller grupper av ärenden. I övrigt torde byrådirektörens åligganden icke böra preciseras i vidare mån än såsom en skyldighet för honom att närmast under avdelningschefen leda och övervaka arbetet inom avdelningen.

Såsom ovan framhållits bör inom kameralavdelningen finnas ett gemensamt *sekretariat*. Handläggningen av personalärenden och personalens redovisning förlägges lämpligen till sekretariatet.

Vad därefter beträffar *kamrerarkontoret* kommer detta att erhålla en mångfald arbetsuppgifter av olika slag. Att i detalj uppräknat dessa uppgifter låter sig knappast göra, men torde dock en allmän överblick vara på sin plats.

Å kamrerarkontoret skall verkställas förhandsgranskning av alla slags räkningar, bland annat reseräkningar och kommittéräkningar, varjämte anordningsbeslut skola upprättas och undertecknas. Vad beträffar förhandsgranskningen och anordningsbesluten komma förmodligen dessa arbetsuppgifters omfång att nedgå i förhållande till den nuvarande arbetskvantiteten på civila departementets kamrerarkontor, detta som en följd av att arméförvaltningen, fortifikationsförvaltningen och sjukvårdsförvaltningen komma att bilda särskilda ämbetsverk vid sidan av civilförvaltningen, vilka själva komma att ombesörja sin förhandsgranskning och sina anordningsbeslut.

Å kamrerarkontoret komma vidare att falla de omfattande arbetsuppgifter, som hänföra sig till det på civilförvaltningen ankommande krigsförberedelsearbetet, innefattande bland annat krigskassatjänstens organiserande samt krigskassaavdelningarnas förseende med krigskassamateriel av olika slag. En omfattande uppgift för kamrerarkontoret blir också handläggningen av ärenden angående kontrollen beträffande under militära myndigheters förvaltning stående fonder och kassor, såsom vissa understödsfonder, donationsmedel samt läger- och manskapskassor m. m. I nära samband härmed står kontrollen av hemvärnets gävmedel och bildningsrådets verksamhet.

Det torde vidare ankomma å kamrerarkontorets personal att biträda med handläggningen av ärenden av ekonomisk och organisatorisk innebörd, såsom exempelvis utarbetande av blanketter, vissa redovisningsföreskrifter m. m. Slutligen bör omnämnas, att ärenden berörande ämbetsverkets omkostnadsanslag komma att handläggas å detta kontor, varjämte å kontoret ankommer kontrollen av ett flertal andra anslag, främst måhända anslagen till extra utgifter och kommittéer.

Vad därefter beträffar *bokföringskontoret* kommer detta att handhava den centrala bokföringen för hela försvarsväsendet. Vidare är att märka, att till bokföringskontoret kommer att förläggas en viktig revisions- och kontrollverksamhet, som direkt sammanhänger med den centrala bokföringen. Härmed avses kontrollen över hela förskottsväsendet, anslags-, kassa-, postgiro- och bankkontrollen samt inkomst- och utgiftsstatistik. Ifrågavarande kontrolluppgifter böra i snabbhetens och effektivitetens intresse i viss utsträckning fullgöras genom förrättningar på ort och ställe. I detta sammanhang torde ock böra framhållas, att de ofta synnerligen omfattande och tidsödande utredningar, som måste företagas vid fall av förskingringar och oegentligheter, huvudsakligen komma att åvila bokföringskontoret. Det förutsättes givetvis, att kontorets tjänstemän komma att anlitas för att biträda avdelningschefen med handläggning av ärenden berörande kontorets verksamhetsområde.

Uppenbart är, att det här föreslagna, för de tre försvarsgrenarna gemensamma bokföringskontoret kommer att kräva en rätt avsevärd personaluppsättning. I stort sett avgörande för bokföringsarbetets omfattning blir främst det omfattande kontosystem i fråga om såväl stats- som diversemedel, varmed man har att räkna, samt kassamyndigheternas antal och antalet rustade fartyg. Härtill kommer bland annat det ökade arbete med försvarsväsendets fastighetsfondsredovisning som uppstår genom att samtliga tre delfonder komma att redovisas på samma ställe. De nämnda omständigheterna medföra ett ökat behov av den kvinnliga personal som har till åliggande att under kamrerarens överinseende verkställa den löpande centrala bokföringen, uppgöra de månatliga kassarapporterna till riksräkenskapsverket samt föra för postgiro- och förskottskontrollen och för fastighetsfondens detaljredovisning erforderliga förteckningar, register och kortsystem.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Marinförvaltningen har anfört, att anledning ej föreläge, att chefen för kameralavdelningen skulle vara personalchef för hela verket. Eventuellt borde denna syssla utövas av chefen för revisionsavdelningen, som hade mest personal under sig. Lämpligast vore dock, att varje avdelningschef vore personalchef i fråga om honom underställd personal.

1941 års förvaltningsutredning har i nyss återgivna delar av sitt betänkande lämnat en redogörelse för de huvudsakliga arbetsuppgifter, som skulle åvilat den av utredningen tilltänkta kameralavdelningen. Samtliga dessa uppgifter böra tillkomma den av mig i det föregående förordade kameralbyrån inom civilförvaltningen.

Under remissbehandlingen har fråga väckts om en centralisering till civilförvaltningen av vissa ytterligare göromål. Sålunda har arméförvaltningen i sitt i denna del förut (sid. 73) återgivna yttrande över utredningens betänkande antytt möjligheten av att till civilförvaltningen centralisera bland annat kassaväsendet, i vad avsåge övriga centrala försvarsförvaltningsmyndigheter. Till grund för arméförvaltningens förslag härutinnan låg önskemålet, att lokal an-

Departementschefen.

slutning skulle finnas mellan samtliga ifrågavarande ämbetsverk. Även i statens ammunitionsnämnds och försvarsväsendets verkstadsnämnds gemensamma utlåtande över nämnda betänkande upptogs denna fråga till behandling, varvid nämnderna ifrågasatte, att vid en utbrytning av fabriksavdelningen ur industriverket jämväl industriverket i övrigt kunde i kassahänseende anslutas till en för försvarsväsendet gemensam huvudkassa. Jag har i det föregående förordat inrättande av ett särskilt ämbetsverk för handhavande av försvarsväsendets fabriksrörelse, vilket sålunda skulle komma att ersätta den i förvaltningsutredningens förslag under industriverket upptagna fabriksavdelningen.

Såsom av det nu sagda framgår, ha de myndigheter, vilka behandlat ifrågavarande spörsmål, stannat för den lösningen, att samtliga centrala försvarsförvaltningsmyndigheter skulle kunna anslutas till en gemensam huvudkassa. Det av mig föreslagna verket för fabriksrörelsens handhavande bör ha egen kassarörelse och även i formellt hänseende förlänas karaktär av huvudförvaltning. I redovisningshänseende bör verket erhålla samma ställning som statens övriga affärsdrivande verk.

För närvarande ombesörjer arméförvaltningens huvudkassa utbetalningar för de till ämbetshusen vid Rödbodtorget förlagda avdelningarna av ämbetsverket, för den vid Kungsgatan belägna sjukvårdsstyrelsen, för intendenturdepartementets industribyrå vid Arsenalsgatan samt för tygdepartementets å Östermalm belägna avdelningar. Redan nu föreligger alltså det förhållandet, att ämbetsverkets huvudkassa betjänar i lokalt hänseende vitt åtskilda myndigheter. Härigenom torde möjligheten för en framtida centralisering i detta hänseende vara ådagalagd även för det fall, att lokal anslutning icke skulle komma till stånd. För bestridande av smärre löpande utgifter böra stående förskott lämpligen utlämnas till de myndigheter, som äro belägna på större avstånd från civilförvaltningen.

Genom en dylik centralisering skulle, såsom ock i arméförvaltningens utlåtande framhållits, vissa personalbesparingar kunna ske i jämförelse med förvaltningsutredningens förslag. Centraliseringen av kassarörelsen förutsätter i och för sig icke något ingrepp i vederbörande myndigheters beslutanderätt. Med hänsyn till anslagsförvaltningen läser icke kunna ifrågakomma annat än att anordningsbeslut fattas av den myndighet, som förvaltar vederbörligt anslag.

I och med civilförvaltningens inrättande bör självfallet den centrala huvudbokföringen i dess helhet dit överflyttas, varemot dispositionsbokföringen av olika skäl bör under civilförvaltningens överinseende kvarligga hos de olika myndigheterna. Med huvudbokföringens handhavande måste följa dels bestämmanderätt beträffande redovisningstitlar inom den ram, som förut angivits, dels ock rätt att utfärda formella bestämmelser angående de olika myndigheternas anslagsförvaltning, innebärande bland annat föreskrifter beträffande formerna för och redovisningen av medelsanvisningar till lokala myndigheter.

Ett inrättande av civilförvaltningen och ett utformande av dess kamerala uppgifter i enlighet med vad här angivits påverkar personalbehovet icke blott inom marinförvaltningen och flygförvaltningen utan även för vissa andra centrala myndigheter.

Sålunda blir den personal, som är sysselsatt med rena kassagöromål överflödig, dock att inom varje ämbetsverk viss befattningshavare får utses att handha ovan omförmälda stående förskott. Vidare erfordras icke någon personal för huvudbokföringen. För dispositionsbokföringens ombesörjande måste dock erforderlig personal bibehållas hos respektive förvaltningsmyndigheter.

Vad angår kameralbyråns inre organisation bör denna i anslutning till vad förvaltningsutredningen föreslagit beträffande den planerade kameralavdelningen indelas i kamrerarkontor med därtill anslutet kassakontor, bokföringskontor och blankettförråd, vartill kommer viss för byrån gemensam personal. Chef för byrån bör vara ett krigsråd i lönegraden A 30.

Den av marinförvaltningen berörda frågan om chefskapet för personalen inom verket synes mig böra betraktas såsom en för verket intern organisationsfråga, till vilken ståndpunkt icke behöver tagas i förevarande sammanhang.

4. Revisionsbyrån.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har rörande den ifrågasatta revisionsavdelningen anfört i huvudsak följande.

Den fortlöpande revisionen av de räkenskaper, som avgivas av försvarsväsendets olika förvaltningsorgan, verkställes för närvarande dels av försvarsväsendets centrala förvaltningsmyndigheter, armé-, marin- och flygförvaltningarna, dels ock av riksräkenskapsverket. Sålunda granska de centrala militära förvaltningsmyndigheterna genom sina specialrevisioner de underlydande lokalförvaltningarnas redovisningar, under det att riksräkenskapsverket ombesörjer revisionen av de centrala militära förvaltningsmyndigheternas egna räkenskaper (huvudkassor). Riksräkenskapsverket äger därvid — såsom för närvarande även sker beträffande arméförvaltningens huvudkassa — anordna sin revision inom den redovisande myndighetens lokaler (platsrevision).

De bestämmelser, som i instruktionerna för armé-, marin- och flygförvaltningarna meddelats angående nämnda myndigheters specialrevisioner, överensstämma i huvudsak med varandra. Vad angår den kamerala revisionen äger denna för närvarande rum å särskilda revisionskontor inom arméförvaltningens civila departement samt marin- och flygförvaltningarna. Såsom utredningen redan i det föregående anfört bör emellertid den kamerala revisionsverksamheten för försvarsväsendet i dess helhet sammanföras till den för försvarsväsendet gemensamma civilförvaltningen och där utövas å en särskild revisionsavdelning.

De arbetsuppgifter, som för närvarande åvila de särskilda militära förvaltningsorganens kamerala revisioner, böra sålunda i allt väsentligt överflyttas på civil-

förvaltningens revisionsavdelning. Härtill komma emellertid vissa ytterligare uppgifter.

De skäl, som hittills talat för att förlägga granskningen av de centrala militära förvaltningsmyndigheternas räkenskaper till riksräkenskapsverket, komma med den av utredningen förordade organisationen att avsevärt förlora i styrka. Då nu en för försvarsväsendet gemensam, från övriga militära förvaltningsorgan i huvudsak fristående civilförvaltning med en däri ingående revisionsavdelning föreslås till inrättande, synas öfvervägande skäl tala för att ej blott de militära lokalförvaltningsarna utan även de centrala förvaltningsorganen inordnas i försvarsväsendets räkenskapssystem. Deras räkenskaper böra således ingivas till civilförvaltningen för granskning. Civilförvaltningens egna räkenskaper böra dock alltjämt revideras av riksräkenskapsverket.

Oavsett huru den s. k. tekniska revisionen framdeles kommer att ordnas, bör en särskild gren därav nära anknytas till den kamerala revisionen. Utredningen syftar härvid på den s. k. sjörevisionen, som i sin nuvarande utformning inbegriper såväl kameral som teknisk revision. Sjörevisionen omfattar de rustade fartygens räkenskaper, vilka för närvarande inom marinförvaltningens kameralbyrå granskas å ett särskilt sjöräkenskapskontor. Denna granskning, som delvis ombesörjes av militär personal, innefattar även revision av de i sjöräkenskaperna ingående förrådsuppbörderna ombord. Detta förfaringssätt utgör alltså ett undantag från den nu gällande allmänna regeln, att en gräns drages mellan nyssnämnda båda slag av revision. Ifrågavarande anordning, som för detta speciella fall av flera orsaker visat sig ändamålsenlig, torde även för framtiden böra bibehållas och sjörevisionen sålunda bedrivas på ett särskilt revisionsavdelningen tillhörande organ enligt vad nedan kommer att närmare utvecklas.

Vad beträffar revisionsavdelningens inre organisation torde avdelningen, liksom fallet nu är med de särskilda försvarsgrensförvaltningarnas revisioner, böra organiseras på särskilda revisionskontor, vart och ett med vissa bestämda granskningsuppgifter. Vid bedömandet av det erforderliga antalet revisionskontor synes man i viss mån kunna utgå från de nuvarande förhållandena inom försvarsgrensförvaltningarna. Inom arméförvaltningen finnas för närvarande två revisionskontor för den egentliga löpande räkenskapsgranskningen. Därutöver hava mera provisoriskt organiserats ett kontor för allmänna undersökningar och ett kontor för löneklassplaceringar. Vad angår sistnämnda kontor har arméförvaltningen i sin framställning med anslagsäskanden för budgetåret 1942/43 uttalat, att det ur organisatorisk synpunkt vore lämpligt, att arbetet med avlöningsgranskningen i dess helhet öfverflyttades till detta kontor. Inom marinförvaltningen har revisionsverksamheten hittills bedrivits å ett enda kontor, men ämbetsverket har anført, att den nuvarande organisationen blivit ohållbar och att det nuvarande revisionskontoret ofrånkomligen måste uppdelas i två kontor, ett landräkenskaps- och ett sjöräkenskapskontor. Inom flygförvaltningen slutligen bedrivs räkenskapsgranskningen å ett enda kontor.

I anslutning till nu nämnda förhållanden finner sig utredningen böra föreslå, att det löpande revisionsarbetet inom civilförvaltningens revisionsavdelning organiseras på fem särskilda revisionskontor, vart och ett under en revisionskommissarie som chef. De särskilda revisionskontoren böra därvid erhålla följande huvuduppgifter:

<i>Första revisionskontoret</i>	}	granskning av arméns räkenskaper.
<i>Andra</i>		
<i>Tredje</i>		granskning av marinens räkenskaper.
<i>Fjärde</i>		granskning av flygvapnets och de centrala militära förvaltningsmyndigheternas räkenskaper.
<i>Femte</i>		granskning av avlöningsräkenskaperna för den fast anställda personalen.

Till tredje revisionskontoret bör såsom en särskild underavdelning vara anknuten den s. k. *sjörevisionen* under en förste revisor som chef. Denne förutsättes skola hava självständig föredragningskyldighet i anmärkningsmål m. m.

Slutligen bör inom revisionsavdelningen finnas särskild *personal för allmänna undersökningar*, vilken skall hava till uppgift att efter anvisning av avdelningschefen eller byrådirektören företaga genomgående undersökningar inom hela försvarsväsendets räkenskaper rörande vissa för varje fall angivna speciella förhållanden. Denna personal, vars verksamhet sålunda kommer att mera omedelbart ledas av avdelningschefen, bör stå under chefskap av en förste revisor med självständig föredragningskyldighet.

Vad angår revisionsavdelningens *personalbehov* är det uppenbart, att den personal för revisionens handhavande, som fanns före intagandet av den förstärkta försvarsberedskapen, vid en återgång till normala förhållanden icke längre kan vara tillfyllest, detta redan av den anledningen, att den dåvarande personaluppsättningen var helt otillräcklig för fyllande av sina uppgifter. I detta avseende må erinras om de särskilda åtgärder, som redan tidigt visat sig nödvändiga för avarbetande av arbetsbalanser inom armé- och marinförvaltningarna. Sålunda har upprepade gånger efter Kungl. Maj:ts medgivande extra revisionsarbete fått utföras på övertid mot särskild ersättning. Emellertid tillkomma vissa faktorer, som direkt öka räkenskapsmaterialet. Härvid må först erinras om det betydande antal nya förband inom såväl armén som flygvapnet, som redan tillkommit eller avses skola tillkomma. Beträffande marinen må därjämte framhållas det starkt ökade antalet sjögående enheter, som numera uppsatts och vilka enligt vad man kan beräkna framdeles komma att hållas i ständig beredskap i väsentligt större omfattning än tillförne. Vidare torde få erinras om värnpliktstidens utökning och det därav följande ökade räkenskapsmaterialet.

Personalbehovet å revisionsavdelningen blir i högst väsentlig grad beroende på huruvida avdelningens verksamhet skall baseras på fullständig granskning av räkenskapsmaterialet eller om det kan anses tillfyllest med en mer eller mindre omfattande stickprovsgranskning. Härutinnan vill utredningen framhålla följande synpunkter.

I fråga om den s. k. siffergranskningen hava vid flera tillfällen av statsmakterna lämnats direktiv av innebörd, att dylik granskning icke finge bedrivas stickprovssvis. Det torde heller icke vara rådligt att för framtiden tillämpa annat än 100-procentig siffergranskning av försvarsväsendets räkenskaper. För denna granskning åtgår ett högst avsevärt antal kvinnliga kontors- och skrivbiträden.

Beträffande granskningen i övrigt, den mera kvalificerat kamerala granskningen, vilken bör handhavas av manlig revisionspersonal, är däremot en viss tillämpning av stickprovssystemet tänkbar. För att kunna något begränsa den eljest erforderliga permanenta granskningspersonalen har utredningen ansett sig böra räkna med att en viss försiktig bortlottning av räkenskaper från den kamerala granskningen skall kunna äga rum. De i det följande gjorda personalberäkningarna hava grundats på

antagandet, att cirka en fjärdedel av räkenskaperna genom lottning undantagas från granskning.

De arbetsuppgifter, som komma att åvila *chefen för revisionsavdelningen*, bliva både omfattande och krävande. Sammanfattningsvis kunna de angivas såsom organisering, ledning och övervakning av avdelningens arbete med särskilt sikte på att detsamma kommer att bedrivas enhetligt och effektivt. För fyllande av dessa uppgifter erfordras en ingående kännedom om samtliga militära kassa-, avlönings- och förvaltningsföreskrifter i krig och fred samt omfattande erfarenhet beträffande statlig och helst även enskild revisionsverksamhet. Rent kvantitativt torde revisionsarbetet å avdelningen komma att icke oväsentligt överstiga revisionsarbetet inom riksräkenskapsverket.

Med hänsyn till revisionsavdelningens storlek torde det icke vara möjligt, att de arbetsledande uppgifterna inom avdelningen skola kunna tillfredsställande ombesörjas av avdelningschefen ensam. I likhet med vad som tidigare föreslagits beträffande verkets kameralavdelning, bör därför en särskild byrådirektörstjänst i lönegraden A 28 inrättas även å revisionsavdelningen. Innehavaren av denna tjänst bör i stort sett ej hava några självständigt avgränsade arbetsuppgifter utan i första hand biträda avdelningschefen med dennes nyss angivna åligganden. Kommunicering av utställda anmärkningsakter, varmed automatiskt följer en viss prövning av vederbörliga anmärkningars riktighet och lämplighet, torde dock såsom självständig arbetsuppgift böra åligga byrådirektören. Sagda uppgift ombesörjes för närvarande av vederbörande revisionskommissarier. För arméförvaltningens del har emellertid erfarenheten givit vid handen, att denna decentralisering av anmärkningskommuniceringen icke varit ändamålsenlig. Vid sidan av instruktionens bestämmelser har därför den anordningen införts, att varje anmärkning före kommuniceringen granskas av chefen för kameralbyrån. Att byrådirektören skall fungera såsom avdelningschefens ställföreträdare torde följa såsom en självklar sak av hans ställning och arbetsåligganden inom avdelningen.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Marinförvaltningen har, såsom redan i det föregående anmärkts, funnit den av utredningen föreslagna revisionsavdelningen för stor för att organiseras på en enda byrå. I stället borde avdelningen organiseras på två byråer om vardera tre kontor jämte ett särskilt kontor för allmänna undersökningar. Den föreslagne byrådirektören kunde utgå, om avdelningen finge två byråchefer. Sekreterarpersonalen inom avdelningen vore vidare för knappt tilltagen. Beträffande granskningsarbetets omfattning hade marinförvaltningen under beredskapstiden måst väsentligt begränsa sin granskning. I förhållande härtill innebure utredningens förslag en ökning, som förutsatte ytterligare personalförstärkning.

Riksräkenskapsverket har framhållit, att den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen i väsentliga delar utvisade så stora avvikelser från det statliga revisionsväsendet i övrigt, att ett genomförande av förslaget måste få betydande konsekvenser med avseende å hela revisionsväsendet. Ämbetsverkets yttrande i förevarande och andra därmed sammanhängande avseenden

finnes återgivet i det föregående vid behandlingen av frågan om den civila förvaltningsverksamhetens ordnande (sid. 74 f).

Statens krisrevision har ansett den föreslagna revisionsavdelningen överdimensionerad. En grundlig omprövning av frågan vore enligt revisionens mening ofrånkomlig.

Vad i förvaltningsutredningens betänkande anförts angående den tilltänkta revisionsavdelningens uppgifter och inre organisation gäller i tillämpliga delar även för den nu föreslagna revisionsbyrån. Sålunda bör marinförvaltningens och flygförvaltningens kamerala revision i sin helhet överflyttas på civilförvaltningens revisionsbyrå, medan den tekniska revisionen eller, såsom den riktigare bör benämnas, förrådskontrollen fortfarande bör utföras inom respektive försvarsgrensförvaltningar. Därest under förrådskontrollen anledning förekommer till anmärkning av sådan beskaffenhet, att den bör handläggas i den ordning, som för anmärkningsmål i allmänhet är stadgad, torde beslutet därom böra överlämnas till civilförvaltningens revisionsbyrå för vidare behandling av anmärkningsmålet. Vid överflyttning till civilförvaltningen av marinförvaltningens och flygförvaltningens kamerala revision med därmed förknippade göromål behöver någon personal icke avses för ifrågavarande arbetsuppgifter inom sistnämnda förvaltningar.

Departementschefen.

I enlighet med det nyss sagda bör revisionsbyrån organiseras på fem revisionskontor med i huvudsak de uppgifter, som angivits av förvaltningsutredningen. Enligt utredningens förslag skulle emellertid på fjärde revisionskontoret falla bland annat granskningen av de centrala militära förvaltningsmyndigheternas räkenskaper. Då kassagöromålen för hela den centrala försvarsförvaltningen avses förlagda till civilförvaltningen, blir en följd därav, att revisionen av samtliga de centrala förvaltningsorganens räkenskaper såsom hittills kommer att åvila riksräkenskapsverket och icke civilförvaltningen. Denna arbetsuppgift bortfaller sålunda för fjärde revisionskontorets vidkommande. Såsom utredningen föreslagit bör den s. k. sjörevisionen såsom en särskild underavdelning anknytas till tredje revisionskontoret. Vidare bör finnas viss personal för allmänna undersökningar samt viss för byrån gemensam personal. Även revisionsbyrån bör ställas under chefskap av ett krigsråd i lönegraden A 30.

C. Civilförvaltningens personalbehov.

1941 års förvaltningsutredning.

Det av 1941 års förvaltningsutredning beräknade personalbehovet för civilförvaltningen och dess fördelning på verkets olika organisatoriska enheter, kan sammanfattas i följande tabell.

Befattning	Lönegrad	Gemensam personal	Kansli-avdeln.	Kameral-avdeln.	Revisions-avdeln.
1 generaldirektör	C 12	1	—	—	—
3 krigsråd	C 8	—	1	1	1
1 byråchef	A 30	—	1	—	—
3 byrådirektörer	A 28	—	1	1	1
1 sekreterare och ombudsman	A 26	—	1	—	—
1 sekreterare	A 26	—	1	—	—
1 kamrerare	A 26	—	—	1	—
5 revisionskommissarier	A 26	—	—	—	5
2 sekreterare	A 24	—	1	1	—
1 kamrerare	A 24	—	—	1	—
1 pensionskamrerare	A 24	—	1	—	—
1 biträdande kamrerare	A 22	—	—	1	—
6 notarier	A 21	—	4	1	1
21 revisorer	A 21	—	—	3	18
3 kansliskrivare	A 11	—	—	1	2
1 kassör	A 11	—	—	1	—
4 kontorister	A 9	—	—	—	4
1 förrädsförmän	A 7	—	—	1	—
16 kanslibiträden	A 7	—	3	3	10
1 förste expeditionsvakt	A 7	—	—	1	—
9 expeditionsvakter	A 5	—	2	2	5
37 kontorsbiträden	A 4	—	4	3	30
2 förste revisorer	Eo 24	—	—	—	2
1 revisor	Eo 21	—	—	—	1
21 förste amanuenser	Eo 18	—	4	3	14
21 amanuenser	Eo 15	—	3	2	16
3 kanslibiträden	Eo 7	—	—	—	3
4 expeditionsvakter	Eo 5	—	—	1	3
6 kontorsbiträden	Eo 4	—	2	1	3
32 skrivbiträden	Eo 2	—	—	6	26
Summa 210.		1	29	35	145

Härtill skulle enligt utredningens förslag komma dels extra personal, dels ock en officer på aktiv stat ur marinen samt en pensionerad underofficer.

**Utlåtanden över 1941 års förvaltnings-
utrednings förslag.**

I remissyttrandena över förvaltningsutredningens förslag ha erinringar i olika hänseenden framställts. Sålunda har *arméförvaltningen* framhållit, att den nya försvarsorganisationen och utökningen av de värnpliktigas tjänstgöringstid givetvis måste medföra en väsentligt ökad arbetsbörda. I anslutning härtill har ämbetsverket föreslagit en utökning av den av utredningen beräknade personalen för kansliavdelningen med två notarier i lönegraden A 21 eller tills vidare i Eo 21 samt för kameralavdelningen med en revisor i A 21, två amanuenser i Eo 18 eller Eo 15, en kontorist i A 9, två kanslibiträden i A 7, fyra kontorsbiträden i A 4 och ett skrivbiträde i Eo 2, varjämte den av utredningen föreslagna kassören ansetts böra uppflyttas i A 15. Beträffande revisionsavdelningen har *arméförvaltningen* funnit det beräknade personalbehovet tillfyllest, om granskning av räkenskapsmaterialet skulle ske allenast i den av utredningen föreslagna omfattningen. Skulle däremot fullständig granskning ske, bleve enligt *arméförvaltningens* mening en personalförstärkning nödvändig. För första, andra, tredje och femte revisionskontoren skulle då sammanlagt erfordras ytterligare fem revisorer och sju amanuenser. Om granskningen av de centrala försvarsförvaltningarnas räkenskaper komme att åvila riksräkenskapsverket och icke civilförvaltningen, skulle personalen å fjärde revisionskontoret möjligen kunna minskas med en revisor, en amanuens, två kontorsbiträden och två skrivbiträden. Vidare borde en amanuens i lönegraden Eo 18 ställas till generaldirektörens förfogande. För registratorskontoret borde beräknas en kansliskrivare i A 11 såsom registrator och ett kontorsbiträde i A 4. För arkivet borde avses en kansliskrivare i A 11 och en bokbinderiutbildad tjänsteman i Eo 5.

Marinförvaltningen har i sitt yttrande föreslagit en utökning av den i utredningens betänkande för revisionsavdelningen beräknade personalen med två byråchefer i lönegraden A 30, två revisorer i A 21, fem revisionsassistenter i A 18, två kanslibiträden i Eo 7 och ett skrivbiträde i Eo 2. Härjämte har föreslagits, att två förste revisorstjänster i Eo 24 skulle utbytas mot en revisionskommisarietjänst i A 26 och en sekreterarbefattning i A 24, att en revisor i Eo 21 skulle placeras i A 21, att icke någon av revisionsavdelningens kvinnliga befattningshavare skulle placeras i lägre lönegrad än Eo 4 samt att den av utredningen föreslagne byrådirektören i A 28 och tre amanuenser i Eo 18 skulle utgå.

Statskontoret har ansett, att de av ämbetsverket förordade kanslibyråerna borde förses med vardera två sekreterare samt notarier, amanuenser och biträden i erforderlig omfattning. Sekreterarna borde placeras i A 26 i den mån

de avsåges för fortlöpande självständig föredragning och eljest i A 24. De båda föreslagna byrådirektörerna i A 28 å kameral- respektive revisionsavdelningen borde utbytas mot sekreterare i A 26. Vidare ifrågasattes, om icke några av revisorstjänsterna skulle kunna ersättas med revisionsassistentbefattningar i A 18. Advokatfiskalskontoret borde förestås av en byrådirektör i A 28. Statskontoret, som förordat en överflyttning av pensionsärendena till statskontorets pensionsbyrå, har funnit, att en dylik överflyttning skulle för denna byrå medföra behov av ytterligare en förste amanuens i Eo 18 och ett kansli-biträde i A 7.

Statens krisrevision har utan att ingå på någon detaljgranskning framhållit, att redan en flyktig jämförelse med riksräkenskapsverkets personalstat gäve vid handen, att det militära revisionsorganet i fråga om personalutrustningen blivit synnerligen väl tillgodosett i utredningens förslag. En grundlig omprövning av förslaget i denna del syntes vara ofrånkomlig.

1941 års *revisionsutredning* har ifrågasatt, om ej den tilltänkte chefen för revisionsavdelningen jämte den där placerade byrådirektören borde ersättas med två byråchefer, direkt underställda generaldirektören.

Allmänna lönenämnden och *försvarsväsendets lönenämnd* ha i sitt gemensamma yttrande föreslagit, att var och en av de föreslagna avdelningarna skulle uppdelas i två direkt under verkschefen ställda byråer. Dessa skulle ledas av byråchefer i A 30 med undantag för bokföringsbyrån, vars chef borde vara byrådirektör i A 28. Därest kameralavdelningen ersattes med en enda byrå, borde byrådirektörsbefattningen utbytas mot en sekreterare i A 26. Den av utredningen föreslagna befattningen såsom biträdande kamrerare i A 22 borde enligt nämndernas mening kunna tills vidare inrättas som extra ordinarie. Kassörstjänsten borde placeras i A 14. Antalet ordinarie revisorer vid civilförvaltningen borde minskas från föreslagna 21 till förslagsvis 18 och antalet förste amanuenser från 21 till förslagsvis 12. I stället borde 12 revisionsassistentbefattningar i lönegrad A 18 tillkomma. Beträffande utredningens förslag att i skrivbiträdesgraden uppföra 32 icke-ordinarie befattningar förklarade lönenämnderna sig icke kunna anse en sådan anordning i längden tillfredsställande. Då en allmän utredning angående biträdespersonalens anställningsförhållanden vore ställd i utsikt, ville lönenämnderna icke nu framställa något yrkande om ändring härvidlag.

Departementschefen.

Såsom jag redan i det föregående framhållit, finner jag icke möjligt att lägga de av 1941 års förvaltningsutredning uppgjorda beräkningarna till grund för mitt bedömande av civilförvaltningens personalbehov. Med avgörandet av frågan i vilken utsträckning utbyggnaden av försvarskrafterna enligt femårsplanen samt ökningen av övningstiden komma att påverka arbetskvantiteten inom den militära centralförvaltningen och därmed även personalbehovet synes mig nödvändigtvis få anstå i avbidan på återinträdandet av normala förhållan-

den. För närvarande torde det vara lämpligast att utgå från den nu befintliga personalen enligt gällande fredsstater. En mera stadigvarande ökning utöver dessa måste enligt min mening begränsas till ett fåtal för den nya organisationens upprätthållande oundgängliga befattningar i ledande ställning. I övrigt får tills vidare anställande av erforderlig personal ske i lösare former.

Till frågan om *chefskapet* för civilförvaltningen och dess särskilda byråer har jag redan förut tagit ställning.

Vad angår personalen i övrigt förutsätter jag, att genom den minskning av arbetsuppgifter, som inträder inom marin- och flygförvaltningarnas civila organ i samband med omorganisationen, åtskilliga befattningshavare skola kunna lösgöras och överföras till civilförvaltningen. För *marinförvaltningens* vidkommande blir detta fallet med en å dess nuvarande civilavdelning placerad notarie (A 21) och två kontorsbiträden (A 4), med hela den för den kamerala revisionen och sjörevisionen avsedda personalen, nämligen en revisionskommissarie (A 26), fyra revisorer (A 21), en kapten på aktiv stat ur marinen och ett kanslibitråde (A 7), samt med amiralitetsrådet (A 30), som torde kunna placeras såsom krigsråd (likaledes A 30) i civilförvaltningen, en notarie i lönegrad Eo 21 och ett kanslibitråde (A 7). Detsamma gäller vissa icke-ordinarie befattningshavare i lägre lönegrad än 21, vilka emellertid icke ansetts böra här redovisas. Då marinkassörens arbetsuppgifter i och med centraliseringen av kassaväsendet komma att överflyttas till civilförvaltningen utom i vad angår handhavandet av en förskottskassa för smärre löpande utgifter, kunde ifrågasättas en överflyttning till civilförvaltningen jämväl av denne befattningshavare. Då emellertid för den kamerala förhandsgranskningen inom marinförvaltningen kommer att krävas vissa arbetskrafter, torde marinkassören lämpligen böra kvarstanna i marinförvaltningen och under den ändrade tjänstebenenämningen revisor — liksom marinkassör i A 21 — avses för sådana göromål. Vad *flygförvaltningen* angår böra därifrån överflyttas en revisionskommissarie (A 26), en sekreterare (A 24), en revisor i A 21 och en revisor i Eo 21, ett kanslibitråde (A 7), ett kontorsbitråde (A 4) samt viss icke-ordinarie personal i lägre lönegrad än 21.

Det är ej uteslutet, att efter närmare omprövning av de på de olika förvaltningarna ankommande arbetsuppgifterna någon ytterligare jämkning verken emellan av deras personalbestånd kan befinnas böra ske. Jag utgår från att det skall få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela beslut i sådant hänseende och i samband därmed vidtagna härav betingade ändringar i vederbörande personalförteckningar. Härtill torde riksdagens medgivande böra i annat sammanhang inhämtas.

Sedan för civilförvaltningen tagits i anspråk den ordinarie och högre extra ordinarie personal, som enligt gällande fredsstater finnes tillgänglig inom arméförvaltningens civila departement och som på sätt nyss angivits kan överföras från marin- och flygförvaltningarnas civila organ, återstår frågan vilka ytter-

ligare befattningar som bli oundgängligen erforderliga för den nya civilförvaltningen.

Beträffande civilförvaltningens *kanslibyrå* må här framhållas, att den civila personalen, sådan den beräknades enligt 1936 års försvarsordning, åtminstone vad arméförvaltningen beträffar redan på ett tidigt stadium visat sig otillräcklig. De betydande utökningar av försvarsorganisationen, som därefter vidtagits och som självfallet medfört en ökad arbetsbelastning även för de centrala förvaltningsorganen, ha dock icke medfört någon ökning av den ordinarie personalen å civila departementets kanslibyrå. Ytterligare må erinras, att göromål av den art, som här med en gemensam benämning betecknats såsom kansliärenden, inom marinförvaltningen och flygförvaltningen nu handläggas av marinöverkommissarien och civilbyråchefen i flygförvaltningen. I och med att dessa ärenden avlyftas från de blivande marin- och flygförvaltningarna kommer — under förutsättning att dessa båda befattningshavare avses för tjänster inom sistnämnda ämbetsverk — den av dem i avseende å kansliärendena fullgjorda arbetskvantiteten att överflyttas på befattningshavare inom den blivande civilförvaltningens kanslibyrå. Med erfarenheterna från arbetsförhållandena inom det nuvarande civila departementets kanslibyrå torde det vara uteslutet, att nämnda arbetsmängd skulle kunna övertagas av krigsrådet å den blivande kanslibyrån. Det måste därför anses erforderligt att även med iakttagande av största möjliga återhållsamhet inrätta vissa nya befattningar även i högre lönelägen än de enligt fredsorganisationen å civila departementets kanslibyrå förefintliga.

Enligt min mening böra de i det föregående angivna båda sektionerna inom kanslibyrån förestås, den ena av en byrådirektör i lönegrad Eo 28, den andra av en sekreterare i lönegrad Eo 26. Dessa befattningar skulle tillkomma. Förvaltningsutredningen har för sin del för fullgörandet av motsvarande göromål räknat med en byråchef i A 30 och en byrådirektör i A 28. I anslutning till detta förslag må erinras, att nuvarande innehavaren av sekreterarbefattningen i 26 lönegraden å civila departementets kanslibyrå på grund av arbetsbelastningen å byrån redan sedan längre tid tjänstgjort och alltjämt tjänstgör såsom särskild föredragande mot åtnjutande härför av vikariatsersättning såsom för uppehållande av byråchefsbefattning i lönegrad A 30.

För närvarande finnes i arméförvaltningens civila departement en sekreterare i lönegrad A 26. Denne torde böra ingå i den för byrån gemensamma personalen, som avses skola lämna arbetsbiträde åt krigsrådet vid beredning och föredragning av viktigare eller vidlyftigare mål och ärenden eller sådana av prejudicerande natur. Det har ifrågasatts att jämväl för den av kanslibyråns sektioner, på vilken de mera betydelsefulla göromålen skulle falla i den mån de icke handläggas direkt av krigsrådet, avse en sekreterare i 26 lönegraden. Med inrättande av en sådan tjänst torde kunna anstå.

I det föregående har förutsatts, att ärenden rörande pension åt reservstats-

och reservpersonal icke vidare skola handläggas inom ett till militär förvaltningsmyndighet anknutet pensionskontor utan i samband med inrättandet av en civilförvaltning överflyttas till statskontoret. I följd härav bör i förhållande till den av förvaltningsutredningen beräknade personalen minskning kunna ske med en amanuens och ett kanslibiträde. På kontoret skulle då i avbidan på erfarenheter av omläggningen kvarstå en pensionskamrerare samt ett kontorsbiträde. Vid periodiskt återkommande ökad arbetsbelastning lärers på sätt hittills skett inom civila departementets pensionskontor personal från andra delar av verket tillfälligt få tagas i anspråk.

En överflyttning av ärendena rörande pension åt reservstats- och reservpersonal skulle å andra sidan för statskontoret medföra behov av förstärkning av arbetskrafterna, som av ämbetsverket beräknats till en förste amanuens och ett kanslibiträde. I innevarande års statsverksproposition (sjunde huvudtiteln, punkt 5) har förutsatts, att med hänsyn härtill bemyndigande skulle inhämtas av riksdagen att med erforderligt belopp överskrida statskontorets icke-ordinarie post för budgetåret 1943/44. Härtill återkommer jag i annat sammanhang.

Å *kameralbyrån* föreslås inrättande av en ny befattning, vars innehavare avses skola vara ställföreträdare för krigsrådet och följaktligen måste vara kompetent att vid förfall för denne uppehålla krigsrådsbefattningen. Utan tillgång till en i arbetsuppgifterna insatt och i övrigt lämplig ställföreträdare för och medhjälpare åt kameralbyråchefen skulle kameralbyråns effektivitet kunna äventyras, enär det med byråns ledning förenade arbetet måste förutsättas bli av sådan omfattning, att det ej kan handhavas av en befattningshavare. Det har ifrågasatts att med tjänstetiteln byrådirektör placera denne befattningshavare i lönegrad A 28. För min del anser jag i likhet med statskontoret och lönenämnderna, att en befattning såsom sekreterare bör kunna vara tillfyllest. Denna befattning bör placeras i lönegrad Eo 26.

För kameralbyrån gemensamma arbetsuppgifter kräva ytterligare en mera kvalificerad befattningshavare. En placering av denne tjänsteman i lönegrad Eo 24 har ifrågasatts. I avbidan på erfarenheter av den nya organisationen torde dock lönegrad Eo 21 få anses tillräcklig.

Å *revisionsbyrån* föreslås en ny tjänst såsom revisionskommissarie i 26 lönegraden. Det synes mig försiktigast att tills vidare för denna befattning räkna endast med extra ordinarie innehavare.

Av extra ordinarie befattningar föreslås i övrigt inrättande av en sekreterartjänst i 26 lönegraden och en förste revisorstjänst i 24 lönegraden. Vad angår förstnämnda befattning blir avvägbringandet av enhetlighet i fråga om revisionsverksamheten i stor utsträckning beroende av nämnde befattningshavares person. Under dylika förhållanden synes det icke lämpligt att från början å befattningen fast binda en person, innan dennes lämplighet blivit fullt ådaga-lagd, utan böra möjligheterna för ett ombyte hållas öppna. Befattningen bör

därför tills vidare besättas med extra ordinarie innehavare. För denne befattningshavare har ifrågasatts en placering i 28 lönegraden. I likhet med statskontoret anser jag emellertid, att befattningen bör uppföras i 26 lönegraden.

Den föreslagne förste revisorn är avsedd såsom chef för sjörevisionen. Förvaltningsutredningen har förordat, att sjörevisionen skulle erhålla särskild chef i lönegraden Eo 24. Sedermera har Kungl. Maj:t genom beslut den 25 september 1942 medgivit, att tills vidare intill den 1 juli 1943 vikariatslön enligt därom gällande bestämmelser finge utgå vid förordnande att fullgöra arbetsuppgifter såsom chef för marinförvaltningens sjörevision, varvid skulle anses föreligga förordnande å befattning i lönegraden A 24. För min del anser jag, att för ledningen av sjörevisionen bör — efter dess infogande i civilförvaltningen — inrättas en förste revisorstjänst, som tills vidare bör vara extra ordinarie.

Vad slutligen angår det för den militära centralförvaltningen gemensamma *advokatfiskalskontoret*, som avses förlagt till civilförvaltningen, må erinras om den mångdubbling, som ombudsmannagöromålen undergått efter den förstärkta försvarsberedskapens inträdande. Den arbetsbörda, som för närvarande åvilar ombudsmannapersonalen, kommer självfallet att vid en återgång till fredsförhållanden nedgå. Innan densamma erhåller normal omfattning torde dock åtskillig tid förgå efter en avveckling av beredskapen. Under denna tid måste uppenbarligen kontoret i avsevärd omfattning arbeta med extra personal. Den mera fast anställda personalen bör däremot begränsas till vad som får anses erforderligt även i fredstid. Vid bedömande av ombudsmannagöromålens normala omfattning måste beaktas försvarsorganisationens utbyggnad, den ökade motoriseringen och den förlängda övningstiden.

Arméförvaltningens nuvarande ombudsman i lönegraden A 26 åtnjuter sedan den 8 januari 1940 tjänstledighet på grund av sjukdom och torde icke kunna beräknas erhålla sådan arbetsförmåga att han kan återinträda i utövning av ombudsmannatjänsten. Han har emellertid under den därefter förflutna tiden kunnat utnyttjas för vissa göromål å tygdepartementets civilbyrå. Enligt min mening bör ombudsmannabefattningen överföras å övergångsstat samtidigt som en ny befattning som advokatfiskal inrättas, tills vidare med placering i lönegrad Eo 28. Till dennes förfogande bör ställas en biträdande advokatfiskal i lönegraden Eo 24.

Jag erinrar om att försvarsväsendets tryckeriutredning i sitt den 23 december 1942 avgivna betänkande angående ordnandet av tryckningsverksamheten inom försvarsväsendet föreslagit inrättande av bland annat ett till civilförvaltningen anslutet tryckerikontor. Till spørsmålet om genomförandet av detta förslag och därmed sammanhängande personalfrågor torde jag i annat sammanhang få taga ståndpunkt.

VI. Arméförvaltningen.

A. Arméförvaltningens allmänna uppgifter.

Arméförvaltningen utövar i sitt nuvarande skick under Kungl. Maj:t i tekniskt och ekonomiskt avseende högsta ledningen av och uppsikten över lantförsvaret. Dess verksamhet är fördelad på fem särskilda grenar, vilka inom ämbetsverket ha sina motsvarigheter i lika många departement och styrelser.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har såsom i det föregående angivits föreslagit, att av de inom försvarsgrensförvaltningarna företrädde fackgrenarna fortifikations- och byggnadsförvaltningen, sjukvårdsförvaltningen och civilförvaltningen skola utbrytas från försvarsgrensförvaltningarna och sammanföras till för hela försvarsväsendet gemensamma förvaltningsorgan. Inom den blivande reducerade arméförvaltningen skulle då komma att kvarstå tygförvaltningen och intendenturförvaltningen. De arbetsuppgifter, som fölle inom tygförvaltningens områden, komme emellertid att undergå viss minskning därigenom, att det krigsindustriella planeringsarbetet, anskaffningen av krigsmateriel som vore hänförlig till mass- eller standardartiklar, standardiseringsverksamheten i fråga om krigsmaterielen m. m. avsåges skola förläggas till försvarsväsendets industriverk. Utredningen räknade också med möjligheten, att en överflyttning dit jämväl av anskaffningen av viss standardiserad intendenturmateriel kunde visa sig fördelaktig. Å andra sidan syntes till de uppgifter, som skulle åvila arméförvaltningens intendenturorgan, böra hänföras anskaffning även för övriga centrala militärförvaltningsmyndigheter av viss intendenturmateriel och vissa förplägnadsvaror, i den mån armén vore den största förbrukaren därav. De arbetsuppgifter, som nu åvilade tyg- och intendenturdepartementens civilbyråer, komme — även om en försvarsväsendets civilförvaltning tillskapades — att i stort sett kvarstå oförändrade. I samband med omorganisationen måste jämväl tillses, att den blivande arméförvaltningen utrustades med organ för handhavande av ombudsmanna- och kassagöromål.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Vid behandlingen i det föregående av de fackgrenar, som utbrutits ur försvarsgrensförvaltningarna, ha anförts vissa uttalanden av remissmyndigheterna, ägnade att belysa frågan om gränsdragningen mellan de utbrutna ämbetsverken och försvarsgrensförvaltningarna sådana de komma att te sig efter en omorganisation. I detta sammanhang torde vara tillräckligt med en hänvisning till berörda uttalanden.

Departement-
schefen.

Av vad i det föregående anförts framgår, att arméförvaltningen — om förevarande förslag genomföres — framdeles kommer att få sitt arbetsområde väsentligt begränsat. Sålunda avses tre särskilda fackgrenar skola i sin helhet utbrytas, nämligen fortifikations- och byggnadsförvaltningen, sjukvårdsförvaltningen samt civilförvaltningen. Vidare komma betydelsefulla uppgifter att överflyttas från såväl tyg- som intendenturdepartementet till krigsmaterielverket.

Vad angår överflyttningen av anskaffningsuppgifter från tygdepartementet bör vid utformandet av författningsbestämmelserna i ämnet eftersträvas en klarare gränsdragning än som skett i förvaltningsutredningens betänkande.

I fråga om anskaffningen av intendenturmateriel har förvaltningsutredningen tänkt sig en centralisering till intendenturförvaltningsorganet inom den försvarsgren, som är den största förbrukaren, d. v. s. i stor utsträckning till arméförvaltningens intendenturdepartement. Även jag anser, att en centralisering härvidlag bör ske. Denna bör emellertid syfta till en förläggning av anskaffningen även av intendenturmateriel till krigsmaterielverket i den utsträckning, som avsetts skola gälla enligt de förut angivna principerna för anskaffning av tygmateriel.

De arbetsuppgifter, som nu åvila tyg- och intendenturdepartementens civilbyråer, komma att i stort sett kvarstå oförändrade, oavsett inrättandet av försvarets civilförvaltning. Då såväl kassa- som ombudsmannagöromålen för hela den centrala militärförvaltningen avses skola förläggas till civilförvaltningen, komma särskilda organ härför icke att krävas inom arméförvaltningen.

B. Arméförvaltningens organisation.

1. Allmänna grunder.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har beträffande de allmänna grunderna för arméförvaltningens organisation anfört i huvudsak följande.

De arbetsuppgifter, som komma att kvarstå för arméförvaltningen i dess reducerade skick, medföra, att inom arméförvaltningen allttjämt måste finnas särskilda avdelningar för handhavande av tygförvaltningen respektive intendenturförvaltningen. Då dessa avdelningar var för sig komma att bli av betydande storlek och vidare torde komma att arbeta rätt oberoende av varandra, anser utredningen, att dessa avdelningar allttjämt böra benämnas *arméförvaltningens tygdepartement* respektive *intendenturdepartement*. Utredningen föreslår vidare, att de nu i dessa båda departement ingående civilbyråerna utbrytas ur departementen och sammanföras till en för arméförvaltningen i dess helhet gemensam *civilavdelning*.

Inom den nuvarande arméförvaltningen finnes icke någon chef i egentlig mening, utan de särskilda departementen och styrelserna ha var sina chefer, som

sinsemellan intaga en i det stora hela självständig ställning. Dessa chefer bilda tillsammans arméförvaltningens plenum, som har att besluta i vissa för arméförvaltningen gemensamma angelägenheter.

Enligt den för arméförvaltningen gällande instruktionen skola emellertid vissa å arméförvaltningen ankommande ärenden av verket avgöras under chefskap av chefen för armén, vilken därvid är ensam beslutande.

Vad först beträffar chefens för armén ställning till den föreslagna reducerade arméförvaltningen har utredningen ägnat denna fråga ett ingående överbärande. De senare årens erfarenheter synas giva vid handen, att den nuvarande anordningen, med chefen för armén såsom chef för förvaltningen vid avgörandet av vissa instruktionsmässigt angivna slag av ärenden, i det stora hela fungerat tillfredsställande. Emellertid är det otvivelaktigt, att ett bestämt angivande i instruktionen av de ärendesgrupper, i vilka försvarsgrenschefen skall utöva chefskap över förvaltningen, måste, om därmed avses att utesluta honom från beslutanderätten i andra ärenden, bli i så måtto otillfredsställande, att tillämpningen av bestämmelserna vidlades av en viss stelhet och att tveksamma gränssfall alltid uppkomma. Vidare synes det kunna göras gällande, att det med den karaktär av renodlat materielförvaltande verk, som arméförvaltningen enligt den föreslagna nya organisationen kommer att erhålla, ligger nära till hands att låta arméchefen såsom den för arméns krigsduglighet i första hand ansvarige få ett mera vidsträckt inflytande över förvaltningsverksamheten än som varit påkallat med den nuvarande månghövda förvaltningsorganisationen.

Utredningen vill därför för sin del föreslå, att chefen för armén skall i princip äga högsta chefskapet över den nya arméförvaltningen. Därav följer, att han skall vara berättigad att utöva beslutanderätt i arméförvaltningen i den omfattning han själv bestämmer. Utredningen anser det emellertid vara uppenbart, att chefen för armén som regel endast i frågor av större vikt eller av principiell betydelse kommer att utöva sin beslutanderätt och att han i övrigt endast kommer att lämna allmänna direktiv för ämbetsverkets verksamhet — till något väsentligt därutöver lär hans egen verksamhet knappast lämna tid övrig. I den blivande instruktionen för arméförvaltningen lär böra angivas, i vilka ärendesgrupper chefen för armén i allmänhet bör vara den inom arméförvaltningen beslutande; i övriga ärenden avses beslutanderätten som regel böra utövas av ämbetsverkets egna chefer. Att han i de fall då han utövar sin beslutanderätt i ämbetsverket handlar under vanligt förvaltningsansvar säger sig självt, liksom att besluten alltid skola fattas efter vederbörlig föredragning inom verket.

Vidkommande därefter frågan om arméförvaltningens ledning i övrigt, innebär ju den nuvarande anordningen med särskilda sidoordnade chefer för arméförvaltningens olika departement och styrelser utan någon gemensam chef — vilken organisation leder sina anor till det forna krigskollegium — en påtaglig avvikelse från marin- och flygförvaltningarnas organisation, i det att för dessa ämbetsverk särskilda chefer finnas tillsatta. Icke minst ur synpunkten att söka åstadkomma största möjliga likformighet mellan armé-, marin- och flygförvaltningarna har utredningen haft under överbärande frågan, huruvida icke jämväl i arméförvaltningen borde finnas en gemensam chef för hela ämbetsverket.

Emellertid göra sig i fråga om arméförvaltningen vissa synpunkter gällande, vilka komma den att i förevarande hänseende intaga en annan ställning än marin- och flygförvaltningarna. Till att börja med kommer den centrala förvaltningsverksamheten på tygförvaltningens och intendenturförvaltningens område för arméns vidkommande — särskilt med hänsyn till de synnerligen omfat-

tande underlydande regional- och lokalförvaltningarna — att bli av en sådan storleksordning och omfatta så komplicerade arbetsuppgifter, att de härför avsedda organen var för sig måste få karaktären av högst betydande ämbetsverk, vilkas chefer bli i hög grad ansvarstygda och därför måste besitta de högsta kvalifikationer. Att över dessa chefer men under chefen för armén såsom innehavare av högsta chefskapet över arméförvaltningen placera en särskild chef för arméförvaltningen som sådan stöter därför på svårigheter redan av personaltekniska skäl. Men härtill kommer, att behovet av en dylik gemensam förvaltningschef under chefen för armén icke synes vara lika framträdande som fallet är med marinen och flygvapnet. På grund av det sätt på vilket materieltjänsten regionalt och lokalt är ordnad — med särskilda personalkårer för tygtjänst och intendenturtjänst — blir nämligen gemensamheten i förvaltningshänseende mellan de båda tjänstegrenarna i centralinstansen förhållandevis ringa, något som givetvis också betingas av den omfattning som varje tjänstegren äger. Slutligen är att märka, att chefen för armén, vilken enligt försvarsutredningens förslag icke skall hava att befatta sig med det operativa krigsförberedelsearbetet, i högre grad än de båda övriga försvarsgrenscheferna har till huvudsaklig uppgift, bland annat, att ägna uppmärksamhet åt arméns utrustning. Då han enligt förvaltningsutredningens förslag skall utöva högsta chefskapet över arméförvaltningen, har han i utövningen härav anledning att särskilt uppmärksamma de samordningsproblem som kunna uppkomma.

Utredningen utgår således från att någon särskild chef för arméförvaltningen icke skall finnas. Beslutanderätten kommer således att, i den mån icke chefen för armén inträder som beslutande, utövas på tyg- och intendenturdepartementen vart för sig, antingen av dess chefer eller av avdelnings- eller byråchefer. Emellertid uppkomma givetvis vissa frågor inom verket som icke äro att hänföra till något visst av departementen, exempelvis personalfrågor, vissa ersättningsfrågor, vissa författningsfrågor m. m. Beslutanderätten i dylika frågor synes böra utövas av den av de båda departementscheferna, vilken av Kungl. Maj:t förordnas därtill. Sådana frågor torde i allmänhet i den andre departementschefens närvaro böra föredragas av chefen för civilavdelningen; båda böra därvid äga reservationsrätt. Disciplinärenden inom verket torde böra avgöras kollegialt av departementscheferna och chefen för civilavdelningen.

Utlåtanden över 1941 års förvaltningsutrednings förslag.

Arméchefen har ansett, att tyg- och intendenturdepartementen liksom nu borde förfoga över var sin civilbyrå, samt ifrågasatt departementens organiserande såsom två självständiga verk.

Samma uppfattning har uttalats av *arméförvaltningen*.

Beträffande de till stöd härför åberopade skälen torde få hänvisas till avsnittet rörande civilbyrån.

I några av utlåtandena ha anförts vissa allmänna synpunkter rörande försvarsgrensförvaltningarnas ställning och organisation, för vilka redogörelse torde kunna lämnas i detta sammanhang.

Statens ammunitionsnämnd och *försvarsväsendets verkstadsnämnd* ha sålunda funnit anmärkningsvärt, att förvaltningsutredningen, trots att de tre försvarsgrensförvaltningarna i stor utsträckning skulle ha likartade arbets-

uppgifter, föreslagit olika organisationsformer för dem. Nämnderna ha därvid särskilt erinrat om att arméförvaltningen enligt förslaget icke skulle erhålla någon gemensam chef. Förslaget syntes därför böra undergå en överarbetning, framför allt vad anginge arméförvaltningens organisation. Vid denna överarbetning borde i första hand förvaltningarnas uppgifter fixeras och avgränsas i förhållande till övriga organ inom försvarsförvaltningen enligt av nämnderna i utlåtandet angivna riktlinjer, varvid dock formerna icke finge göras så stela, att i framtiden ett överförande av uppgifter mellan förvaltningens olika organ omöjliggjordes. Det syntes även bli nödvändigt att på ett fastare sätt än utredningen föreslagit inordna försvarsgrensförvaltningen under försvarsgrensledningen. I första hand syntes det vara nödvändigt, att förvaltningens chef alltid vore militär. Huruvida förvaltningarna alltjämt borde vara direkt underställda Kungl. Maj:t syntes böra ingående undersökas. Försvarsgrensförvaltningarnas organisation borde göras sådan, att förvaltningarna fördelades på ett fåtal avdelningar under en gemensam chef. Ärenden angående den egentliga krigsmaterielens principutformning, underhåll, förvaring och distribution borde sammanföras till en eller flera tekniska avdelningar. Den tekniska personalen borde utöver rent tekniska kvalifikationer ha militär utbildning och erfarenhet och syntes därför i regel böra rekryteras ur den personalkår av militärt utbildade tekniker, som borde finnas inom varje försvarsgren. Ledningen av försvarsgrenens centrala verkstäder och liknande anläggningar för reparationsverksamheten borde sammanföras till en för försvarsgrensförvaltningen gemensam avdelning och underställas en teknisk chef med god erfarenhet från fabriksdrift.

En reservant i ammunitionsnämnden har ansett, att nämndernas förslag om liknande organisationsformer för de tre försvarsgrensförvaltningarna med hänsyn till arten och omfattningen av de uppgifter, som komme att åvila arméförvaltningens tyg- och intendenturdepartement, icke vore hållbart. Den av förvaltningsutredningen föreslagna organisationen vore avgjort att föredraga.

Statens krisrevision har erinrat om att frånvaron av en gemensam chef, som skulle kunna ena och sammanhålla arméförvaltningens olika avdelningar till en inåt och utåt samverkande enhet, varit en av huvudanmärkningarna mot den nuvarande arméförvaltningen samt har därför föreslagit, att arméförvaltningens olika avdelningar skola ställas under en gemensam chef.

Sveriges industriförbund har anfört att, ehuru förbundet i likhet med förvaltningsutredningen ansåge det riktigt, att avgörandet i frågor rörande krigsmateriel i sista hand tillkomme de för försvarets effektivitet ansvariga militärerna, det vore synnerligen viktigt, att de civilmilitära teknikerna inom de olika förvaltningarna gäves större möjligheter än hittills att redan på ett tidigt stadium och sålunda innan ståndpunkt fattades i en dylik fråga få framföra sina synpunkter för den ansvariga ledningen. Det vore därför av

stor betydelse för krigsmaterielens ändamålsenlighet och modernitet, att teknikerna i större utsträckning än hittills placerades på de tekniskt mera krävande chefsposterna inom förvaltningarna.

Svenska teknologföreningen har förordat större enhetlighet beträffande försvarsgrensförvaltningarnas organisation och i fråga om benämningarna å de olika förvaltningsorganen. Förvaltningsutredningens förslag uppvisade, speciellt beträffande försvarsgrensförvaltningarna, stora brister i fråga om beredande av ökat utrymme och inflytande åt teknikens män. Den föreslagna alltför starka koncentrationen av beslutanderätten till militära chefer komme enligt föreningens mening att i många fall omöjliggöra en skyndsam och rationell handläggning av förekommande ärenden. Till undvikande därav borde beslutanderätten beträffande den tekniska och ekonomiska verksamhet, som sammanhänge med tygmaterielutrustning samt byggnaders uppförande och underhåll, utövas av ingenjörer, vilka genom sin utbildning ägde förutsättningar därför.

Försvarsväsendets civilmilitära ingenjörers förbund har uttalat sig i samma riktning och framhållit att det — för att fullt utbyte av den tekniska personalens arbete skulle erhållas — erfordrades jämväl att verksamheten stode under ledning av teknisk personal. För upprätthållande av kontinuiteten i det tekniska arbetet krävdes därjämte, att en icke oväsentlig del av ingenjörspersonalen anställdes på stat. Förbundet ville vidare understryka betydelsen av att försvarsgrensförvaltningarna i likhet med vad som föreslagits för industriverket erhöles lättnader i fråga om iakttagande av föreskrifterna i upphandlingsförordningen.

Lönenämnderna ha i annat sammanhang framhållit, att militär chef för försvarsgrensförvaltning vore att anse såsom förtroendeämbetsman. Den omständigheten, att han skulle tillsättas medelst förordnande, motiverade därför i och för sig icke placering i högre lönegrad än Ob 3.

Departement-
mentschefen.

Under remissbehandlingen av förvaltningsutredningens betänkande har från flera håll framhållits såsom anmärkningsvärt, att utredningen, trots att de tre försvarsgrensförvaltningarna i stor utsträckning skulle ha likartade arbetsuppgifter, föreslagit olika organisationsformer för dem. I sådant hänseende har särskilt påpekats, att arméförvaltningen enligt förslaget icke skulle erhålla någon gemensam chef. Å andra sidan ha arméchefen och arméförvaltningen, såsom i det föregående omnämnts, påyrkat en uppdelning av återstoden av arméförvaltningen i två skilda ämbetsverk, arméns tygförvaltning och arméns intendenturförvaltning. Till sistnämnda förslag har jag ställt mig avvisande. Enligt min mening bör emellertid arméförvaltningen, ehuru sammanhållen till en enhet, organiseras på två fackorgan, ett för tygförvaltningen och ett för intendenturförvaltningen. Det synes lämpligt att, till undvikande av förväxling med statsdepartementen samt för vinnande av överensstämmelse

med beteckningen på marin- och flygförvaltningarnas underavdelningar, för arméförvaltningens ifrågavarande fackorgan användes benämningen avdelning. Arméförvaltningen skulle sålunda bli indelad i en *tygavdelning* och en *intendenturavdelning*, vartill skulle komma en för verket gemensam *civilbyrå*.

Jag har redan i det föregående uttalat såsom min mening, att chefskapet för försvarsgrensförvaltningarna bör läggas i vederbörande försvarsgrenschefs hand. Självfallet bör försvarsgrenschefen dock förbehålla sig allenast de mest betydelsefulla ärendena och således ej taga befattning med löpande ärenden i allmänhet. Den omedelbara ledningen av försvarsgrensförvaltningen bör under försvarsgrenschefen utövas av en souschef. Arméförvaltningen bör härvidlag icke utgöra något undantag. De skäl, som av förvaltningsutredningen anförts gentemot tanken att utse en chef för det löpande arbetet inom detta ämbetsverk, synas mig i så måtto böra röna beaktande, att till souschef bör utses endera av cheferna för tyg- och intendenturavdelningarna. Denne bör ha att företräda verket i sådana frågor som äro gemensamma för detta, exempelvis vissa personal-, ersättnings- och författningsfrågor. En övergående uppgift, som dock kan bli av stor betydelse, blir vidare att vid en blivande återgång till fredsförhållanden övervaka återförandet av den nu för arméförvaltningen tillämpade, för beredskapsläget avpassade personalorganisationen till normal omfattning. Jag avser emellertid icke, att souschefen för arméförvaltningen skall inträda såsom beslutande i ärenden, som enbart beröra den avdelning, för vilken han icke utövar det direkta chefskapet, även om fråga skulle vara om ärenden av större vikt. Beslutanderätten i flertalet ärenden kommer således i likhet med vad nu är fallet att, i den mån icke arméchefen inträder, utövas på tyg- och intendenturavdelningarna var för sig.

Visserligen hyser jag den uppfattningen, att souscheferna för de olika försvarsgrensförvaltningarna icke med nödvändighet skola tagas ur militärernas krets. Även en civilmilitär eller civil med framstående kvalifikationer bör sålunda kunna ifrågakomma. Vad arméförvaltningen beträffar torde emellertid frågan om tillsättande av en icke-militär souschef åtminstone tills vidare icke kunna bli aktuell, då valet ju kommer att stå mellan två avdelningschefer, vilka såvitt jag kan bedöma böra vara militärer.

Vad angår frågan om souschefens ställning i övrigt synes han — såsom förutsatts beträffande militär chef för annan försvarsgrensförvaltning — böra placeras i lönegraden Ob 3 a och tillsättas medelst förordnande på viss tid. Självfallet måste han under tid för sådant förordnande frånträda de förmåner, som äro förenade med hans befattning såsom avdelningschef. Vid bestämmandet av löneställningen för souschef vid försvarsgrensförvaltning överhuvudtaget har jag räknat med att sådan befattningshavare icke bör komma i åtnjutande av lägre avlöningsförmåner, därest han är militär, än om han är civil.

2. Tygavdelningen.

1941 års förvaltningsutredning.

Förvaltningsutredningen har i förevarande hänseende anfört i huvudsak följande.

Inom den av utredningen föreslagna nya arméförvaltningen skall det ankomma på tygdepartementet att ha högsta överinseendet och ansvaret för arméns utrustning med tygmateriel, d. v. s. vapen och ammunition, signal- och ingenjörmateriel samt fordonsmateriel m. m.

Det skall sålunda ankomma på departementet att projektera materielen, d. v. s. uppgöra förslag till nya materieltyper eller förbättringar av redan förefintlig materiel, i den mån den tekniska utvecklingen skapar möjligheter härför. De nya materieltyperna skola sedan utprövas, så att de leda till ur militär synpunkt lämpliga konstruktioner, vilka, i förekommande fall, skola vara ägnade för tillverkning i större skala. För det tekniska handhavandet av den nykonstruerade materielen skall departementet utfärda erforderliga anvisningar.

Tygdepartementet skall vidare ha till uppgift att förvalta de medel, som ställas till förfogande för arméns utrustning med tygmateriel samt vidtaga erforderliga åtgärder för anskaffning av sådan. I den mån anskaffningen gäller artiklar av mass- och standardkaraktär skall anskaffningen ske genom anlitande av industriverket, som har att verkställa upphandling enligt departementets leveransbestämmelser och som jämväl skall handhava all krigsindustriplanering. Utredningen förutsätter därvid, att tygdepartementet vid behov skall ställa erforderlig kontrollpersonal till industriverkets förfogande.

Departementet skall även handlägga frågor angående arméns kvantitativa behov av tygmateriel, ävensom frågor angående denna materiels förrådshållning, redovisning och vård. Förefintliga centralförråd av ammunition förutsättas bli i dessa avseenden underställda departementet.

Departementet skall vidare ha överinseendet över ärenden angående tygmaterielens reparation. För detta ändamål böra armén tillhörande verkstäder vid tygstationer och truppförband ledas av departementet, vars chef dessutom bör ha inspektionsrätt över reparationstjänstens utövande vid truppförbanden. Slutligen böra inom departementet handläggas vissa frågor angående mobilisering och utbildning i ändamål att säkerställa, att kvalificerad personal finnes tillgänglig för besättandet av erforderliga befattningar under såväl krigs- som fredsförhållanden.

Förvaltningsutredningen har ansett, att chef för tygdepartementet liksom nu borde vara generalfälttygmästaren, vilken emellertid borde tillsättas på förordnande för en tid av högst sex år. Utredningen hade haft under övervägande, huruvida det icke skulle kunna vara tänkbart att såsom chef för tygdepartementet förordna en icke-militär, men av flera skäl funnit sig böra avvisa denna tanke. Utredningen har härutinnan anfört i huvudsak följande.

Tygdepartementets karaktär av rent militärt förvaltningsorgan skulle därigenom i betänklig grad gå förlorad. Den omständigheten, att generalfälttygmästaren skall vara chef för fälttygkåren talar också emot att besätta generalfälttygmästarposten med en icke-militär person. Detsamma gäller beträffande det förhållandet, att han bör ha inspektionsrätt över tygtrupperna. Slutligen är att märka, att inom armén finnes en speciell militär personalkår, fälttygkåren, vars befattningshavare ägna huvuddelen av sin verksamhet åt arbetsuppgifter inom tygdepartementets verksamhetsområde. Vid utväljandet av generalfälttygmästare finnes sålunda möjlig-